

REFERALNI MEHANIZAM

ZA PREVENCIJU I SUZBIJANJE
EKSTREMIZMA I RADIKALIZMA

REFERALNI MEHANIZAM

**ZA PREVENCIJU I SUZBIJANJE
EKSTREMIZMA I RADIKALIZMA**

Novi Pazar, 2018.

Impresum

Naziv dokumenta:

OBJEDINJENI PAKET RESURSA, ALATA, TRENING PROGRAMA I SMERNICA ZA ODGOVOR JAVNIH INSTITUCIJA I CIVILNOG DRUŠTVA NA EKSTREMIZAM I RADIKALIZAM

Dopunjeno izdanje

Recenzenti:

Prof. dr Emir Čorović

Prof. dr Nebojša Petrović

Prof. dr Hajrudin Balić

Urednica: Zibija Dh-Šarenkapić

Publikacije:

REFERALNI MEHANIZAM

Principi, standardi, okviri delovanja i referalni proces

Autori: mr Milica Marinković, mr Predrag Petrović, Samid Šarenkapić

Novi Pazar 2016.

POSTUPANJE I PRUŽANJE PODRŠKE OSOBAMA POD RIZIKOM OD EKSTREMIZMA I RADIKALIZMA

Protokoli za postupanje javnih institucija i ostalih aktera u zajednici u slučajevima ekstremizma i radikalizma

Autori: dr Svetlana Stanarević, Predrag Petrović, dr Hajrudin Balić, Samid Šarenkapić

Novi Pazar 2017.

PODIZANJE KAPACITETA INSTITUCIJA ZA BAVLJENJE EKSTREMIZMOM I RADIKALIZMOM MLADIH I PODIZANJE OTPORNOSTI ZAJEDNICE

Trening program

Autor: dr Svetlana Stanarević

Novi Pazar 2016.

**PODIZANJE KAPACITETA MEDIJA ZA IZVEŠTAVANJE O MANJINAMA, LJUDSKOJ BEZBEDNOSTI,
EKSTREMIZMU I RADIKALIZMU**

Trening program

Autor: Zibija Šarenkapić

Novi Pazar 2017.

**JAČANJE OTPORNOSTI ZAJEDNICE NA EKSTREMIZAM I RADIKALIZAM KROZ OSNAŽIVANJE
MLADIH**

Trening program

Autori: mr Slobodan Spasić, Samid Šarenkapić

Novi Pazar 2017.

SMERNICE ZA PREPOZNAVANJE I DEKONSTRUKCIJU EKSTREMISTIČKIH NARATIVA

Smernice za praktičare

Autor: Samid Šarenkapić

Novi Pazar 2017.

OKVIR ZA PROCENU RANJIVOSTI

Smernice za praktičare

Autor: mr Ivana Subotićki

Novi Pazar 2015.

Ova publikacija pripremljena je u saradnji sa radnom grupom za izradu integrisanog odgovora na ekstremizam i radikalizam mlađih u Novom Pazaru koju su činili delegirani predstavnici svih relevantnih institucija primarnih i sekundarnih aktera referalnog mehanizma, uključujući i predstavnike medija, civilnog društva i mlađih.

Institucije: Mirsad Jusufović, Hajrudin Hajrović, Bojan Nikolić, Muhedin Dedeić, Zlatko Mehonjić, Jovan Milanović, Aladin Šemsović, Azra Fetahović, Emir Beširović, Aleksandra Majstorović, Fehim Karišik, Ramiza Hadžibegović, Biljana Đerković, Ilda Bojadžić, Đurđica Šumerac, Nermin Dražanin, Asmir Crnovršanin, Eminović Izudin, Muhedin Hodžić, Irfan Malić, Hasan Demirović, Džemil Destanović, Irhad Salihagić, Hana Salihagić, Saudin Eminović, Bećirović Muhedin, Veljko Avramović, Dragan Lončarević, Alzira Kalač, Radžep Lakota, Belkisa Rašljanin, Salneza Nicević, Nermin Demirović, Sead Biberović;

Mediji: Denis Mavrić, Amela Bajrović, Senada Kalić, Medin Halilović, Slađana Novosel, Enes Radetinac, Aleksandar Nićiforović, Zoran Maksimović, Jelena Belojica, Anel Grbović, Armin Šabotić, Edin Husović, Armin Šaljić, Džana Džanković, Anel Nezović, Andela Stevović;

Mladi: Selma Mekić, Ilma Dupljak, Adis Mulić, Zekerija Turković, Semra Petlača, Zerina Bojadžić, Elvedina Ramičević, Esma Gološ, Irma Poturović, Aldina Sijarić, Mavrić Elma, Jasmin Husović, Samir Mavrić, Semir Madžgalj, Kemal Toković, Usame Zukorlić, Kemal Totić, Šerif Šaćić, Jasmin Župljanin, Sanida Bačevac, Dalila Kolašinac, Anela Korać, Župić Ramiz, Dušan Ružić, Edin Demić, Emir Bihorac, Demir Tatarević, Filip Todorović, Dragana Miljanić;

U pisanju ovog dokumenta, poseban doprinos pružili su (po abecednom redu): mr Ivana Subotički, mr Milica Marjanović, mr Predrag Petrović, Samid Šarenkapić, dr Svetlana Stanarević, mr Slobodan Spasić.

*Na inicijativu Kulturnog centra DamaD, uz podršku Grada Novog Pazara i Vlade Švajcarske kroz projekat „**Integrисани одговор и jačanje otpornosti zajednice na ekstremizam i radikalizam**“, u skladu sa Strategijom za bezbednost Grada Novog Pazara i AP, strateški prioritet 1 (specifični cilj 12), Savet za bezbednost grada, Centar za socijalni rad, osnovne i srednje škole, Regionalni centar za obrazovanje zaposlenih u obrazovanju, Dom zdravlja Novi Pazar, Islamska zajednica (i ustanove koje deluju u okviru IZ), institucije kulture (Kulturni centar Novi Pazar i Biblioteka), Kancelarija za mlade i Centar za decu i omladinu *Duga*, Sportski savez i sportski klubovi, Policijska uprava Novi Pazar (kroz koncept rad policije u zajednici), Prekršajni, Osnovni i Viši sud u Novom Pazaru, Osnovno i Više tužilaštvo u Novom Pazaru i nevladine organizacije, u skladu s postojećim mandatima i odgovornostima, usaglasili su:*

SMERNICE

ZA POSTUPANJE PRUŽАOCA USLUGA U OKVIRU REFERALNOG MEHANIZMA ZA SLUČAJEVE DECE/MLADIH POD RIZIKOM ILI POVEZANIH S EKSTREMIZMOM I RADIKALIZMOM U NOVOM PAZARU

Smernice za postupanje članica referalnog mehanizma (Smernice) opisuju okvire za zajedničko delovanje i zajedničke akcije svih aktera referalnog mehanizma (RM) u cilju smanjenja rizika po najugroženiju decu i mlade, kao i po samu lokalnu zajednicu i namenjene su svim institucijama i organizacijama koje čine referalni mehanizam.

Smernice su razvijene kako bi se pružaocima usluga olakšalo postupanje i povećale mogućnosti za sinhronizovanu, usaglašeno i održivo delovanje. Smernice obezbeđuju usaglašeno razumevanje nijansiranosti i dinamike koje podstiču ekstremizam i radikalizam, identificuje alate i pristupe koji mogu umanjiti mogućnost da se te dinamike usmeravaju ka nasilju. Istovremeno, Smernice olakšavaju deci i mladima, kad su pod rizikom ili povezani sa ekstremizmom i radikalizmom, pristup pravima i uslugama – zabrinutostima, pomoćima i podrškama od strane institucija. Na kraju, Smernice trebaju osigurati preventivni rad zasnovan na otklanjanju faktora rizika, umanjenju uzroka, ranom prepoznavanju i ranom reagovanju u različitim fazama procesa radikalizacije pre nego što dođe do eventualnog krivičnog dela, kao i rad na podizanju ukupne otpornosti zajednice na ove pojave .

Usaglašavanjem principa, načela i sadržaja zajedničkog delovanja u okviru ovih Smernica, članice referalnog mehanizma nastoje:

- objediniti raspoložive stručne i tehničke resurse za sprovođenje neophodnih aktivnosti
- osnažiti linije komunikacije u procesu procene rizika i potreba dece/mladih pod rizikom
- razviti individualne planove pomoći i podrške,
- unaprediti međusobnu saradnju uključujući i identifikovanje praznina u sistemu pružanja usluga ili prepreka za pristup raspoloživim uslugama,
- poboljšati zajednički preventivni rad, pridobiti opštu javnost, osigurati poštovanje ljudskih prava dece i mladih pod rizikom ili povezanih s ekstremizmom i radikalizmom
- obezbediti sinhronizovano delovanje različitih institucija koje su uključene u aktivnosti utvrđene ovim Smernicama.

Razvoj, oblikovanje i uspostavljanje referalnog mehanizma bazirano je na temeljnim konsultacijama sa svim relevantnim subjektima u Novom Pazaru (donosiocima odluka, pružaocima usluga, mladima i građanima u mesnim zajednicama), koje je sproveo Kulturni centar *DamaD*, tokom 2016/2017, kao i na učešću, živoj komunikaciji, usaglašavanju i uopšte, na zajedničkom razumevanju uloga i odgovornosti svih društvenih aktera u prevenciji i suzbijanju ekstremizma i radikalizma u lokalnoj zajednici.

SADRŽAJ

UVOD	1
1.NORMATIVNO-PRAVNI OKVIR	2
1.1. Globalni strateški okvir za prevenciju i suzbijanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma	2
1.2. Zakonodavna analiza za referalni mehanizam – nacionalni nivo	7
2. REFERALNI MEHANIZAM	13
2.1. Sastav referalnog mehanizma	14
2.2. Organizacione celine u mreži referalnog mehanizma	15
2.2.1. Gradsko koordinaciono telo	15
2.2.2. Operativni tim	16
2.3. Referalni proces.....	16
2.3.1. Faktori ili činioci radikalizacije	17
2.3.2. Signali upozorenja.....	18
2.4. Identifikacija	19
2.5 Procena	20
2.6 Pružanje usluga/pomoć i podrška	21
2.7 Praćenje i zatvaranje	21
2.8 Deljenje informacija u okviru RM-a.....	21
2.9 Prevencija i upotreba preventivnih mera kao značajne komponente referalnog mehanizma	22
2.9.1. Rani preventivni rad	22
2.9.2. Jačanje kapaciteta u lokalnoj zajednici.....	23
2.9.3. Monitoring, evidentiranje i evaluacija	24
2.10 Principi i minimalni standardi.....	25
2.10.1 Principi rada	25
2.10.2 Minimalni standardi	25
2.11 Zaštita privatnosti.....	27
2.12 Smernice za anonimizaciju	29
3. PROTOKOLI	34
3.1. Protokol za Gradsko koordinaciono telo.....	35
3.2. Protokol Saveta za bezbednost grada Novog Pazara	38
3.3. Protokol za policiju	40
3.4. Protokol za sud	47
3.5. Protokol za tužilaštvo	49

3.6. Protokol za obrazovne ustanove	51
3.7. Protokol za centar za socijalni rad	57
3.8. Protokol za verske zajednice.....	61
3.9. Protokol za zdravstvene ustanove	67
3.10. Protokol za kancelarije za mlade i organizacije koje rade sa mladima	71
3.11. Protokol za sportski savez i sportske klubove.....	76
3.12. Protokol za ustanove kulture.....	81
4. OKVIR ZA PROCENU RANJIVOSTI.....	84
5. SMERNICE ZA PREPOZNAVANJE I DEKONSTRUKCIJU EKSTREMISTIČKIH NARATIVA	28
6. TRENING PROGRAM 1	102
Podizanje kapaciteta institucija za bavljenje ekstremizmom i radikalizmom mlađih i podizanje otpornosti zajednice	
7. TRENING PROGRAM 2	121
Podizanje kapaciteta medija za izveštavanje o manjinama, ljudskoj bezbednosti, ekstremizmu i radikalizmu	
8. TRENING PROGRAM 3	126
Jačanje otpornosti zajednice na ekstremizam i radikalizam kroz osnaživanje mlađih	
9. POJMOVNIK.....	139
10. PREGLED LITERATURE	142
11. RECENZIJE.....	146

Skraćenice:

- RM – referalni mehanizam
AP – Akcioni plan
LAP – Lokalni akcioni plan
NP – Novi Pazar
RS – Republika Srbija
BIA – Bezbednosno informativna agencija
MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova
CSR – Centar za socijalni rad
MPNTR – Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
MOS – Ministarstvo omladine i sporta
MRZBSP – Ministarstvo rada, zapošljavanja, boračkih i socijalnih pitanja
KZ – Krivični zakon
ZKP – Zakonik o krivičnom postupku
ZOP – Zakon o policiji
P/CVE – (preventing/countering violent extremism) prevencija/borba protiv nasilnog ekstremizma
WPS – Women, peace and security (žene, mir i bezbednost)
SDGs – Sustainable Development Goals (ciljevi održivog razvoja)

UVOD

Činjenica da je Novi Pazar grad s ogromnom populacijom mladih i mnoštvom rizika koji su posledica narušene percepcije ljudske sigurnosti, kao i grad u kome postoje grupe i pojedinci povezani s ekstremizmom i radikalizmom, zahteva širok spektar društvenih intervencija koje podrazumevaju ne samo pružanje usluga, nego i otklanjanje korenitih uzroka koji do ovih pojava dovode (poput smanjenja nezaposlenosti, nepravde i diskriminisanosti, poboljšanja ekonomске situacije, vladavine prava i slično). Imajući to u vidu, planirani obuhvat ovog referalnog mehanizma protežu se istovremeno i na preventivni/proaktivni rad i na reaktivno/interventni rad identifikovanih društvenih aktera.

Imajući takođe u vidu da se ekstremizam i radikalizam reduktivno i simplistički posmatraju kroz matricu verskogverskog identiteta, bez ikakvog ili nedovoljnog razmatranja celog raspona ekstremističko radikalističkih diskursa, te da je ovo osetljiva i visoko politizovana tema, a lokalna zajednica u velikoj meri stigmatizvana, radna grupa je svoj rad bazirala na osnovnim principima: *ne učiniti štetu i smanjiti rizik*. Deca i mladi nisu problem Novog Pazara, samo neki od njih mogu biti izloženi povećanom riziku, te je potrebno pružiti im pomoć i podršku da na što bezbolniji način izadu iz mogućeg problema. U širem kontekstu, to podrazumeva set preventivnih pristupa usmerenih ka podizanju osećaja sigurnosti i bezbednosti, pripadanja, priznatosi i uključenosti. A u kontekstu moguće radikalizacije, podrazumeva paket usluga različitih institucija/organizacija koje rade s decom i mladima ili dolaze u kontakt s njima, uključujući i verske zajednice, usmeren ka smanjenju efekata i ublažavanje posledica štetnih uticaja ekstremističkih narativa i radikalističkih procesa.

Uopšteno gledano, referalni mehanizam predstavlja svaki sistem koordinisane, usklađene i fokusirane podrške građanima, a usmeren ka uklanjanju nekog višedimenzionalnog društvenog problema. Referalni mehanizam polazi od pretpostavke da pojedinačne institucije nemaju dovoljno široke mandate i kapacitete da bi se odvojeno bavile kompleksnim pitanjima, te da jedino zajedničkim radom postoji šansa da sistem pruži sve od sebe kako bi građani dobili podršku koja im je potrebna.

Referalni mehanizam je takođe sazdan na spoznaji da blagonaklon, efikasan i proaktivni pristup institucija građanima, koji traže ili trebaju pomoć, donosi višestruku dobrobiti za pojedince, zajednice, ali i celokupni sistem javne uprave i pružanja usluga jer osnažuje i produbljuje osećaj kod građana da javni sistem javnih

institucija (a samim tim i država) u svojoj celovitosti, brine o njima.

Ova publikacija se bavi referalnim mehanizmom za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i radikalizma dece i mladih, no treba je takođe posmatrati kao šablon i pristup gradnji referalnog mehanizma za druga društveno osetljiva pitanja, imajući u vidu modularnost njegove strukture. Autorski tim je mišljenja da su referalni mehanizmi jedan od najmoćnijih alata za osnaživanje pozitivnog, konstruktivnog odnosa između građana i, sistema javne uprave i pružanja usluga i da se kao takvi mogu i trebaju primeniti na ceo spektar društvenih potreba.

Publikacija koja je pred vama rezultat je rada više pojedinaca i predstavnika organizacija civilnog društva. Sačinjena je od nekoliko delova, koji mogu postojati i potpuno nezavisno jedni od drugih čime dokument reflektuje modularnu strukturu referalnog mehanizma, te njegovu prilagodljivost lokalnim potrebama i kapacitetima sprovodioca.

Dokument je strukturiran na sledeći način:

1. Prvi deo se bavi normama i opštim smernicama koje su postavljene ili definisane u okviru globalnog strateškog pristupa i nacionalnog zakonodavnog i strateškog obuhvata teme radikalizacije i ekstremizma, na direktni ili indirektni način.
2. Drugi deo je posvećen opisu referalnog mehanizma, gde je detaljno opisana njegova povoljna filozofija, cilj stvaranja ovog konkretnog mehanizma, njegova organizaciona struktura, i konkretizovana uloga različitih institucija/organizacija u referalnom procesu.
3. Treći deo čine pojedinačni protokoli za postupanje primarnih aktera referalnog procesa. Ovaj poglavље predstavlja praktično uputstvo za uspostavu referalnog mehanizma i kao takvo se može koristiti direktno sa pružaocima usluga, donosiocima odluka i mladima na lokalnim nivoima.
4. Četvrti deo čine vodiči: Okvir za procenu ranjivosti i Smernice za prepoznavanje i dekonstrukciju ekstremističkih narativa i trening programi namenjeni različitim ciljnim grupama.

1. NORMATIVNO PRAVNI OKVIR

Pravo se može predstaviti kao poželjni i/ili potrebni okvir za organizaciju jednog društva, pri čemu se mora razumeti razlika između sposobnosti prava da upravlja ponašanjem različitih entiteta i subjekata i mogućnosti prava da stvara dužnosti. Normativnost prava se sastoji u sposobnosti subjekata da predvide šanse za nastanak kazne ili zla i njihovu pretpostavljenu želju da to izbegnu. Upravo zbog navedenog, potrebno je poći od normativno pravnog okvira koji ostvaruje određene efekte i ima značajnu ulogu u suočavanju sa problemom nasilnog ekstremizma i radikalizma. Globalni nivo, koji iz najšire perspektive analizira problem i daje najopštije smernice (za upravljanje ponašanjem, stvaranje dužnosti i predviđanje šanse da se izbegne zlo) biće najpre i predstavljen, u stvaranju okvira, koji nam je neophodan kako bi dobili potrebne elemente za prevenciju nasilnog ekstremizma i radikalizma. Zatim, sledi zakonodavna i strateška analiza na nacionalnom nivou.

1.1 Globalni strateški okvir za prevenciju i suzbijanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma

Danas možemo govoriti o brojnim aktivnostima koje su usmerene ka što efikasnijem sprečavanju i suzbijanju terorizma, kako na nacionalnom, regionalnom, tako i globalnom nivou. Međunarodna zajednica se tim problemom aktivno bavila i u periodu između dva svetska rata, ali su se te aktivnosti umnožile naročito u poslednjim decenijama, jer je i priroda pretnje od terorizma dobila nove forme i načine ispoljavanja. Kao rezultat tih napora, donete su brojne i energične mere na planu prevencije i represije terorizma u diplomatiskom, političkom, policijsko-obaveštajnom i legislativnom domenu.

Paralelno s meraima kojima se sprečava ili suzbija terorizam, pokrenute su i aktivnosti na planu prevencije i suzbijanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma, a koji su usmereni ka značajnim uslovima ili faktorima koji pogoduju širenju terorizma i koje je važno prevenirati naročito kod mladih. Deca i mladi su najranjivije žrtve radikalizacije i nasilja u čitavom svetu i iz tog razloga je neophodno da međunarodna zajednica unapredi sopstveno razmišljanje i poboljša svoje odgovore na

rešavanje pretnji, koje proizvodi nasilni radikalizam i ekstremizam.

Kao što je poznato, **nasilni ekstremizam**, u najširem smislu predstavlja negiranje demokratije i ljudskih prava i predstavlja jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava zagarantovanih međunarodnim konvencijama. **Radikalizacija**, ukoliko nije povezana s nasiljem ili drugim nezakonitim radnjama, kao što je podstrekovanje mržnje, ne predstavlja pretnju društvu. Međutim, radikalizacija može da vodi ka pretnjama kao što su nasilje, terorizam ili druge zakonom zabranjene radnje, kao sredstvima za postizanje političkih ciljeva. U tom slučaju, radikalizacija predstavlja ozbiljnu pretnju za društvo i moraju se preduzeti određene mere, kako bi se sprečila i adekvatno sankcionisala. Iz tog razloga je važno sagledati kako se na globalnom planu i u okviru međunarodne zajednice tretiraju ta pitanja i koje mere i aktivnosti preuzimaju, a onda i na nacionalnom i lokalnom nivou.

Na konferencijama i radnim sastancima pojedinih tela i agencija OUN, poslednjih godina, naglašava se potreba da se posebna pažnja posveti svestranoj prirodi pretnje od nasilnog ekstremizma kod dece i mladih, ali i potrazi za načinima jačanja napora za prevenciju, kao i jačanje postojećih strategija u suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije, s posebnim fokusom na decu i mlade. U skladu sa tim potrebama, važno je navesti i Rezoluciju 2250/2015 Saveta bezbednosti UN-a o mladima, miru i bezbednosti, gde je naročito naglašena uloga mladih u suzbijanje nasilnog ekstremizma i promociji mira. Naime, ova istorijska rezolucija doneta 9. decembra 2015. godine od strane Saveta bezbednosti UN-a, pre svega je značajna jer se ovo telo UN-a prvi put u istoriji fokusira isključivo na ulogu mladih muškaraca i žena u izgradnji mira i suzbijanje nasilnog ekstremizma. Rezolucija je doneta u trenutku kada se procenjuje da oko 600 miliona mladih ljudi živi u nestabilnim i sukobom zahvaćenim područjima i da je neophodno povesti odlučniju suzbijanje porasta radikalizacije i nasilnog ekstremizma, posebno među mladim ženama i muškarcima. Činjenica je i da su mladi ljudi neproporcionalno pogođeni nejednakosti, marginalizacijom i nezaposlenošću, što može dovesti do toga da mladi ljudi mogu biti lake žrtve nasilnih ekstremista, koji im nude platu, osećaj pripadnosti

i obećavaju slavu i priznanje. Rezolucija¹, između ostalog, daje podsticaj za izgradnju mira i prevenciju konflikata uz intervenciju mlađih, što dovodi do izgradnje miroljubive zajednice i potkrepljuje demokratsko inkluzivno upravljanje.

U tekstu koji sledi, navedeni su samo neki od novijih dokumenata na globalnom i regionalnom nivou, koji su od značaja za temu kojom se bavimo. U pitanju su rezolucije Saveta bezbednosti UN-a (navedene su uglavnom novije) i Globalna Strategija suzbijanje terorizma Generalne skupštine UN-a, Strategija EU-a, Konsolidovani okvir OSCE-a. Uočeno je da se pored donošenja strategija i rezolucija za suzbijanje terorizma, sve više posvećuje pažnju donošenju strateških dokumenta koji više pažnje poklanjaju preventivnim aktivnostima u smislu bavljenja uzrocima i uslovima koji dovode do radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Samim tim, više se radi na osnaživanju u smislu bolje spremnosti institucija da reaguju na ove pojave i da pruže adekvatnu pomoći i podršku pojedincima i grupama, koji su pod negativnim uticajem radikalnih i ekstremnih ideologija.

Strateški dokumenti Ujedinjenih nacija izjednačavaju napore u pravcu suzbijanja nasilnog ekstremizma (CVE – Counterering Violent Extremism) s **Prvim stupom globalne strategije UN-a** za suzbijanje terorizma (UN GCTS) koji predstavlja odgovor na uslove koji pogoduju širenju terorizma, što znači da nacionalne CVE politike doprinose širim naporima usmerenim na implementaciju Stuba I. Takođe, i u strukturi Evropske unije za suzbijanje terorizma, suzbijanje nasilnog ekstremizma predstavlja deo prve komponente u okviru **Strategije Evropske unije za suzbijanje terorizma** (EU CTS). Ova komponenta je posvećena sprečavanju okretanja ljudi terorizmu, kroz tretiranje faktora ili uzroka koji mogu dovesti do radikalizacije i regrutovanja lica u Evropi i širom sveta za vršenje terorističkih akata ili nasilnog ekstremizma. No, krenimo redom.

1. Generalna skupština UN-a, je usvojila **Globalnu strategiju za suzbijanje terorizma, (Doc. A/RES/60/288)**², 2006. godine. Strategija je proglašila terorizam najozbiljnijom pretnjom međunarodnom miru i bezbednosti. Sve države članice OUN, složile su se oko važnosti donošenja Strategije, upućujući na taj način jasnu poruku teroristima da je njihovo delovanje neprihvatljivo, te da se države neće isključivo boriti same, već će učestvovati i u zajedničkoj antiterorističkoj akciji. *Ovi praktični koraci uključuju širok spektar mera u rasponu, od jačanja državnih kapaciteta u suzbijanje terorističkih pretnji, do bolje koordinacije sistema Ujedinjenih nacija u suzbijanje terorizma.*

1 Videti šire: <http://unoy.org/wp-content/uploads/SCR-225.pdf>

2 Videti šire: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF-CF98-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF%7D/Terr%20ARES60288.pdf>

Strategija se zasniva na 4 stuba:

- uslovi koji dovode do širenja terorizma;
- mere za sprečavanje i suzbijanje terorizma;
- mere za izgradnju kapaciteta država da spreče i da vode suzbijanje terorizma i za jačanje uloge sistema Ujedinjenih nacija u tom smislu;
- mere kojima se osigurava poštovanje ljudski prava za sve i vladavina prava kao fundamentalna osnova za suzbijanje terorizma.

2. Rezolucija Saveta bezbednosti UN-a S/RES 1373³ (2001) nameće zakonsku obavezu svim državama da donesu odgovarajuće zakonske, regulatorne i institucionalne okvire uključujući i :

- uzdržavanje od pružanja bilo kakvog oblika podrške, aktivne ili pasivne, subjektima ili pojedincima, umešanim u terorističke akte;
- sprečavanje i suzbijanje finansiranja terorizma;
- suzbijanje regrutovanja članova terorističkih grupa;
- eliminisanje isporuke naoružanja teroristima;
- sprečavanje kretanja terorista ili terorističkih grupa;
- uskraćivanje utočišta onima koji finansiraju, planiraju, podržavaju ili čine terorističke akte, ili koji pružaju utočište;
- osiguranje da svaka osoba koja učestvuje u finansiranju, planiranju, pripremi ili počinjenju terorističkih akata bude privredna licu pravde;
- uzajamno pružanje međusobne pravne pomoći u najvećoj mogućoj meri u vezi s krivičnim stvarima koja se odnose na terorizam.

3. Rezolucija Saveta bezbednosti UN-a S/RES 1456 (2003)⁴ i rezolucije koje su usledile, obavezuju države da obezbede da sve mere preduzete u suzbijanju terorizma budu u skladu s međunarodnim pravom, a posebno s međunarodnim pravom ljudskih prava, međunarodnim izbegličkim pravom i humanitarnim pravom.

3 Videti šire: [http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20\(2001\).pdf](http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20(2001).pdf)

4 Videti šire: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/216/05/PDF/N0321605.pdf?OpenElement>

4. Rezolucija Saveta bezbednosti UN-a S/RES 2253⁵ (2015) o pojačavanju suzbijanje finansiranja terorističkih organizacija. Države, pre svega, moraju *hitno da zamrznu sredstva i druge finansije ili ekonomski resurse onih osoba, grupa, preduzeća i organizacija* koje se nađu na sankcionom spisku Saveta bezbednosti. Sankcioni spisak je preimenovan u spisak Islamske države Iraka i Levanta i Al Kaide, što znači da SB više ne smatra Islamsku državu ogrankom Al Kaide. Islamska država je proglašena samostalnom terorističkom pretnjom. Ovom Rezolucijom sankcije će biti proširene na one koji učestvuju u finansiranju i planiranju aktivnosti IS-a i Al Kaide u isporukama, prodavanju ili predavanju oružja i drugih sredstava ovim organizacijama, kao i na one koji se bave vrbovanjem za terorističke grupe.

5. Rezolucija UN-a S/RES 2178/2014⁶, poziva na jačanje aktivnosti na sprečavanju i suzbijanju nasilnog ekstremizma kroz sprečavanje radikalizacije, regrutovanja i mobilizacije pojedinaca u terorističke grupe i pretvaranja u strane terorističke borce. U odgovoru na pretnju koju predstavljaju strani teroristički borci, stavljen je akcenat na regionalnoj i međunarodnoj saradnji i razmeni informacija, jačanju granične kontrole u cilju sprečavanja putovanja stranih terorističkih boraca, efikasnije korišćenje resursa Međunarodne organizacije kriminalističkih policija INTERPOL-a, prekid finansijske podrške stranim terorističkim borcima, suzbijanje podsticanja na terorističke napade motivisane ekstremizmom ili netolerancijom, promovisanje političke i verske tolerancije, ekonomskog razvoja i socijalne kohezije i inkluzivnosti, okončanje i rešavanje oružanih sukoba i omogućavanje reintegracije i rehabilitacije, kao i krivično gonjenje stranih terorističkih boraca i lica koja ih regrutuju, finansiraju i omogućavaju njihova putovanja.

Inače, pregled svih dokumenata Saveta bezbednosti OUN⁷ odnosno rezolucija o terorizmu se može pogledati na zvaničnom sajtu ove organizacije (UN Documents for Terrorism: Security Council Resolutions), gde je hronološki naveden spisak svih rezolucija vezanih za ovu temu, počev od 1970. godine.

6. Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju terorizma (Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism CETS No. 196). Ova Konvencija je usvojena u Varšavi 16. maja 2005. godine a stupila je na snagu 1. juna 2007. godine. Nova Konvencija je usvojena da bi se povećala efikasnost postojećih međunarodnih instrumenata. Ona ima za cilj ojačavanje napora dr-

žava članica u sprečavanju terorizma i postavlja dva načina za postizanje ovog cilja. Prvi je, inkriminisanje određenih ponašanja: javnog podsticanja, regrutovanja i obuke za terorizam. Drugi je jačanje preventivnih mera na nacionalnom i međunarodnom nivou (modifikacija postojećih propisa o ekstradiciji i uzajamnoj pomoći). Za implementaciju u nacionalno krivično zakonodavstvo od posebnog značaja su odredbe iz članova 5. do 7. Konvencije (javno podsticanje na vršenje terorističkog dela, regrutovanje za terorizam i obuka za terorizam). Javno podsticanje na vršenje krivičnog dela terorizma označava širenje ili na neki drugi način dostavljanje poruke javnosti u nameri podsticanja na izvršenje terorističkog dela, kada takvo ponašanje izaziva opasnost da bi jedno ili više takvih dela moglo biti učinjeno (član 5. Konvencije).⁸

7. Savet Evropske unije, *The European Union Strategy for Combating Radicalization and Recruitment to Terrorism* (Strategija Evropske unije za suzbijanje radikalizacije i regrutovanja u terorizam), 2005/2014.⁹

Prema Strategiji iz 2005. godine države članice imaju primarnu odgovornost za suzbijanje terorizma uz poštovanje ljudskih prava, kako bi se Evropa učinila bezbednijom, omogućavajući svojim građanima da žive u uslovima slobode, bezbednosti i pravde. Ovaj strateški cilj će se ostvariti kroz četiri stuba:

- **sprečavanje** – onemogućiti okretanje ljudi terorizmu, kroz rešavanje uzroka ili korena terorizma koji mogu dovesti do radikalizacije i regrutovanja;
- **zaštita** – zaštititi građane i infrastrukturu, smanjiti ranjivost od napada, uključujući poboljšanje bezbednosti granica, transporta i kritične infrastrukture;
- **gonjenje** – goniti i obavljati istrage terorista, izvan granica i globalno, ometati planiranje, putovanje i komunikaciju, ometati mreže podrške, odseći finansiranje i onemogućiti pristup sredstvima za napad, privesti teroriste pravdi;
- **odgovor** – pripremiti se u duhu solidarnosti da se upravlja i da se minimalizuju posledice terorističkog napada, poboljšanje sposobnosti da se to obavi, koordinirati odgovorom i zadovoljiti potrebe žrtava.

Da bi se poboljšala politika za sprečavanje radikalizacije i vrbovanje za terorizam strategija i akcioni plan su

5 Videti šire: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2253%282015%29

6 Videti šire: http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf

7 <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/search.php?IncludeBlogs=10&limit=15&tag=%22+Security%20Council%20Resolutions%22+AND+%22Terrorism%22&ctype=Terrorism&r-type=Security%20Council%20Resolutions&cbtype=terrorism>

8 Videti šire: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008371c>

9 Videti šire: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9956-2014-INIT/en/pdf>

usvojeni 2005. godine, ali su u međuvremenu revidirani, ažurirani i dopunjeni. Novijom verzijom se definije kako će EU i države članice voditi suzbijanje radikalizacije i regrutovanja za terorizam, s obzirom na to da se menja priroda pretnje i povećava razumevanje radikalizacije i regrutovanja za terorizam u proteklom periodu.

8. Konsolidovani okvir OSCE-a za suzbijanje terorizma, usvojen u decembru 2012. godine (Stalni savet OSCE-a, Odluka br. 1063, *OSCE Consolidated Framework for the Fight against Terrorism*).¹⁰ Terorizam predstavlja negiranje demokratije i ljudskih prava, koje čine samu srž OSCE-a. Države članice OSCE-a su odlučne da se bore protiv svih terorističkih akata, bez izuzetaka, kao najtežih krivičnih dela. Države su dužne, posebno preko svojih policijskih agencija, da štite sve osobe od terorizma u okviru svoje nadležnosti, a u sklopu obaveza u oblasti ljudskih prava da garantuju pravo na život, pravo na bezbednost i druga ljudska prava i osnovne slobode. Ovo nameće obavezu da one zauzmu sveobuhvatan stav u suzbijanju terorizma, s posebnim fokusom na sprečavanje i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije, koji vode ka terorizmu (NERVT), poštujući pri tome ljudska prava i vladavinu prava.

Kao oblast politike i prakse na globalnom nivou, suzbijanje nasilnog ekstremizma (CVE) se pojavila poslednjih godina i predstavlja najznačajniji razvoj u suzbijanju terorizma tokom proteklog vremena. Realizuje se kroz različite programe, koji zahtevaju akciju na više frontova, uključujući i razvojnu pomoć i obezbeđivanje ekonomskih prilika, inicijative u obrazovanju, mere za osnaživanje mladih i žena, primenu koncepta policija u zajednici, širenje narativa suzbijanje ekstremizma, uključujući i akcije putem društvenih medija, uključivanje civilnog društva i kredibilnih i autentičnih verskih glasova. CVE podstiče bližu saradnju i razmenu između službi bezbednosti i aktera u oblasti upravljanja konfliktima i prevencijom. Ovaj koncept suzbijanje nasilnog ekstremizma, podrazumeva, pre svega, tvrde strategije i uključivanje policije, vojske i obaveštajnih službi. Međutim, da bi se borili sa strukturnim uzrocima nasilnog ekstremizma, moraju se rešiti pitanja ne-tolerancije, neuspešnih vlada, političke, ekonomski i socijalne marginalizacije. Kao što je Generalni sekretar UN-a Ban Ki Moon, rekao na radnoj sednici/samitu G7, 2015. godine u Minhenu: *Rakete mogu ubiti teroriste, ali ja sam uveren da će dobro upravljanje ubiti terorizam.* Iz tog razloga se sve više podržava pristup UN-a, koji stavlja akcenat na preventivne mere i *meke strategije*, pa se u tom smislu sve više koristi skraćenica **PVE (Preventing Violent Extremism)** ili, što je takođe često u literaturi, kombinacija ova dva pristupa **P/CVE**.

Najznačajnija koalicija na globalnom nivou koja je for-

mirana 2012. godine, kao reakcija na 11. septembar 2001. godine u SAD i naknadne terorističke aktivnosti na prostoru Evrope, **Globalna koalicija za mir i bezbednost**(**Global Coalition for Peace and Security [GlobalCops]**) je trenutno glavni glas za zagovaranje mira i bezbednosti u svetu. Pored aktivnosti na promociji eliminisanja nuklearnog oružja, sprečavanja nastanka novih nuklearnih država i izgradnje globalnog mira, ova koalicija se naročito zalaže da zajedno sa zainteresovanim stranama i multilateralnim institucijama unapredi održivi mir i podstakne trajna rešenja nasilnog ekstremizma, nasilja na radnom mestu, terorizma, transnacionalnom i organizovanih zločina gde god da postoje.

Takođe, važno je pomenuti i **Globalnu koaliciju za pobedu nad ISIS/Da'esh**, koja je osnovana u septembru 2014. godine na osnovu međunarodne zabrinutosti nad ISIS/Da'esh i pretnjom koju predstavljaju za međunarodni mir i bezbednost. Koalicija i njene radne grupe služe fokusiranju međunarodne zajednice na suzbijanje globalne/transnacionalnom pretnje ISIS/Da'esh. Imajući to u vidu, Koalicija insistira na deljenju svoje stručnosti u okviru međunarodnih napora za suzbijanje terorizma, kad god je to moguće, s obzirom na vreme u budućnosti kada je međunarodna zajednica uverena da ima alate za rešavanje naturalizacije ISIS/Da'esh i sa njima povezane pretnje.

Kada je u pitanju regionalni nivo ili prostor Evrope, značajno je pomenuti **RAN (Radicalisation Awareness Network – 2011)**. U svetu različitih trendova i kretanja, RAN je pokrenula Evropska komisija 2011. godine i predstavlja krovnu mrežu praktičara i lokalnih aktera uključenih u prevenciju i suzbijanje radikalizacije širom Evrope. U okviru RAN-a postoje različite radne grupe u kojima učesnici razmenjuju svoja iskustva, znanje i prakse u različitim oblastima i oblastima od značaja za suzbijanje radikalizacije. Učesnici uključuju nevladine organizacije, predstavnike različitih zajednica, think-thank, akademiske institucije, agencije za sprovođenje zakona, predstavnike vlade itd. RAN okuplja više od 700 eksperata i praktičara širom Evrope, a način na koji oni tretiraju problem radikalizacije i nasilnog ekstremizma može biti dobra polazna platforma, s obzirom da su prikupili čitavu kolekciju pristupa i najboljih praksi država EU, koje su i vrsta preporuke u njihovoj daljoj komunikaciji.¹¹

Pored svega rečenog, u okviru globalnog sagledavanja pitanja prevencije nasilnog ekstremizma i radikalizma, važno je uključiti i različite uloge žena u odnosu na nasilan ekstremizam. U literaturi, žene su dugo predstavljene kao "pasivne žrtve" nasilnog ekstremizma. U stvarnosti je utvrđeno da one mogu biti i mobilizatori i regruteri za terorističke grupe, igrati uloge podrške/

10 Videti šire: <http://www.osce.org/pc/98008?download=true>

11 Videti šire: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/index_en.htm

logistike i konkretno, izvršenje terorističkog akta. Žene, takođe, mogu biti značajne za prevenciju nasilnog ekstremizma. U literaturi se prepoznaće potencijal žena za P/CVE u odnosu na znake radikalizacije u porodici i oslobođanje ekstremističkih narativa – kao i u njihovim zajednicama. Međutim, one takođe mogu pomoći svojim asistencijama bezbednosnim strukturama u efikasnijem dizajniranju programa P/CVE ili donatorskim agencijama da efikasnije pripreme programe P/CVE.

Inače, žene uključene u programe P/CVE, mogu mnogo toga naučiti iz programa Žene, mir i bezbednost (WPS) iz istoimene Rezolucije Saveta bezbednosti UN (**S/RES 1325/2001**). Ova rezolucija se odnosi na važnu ulogu koju žene mogu imati u prevenciji i rešavanju sukoba, izgradnji mira i postkonfliktnim rekonstrukcijama i veoma je dobro uspostavljena. Smatra se da bi mnoge lekcije i poruke iz programa WPS bile relevantne i za žene u programu P/CVE. Postoji inicijativa da se ova dva programa integriraju, međutim, javljaju se i određena ograničenja koja to onemogućavaju na neki način. Na primer, ograničene su mogućnosti za praktičare da razmene svoja iskustva, dobre prakse i naučene lekcije, zatim, nedostaju finansijska sredstva za inicijative usmerene na žene i devojčice u okviru programa P/CVE, a nedostaju i kapaciteti među nekim ženskim grupama. Da bi se WPS i P/CVE integrirali, važno je da se osnaživanje polova ne posmatra jednostavno kao sredstvo /PCVE, već da treba težiti sopstvenom pravu i rešavanju bezbednosnih problema žena/ ženskih grupa koje se bave P/CVE. Tako da, ključne preporuke za promovisanje uloge žena u P/CVE uključuju: učešće žena u diskusijama i razvoj P/CVE politika i programa; integriranje agendi WPS i P/CVE, pokretanje specifičnih istraživanja o ženama i P/CVE; promocija P/CVE programa usmerenih na osnaživanje žena, rodno programiranje u okviru P/CVE; praćenje P/CVE programa iz rodne perspektive; promovisanje partnerstva sa lokalnim organizacijama radi povećanja broja ljudi i izgradnje sopstvenog iskustva; jačanje kapaciteta žena i ženskih organizacija; povećana zastupljenost žena u službama bezbednosti; promocija rodne ravнопravnosti uključujući ekonomsko osnaživanje žena; olakšavanje učešća žena u programima P/CVE, uključujući obezbeđivanje sigurnosti i bezbednosti za ženske grupe (OSCE, 2013; GCTF, 2015a; Peters, 2015; Bhulai et al, 2016; Fink et al, 2016).

U međuvremenu, pokrenuto je nekoliko programa, koji se posebno fokusiraju na žene i P/CVE. Programi i komponente P/CVE koji su usmereni na žene uglavnom koriste neki od sledećih pristupa: fokusiranje na majke i izgradnju njihovih sposobnosti da utiču na razmišljanje i ponašanja njihove dece u porodicama i zajednicama; izgradnja kapaciteta žena da aktivno učestvuju u P/CVE, mirovnim i bezbednosnim programima; promovisanje socijalnog i ekonomskog osnaživanja žena, čime se poboljšava njihov status i čuje njihov glas u porodici i zajednici i smanjuje njihova

ugroženost od nasilnog ekstremizma (npr. aktivnosti koje generišu prihod, tako da žene nisu zavisne od ekstremističkih grupa zbog prihoda). Navećemo samo primer SAVE platforme.

SAVE – (Sisters Against Violent Extremism)¹² – prva ženska antiteroristička platforma na svetu, sa sedištem u Beču, osnovana 2008. godine. Ova inicijativa okuplja širok spektar žena sa čvrstom željom da stvore jedinstven front protiv nasilnog ekstremizma. SAVE pruža ženama, različite mehanizme i sredstva da se kroz kritičku raspravu suprotstave ekstremnom načinu razmišljanja i razviju alternativne strategije za suzbijanje rasta globalnog terorizma. SAVE funkcioniše kao strateška platforma za promociju glasova žena u oblasti međunarodne bezbednosti, suzbijanje terorizma i u debatama o miru. SAVE se fokusira na sve oblike nasilnog ekstremizma, bez obzira na verske, političke, etničke ili socijalne pripadnosti. Od osnivanja do danas, pokrenute su brojne primenjene istraživačke strategije, programi i kampanje. Kao zanimljive istakli bi:

- **Majke za promene (Mothers for Change!)** – primenjena istraživačka strategija (pruža inovativan horizontalan pristup proučavanju procesa deradikalizacije, koji koristi prednost uloge žena u porodici i društvu. Naime, žene su strateški pozicionirane i predstavljaju stub porodice, gde prve prepoznaju udaljavanje ili bes kod njihove dece. Žene mogu da grade idealan sistem za rano upozoravanje, kada njihovi sinovi, kćerke ili muževi krenu pogrešnim putem. Baš kao što su terorističke organizacije u stanju da iskoriste latentnu aktivističku energiju mladih, tako i ovaj projekat ima za cilj da identifikuje i predloži smernice koji će poslužiti majkama da prošire svoje sposobnosti kako bi intervenisale, ako osete da njihova deca ili drugi članovi porodice, kreću ka ekstremističkim aktivnostima.
- **Mothers MOVE! kampanja** – ova kampanja, koja se sprovodi u nekoliko zemalja, omogućava majkama da učestvuju u antiekstremističkim obukama. Grupe majki su već uspostavljene u Tadžikistanu i Indiji. Ovaj projekat omogućava majkama da ekonomski doprinose svojim porodicama, povećaju uticaj u svojim porodicama i društvima. U isto vreme, trenira žene da prepoznaju rane signale upozorenja radikalizacije ili sklonosti ka nasilju, omogućavajući im i da postanu promoterke kulture mira u svojim sredinama.

¹² O SAVE programima i projektima koje sprovodi, videti više na: <http://www.women-without-borders.org/save/>

1.2 Analiza pravnog okvira Srbije od značaja za referalni mehanizam

U cilju nalaženja pravnog osnova za interresornu saradnju, komunikaciju, delovanje i deljenje informacija a sve u svrhu što boljeg funkcionisanja referalnog mehanizma (RM), urađena je zakonodavna analiza najrelevantnijih propisa RS, kako bi se uvidelo koje mogućnosti postoje, kao i gde su praznine na temu nekih bezbednosnih pitanja, sprečavanja terorizma i delovanja grupa prema kojima su ove aktivnosti najviše usmerene, odnosno mladih. Stoga, analizirani su ključni zakoni i drugi akti koji pre svega uređuju rad institucija koje će direktno učestvovati u radu RM-a, onih koje će na posredan način dati doprinos radu RM-a, kao i opšti zakoni i drugi dokumenti koji se odnose na ovu tematiku¹³. Analiza je pokazala da pored Ustava koji postavlja opšte okvire slobode, prava i dužnosti čoveka i građanina postoji dvadesetak relevantnih propisa¹⁴ koji se bave ovom temom, međutim, ova analiza svakako nije konačna i ne treba je tako shvatati. Ovo pre svega imajući u vidu da će se u narednom periodu neki zakoni promeniti i/ili dopuniti kako bi se uskladili s EU regulativom, te je nakon određenog vremena potrebno proveriti važenje odredbi i obaveza koje su navedene u analizi.

Jedan od osnovnih propisa značajan za korisnike RM-a jeste **Zakon o mladima**¹⁵, koji pre svega definiše kategoriju mlađih, te pod tim pojmom podrazumevamo osobe od 15 do 30 godina života¹⁶. Predviđa se da Vlada, na predlog Ministarstva, u skladu s propisima koji

13 Dokumenti koji su analizirani, a u kojima nije pronađen sadržaj koji bi se mogao uzeti u obzir za rad RM-a ili je sa druge strane taj sadržaj bio manje relevantan su: Zakon o vojsci, Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o budžetu, Zakon o odbrani, Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020 godine, Strategija za upravljanje migracijama, Strategija o rođnoj ravnopravnosti, Strategija reintegracije povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji.

14 Uključujući i Zakon o javnom redu i miru i Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica o čijoj primeni detaljnije u odeljku o protokolima.

Sl. glasnik RS, br. 50/2011.

15 Sl. glasnik RS, br. 50/2011.

16 S obzirom da se dalje u tekstu govorio o kategorijama dece i mlađih i da referalnim mehanizmom nisu obuhvaćeni samo mlađi uzrasta od 15 do 30 godina, već i deca, koja po našem zakonu obuhvataju kategoriju stanovništva do 18 godina (postoji preklapanje od 15 do 18 godina gde su oni u isto vreme i deca i mlađi), potrebno je pomenuti i zakone o pravima deteta i zaštiti dece. Naime, ovi zakoni propisuju da deca imaju pravo na zaštitu, sigurnost i dobro vaspitanje, da se prema deci treba odnositi tako da se poštuje njihova ličnost i individualnost, i da ne smeju biti podvrgavana telesnom kažnjavanju ili bilo kom drugom ponižavajućem postupanju. Ovi zakoni štite i pokrivaju oblast starateljstva, prava deteta po rođenju, vaspitanje, pravo na život i razvoj, pravo na obrazovanje, socijalna prava, imovinu, zaštitu od nasilja, sudsku zaštitu, obaveze organa vlasti, životnu sredinu, maloletničko pravosuđe, itd. Pored navedenog, postoji i niz pravnih akata i odluka kojima se reguliše odgovornost različitih institucija javne vlasti za sprečavanje nasilja nad decom, obezbeđivanje njihove dobrobiti i odgovarajuće zdravstvene zaštite.

uređuju rad Vlade, obrazuje Savet za mlade kao savezodavno telo koje podstiče i usklađuje aktivnosti u vezi s razvojem, ostvarivanjem i sprovođenjem omladinske politike i predlaže mere za njeno unapređivanje (čl. 16).

Ovo telo čine predstavnici organa državne uprave koji se bave oblastima od interesa za mlade, pokrajinski organ uprave nadležan za pitanja mlađih, udruženja i savezi, kancelarija za mlade, zajednički predstavnik nacionalnih saveta nacionalnih manjina i ugledni stručnjaci. Takođe, ovim zakonom je predviđeno da se u budžetu RS obezbeđuju sredstva za finansiranje programa i projekata od javnog interesa u oblastima omladinskog sektora, između ostalog i negovanje zdravih i bezbednih stilova života (čl. 20. t.7). Kako Novi Pazar poseduje Kancelariju za mlade, dosta aktivnosti bi se moglo uraditi u saradnji s ovim telom, prvenstveno oslanjajući se na njihova dosadašnja iskustva kao i sagledavanje potreba mlađih u lokalnoj zajednici.

Imajući u vidu da su pripadnici MUP-a jedni od ključnih aktera za funkcionisanje RM-a, nužno je ukazati na neke od odredaba **Zakona o policiji**¹⁷. Pre svega, propisana je zabrana diskriminacije u smislu obaveze sprečavanja diskriminacije i dužnosti da se jednakost postupa prema svima (čl.5). U pogledu saradnje određeno je da ministarstvo unutrašnjih poslova neposredno sarađuje sa službama bezbednosti kroz razmenu informacija i tehničku saradnju, s organima državne uprave, drugim organima, organima teritorijalne autonomije, jedinicama lokalne samouprave i imaočima javnih ovlašćenja i s građanima (čl.6.). U opisu nadležnosti policije, predviđa se saradnja i partnerstvo s građanima i drugim subjektima zajednice kako bi se obavljali policijski poslovi i rešili lokalni bezbednosni prioriteti i koordinirali zajednički interes i potreba stvaranja povoljnog bezbednosnog ambijenta u zajednici, odnosno izgradnje bezbednog demokratskog društva (čl. 27). Navedene odredbe su od izrazite važnosti za funkcionisanje RM-a, stvarajući time zakonski osnov za saradnju policije s drugim članovima RM-a.

U odnosu na učešće Centra za socijalni rad (CSR) u radu RM-a, potrebno je naglasiti da **Zakon o socijalnoj zaštiti**¹⁸, propisuje da se kao korisnik socijalne usluge može javiti i mlađa osoba i u situacijama ako je izvensno da bez podrške sistema socijalne zaštite ne može da dostigne optimalni nivo razvoja, ako je u sukobu s roditeljima, starateljem i zajednicom, a može postati korisnik i ukoliko svojim ponašanjem ugrožava sebe i okolinu (čl. 41). Iako je neosporno da procenu potrebe korisnika i njegovih mogućnosti vrši stručno osoblje CSR-a, ova odredba predstavlja osnov za pomoć CSR-a mlađima u riziku.

Kako su jedni od aktera RM-a i zaposleni u zdravstvenim ustanovama, nužno je napomenuti načelo

17 Sl. glasnik RS, br. 6/2016.

18 Sl. glasnik RS, br. 24/2011.

kontinuiranosti zdravstvene zaštite koje je predviđeno *Zakonom o zdravstvenoj zaštiti*¹⁹, a ostvaruje se pružanjem neprekidne zdravstvene zaštite građanima u svakom životnom dobu. Zdravstvena ustanova dužna je, pored ostalog, da sprovodi programe zdravstvene zaštite, prati i sprovodi metode i postupke prevencije (čl. 80). U odnosu na shvatanje zakonske definicije javnog zdravlja (u čl. 119), prevencija nasilnog i ekstremističkog ponašanja u šire posmatranom kontekstu bi se mogla svrstati pod javno zdravlje.

U pogledu krivičnih dela koja se mogu desiti kao posledica ekstremističkog, nasilničkog i drugog ponašanja mladih, može se istaći nekoliko stvari. *Krivični zakonik*²⁰ predviđa krivično delo – povreda ravnopravnosti, koje postoji ukoliko neko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, rase ili veroispovesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrati ili ograniči prava čoveka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštим aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti (čl.128). Predviđene su i kazne za osobu koja sprečava ili ograničava slobodu verovanja ili ispovedanja vere i prinuđava drugog da se izjašnjava o svom verskom uverenju (čl. 131). Zabranjeno je zlostavljanje drugog ili postupanje na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, kao i nanošenje velikog bola ili teške patnje iz druge pobude zasnovane na bilo kakvom obliku diskriminacije (čl.137). Zabranjuje se i izazivanje ili raspričiranje nacionalne, rasne ili verske mržnje, ili netrpeljivosti među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji (čl. 137). Zakonik takođe predviđa kao krivično delo i učestvovanje u ratu ili oružanom sukobu u stranoj državi, kao i vrbovanje ili podsticanje drugih lica na izvršenje ovog dela, organizovanje grupe ili obuke drugog lica ili grupe za izvršenje tog dela, opremanje ili stavljanje na raspolaganje opremu radi izvršenja tog dela ili davanje ili prikupljanje sredstava za izvršenje tog dela (čl. 387 a i b). Isto tako, kao krivično delo predviđena su rasna i druga diskriminacija (čl. 138).

Kada govorimo o prevenciji ekstremizma i terorizma, neosporno je da se ovakvo ponašanje podstiče u grupama i to često u grupama koje propagiraju protivustavne aktivnosti, te zbog toga je bitno spomenuti *Zakon o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacističkih ili fašističkih simbola i obeležja*²¹. Ovim zakonom zabranjuju se manifestacije, isticanje simbola ili obeležja ili bilo kakvo drugo delovanje pripadnika i pristalica neonacističkih i fašističkih organizacija i udruženja kojima se propagiraju ideje i delatnosti takvih organizacija i udruženja (čl. 2). Pored toga, zabranjuje se proizvodnja ili na bilo koji drugi način širenje

propagandnog materijala, simbola ili obeležja kojima se izaziva, podstiče ili širi mržnja ili netrpeljivost prema slobodnim opredeljenjima građana, rasna, nacionalna, ili verska mržnja ili netrpeljivost, propagiraju ili opravdavaju neonaciističke i fašističke ideje i organizacije ili se na drugi način ugrožava pravni poredak (čl. 3).

Pored opšte zabrane diskriminacije, *Zakon o zabrani diskriminacije*²² predviđa i zabranu diskriminacije dece, odnosno maloletnika na osnovu bilo kog ličnog svojstva. Kao teški oblici diskriminacije predviđeni su i izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola i dr. Imajući u vidu značaj lokalnih fudbalskih i drugih klubova, kao i broj mladih koje okupljaju, sportski klubovi su svakako važan deo ovog procesa. Samim tim je važno navesti i *Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama*²³

koji sadrži niz preventivnih mera (čl. 7), prema kojima su sportski savezi, sportska društva, sportske organizacije – klubovi dužni da podstiču organizovanje i dobro ponašanje svojih navijača i njihovih klubova; ostvaruju odgovarajuće informisanje svojih navijača; podstiču pozitivno ponašanje i delovanje igrača i službenih lica.

U okviru *Strategije nacionalne bezbednosti*²⁴, koja predstavlja najvažniji strateški dokument kojim se utvrđuju osnove politike bezbednosti, pod odeljakom *Politike u drugim oblastima društvenog života*, predviđeno je da razvijanje bezbednosne kulture građana, a posebno mladih, predstavlja značajan osnov unapređenja nacionalne bezbednosti, te da je ovaj proces najbolje sproveduti kroz obrazovanje i kontinuirano učenje tokom radnog veka. Istaknuto je da je sa stanovišta bezbednosnih rizika i pretnji s kojima se suočava RS, posebno značajna veza terorizma sa svim oblicima organizovanog, transnacionalnog i prekograničnog kriminala. Nacionalni i verski ekstremizam, koji ima korene u sukobima na etničkoj i verskoj osnovi u bližoj i daljoj prošlosti, predstavlja faktor rizika i značajnu pretnju bezbednosti.

*Nacionalna strategija za mlade za period od 2015 do 2025 godine*²⁵, predviđa kao strateški cilj, razvijanje bezbednosne kulture mladih, gde je uočeno da ne postoji dovoljno razvijen koordinirani multidisciplinarni pristup i međusektorska saradnja u identifikovanju, planiranju i pružanju usluga, koje odgovaraju bezbednosnim potrebama mladih. Ističe se i da nisu dovoljno ojačane institucije zaštite i nije postignuta veća usklađenost programa namenjenih rešavanju pitanja bezbednosti mladih. Pored toga, mladi su prepoznati kao žrtve nasilja, ali i kao počinioци nasilja. U okviru cilja koji

22 Sl. glasnik RS, br. 22/2009.

23 Sl. glasnik RS, br. 67/2003, 104/2013 – dr. zakoni

24 Sl. glasnik RS, br. 88/2009.

25 Sl. glasnik RS, br. 22/2015.

se bavi unapređenjem programa poštovanja ljudskih prava i dr. navodi se da su razvijeni programi uz pomoć kojih članovi nasilnih (ekstremističkih) grupa imaju mogućnost da ih napuste kroz tzv. *izlazne strategije*. U skladu s tim, potrebno je evidentirati nasilne grupe i motivisati mlade da učestvuju u ovim programima. Manjim delom, strategija se bavi i problemom netolerancije i diskriminacije među mladima. U *Akcionom planu za sprovođenje Strategije za mlade za period 2015–2017*, predviđene su aktivnosti vezane za navedene strateške ciljeve. Stoga se predviđa uvođenje sadržaja o bezbednosti u nastavne i vannastavne aktivnosti gde je nosilac MPNTR, zatim razvijanje programa koji će mladima omogućiti da prođu sistem obuke i osposobljavanja za reagovanje na bezbednosne rizike i pretnje i realizovanje programa s preventivnim mera, koji će se sprovoditi na nacionalnom i lokalnom nivou. Takođe, predviđene su aktivnosti koje su usmerene na prepoznavanje i reagovanje mlađih u riziku od korupcije i različitih oblika kriminala, elementarnih ne-pogoda, trgovine ljudima i sajber nasilja, gde bi nosioci ovih aktivnosti bili MUP, MPNTR, MOS i MRZBSP. Akcioni plan predviđa i unapređivanje i koordinaciju svih aktera u zaštiti mlađih od bezbednosnih rizika i pretnji, uključujući ženske grupe i organizacije kao i organizacije koje se bave osetljivim grupama mlađih. Međutim, AP ne predviđa konkretnije korake i načine na koji bi se koordinacija ostvarila. Predviđaju se i programi usmereni na različitosti informisanje o zloupotrebi oružja i eksplozivnih naprava među mlađima.

Aktivnosti čije ostvarenje se podudara s ciljevima RM-a su predviđene *Akcionim planom za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2014. do 2018. godine*. MUP je nosilac aktivnosti koja podrazumeva efikasnije pružanje zaštite kroz sprovođenje istraga i uspostavljanje jedinstvene baze podataka o podnetim krivičnim prijavama za dela učinjena na osnovu ličnog svojstva. Isto tako, predviđaju se aktivnosti usmerene na omladinu, a koje se odnose na sprovođenje edukacije među mlađima s ciljem podsticanja tolerancije i upoznavanjem kulturnih specifičnosti manjinskih grupa, gde je nosilac aktivnosti MOS.

Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja podrazumeva uspostavljanje saradnje među relevantnim sektorima (zdravstvena i socijalna zaštita, obrazovanje, policija, pravosuđe, nevladin sektor) u sprovođenju procedura i postupaka koji su predviđeni **Opštim i posebnim protokolima za zaštitu dece od nasilja**, kao i jačanje koordinativne uloge CSR-a u prevenciji i zaštiti dece od nasilja. Kao specifični cilj Strategija predviđa podsticanje i podršku učešću dece u razvoju i sprovođenju programa za prevenciju i zaštitu od nasilja i podizanje nivoa svesti građana, a posebno dece, uz njihovo aktivno učešće, o problemu nasilja i formiranje stavova o neprihvatljivosti svih vidova nasilja i u svim okruženjima.

U okviru *Akcionog plana za sprovođenje Strategije policije u zajednici* predviđene su aktivnosti koje se odnose na preventivno delovanje policijskih službenika na poslovima rada u zajednici i proaktivnog rada u skladu s potrebama zajednice, a u saradnji s jedinicama lokalne samouprave za bezbednost. Takođe, predviđa se i aktivno učešće policije u radu savetodavnih tela jedinica lokalne samouprave za bezbednost zajednice, koji bi trebalo da se odražava kroz broj pokrenutih inicijativa za rešavanje problema, preduzetih aktivnosti i prisustva na sastancima. Sve što je navedeno, moglo bi da bude od posebne važnosti za učešće policije u radu RM-a, kao i saradnju sa Savetom za bezbednost.

U okviru *Strategije razvoja socijalne zaštite*²⁶ propisuje se da je smisao i cilj razvoja socijalnih usluga u lokalnoj zajednici prevencija problema, kako pojedinci, porodice i grupe u riziku, ne bi došli u stanje socijalne izolacije i trajne zavisnosti od socijalnih službi. U Strategiji se predviđa i da u procesu decentralizacije treba obezbediti uslove i mehanizme da lokalne samouprave imaju izvore finansijskih sredstava za zadovoljavanje socijalnih potreba svojih građana i da u potpunosti realizuju obavezu korišćenja tih sredstava za razvijanje usluga socijalne zaštite.

S druge strane *Strategija za smanjenje siromaštva*²⁷ predviđa malo konkretnije korake, te se predlaže smanjenje siromaštva među mlađima putem zapošljavanja. Takođe, prema ovom dokumentu tim potpredsednika Vlade u saradnji s nevladinim sektorom formirao je mrežu organizacija koje će na lokalnom nivou promovisati i pospešivati sprovođenje Strategije za smanjenje siromaštva, posebno u delu koji se odnosi na zaštitu prava deteta.

*Nacionalnom strategijom za suzbijanje pranja novca i finansiranja terorizma*²⁸ propisano je da Poreska policija i Uprava carina, u vršenju poslova iz svoje nadležnosti, obavezno proveravaju postojanje elemenata krivičnih dela pranja novca i finansiranja terorizma. BIA u skladu sa Zakonom o Bezbednosno-informativnoj agenciji obavlja i poslove u vezi sa suprotstavljanjem organizovanom međunarodnom kriminalu, a posebni poslovi i zadaci BIA odnose se na sprečavanje i suzbijanje unutrašnjeg i međunarodnog terorizma. Značajan segment rada BIA je istraživanje, otkrivanje i dokumentovanje veze između pojedinaca, grupa i organizacija uključenih u međunarodni organizovani kriminal i terorizam.

26 Sl. glasnik RS, br. 108/2005.

27 Strategija za smanjenje siromaštva, Vlada Republike Srbije, 2003.

28 Sl. glasnik RS, br. 89/2008.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje terorizma za period 2017-2021²⁹ je izuzetno važan dokument u kojem se stavlja akcenat na prevenciju i suzbijanje terorizma kao značajno pitanje ostvarivanja spoljnopoličkih prioriteta Republike Srbije u nastojanju da se obezbedi trajna globalna i regionalna stabilnost i suzbiju bezbednosne pretnje koje donosi terorizam i druge pretnje koje su sa njim povezane. Kao što je, takođe, navedeno u Strategiji, nasilni ekstremizam i radikalizacija koja vodi u terorizam, prepoznati su kao aktuelni bezbednosni fenomeni, koji će u narednom periodu dobijati sve više na snazi. U pogledu ovih ugrožavajućih bezbednosnih pojava, građansko društvo, zaštita manjinskih prava u Republici Srbiji na nivou najviših standarda i postojeća verska tolerancija između najvećih verskih zajednica, ispoljili su se u analizi kao prednost, a nedovoljna integrisanost pojedinih grupa u društvo, slabljenje uloge porodice kao posledica globalnih tendencija i zloupotrebe društvenih mreža za širenje netrpeljivosti i ekstremnih stavova, kao slabost. Učešće određenog broja državljana Republike Srbije u oružanim sukobima u inostranstvu i njihov povratak u zemlju, prepoznati su kao pretnja. Od navedenih četiri prioritetsne oblasti, koje pokriva Strategija, za razvijanje referalnog mehanizma, posebno su značajne prve dve: prevencija i zaštita. U okviru prevencije, postavljeni su sledeći strateški ciljevi: izgrađena bezbednosna kultura građana; rana identifikacija uzroka i faktora koji pogoduju širenju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode u terorizam; okruženje koje demotiviše regrutovanje mladih za učešće u terorističkim aktivnostima; visokotehnološki sistemi komunikacije i digitalnih mreža otporni na širenje radikalizacije i nasilnog ekstremizma; veština strateške komunikacije. U okviru oblasti zaštite, kao značajnije strateške ciljeve, naveli bi: potpuno razumevanje pretnji od terorizma u Republici Srbiji kroz ranu identifikaciju ciljnih grupa i radikalnih metoda, kao i deradikalizaciju i reintegraciju radikalizovanih osoba. Strategiju prati i **Akcioni plan za sprečavanje i suzbijanje terorizma** u kojem su razvijene aktivnosti po zadatim oblastima i strateškim ciljevima, zatim nosioci tih aktivnosti, definisani su indikatori koji će se pratiti, rok za sprovođenje aktivnosti i predviđena finansijska sredstva.

Prilikom primene RM-a od važnosti bi mogao da bude i **Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja**. Ovaj protokol kao specifične ciljeve predviđa informisanje ovlašćenih službenih lica, javnosti i maloletnih lica, korake u postupanju u slučaju sumnje da je maloletno lice žrtva zlostavljanja i zanemarivanja i ostvarivanje jedinstvenog sistema informisanja između organizacionih jedinica MUP-a, kao i između organizacionih jedinica ovog Ministarstva i ostalih službi i agencija uključenih u proces zaštite. U njemu

se navodi značajan broj dužnosti i ovlašćenja nastalih na osnovu zakonskih odredbi. Saradnju s drugim subjektima u procesu zaštite maloletnih lica, policija ostvaruje u skladu sa članom 6. ZOP (vidi gore). Uloga koordinatora u ovom procesu je na CSR-u. Svi državni organi i ustanove dužni su da prijave krivična dela za koja se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti, o kojima su obavešteni ili za koje saznavaju na drugi način (član 253. stav 1. ZKP). Obavezu prijavljivanja stiču i fizička i pravna lica koja se bave obrazovanjem i vaspitanjem maloletnih lica, odnosno lečenjem i zdravstvenom zaštitom ljudi (član 253. stav 2. ZKP). Krivična dela čijim je izvršenjem oštećeno maloletno lice biće dužan da prijavi svako, ukoliko se radi o krivičnim delima za koja se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti (član 253. stav 5. ZKP). Ovlašćena službena lica do saznanja o izvršenom krivičnom delu ili prekršaju s elementima zlostavljanja i zanemarivanja maloletnih lica, mogu doći i samoinicijativno, pod čime se podrazumevaju aktivnosti ovlašćenih službenih lica na prikupljanju obaveštenja o pripremama i izvršenju krivičnih dela ili prekršaja u skladu s odredbama člana 255. ZKP, članom 118. **Zakona o prekršajima** i drugim zakonskim i podzakonskim aktima koji regulišu ovu oblast. Samoinicijativne aktivnosti obuhvataju: javno zagovaranje, komunikacija s građanima, analiza informacija iz štampanih i elektronskih medija i drugih sredstava javnog informisanja i dr. Kao što se može videti, u ovom dokumentu su sumirane mogućnosti i obaveze saradnje različitih aktera, na osnovu zakonom predviđenih ovlašćenja.

U okviru **Posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od zlostavljanja i zanemarivanja u vaspitno-obrazovnim ustanovama**, pod preventivnim aktivnostima predviđa se organizovanje razgovora, tribina, predstava, izložbi o bezbednosti i zaštiti dece/učenika od nasilja. Ova obaveza bi mogla da bude od ključne važnosti za uključivanje obrazovnih ustanova u rad RM-a. Kao još jedan koristan dokument može se navesti

Uputstvo o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima. Prema ovom Uputstvu, policijski službenik može pozvati maloletnika u svojstvu građanina i osumnjičenog i prema njemu/njoj se mogu primeniti zakonska ovlašćenja, kao što su prikupljanje obaveštenja, saslušanje, prinudno dovođenje, fotografisanje, raspisivati potrage i podnosi zahtevi za pokretanje prekršajnog postupka. Podaci o maloletnom i mlađem punoletnom licu koje se pojavljuje u svojstvu učinioца krivičnog dela, odnosno prekršaja ili u svojstvu oštećenog, vode se u nadležnoj liniji rada za suzbijanje maloletničke delinkvencije u sedištu organizovane jedinice odvojeno od podataka o drugim licima.

Prema **Pravilniku o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad³⁰**, CSR je dužan

29 Sl. glasnik RS, br. 94/2017.

30 Sl. glasnik RS, br. 59/2008, ... i 1/2012 – dr. pravilnik

da razvija preventivne programe koji doprinose sprečavanju i suzbijanju socijalnih problema u lokalnoj zajednici, čije se sprovođenje vrši realizovanjem konkretnih programa prevencije. Sve informacije o ličnim i porodičnim prilikama korisnika koje zaposleni u centru saznavaju smatraju se poverljivim. Pristup dosjeima korisnika, osim zaposlenima u centru, obezbeđuje se i nadležnom nadzornom organu, pravosudnim organima i policiji, korisniku na koga se podaci odnose, kao i njegovom zakonskom zastupniku. Pojedini podaci iz dosjea korisnika mogu da se proslede i drugim službama, kao što su zdravstvene ili obrazovne ustanove, službi zapošljavanja i drugim, samo ukoliko se za to obezbedi pristanak korisnika na koga se ti podaci odnose, osim ako drukčije nije propisano zakonom. U okviru stručnih i savetodavnih tela CSR-a postoji Kolegijum rukovodioca u čijoj nadležnosti je i ostvarivanje saradnje s drugim ustanovama i udruženjima građana i ostvarivanje stručne saradnje i koordinacije između organizacionih jedinica centra.

Uputstvom o zaštiti i bezbednosti dece i učenika³¹ regulisano je da direktor škole odredi druge institucije s kojima ustanova sarađuje na osiguranju bezbednosti dece i učenika, kao što su MUP, specijalizovane službe, CSR, dom zdravlja, organi opštine, odnosno mesne zajednice i dr. Samim tim, učešće škola u radu RM-a bi trebalo da ima potporu i u ovom dokumentu.

U Strategiji socijalne zaštite grada Novog Pazara predviđa se uspostavljanje partnerstva između svih aktera na lokalnom nivou u cilju prevazilaženja problema koje mladi u riziku imaju. Kao jedan od načina, predviđa se pravljenje programa prevencije maloletničke delinkvencije i posebnih programa za rad s maloletnim počiniocima krivičnih i prekršajnih dela. Dalje je naznačeno da je nužno organizovati programe saradnje između CSR-a, suda, javnih preduzeća i ustanova kako bi se sprovodile zakonom predviđene mere za maloletne delinkvente.

Strategija bezbednog grada Novog Pazara za period 2016 – 2020., posredno se dotiče ovog pitanja kroz strateški prioritet broj 5 - Bezbedan život za mlade u Novom Pazaru ali se u Akcionom planu za sprovođenje ove Strategije definiše nekoliko konkretnih aktivnosti: Uspostavljanje mehanizma koordinacije i saradnje između institucija, medija i civilnog sektora na preventiji i suzbijanju faktora rizika koji dovode do narušavanja ljudske sigurnosti, uključujući radikalizam i ekstremizam; Uspostavljanje referalnog mehanizma za pružanje pomoći i podrške deci i mладима u riziku od ekstremizma i radikalizma; Organizovanje edukacije i javnih kampanja radi informisanja građana o bezbednosnim i sigurnosnim izazovima i pretnjama, uključujući i ekstremni radikalizam. Informisanje i edukovanje

zaposlenih u institucijama relevantnim za formulisanje odgovora na bezbednosne i sigurnosne rizike i pretnje;

Analiza propisa upućuje na nekoliko problema na koje je potrebno ukazati. Najpre, gotovo u tragovima se mogu pronaći odredbe, koje se istovremeno odnose na mlade i ekstremizam. Iako se na dosta mesta spominje zajednički rad na temu bezbednosti, kod prevencije nasilja nisu dovoljno jasno naznačena zaduženja, tj. obaveze aktera u procesu, ili je jednostavno izostao čitav segment o tome koji akteri su dužni da učestvuju u ovom procesu. Analiza propisa kojima se uređuje položaj mlađih a koji su u vezi s njihovom bezbednošću, pokazala je da u mnogim slučajevima nije sasvim jasno ko šta treba da radi, čija je obaveza finansiranja, tačnije nejasna je podela odgovornosti. Primetno je da bezbednosne politike, odnosno pristupi, nisu urađeni i s rodnog aspekta, kao ni s uvažavanjem nacionalnih i verskih različitosti. Stoga, analiza je pokazala da obaveze u oblasti prevencije i zaštite bezbednosti mlađih nisu precizno definisane između državnih nivoa kao i lokalnih aktera. Sistem evidencije i izveštavanja, koji je regulisan brojnim podzakonskim aktima ne obezbeđuje odgovarajući zajednički i sveobuhvatni postupak generisanja podataka, a samim tim ni korisnost upotrebe tih podataka, pri donošenju odluka i praćenja eventualnog napretka ili pogoršanja. Bez jedinstvenog vođenja podataka, neće postojati mogućnost tačnog sagledavanja potreba mlađih, niti sagledavanja efikasnosti rada RM-a. Ne postoji intersektorska saradnja (osim u konkretnim pojedinačnim slučajevima), ni kontinuirano praćenje mlađih, posebno onih u grupama u visokom riziku od nasilja, samim tim nema ni sagledavanja njihovih potreba. Dalje, ne postoji dovoljna senzitivnost za rodnu dimenziju. Ovo podrazumeva da u većini od analiziranih dokumenata nije sagledana bezbednost u odnosu na pol, a posebno u odnosu na pol mlađih (sa izuzetkom Nacionalne strategije za mlađe).

Ukazujemo na neke od problema koji su uočeni analizom normativno pravnog okvira:

- Odredbe koje se istovremeno odnose na mlađe i ekstremizam mogu se pronaći u tragovima.
- Iako se na dosta mesta spominje zajednički rad na temu bezbednosti, kod prevencije nasilja nisu dovoljno jasno naznačena zaduženja, tj. obaveze aktera u procesu, ili je jednostavno izostao čitav segment o tome koji akteri su dužni da učestvuju u ovom procesu.
- Analiza propisa kojima se uređuje položaj mlađih a koji su u vezi s njihovom bezbednošću, pokazala je da u mnogim slučajevima nije sasvim jasno ko šta treba da radi, čija je obaveza finansiranja, tačnije nejasna je podela odgovornosti.

³¹ Uputstvo ministra prosvete, nauke i tehnološkog razvoja br. 610-00-953/2014-01 od 22. 12. 2014. godine

- Primetno je da bezbednosne politike, odnosno pristupi, nisu urađeni i s rodnog aspekta. Ovo podrazumeva da u većini od analiziranih dokumenata nije sagledana bezbednost u odnosu na pol, a posebno u odnosu na pol mlađih (sa izuzetkom Nacionalne strategije za mlade).
- Nisu uzete u obzir nacionalne i verske različnosti. Stoga, analiza je pokazala da obaveze u oblasti prevencije i zaštite bezbednosti mlađih nisu precizno definisane između državnih nivoa kao i lokalnih aktera.
- Sistem evidencije i izveštavanja, koji je regulisan brojnim podzakonskim aktima ne obezbeđuje odgovarajući zajednički i sveobuhvatni postupak generisanja podataka, a samim tim ni korisnost upotrebe tih podataka, pri donošenju odluka i praćenja eventualnog napretka ili pogoršanja. Bez jedinstvenog vođenja podataka, neće postojati mogućnost tačnog sagledavanja potreba mlađih, niti sagledavanja efikasnosti rada RM-a.
- Ne postoji intersektorska saradnja (osim u konkretnim pojedinačnim slučajevima), ni kontinuirano praćenje mlađih, posebno onih u grupama u visokom riziku od nasilja, samim tim nema ni sagledavanja njihovih potreba.

Na kraju, potrebno je naglasiti da su u analizi navedeni i dokumenti lokalnog karaktera, odnosno *Strategija socijalne zaštite grada Novog Pazara*, Strategija za bezbednost grada Novog Pazara i Akcioni plan za njegovu primenu, a mogla bi se analizirati i Strategija islamske zajednice u Srbiji za prevenciju bolesti zavisnosti, nasilja i svih oblika ekstremizma mlađih, koja je sastavni deo ovog dokumenta, imajući u vidu da će se RM primarno primeniti u NP, ali svakako s nekom budućom mogućnošću proširenja i na druge gradove. S tim u vezi, potrebno je analizirati i druge dokumente koje ima lokalna zajednica, odnosno lokalna samouprava, gde bi se primenio RM. Slična situacija je i sa školskim upravama, te je prilikom ostvarivanja saradnje potrebno analizirati i uputstva i protokole koje konkretna uprava poseduje.

2. REFERALNI MEHANIZAM

Kao što smo naveli u uvodu, referalni mehanizam predstavlja svaki sistem koordinisane, usklađene i fokusirane podrške građanima, a usmeren ka uklanjanju nekog višedimenzionalnog društvenog problema. Referalni mehanizam polazi od prepostavke da pojedinačne institucije nemaju dovoljno široke mandate i kapacitete da bi se odvojeno bavile kompleksnim pitanjima, te da jedino zajedničkim radom postoji šansa da sistem pruži sve od sebe kako bi građani dobili podršku koja im je potrebna.

Referalni mehanizam sačinjavaju tri ključna elementa, neophodna za njegovo nesmetano, održivo i efikasno funkcionisanje:

- Usaglašeno razumevanje pojave koja je fokus referalnog mehanizma - objedinjena i usvojena politika pristupa problemu, uključujući ustaljene, automatizovane prakseobjedinjeno i usvojeno razumevanje pitanja, njegovih karakteristika, manifestacija i uticaja - koje se ogleda u usvojenim dokumentima koji regulišu ovu oblast.
- Usaglašena, objedinjena i sistematizovana politika pristupa problemu, uključujući ustaljene, automatizovane prakse za bavljenje problemom, uključujući uputstva za postupanje, sakupljanje podataka, merenje efikasnosti - koja se ogleda u uspostavljenim standardnim operativnim procedurama za zaposlene.
- Unapređeni kapaciteti pružaoca usluga i donosioča odluka kako bi pravovremeno i u punom obimu reagovali na pojave i pružili neophodne usluge ili doneli odgovarajuće politike – koji se ogledaju u definisanim, prihvaćenim i odobrenim trening programima, vodičima i smernicama.

Referalni mehanizam za prevenciju i suzbijanje radikalizma i nasilnog ekstremizma, u daljem tekstu (Referalni mehanizam – RM), je celovit okvir za institucionalno delovanje i unapređenje saradnje različitih društvenih aktera u Novom Pazaru (institucija i službi, organa lokalne samouprave, verskih zajednica, nevladinih orga-

nizacija, medija i drugih), na bazi postojećih mandaata i odgovornosti. Svrha RM je **preventivni/proaktivni rad** na sprečavanju i otklanjanju rizika i pružanje pomoći i podrške deci i mladima, kad su izloženi riziku od radikalizacije (u daljem tekstu dece/mladi pod rizikom) i **reakтивni/interventni rad** na ranom prepoznavanju moguće povezanosti s ekstremizmom i radikalizmom, te efikasno reagovanje pre nego što dođe do eventualnog krivičnog dela.

Osnovni cilj referalnog mehanizma je da:

- *osigura poštovanje ljudskih prava dece/mladih pod rizikom ili povezanih s ekstremizmom i radikalizmom, obezbedi efikasan način pružanja usluga unutar svake institucije;*
- *omogući upućivanje/referisanje ka drugim pružaocima usluga, kad god je to u najboljem interesu deteta/mlade osobe, te upućivanje ka gradskom koordinacionom telu, ako sistem usluga nije u stanju sam da procesira slučaj;*
- *sinhronizuje napore za unapređenje lokalnih politika i procedura u odnosu na širok spektar izazova, rizika i pretnji po ljudsku sigurnost i društvenu bezbednost u lokalnoj zajednici.*
- *prikuplja podatke o pruženim uslugama i identifikovanim potrebama kako bi unapredio sistem donošenja javnih politika vezanih za pitanja ekstremizma i radikalizma*

Referalni mehanizam počinje usaglašavanjem i usvajanjem javnih politika koje definišu pristupe nekom problemu, odnosno, usklađivanjem i horizontalnim povezivanjem programa i akcija pružaoca usluga, a nastavlja se izgradnjom poverenja i partnerstva između samih članica referala, kao i između građana i institucija (u ovom slučaju posebno službi bezbednosti), kako bi se formulisele preventivno usmerene društvene intervencije zasnovane na zajedničkom razumevanju pojave, ranom prepoznavanju i otklanjanju uzroka, ranom prepoznavanju i ranom reagovanju u različitim fazama procesa radikalizacije pre nego što dođe do eventualnog krivičnog dela. Deca i mladi najpre treba-

ju znati da su im usluge dostupne i da mogu dobiti pomoć i podršku kad im je potrebna, a tek onda se može očekivati da takvu pomoć sami i zatraže. Formalno uspostavljanje referalnog mehanizma je tek prvi korak.

Iza njega sledi podizanje kapaciteta lokalnog referalnog sistema na:

- a. *individualnom nivou* (kroz edukacije i stalno jačanje motivacije, veština i znanja donosilaca odluka, stručnih radnika, roditelja, dece i mlađih);
- b. *organizacionom nivou* (primena stečenog znanja i veštine za unapređenje pristupa, organizacione strukture i radnih procesa);
- c. *nivou zajednice* (podizanje nivoa svesti građana, poboljšanje saradnje između svih društvenih aktera u Novom Pazaru radi boljeg pružanja usluga krajnjim korisnicima);
- d. *nivou monitoringa i evaluacije.*

Prioriteti RM-a su rano prepoznavanje rizika kojima mogu biti izloženi deca/ mladi i adekvatan, efikasan i brz odgovor na njihove potrebe i potrebe njihovih roditelja, preusmeravanje razloga i motiva ka konstruktivnim alternativama i drugim vrstama angažmana.

Kad god postoji sumnja ili saznanje da je dete/mlada osoba pod rizikom od ekstremizma i radikalizma, s takvom osobom će se postupati kao sa žrtvom, u skladu s ovim referalnim mehanizmom.

RM je strukturiran tako da obezbeđuje efikasno i dosledno pružanje raspoloživih usluga unutar pojedinačnih institucija (*vertikalni hodogram kroz instituciju*) – formalizuje saradnju, razmenu informacija i referisanje/upućivanje ka drugim institucijama, ustanovama i nevladinim organizacijama (*horizontalni hodogram kroz mrežu lokalnog sistema za pružanje usluga*), podrazumeva uspostavljanje gradskog koordinacionog tela i uključuje formiranje *ad hoc* radne grupe (operativnog tima), kad god sistem usluga nije u stanju sam da procesira slučaj.

Referalni mehanizam se formalizuje usvajanjem *Smerница za RM* kojima se utvrđuje zajedničko razumevanje linija referala i načina na koji relevantni akteri komuniciraju u slučajevima kada je referal potreban.

Referalni mehanizam funkcioniše na temelju *učinkovitih komunikacijskih linija, predvidivosti internog delovanja (protokoli o postupanju)* u skladu s mandatom i odgovornošću svake članice, jasnih informacija o uslugama i osobama koje ih pružaju (ime i prezime, kontakti i pozicija) i efikasnih procedura upućivanja (deljenja zabrinutosti i sistematizovanih podataka) i time obezbeđuje deci/mladima pod rizikom ili povezanim s ekstremizmom i radikalizmom pravovremen pristup odgovarajućim uslugama i mogućim paketima podrške. RM obezbeđuje *različite ulazne tačke u sistem podrške* i svaku instituciju/organizaciju prepoznaće kao moguću *tačku prvog kontakta*. Zato svaka institucija treba biti svesna celine sistema i može aktivirati upućivanje ka drugim institucijama/organizacijama, bez obzira da li su deca/mladi njihovi primarni ili sekundarni korisnici.

Referalni mehanizam olakšava koordinaciju i omogućava strateški i sveobuhvatan pristup institucijama/organizacijama i drugih aktera, deci/mladima pod rizikom ili povezanim s ekstremizmom i radikalizmom. Uključuje individualizaciju plana podrške zasnovanu na identifikovanim potrebama i raspoloživim resursima, omogućava prikupljanje mišljenja o efikasnosti i svrshodnosti dostupnih usluga i konačno, daje mogućnost da se na osnovu sakupljenih mišljenja zagovaraju promene javnih politika u ovoj oblasti u interesu ukupne zajednice.

RM prepoznaće **Savet za bezbednost grada Novog Pazara** kao koordinatora referala (primarno u odnosu na sazivanje Koordinacionog tela i objedinjavanje izveštaja, preporuka i zaključaka sa sastanaka).

Referalni mehanizam obezbeđuje zaštitu podataka o ličnosti kroz postupak anonimizacije. Podaci prikupljeni od strane RM-a o konkretnim potrebama i problemima s kojima se suočavaju deca/mladi pod rizikom ili povezani s ekstremizmom i radikalizmom čine svojevrstan mehanizam za korekcije i izmene politika zasnovane na dokazima i lokalnim kapacitetima.

2.1 Sastav referalnog mehanizma

Dosadašnja globalna iskustva u prevenciji i suzbijanju radikalizma i nasilnog ekstremizma pokazuju da izolovani pristupi, kada različiti pružaoci usluga i drugi akteri (više neusklađenih ulaznih tačaka za decu/mlade pod rizikom) deluju pojedinačno i nisu međusobno povezani, ne daju željene rezultate. Kompleksnost i širok raspon same pojave zahteva integrisani odgovor koji usklađuju i sprovode različite institucije/organizacije u cilju povećanja nivoa ljudske sigurnosti i bezbednosti u zajednici i pružanja podrške deci/mladima pod rizikom od ekstremizma i radikalizma.

Referalni mehanizam uključuje i daje prostor svim akterima za kooperativne stavove i integrativna poнаšanja u okviru kojih se stvaraju celishodna rešenja, definišu i pružaju paketi podrške i vrši referisanje/upućivanje na bazi učinkovitog mehanizma koordinacije. U najširem smislu, akteri koji učestvuju u RM-u mogu se podeliti na *primarne i sekundarne aktere*.

Primarne aktere čine institucije/organizacije koje direktno rade s decom i mladima ili dolaze u kontakt s njima i svakodnevno pružaju različite vrste usluga u skladu sa svojim mandatima. Svi primarni akteri mogu biti **tačka prvog kontakta – ulazna tačka u sistem pružanja usluga**. Primarni akteri planiraju i sprovode preventivne aktivnosti, odnosno mere i aktivnosti pomoći i podrške deci/mladima pod rizikom u okviru svojih redovnih delatnosti i pokreću proces referisanja/upućivanja ka drugim članicama referala kad god je to u najboljem interesu deteta/mlade osobe. U slučaju da sistem usluga sam nije u stanju da procesira slučaj, ma koji primarni akter može pokrenuti upućivanje i ka Gradskom koordinacionom telu koje je zaduženo za dalje postupanje.

U primarne aktere spadaju:

1. Policijska uprava Novi Pazar kroz *rad policije u zajednici*
2. Osnovne škole
3. Srednje škole
4. Verske zajednice i ustanove koje deluju u okviru verskih zajednica
5. Centar za socijalni rad
6. Sportski savez i sportski klubovi
7. Institucije kulture
8. Kancelarija za mlade
9. Centar za decu i omladinu DUGA
10. Regionalni centar za obrazovanje zaposlenih u obrazovanju
11. Zdravstvene ustanove
12. Osnovno tužilaštvo u Novom Pazaru
13. Više tužilaštvo u Novom Pazaru
14. Osnovni sud u Novom Pazaru
15. Viši sud u Novom Pazaru
16. Organizacije civilnog društva
17. Mediji

Sekundarne aktere čine donosioci politika i odluka, organi i tela koja mogu uticati na kvalitet pružanja usluga putem raspodele budžetskih sredstava i drugih strateških odluka. Njihovo učešće u referalnom mehanizmu najviše dolazi do izražaja na sastancima Gradskog koordinacionog tela.

U sekundarne aktere spadaju:

- Grad Novi Pazar
- Savet za bezbednost Grada Novog Pazara
- Savet za rodnu ravnopravnost Grada Novog Pazara
- Savet za mlade Grada Novog Pazara
- Ministarstvo omladine i sporta
- Ministarstvo kulture i informisanja
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
- Ministarstvo unutrašnjih poslova
- Ministarstvo za rad zapošljavanje i socijalnu politiku
- Odbor za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova
- Odbor za pravosuđe, državnu upravu i lokalnu samoupravu
- Odbor za odbranu i unutrašnje poslove
- Odbor za zdravlje i porodicu

2.2 Organizacione celine u mreži referalnog mehanizma

U okviru referalnog mehanizma (RM) postoje dve ključne organizacione celine: **Gradsko koordinaciono telo i Operativni tim**. Institucije/organizacije koje čine sistem upućivanja istovremeno su uključene u oba nivoa organizovanja.

2.2.1 Gradsko koordinaciono telo

Gradsko koordinaciono telo (GKT), upravlja referalnim mehanizmom. GKT se formira i funkcioniše na osnovu *Smernica o referalu*, koje potvrđuje gradonačelnik.

GKT se sastoji od po jednog predstavnika svakog primarnog aktera RM-a uključujući i predstavnika Saveta za bezbednost grada Novog Pazara koji obavlja funkciju

ju predsedavajućeg.

GKT se sastaje jednom kvartalno, a po potrebi – u zavisnosti od konkretnih slučajeva – i češće, na zahtev predstavnika primarnih aktera referala. Zahtev se upućuje u pisanoj formi i Predsedavajući GKT-a je dužan da na zahtev odgovori u roku od tri radna dana.

GKT donosi odluke prostom većinom glasova prisutnih članova, ali u svom radu teži ka postizanju konsenzusa.

Na redovnom zasedanju ili zasedanju po zahtevu, Gradsко koordinaciono telо razmatra slučajeve koje sistem usluga nije uspeo sam da procesira kroz redovne oblike rada i saradnje. Donosi individualni plan podrške za referisani/upućeni slučaj i njegovu porodicu, kad god je to moguće, i imenuje Operativni tim za sprovođenje istog – *case management*.

2.2.2 Operativni tim

Operativni tim (OT), je *ad hoc* grupa koju imenuje Gradsко koordinaciono telо za svaki pojedinačni slučaj koji je upućen Gradskom koordinacionom telу (GKT) na dalje postupanje.

OT se uspostavlja kao oblik aktivne podrške za svaki pojedinačni slučaj koji sistem usluga nije uspeo sam da procesira kroz redovne oblike delovanja i saradnje.

OT čini po (najmanje) jedan profesionalac/ka iz institucija/organizacija koje plan podrške prepozna kao nosioca dodatnih usluga, mera i akcija koje treba preduzeti u pojedinačnom slučaju.

Konkretno, funkcija OT-a je sprovođenje plana podrške i zaštite koji donosi GKT. Ostvaruje se kroz objedinjavanje i sinhronizaciju raspoloživih stručnih i tehničkih resursa i primenu holističkog i fokusiranog multidisciplinarnog i multisektorskog pristupa za svaki pojedinačni referisani slučaj.

OT definiše prioritete potreba, planira sam proces pružanja usluga i osigurava efikasnost i kvalitet.

Način rada OT-a određuje se pravilnikom koji usvaja Gradsко koordinaciono telо.

OT učestvuje i u vođenju slučaja (*case management*) zajedno s GKT-om.

2.3 Referalni proces

Referalni ili proces upućivanja se može definisati kao proces u kojem zaposleni u jednoj instituciji (tački prvog kontakta) uspostavlja prvi kontakt sa osobom, pruža joj podršku, usluge i informacije u domenu svog

mandata, veština i kapaciteta, te informiše i upućuje na dalje ostvarivanje prava i pristupu uslugama u skladu sa identifikovanom potrebom. Referalni mehanizam razume da su potrebe građana često jako kompleksne, nadilaze mandate i kapacitete pojedinih pružaoca usluga i samim tim stvara lance pružaoca usluga koji po principu štafete vode klijenta kroz sistem.

Referalni proces predstavlja tok građanina/klijenta kroz sistem povezanih usluga i tačaka ostvarivanja prava i kao takav približava, uvezuje i učvršćuje veze između građana i institucija.

Takođe, referalni proces podrazumeva i referisanje/upućivanje ka drugim institucijama koje mogu pružiti dodatne ili drugačije usluge za klijenta. I konačno, referalni proces podrazumeva i referisanje/upućivanje ka Gradskom koordinacionom telu ako sistem usluga nije uspeo sam da procesira slučaj tj. kada slučaj sa kojim se suočavaju potpuno izlazi iz svih okvira i šablon-a institucionalnog znanja i prakse. Na neki način, ovo telо predstavlja instancu poslednjeg reda koja se konsultuje u slučaju da su sve alternative iscrpljene.

Referalni proces konkretizuje postupanje na iskazanu ili percipiranu zabrinutost da je određena osoba izložena riziku od ekstremizma i radikalizma ili je povezana sa tim pojavama. Referalni mehanizam ne počiva na sistemu dojava jer je poverenje građanina/klijenta osnovni postulat njegovog funkcionisanja. Referalni proces počinje kroz prvi kontakt osobe u riziku od ekstremizma i radikalizma sa nekim od uposlenika/članova mreže referalnog sistema(uključujući školske ustanove, zdravstvene, policiju, socijalne ustanove i druge. Prvi kontakt i prva procena se ostvaruje na osnovu signala upozorenja (definisanih u narednim poglavljima) koje pružaoci usluga primete kod građana/klijenata s kojima svakodnevno stupaju u kontakt. Kako ekstremizam i radikalizam mogu uticati na bilo koga u lokalnim zajednicama, i kako je važno da referalni mehanizam ima jako širok obuhvat, svi uposlenici javnih institucija koji najčešće dolaze u kontakt sa građanima prolaze kroz trening senzibilizacije za prepoznavanje signala upozorenja (npr. u školama – nastavno osoblje, u bolnicama – medicinske sestre i porodični lekari itd.). Inicijalno prepoznavanje može imati dva ishodišta – osoba je u riziku od ekstremizacije, u kom slučaju se aktivira „meki“ deo referalnog mehanizma - obrazovne institucije, civilno društvo, kultura i sport, verske zajednice itd. pružaju podršku za deradikalizaciju (u skladu sa trening programom u nastavku dokumenta), pospešuju kontakt sa porodicom i okružuju osobu konstruktivnim stimulansima i temeljnim programom deradikalizacije; ili osoba predstavlja rizik za zajednicu, u kom slučaju se aktivira „tvrdi“ deo referalnog mehanizma i tačka prvog, ili kasnijeg kontakta obaveštav policijski tim koji se bavi prevencijom, što uključuje i traženje dodatnih informacija o pojedincu ili incidentu (ponašanju) koji zabrinjava. Kao rezultat ove procene, može se doneti odluka: da ipak ne treba

preduzimati nikakvu bezbednosnu akciju, jer pojedinac ne predstavlja stvaran i neposredan rizik, u tom slučaju će se reaktivirati „meki“ deo referala, ili biti upućen na razmatranje u okviru programa zaštite sa procenom da je pojedinac radikalizovan i izložen riziku da postane terorista ili nasilan ekstremista.

Da sumiramo, „tvrdi“ deo referala funkcioniše dvojako: Ako se proceni da pojedinac ne predstavlja neposrednu opasnost za sebe i okruženje mogu se pokrenuti mere opservacije i dodatnog prikupljanja podataka kao i preventivne mere RM- a kojima se sprečava dalja radikalizacija. Ukoliko se proceni da je pojedinac neposredno ugrožen i radikalizovan u stepenu dovoljnog da predstavlja potencijalnu opasnost za sebe i druge, aktiviraju se zaštitne, reaktivne/interventne mere referalnog mehanizma.

Da bi referalni mehanizam i referalni proces bili uspešni, prilikom aktiviranja, neophodno je da svi učesnici u tom procesu, vladaju osnovnim pojmovima i kategorijama iz ove oblasti, odnosno da razumeju radikalizam kao ideologiju, posebno njegovu političku dimenziju, zatim, proces radikalizacije – kako nastaje i kako se razvija, koji faktori doprinose tome i na koji način, šta je ekstremizam i kako ga razumeti kao političku ideologiju, šta je nasilni ekstremizam i kako se ispoljava. Konačno, potrebno je imati osnovna znanja o terorizmu kao krajnjem produktu radikalnog i ekstremističkog delovanja, koji podrazumeva upotrebu nasilja i izazivanje straha sa dalekosežnim posledicama po jedno društvo, zajednicu ili državu. Pojmovnik je deo ovog dokumenta u kojem su obrazložena osnovna značenja i obeležja ovih i drugih pojmoveva, značajnih za temu kojom se bavimo. U delu koji sledi navedeni su faktori koji dovode do radikalizacije (deo je preuzet iz istraživanja koje je objavljeno u Novom Pazaru), signali upozorenja i kako ih prepoznati.

2.3.1 Faktori ili činioci radikalizacije

Generalno gledano, činioci koji **guraju** ka radikalizaciji su bilo koji uslovi ili žalbe koje stvaraju osećaj frustracije, marginalizacije, demoralizacije i nemaštine, koji ohrabruju lude da traže pravna sredstva, uključujući, ali se ne ograničavajući na pridruživanje ekstremističkim grupama. Ono što podstiče konkretan angažman su **faktori privlačenja**, a čini ih sve ono što može biti privlačno potencijalnim regrutima radikalne organizacije, poput osećaja srodstva, pripadanja, junaštva, avanture, ekonomski dobiti ili samospoznaje.

Faktori radikalizacije mogu biti: **strukturalni** (politički činioci, istorijski nedostaci i nepravde, povezani s ulogom države i društva), **kontekstualni** (nedovršena država, nedostatak vladavine prava, korupcija i kriminal), **pojedinačni** (opažene i doživljene nepravde,

ugnjjetavanja, stvarna i/ili opažena socijalna i ekonomika isključenost, potraga za identitetom i/ili sukob identiteta, potraga za pripadanjem), ali i posebni događaji u životu (gubitak različite vrste). Iako su uzroci radikalizma prisutni na nivou celog društva, oni ne utiču na sve podjednako. Potrebni su dodatni motivi koji se pojavljuju kod pojedinaca koji odlučuju delovati ili koji ih mogu mobilisati za delovanje.

Faktori koji utiču na proces radikalizacije grupišu se na faktore koji guraju (**push**) i faktore koji privlače (**pull**):

- Faktori guranja (push faktori)** su negativna društvena, kulturna i politička obeležja društvenog okruženja koja utiču na pojedinca i guraju ga na put radikalizacije, kao na primer: reakcija na traumatska iskušenja, marginalizacija, nejednakost, diskriminacija, progon ili percepcija progona; jaz između ličnih/kolektivnih želja i mogućnosti, lična identitetska kriza i pomanjkanje životnih ciljeva i perspektiva, ograničen pristup kvalitetnom i relevantnom obrazovanju; uskraćivanje prava i građanskih sloboda; nerešeni politički konflikti i druge istorijske i društveno-ekonomski nepravde. Gurajući faktori sami po sebi retko su odlučujući za radikalizaciju, ali oni deluju povezano s faktorima privlačenja.
- Faktori privlačenja (pull faktori)** su snage koje mogu biti atraktivne potencijalnim regrutima, deluju povezujući i privlačno za uključivanje u radikalne grupe. Podstiču osećaj srodstva, junaštva, avanture, ekonomski dobiti ili samospoznaje. Faktor privlačenja može biti i ideologija koja usmerava krivicu na druge, harizmatični vođa koji motiviše, sigurno mesto za pritužbe, dobro organizovana grupa jasnog diskursa i efikasnog programa pružanja usluga, prihod i/ili zapošljavanje u zamenu za članstvo.

U procesu radikalizacije nije odlučujući samo jedan faktor. To je individualni proces koji se odvija pod snažnim uticajem grupne dinamike, ali i širih društvenih okolnosti (nacionalnih i međunarodnih) koje mogu biti potpora za dalji proces radikalizacije. Treba imati u vidu da mnogi pojedinci koji doživljavaju iste faktore rizika ne slede iste faktore privlačenja, pa prema tome, potrebno je činiti napore usmerene na razumevanje zašto su neki članovi zajednice radikalizovani, a drugi nisu, jer se na tome mogu graditi programske strategije za jačanje otpornosti lokalne zajednice na ovu pojavu.

Istraživanje sprovedeno u Novom Pazaru identifikovalo je neke faktore rizika u zajednici koji su važni za razumevanje ovih procesa. Oni uključuju³²:

³² Integrисани одговор zajednice на изазове по ljudsku sigurnost u Novom Pazaru, 2015, Kulturni centar DamaD

- ljudske nesigurnosti – posebno ekonomski i institucionalna nesigurnost stvaraju prostor gde druge linije razdvajanja i hijerarhije odvajaju regulisane odnose od vladavine prava i gde ljudi žive sa stalnim osećajem nesigurnosti;
- dugogodišnji konflikti koji nisu rešeni;
- apatija – opšti nedostatak angažovanja i empatije;
- podela na Mi i Oni – formiranje grupa duž političkih, verskih i etničkih linija je veoma prisutno, utiče na sve sfere javnog i privatnog života i smanjuje šansu za reintegraciju;
- antagonizam i govor mržnje – povećana neteroleranca na različitost među grupama bez prostora za razvoj zajedničkih interesa i simboličkog mesta za dijalog i razmenu, često izražen kao direktni govor mržnje i psihičko nasilje;
- normalizacija i legitimizacija nasilja – nedostatak institucionalnih mehanizama za prevenciju i sankcionisanje nasilja, kao i sveukupni rast i prihvatanje nasilja kao legitimne forme komunikacije među mladima;
- socijalna isključenost i izolacija – isključenost i izolacija određenih grupa iz političkog, ekonomskog i društvenog života u Novom Pazaru, kao i centralizacija moći.

Važno je imati u vidu da rizici od ekstremizma i radikalizma ovde nisu posmatrani kao izolovane pojave povezane s pojedincima već kao izazovi i pretnje koji mogu dovesti decu i mlade do razvijanja ovakvih stavova i prihvatanja ovakvih obrazaca ponašanja i mišljenja.

2.3.2 Signalni upozorenja

Kako je već rečeno, radikalizacija je dinamičan psihosocijalni proces i može se dogoditi bilo kome i iz sasvim različitih razloga. Nema jedinstvenog profila niti jednoobrazne putanje za radikalizaciju, pa čak ni brzine kojom se to događa. Lične okolnosti, nivo obrazovanja, percepcija nepravde, izloženost ideologiji, nisu pouzdani predznaci ranjivosti pojedinca. Signalni koji mogu ukazivati na ranjivost pojedinca su brojni i raznovrsni. Neki od njih su: potraga za identitetom ili sukob identiteta, osećaj nepravde i nemoći, netolerancija za druge i drugačije, prekidanje komunikacije s dosadašnjim autoritetima; zatvorenost i stalno nezadovoljstvo; povećana razdražljivost i agresivnost pogotovo u situacijama kad se osporavaju pojedini stavovi; marginalizovanost i pritisak vršnjaka; nespremnost da se imenuju problemi i o njima raspravlja; bitna promena interesovanja; izne-

nadna promena kruga prijatelja, udaljavanje od porodice i dugogodišnjih prijatelja, iznenadni sukobi u školi ili napuštanje škole, promena načina odevanja ili jezičkog izražavanja; promena stavova i ponašanja prema drugima; razumevanje i naklonost ka radikalističkim narativima; redovno posećivanje internet sajtova i učešće u društvenim mrežama koji opravdavaju radikalističke i ekstremističke stavove i nasilna ponašanja; pozivanje na nove autoritete (često s interneta); antisocijalni komentari, odobravanje nasilja; nepoštovanje ženskih osoba i izražavanje mizoginih stavova; verovanje u različite teorije zavere; promena imena/nadimka i insistiranje na tome.

Važno je podvući da ni jedan od ovih signala ne mora nužno značiti da je proces radikalizacije u toku, ali može ukazivati na to da bi individualni signali udruženi s društvenim faktorima rizika i ideologijom mogli voditi u tom smeru. Zato je važna kontekstualizacija na nivou porodice, škole, uže i šire zajednice, kao i sagledavanje interakcije društvenog konteksta i individualnog ponašanja. *Bez takvog pristupa lako se može upasti u profilisanje pojedinaca i/ili grupa i stigmatizaciju cele zajednice.*

Svetska organizacija za razvoj resursa i obrazovanje (WORDE)³³ sumira pet kategorija potencijalnih faktora rizika / pokazatelja ranjivosti od radikalizacije uz potenciranje da se radikalizacija odvija uzduž skupa nelinearnih i dinamičkih puteva koji se preklapaju na mnoštvo načina.

- a. Ideologija, uverenja i vrednosti, uključujući i podelu sveta na *Mi i Oni*, opravdanje nasilja i poglede na određene kulture ili nacionalne države kao preteće;
- b. Psihološki činioci kao što su želja za svrhom ili avantura i zabrinutost za individualnu ili grupnu sigurnost – što može biti pogoršano stanjima kao što su prethodna trauma, post traumatski stresni poremećaj (PTSP) ili mentalna bolest;
- c. Političke pritužbe vezane za zloupotrebu ljudskih prava, ograničene političke i građanske slobode, korupcija i spoljna okupacija;
- d. Ekonomski činioci poput nezaposlenosti, relativnog siromaštva i finansijskih podsticaja za članstvo;
- e. Sociološki motivatori kao što su otuđenje, kulturna neprilagođenost, marginalizacija, diskriminacija i srodnii problemi.

2.3.2.1 Ko može uočiti signale upozorenja?

³³ Developing a Community-led Approach to Countering Violent Extremism (CVE): An Instructor's Manual, World Organization for Resource Development and Education (WORDE), Jun 2016; strana 43 – 56.

Signalni koji upozoravaju da je dete/mlada osoba pod rizikom ili povezana s ekstremizmom i radikalizmom, može uočiti bilo ko ko je u kontaktu ili radi s decom i mladima. Pored članova porodice to može biti i bilo koji zaposleni u nekom od primarnih aktera referala: vaspitač, učitelj ili nastavnik, sportski ili socijalni radnik, školski pedagog ili psiholog, zaposleni u instituciji kulture, veroučitelj ili verski službenik, policajac, školski policajac ili inspektor, lekar ili medicinska sestra, novinar ili urednik, bibliotekar ili omladinski radnik u Kancelariji za mlade, aktivista ili zaposleni u NVO, direktor ili portir, ili bilo ko drugi iz institucija ili najbližeg okruženja, kao što su rodbina, komšije, prijatelji, školski drugovi itd.

2.3.2.2 Šta treba uraditi?

Iako je pitanje ekstremizma i radikalizma preterano generalizovano i sekuritizovano polje i uglavnom mu se pristupa iz perspektive bezbednosnih službi, kao suzbijanje terorizma, ovaj RM je usmeren na rano prepoznavanje i otklanjanja rizika kojima mogu biti izloženi deca i mlati - sprečavanje, usporavanje i zaustavljanje procesa radikalizacije – kretanja dece i mlatih ka stavovima i uverenjima da je nasilje legitimno sredstvo za postizanje političkih, ideoloških, verskih, društvenih ili ekonomskih ciljeva. Efikasan rad na prevenciji i suzbijanju ekstremizma i radikalizma dece i mlatih zasniva se najpre na prepoznavanju i razumevanju dinamike koja podstiče ove društvene fenomene, zatim, na uključivanju novih alata i nijansiranih pristupa koji sprečavaju dinamiku koja vodi ka nasilju i konačno ka postupanju koje *ne nanosi štetu* a omogućava preusmeravanje razloga i motiva ka konstruktivnim alternativama i drugim vrstama angažmana.

Svaka institucija/organizacija koja čini ovaj RM (i zaposleni u njoj) identifikovana je kao moguća **tačka prvog kontakta – ulazna tačka u sistem podrške** – i smatra se pozvanom i ovlašćenom da, kad ima saznanje, sumnju ili primi informaciju o detetu/mladoj osobi da je pod rizikom ili povezana sa ekstremizmom i radikalizmom, obavi konsultacije unutar institucije, razmotri sve činjenice i okolnosti situacije, i napravi početnu procenu. Ukoliko početna procena ukazuje na izložnost riziku tačka prvog kontakta je dužna da, u okviru svog mandata, redovnog rada i raspoloživih resursa, pruži usluge ili preduzme sve moguće mere i aktivnosti s ciljem otklanjanja opasnosti i umanjenja rizika po dete/mladu osobu. Ukoliko početna procena ukazuje na moguće rizike po bezbednost i sigurnost građana i imovine, tačka prvog kontakta je dužna obavestiti institucije za sprovođenje zakona.

Kad god je to u najboljem interesu deteta/mlade osobe, zaposleni će u instituciji/organizaciji (tački prvog kontakta) kroz redovne oblike komunikacije i saradnje i u skladu s osnovnim principima ovog dokumenta, izgraditi poverenje, pružiti raspoložive usluge, a onda

uključivati i druge aktere u zajedničko planiranje i rad ili uputiti slučaj ka institucijama/organizacijama koje mogu pružiti druge vrste podrške u skladu s procenjenim potrebama. Ako sistem usluga nije u stanju sam da procesira slučaj, pokreće se postupak upućivanja/referisanja ka Gradskom koordinacionom telu (GKT) na dalje postupanje.

Svaki davalac usluga ima specifičan protokol (koji je sastavni deo ovog dokumenta) o prevenciji i reagovanju u slučaju dece/mladih pod rizikom ili povezanih s ekstremizmom i radikalizmom.

Kad god postoji sumnja ili saznanje da je dete/mlada osoba pod rizikom od ekstremizma i radikalizma s takvom osobom će se postupati kao sa žrtvom.

RM neće biti pokrenut niti će tretirati slučajeve koji su pod istragom od strane institucija za sprovođenje zakona, jer prepoznaje i uvažava ograničenja i razume ciljeve, prirodu i percepciju bezbednosnih službi i nije alternativa standardnim odgovorima aktera bezbednosti, nego nadopuna tih napora i smanjenje potreba za njima.

Referalni mehanizam prepoznaće sledeće korake koordiniranog postupanja, uvek u skladu s principima poverljivosti i zaštite podataka o ličnosti:

1. Rana identifikacija dece/mladih pod rizikom od ekstremizma i radikalizma
2. Procena prirode i dinamike rizika i određivanje mera i oblika podrške
3. Implementacija paketa podrške
4. Procena efikasnosti paketa podrške

2.4 Identifikacija

Prvi korak referalnog odgovora na ekstremizam i radikalizam je rano prepoznavanje faktora rizika koji mogu voditi ka ekstremizmu i radikalizmu i preduzimanje mera za njihovo umanjenje i sprečavanje, i paralelno s tim, rano prepoznavanje ranjive dece i mlatih koji:

- tragaju za identitetom i pripadanjem;
- odvojeni su od svoje kulturne ili verske pripadnosti;
- nezadovoljni svojom pozicijom u društvu;
- imaju ozbiljne porodične probleme;
- traumatična iskustva;
- trpe rasizam i diskriminaciju;

- imaju teškoće u društvenoj interakciji;
- imaju manjak empatije;
- imaju teškoće u razumevanju posledica svojih akcija;
- imaju pozitivne stavove prema agresivnom ponašanju;
- veruju u rigidne rodne stereotype i privilegije muškaraca;
- imaju manjkom samopoštovanja, a u isto vreme su izloženi uticajima koji mogu voditi ka radikalizaciji.

Takvi pojedinci su potencijal za eksploraciju od strane pojedinaca i grupa koje su nosioci radikalizacije.

Prepoznavanje podrazumeva najpre uspostavljanje i izgradnju poverenje, uzajamno prihvatanje, poštovanje i razumevanje, a zatim pažljiv i osetljiv holistički pristup zasnovan na promovisanju i praktikovanju dijaloga da bi zabrinutost bila potvrđena (priroda i dužina uticaja, posledice, potrebe za sigurnošću i zaštitom), a pomoći i podrška prihvaćena.

Od ključne važnosti je da praktičari ne donose sudove na bazi pojedinčnih signala upozorenja

Sama identifikacija se može uraditi na više načina: kroz samoidentifikaciju, detektovanjem od strane profesionalaca koji neposredno rade s decom i mladima ili kroz prepoznavanje od strane članova porodice, drugova, komšija i prijatelja.

2.5 Procena

Procena podrazumeva pažljivo, pravilno i potpuno vrednovanje potencijalne ili postojeće izloženosti riziku, vrste i stepena ranjivosti, mogućeg stepena radikalizacije, društvenog, porodičnog i individualnog konteksta koji utiče na stanje deteta/mlade osobe pod rizikom.

Procena uključuje i uzima u obzir: moguću izloženost zlostavljanju, zanemarivanju i nasilju, traumatskom događaju ili gubitku, odnos sa članovima porodice, interakciju s vršnjacima i postojećim autoritetima, postojanje drugih autoriteta, mehanizam razumevanja i rešavanja problema, emocionalne stabilnosti i slično.

Takođe, procena podrazumeva i sagledavanje zaštitnih faktora kao što su: socijalne kompetencije, nivo samopoštovanja, inteligencija, podrška od strane značajnih odraslih i slično.

Konačno, procena zahteva i primenu „**Okvira za procesnu ranjivost**“ uz pažljivo:

- a. izbegavanje fokusa isključivo na verski ekstremizam i razmatranje i sagledavanje celog raspona ekstremističkih diskursa i ponašanja;
- b. uzimanje u obzir postojeće *zablude* da je veća religioznost povezana s ekstremističkim i radikalističkim tendencijama (iskustva su pokazala da je mnogo češće reč o uskim, neinformisanim i namereno manipulisanim verskim perspektivama koje su osmišljene za političke svrhe);
- c. osvećivanje *zablude* da su određeni pravci unutar jedne religije inherentno skloniji nasilju (takva vrsta generalizacije samo dovodi do denominacije određenih grupa, a sa stanovišta prevencije ekstremizma i radikalizma je kontraproduktivna);
- d. uključivanje verskih službenika kad god je potrebno i moguće i planirati njihov angažman na transformaciji mogućeg ekstremizma i radikalizma;
- e. prepoznavanje kapacitete žena i planiranje njihovog angažmana na transformaciji mladalačkog trenda usvajanja ekstremističkih i radikalističkih stavova i ponašanja;
- f. uzimanje u obzir linije spajanja i linije razdvajanja u društvu, jer one često odražavaju ranjivost koja je posledica isključivanja, marginalizacije ili nezdravih odnosa zasnovanih na strahu i predrasudama;
- g. identifikovanje linija spajanja kao tačaka otpornosti koje mogu biti potencijalno aktivirane i ojačane.

Procena podrazumeva i dobijanje pristanka za raspoložive usluge ili za upućivanje ka institucijama / organizacijama koje mogu pružiti druge vrste usluga i uključuje:

- Informisanost: procenjuju se neposredne potrebe i, u vezi s tim, pružaju jasne i tačne informacije o mogućim načinima delovanja i dostupnim uslugama;
- Sporazumni i informisani pristanak: s decom/ mladima pod rizikom i njihovim porodicama, kad god je to moguće, treba postići dogovor i obezbediti informisani pristanak za raspoložive usluge unutar referalnog sistema. Kad su u pitanju maloletnici čija porodica odbija saradnju, postupati i preduzimati mere u najboljem interesu deteta;
- Kompletne informacije o uslugama – precizno obaveštavanje o raspoloživim uslugama, kako bi se izbeglo stvaranje lažnih očekivanja;

- Ko? – koja institucija pruža usluge deci/mladima pod rizikom, dodajući kontakt informacije o licu (ime i prezime, broj telefona, pozicija u instituciji) koja se može uključiti kao polazna tačka za tu uslugu;
- Šta? – kakvu pomoć i podršku mogu očekivati od određene institucije/orgанизacije;
- Gde? – gde je tačno mesto (tačna adresa) navedene usluge;
- Upućivanje treba biti praćeno kratkim pisanim izveštajem i telefonskim razgovorom s pružaocem usluga iz referentne institucije ka kojoj se upućuje slučaj, kako bi se izbeglo da osoba pod rizikom mora odgovarati na ista pitanja. Kad je u pitanju maloletna osoba uz nju bi trebala biti odrasla osoba (ako je moguće roditelj/staratelj ili službeno lice iz institucije prvog kontakta).

Kao što je gore već rečeno, kad se radi sa osobama s kompleksnim potrebama praktičari ponekad moraju upućivati korisnike ka drugim pružaocima usluga. Napomene praktičara i sam postupak upućivanja, stoga, mogu biti od posebnog značaja za olakšavanje kretanja osobe pod rizikom kroz sistem podrške i njenog zadržavanja uz odgovarajuću brigu sve dok se ne pronađu odgovarajuće intervencija i efikasne usluge za njihove potrebe. Upućivanje se može pokrenuti i u inicijalnoj fazi ocenjivanja kada praktičar i osoba pod rizikom utvrdite da druga usluga može biti efikasnija u zadovoljavanju njihovih potreba. To može biti i dok traje prvi korak podrške a utvrdi se da je potrebna specijalistička podrška, ili može biti na kraju jednog programa kako bi se zadovoljile njihove tekuće potrebe. **U slučaju da se u fazi procene utvrde simptomi radikalizacije koji ukazuju na eventualno učinjeno krivično delo, svaka institucija/organizacija – tačka prvog kontakta, dužna je prijaviti slučaj i policiji i centru za socijalni rad.**

2.6 Pružanje usluga/pomoć i podrška

Individualni plan pomoći i podrške (plan intervencije) razvija se u skladu s promenama koje su potrebne ili poželjne u cilju smanjenja izloženosti riziku, prekidanja procesa radikalizacije i olakšavanja odputnje i ideologije koja može voditi ka nasilju. Osnovni princip po kome se razvija je da se svakom slučaju pristupa individualno i uz uzimanje u obzir specifičnosti izloženosti riziku ili moguće faze procesa radikalizacije. Plan intervencije sadrži ishode, plan aktivnosti i vrste usluga,

metode i vremenski okvir, kao i potrebna sredstva kako bi se odgovorilo na ustanovljene ciljeve i željene rezultate – prekidanje procesa radikalizacije ili usmereni izlazak iz rizika s pozitivnim alternativama. Istovremeno se planiraju i potrebna upućivanja ka drugim akterima referalnog sistema.

Zatim sledi implementacija i koordinacija plana intervencije (pružanja samih usluga) ili prevođenja plana intervencije u akciju. Multisektorski pristup podrazumeva da plan intervencije prepoznaje i uključuje različite pružaoce usluga. U tom slučaju jedan davalac usluga se određuje za *voditelja slučaja* (institucija/organizacija koja je tačka prvog kontakta) koji će koordinirati – obezbediti redovnu razmenu informacija, olakšan pristup odgovarajućim i delotvornim uslugama, razumno uključivanje stručnjaka i drugih sredstava potrebnih za sprovođenje svih planiranih akcija intervencije.

Pored socijalnih, zdravstvenih i drugih usluga, u paket pomoći i podrške može biti uključena i procena mentalnog zdravlja, psihološka podrška, podrška za profesionalni i lični razvoj, materijalna podrška i slično (opširnije u Protokolu za Gradsko koordinaciono telo).

2.7 Praćenje i zatvaranje

Prati se ostvarivanje planiranih rezultata i po potrebi koriguje plan intervencije. Intervencija se završava ili kada je postignut najbolji mogući ishod ili kad se potrebe/želje dece/mladih i njihovih porodica promene. U situaciji kad, iz bilo kog razloga, sistem usluga nije u mogućnosti sam da procesira slučaj, svaka institucija/organizacija može inicirati upućivanje slučaja i ka Gradskom koordinacionom telu koje je, između ostalog, nadležno da obezbedi multisektorski i multidisciplinarni pristup za rešavanje konkretnog slučaja. Članovi i članice GKT-a zajednički vrše procenu rizika na osnovu informacija koje se dostavljaju uz upućeni slučaj. U skladu s tim, GKT razvija plan pomoći i podrške osobi pod rizikom i poverava ga Operativnom telu na sprovođenje.

2.8 Deljenje informacija u okviru RM-a

Deljenje informacija među partnerima u okviru RM-a je od ključne važnosti za uspešnost njegovog funkcionisanja i podrazumeva u velikom broju slučajeva i deljenje podataka o ličnosti, poštujući princip anonimizacije.

Imajući u vidu da je prevencija prioritetni cilj referalnog mehanizma, deljenje informacija se obavlja uvek u skladu s najboljim interesom deteta/mlade osobe pod rizikom (neophodno, srazmerno i zakonito), a

deljenje podataka o ličnosti se zasniva na postupku anonimizacije.

2.9 Prevencija i upotreba preventivnih mera kao značajne komponente referalnog mehanizma

U najopštijem smislu, prevencija predstavlja aktivnost ili set aktivnosti dizajniran da zaustavi nešto pre nego što se i zaista desi. U obradi teme ove publikacije, prevencija podrazumeva širok spektar koordiniranih mera i akcija koje se moraju preduzimati u lokalnoj zajednici, kako bi se mogućnost pojave ekstremizma i radikalizma redukovala i svela na najnižu moguću meru. Da bi prevencija bila uspešna, potrebna je uključenost svih institucija, organizacija i pojedinca i jasna definisanost njihovih uloga, nadležnosti, mogućnosti i kapaciteta. Iako nekada dolazi i do izvesnih preklapanja u nadležnostima, ili nerazumevanja sopstvene uloge, ali svako ima svoju poziciju i ulogu koja je značajna za neki segment preventivnog rada u odnosu na pojavu radikalizma i ekstremizma.

Kao suštinski činilac socijalizacije, porodica ima važnu ulogu za razvijanje građanskih i demokratskih vrednosti i vaspitanje u duhu tolerancije, poštovanja različitosti, emocionalne stabilnosti, identiteta i drugih vidova moralnog življenja i socijalno prihvatljivog ponašanja. Obrazovne ustanove, naročito osnovne i srednje škole, imaju važnu ulogu u ranoj prevenciji i sprečavanju da do neželjenih pojava uopšte dođe. Bez obzira na centralizovanost obrazovnog sistema i skučenost prostora za lokalne inicijative u smislu razvijanja i primene edukativnih programa i radionica za učenike, mislimo da postoji, makar i minimalni prostor za uključivanje elemenata interkulturnalnog obrazovanja koji podrazumevaju znanja i veštine koje se tiču multikulturalnosti, identiteta, tolerancije, uvažavanja različitosti i nediskriminacije, osnaživanja kritičkog mišljenja i sankcionisanja govora mržnje.

Takođe, veliki je značaj i uloga verskih zajednica kako u procesu prevencije tako i u procesu deradikalizacije. Bez aktivne uloge verskih zajednica i učešća verskih lidera nema stabilnih rezultata u suzbijanje ekstremizma i radikalizma. Verske zajednice, a naročito Islamska zajednica, moraju brinuti za versko obrazovanje ne samo u verskim školama nego i u široj zajednici kroz javne tribine i druga istupanja u javnosti i pred vernicima, kao i za razvijanje međureligijskog dijaloga, podsticanje uzajamnog poštovanja i uvažavanja različitosti te izgradnje društva utemeljenog na multikulturalnosti i verskom ekumenizmu. Svaka degradacija i urušavanje autoriteta ovakve jedne verske organizacije otvara put za ekstremističko delovanje određenih grupacija koje pod okriljem nelegalnih paradžemata šire nasilnu

terorističku ideologiju i verski fanatizam za koji odgovornost ne snosi zvanična Islamska verska zajednica.³⁴

Aktivno učešće stručne javnosti i akademске zajednice takođe je veoma bitna za prevenciju. Stručne analize, procene budućih dešavanja i izrada bezbednosnih procena primenom relevantnih naučnih metoda, mogu značajno doprineti prevenciji ovih društveno opasnih pojava. Uloga i aktivno učešće lokalne samouprave takođe je važno kroz stvaranje boljih uslova za život, povoljnije klime za ukupni razvoj zajednice, otvaranje prilika i boljih perspektiva za određene društvene grupe, naročito mlade.

2.9.1 Rani preventivni rad

Rani preventivni pristup podrazumeva postojanje inicijativa i akcija pre nego što nastane problem. Referalni mehanizam prepoznaje ranu preventivnu ulogu i vidi kao deo rešenja sve društvene aktere, uključujući verske zajednice i organizacije civilnog društva i podstiče ih da doprinose stvaranju osećaja zajedničkog interesa i okruženja u kome raste međusobno povereњe, komunikacija, povezanost, angažovanost i podiže ukupna otpornost zajednice. Složenost i njansiranost preventivnog operativnog prostora zahteva fokusirano delovanje na otklanjanje sistemskih pokretača ekstremizma i radikalizma, prepoznavanje i podržavanje velike većine mlađih žena i muškaraca koji odbacuju ekstremizam i radikalizam. Mada bilo koja društvena grupa može biti pod rizikom od ekstremizma i radikalizma, deca i mlađi su posebno ranjivi na ekstremističku propagandu, što zbog razvojne ranjivosti koja je zajednička svim adolescentima, tako i zbog ranjivosti koja se tiče različitog identiteta, značenja, avanture, osećaja pripadnosti i mreže društvene podrške.

Rani preventivni rad, širok i pozitivan, osnažujući i dugotrajan, zasnovan na ponavljanjima napora, saradnje i energije različitih društvenih aktera, uključujući i roditelje, ima za cilj da:

- a. podrži razvoj pozitivnih identiteta dece i mlađih (*biti uključen, biti aktivan, verovati u svoje potencijale, imati kritičko mišljenje, prihvati i uvažavati razlike, imati lične ideale i vrednosti, biti svestran ličnog identiteta i postojećih veza*);
- b. osnaži njihovu otpornost i fleksibilnost (*biti spreman za stvari koje dolaze, baviti se njima i učiti iz događaja; biti snažniji nakon izazovnih iskustava, imati svest i kompetentnost za pripremu i bavljenje izazovnim situacijama na pozitivan, snažan i (samo)poštujući način*);

³⁴ <http://www.centarzabezbednost.org/proces-suprostavljanja-nasilnom-ekstremizmu-i-terorizmu-islamisticki-terorizam-balkan/>

- c. podigne svesnost ukupne zajednice (*kampanje za podizanje svesti roditelja/staratelja, zaposlenih u institucijama i mladih kroz kredibilne prenosioce poruka*).

Preventivni rad se može konkretnizovati kroz aktivnosti usmerene na relevantno i pravovremeno učenje, razvoj znanja i kritičkog mišljenja, veština, vrednosti i stavova, podsticanje narativa koji osnažuju međuljudske veze i lične identitete, podizanje samopouzdanja, uzajamnog poštovanja, emocionalnog angažmana i identifikacije sa širom zajednicom, kao i učešće u mirnom i održivom razvoju lokalne zajednice, a sve to zajedno pomaže izgradnji otpornosti na ekstremističku propagandu. To podrazumeva i uspostavljanje i primenu mehanizama za promociju kulture mira, tolerancije, interkulturnog i međureligijskog dijaloga koji uključuje mlade i obeshrabruje njihovo udaljavanje od društveno prihvaćenih stavova i ponašanja.

Paralelno, preventivni napor i inicijative moraju biti usmereni i na:

- otklanjanje stvarnih ili percipiranih nepravdi i pritužbi kroz nenasilne kanale i akcije;
- izgradnju novih veza i odnosa poverenja preko različitih linija razdvajanja i dekonstruisanje stereotipa i predrasuda;
- podržavanje i uključivanje marginalizovanih grupa u društvene procese u zajednici;
- osnaživanje mladih i njihovo angažovanje i proaktivno delovanje na prevenciju ekstremizma i radikalizma.

Sve članice referalnog sistema trebaju slediti osnovne principe i osigurati potrebne resurse za delovanje u skladu s RM-om. S obzirom na to, podizanje i unapređenje kapaciteta je bitna komponenta efikasnog programa prevencije i suzbijanja ekstremizma i radikalizma.

2.9.2 Jačanje kapaciteta u lokalnoj zajednici

Radi postizanja uslova za funkcionisanje RM-a u praktici, potrebno je ojačati kapacitete institucija/organizacija koje učestvuju u referalu. Visokokvalitetni programi obuke trebali bi biti dostupni svim institucijama/organizacijama koje su deo RM-a.

U svakoj instituciji/organizaciji treba postojati barem po jedna osoba koja ima specijalizovano znanje iz oblasti ekstremizma i radikalizma. Međutim, da bi se osigurala efikasnost i dugoročnost pružanja usluga, neophodna je institucionalizacija specijalizovanih znanja na ovu temu, kako ne bi nestala s eventualnim kadrovskim promenama. Institucionalizacija znanja se

osigurava putem uključivanja većeg broja zaposlenih u edukaciju, bez obzira koliko njih će u datom momentu raditi s osobama pod rizikom. Takođe, institucionalizacija znanja se osigurava internim smernicama/protokolima za rad institucija koje čine sistem referala. Smernice/protokoli za rad su takođe ključne i za uspostavljanje i podizanje kvaliteta usluga. Kadrovi unutar institucija/organizacija moraju imati adekvatnu edukaciju i redovnu nadogradnju znanja i veština. Edukacija može biti permanentna i povremena.

Permanentna edukacija kadrova podrazumeva dodatno uključivanje posebnih edukativnih paketa u interne programe permanentne edukacije zaposlenih u institucijama/organizacijama primarnih aktera referala.

Povremena posebna edukacija kadrova

Pored specifičnih edukacija vezanih za vrste usluga koje institucija pruža, svi profesionalci koji rade s decom/mladima pod rizikom ili povezanimi s ekstremizmom i radikalizmom, dolaze u kontakt s njima, trebaju proći inicijalnu obuku iz oblasti javne bezbednosti i ljudske sigurnosti, uključujući i ekstremizam i radikalizam, koja u najmanju ruku treba obuhvatiti:

- međunarodni i domaći pravni okvir koji se odnosi na ove pojave,
- ujednačavanje razumevanja ovih kompleksnih društvenih fenomena,
- prepoznavanje faktora rizika i mehanizama uticaja,
- dinamiku procesa ekstremizacije i radikalizacije i složenost odnosa između pojedinca i grupe,
- posledice radikalizacije po pojedinca, porodicu i zajednicu,
- koordinaciju usluga i institucionalnog delovanja,
- procenu rizika i izradu individualnog plana pomoći i podrške,
- procenu rizika od viktimizacije,
- uloga, zadaci i odgovornosti različitih institucija u referalnom sistemu,
- praktične aspekte intervencije i upućivanja slučajeva,
- rad s decom i mladima u riziku i njihovim porodicama,
- rad s poverljivim podacima,
- kultura partnerstva, društvene solidarnosti i odgovornosti pružaoca usluga,

- druge oblasti koje institucije prepoznavaju kao svoju potrebu,
- istraživanje svojih stavova i razvijanje veština komunikacije i empatije,
- podizanje kapaciteta za razvoj i implementaciju programa prevencije ekstremizma i radikalizma.

Takođe, potrebno je osnažiti ključne institucije veština, znanjima i sposobnostima da posreduju u rešavanju društvenih problema mirnim sredstvima i na način koji daje glas potrebama svih građana. Deo uključenih kadrova bi trebali biti mudiplikatori u svojim sektorima.

2.9.3 Monitoring, evidentiranje i evaluacija

Sve institucije/organizacije potpisnice osiguravaju usluge u čijem centru je najbolji interes dece/mladih pod rizikom. Kako bi se osigurao ovakav vid fokusa, institucije moraju imati jasne i dostupne procedure za vrednovanje usluga koje obuhvataju i mišljenja korisnika o kvalitetu pruženih usluga.

Evaluacija se može sprovoditi jednom godišnje na nivou svake institucije i na nivou referalnog mehanizma. Ona podrazumeva:

- Razvoj internih mehanizama monitoringa na nivou celog referalnog mehanizma;
- Praćenje slučajeva ekstremizma i radikalizma na nivou referalnog mehanizma beleženjem:
  - identifikovanih ili samoidentifikovanih slučajeva;
  - pruženih usluga (preduzetih mera i akcija);
  - referisanih/upućenih slučajeva ka drugim institucijama radi pružanja raspoloživih usluga;
  - preduzetih mera sankcionisanja i resocializacije;
  - razmene informacija i anonimiziranih podataka.
- Uočavanje prepreka:
  - neuvedena tehnička opremljenost institucija i neuvedeni i nekompatibilni programi (računarski) evidencije;
  - neuvedeni formulari za evidenciju;
  - neuvedena obučenost zaposlenih.

2.10 Principi i minimalni standardi

2.10.1 Principi rada

Princip 1: Najbolji interes i poštovanje prava dece i mladih – Sve članice RM-a deluju u najboljem interesu dece/mladih pod rizikom u okviru svojih mandata i odgovornosti (dele zabrinutost, pružaju pomoći i podršku), izgrađuju konzistentne, pozitivne i poverljive odnose i efikasno reaguju na otklanjanju rizika i zaustavljanju procesa.

Princip 2: Prevencija – Prevencija ekstremizma i radikalizma mladih je prioritet: rano prepoznavanje i otklanjanje rizika, zaustavljanje i transformacija procesa i usmeravanje ka pozitivnim alternativama.

Princip 3 : Bezbednost i sigurnost – RM neće biti pokrenut niti će tretirati slučajevе koji su pod istragom od strane institucija za sprovođenje zakona.

Princip 4: Nediskriminacija – Mora biti obezbeđena u svim interakcijama i institucijama/ organizacijama.

Princip 5: Koordinacija i kontinuitet – Koordinacijom se usmeravaju raspoložive usluge prema deci/mladima pod rizikom, olakšava pristup i obezbeđuje kontinuitet podrške tokom dužeg vremenskog perioda kroz ključna referisanja/upućivanja.

Princip 6: Prilagođenost: Personalizovan i fleksibilan pristup koji uzima u obzir specifičnosti rizika i razume mogući uticaj, osetljiv je na pun obim potreba pojedinaca i usmeren na razvijanje ličnih potencijala i izgradnju otpornosti.

Princip 7: Participativni menadžment – Svaka institucija/organizacija članica RM-a, uključujući i porodice dece/mladih pod rizikom (kad je moguće), ima ulogu i uticaj na planiranje, sprovođenje, praćenje i vrednovanje programa i akcija. Tačka prvog kontakta ima koordinirajuću ulogu za pojedinačni slučaj, ako ne bude drugačije dogovoren u konkretnoj situaciji.

Princip 8: Integrisane usluge – Osiguravanje što šireg spektra specijalizovanih usluga i preventivnih akcija i posvećeno angažovanje svih institucija u skladu s individualnim planom zasnovanim na potrebama i resursima dece/mladih pod rizikom.

Princip 9: Odgovornost – Sve institucije/organizacije moraju obezbediti odgovornost (i mere odgovornosti) zaposlenih za implementiranje i poštovanje dogovorenih principa u svom radu.

Princip 10:Održivost – Uprkos političkim promenama ili promeni/demotivaciji osoblja, kada se utvrdi da je RM potreban, institucije/organizacije trebaju obezbediti sve uslove za implementaciju i održivost ovog pristupa.

Princip 11:Kapacitiranje – Podizanje kapaciteta institucija i organizacija na osnovu identifikovanih nedostataka u znanju i praksama u konceptualnim oblastima, ali i u oblastima koje mogu doprineti efikasnijem funkcionisanju RM-a.

2.10.2 Minimalni standardi

RM neće biti pokrenut u slučajevima koji su pod istragom od strane institucija za sprovođenje zakona, jer prepoznaje i uvažava ograničenja i razume ciljeve, prirodu i percepciju bezbednosnih službi i nije alternativa standardnim odgovorima aktera bezbednosti, nego nadopuna tih napora i smanjenje potreba za njima.

Standard 1: Pristup informacijama

Mladi pod rizikom ili povezani s ekstremizmom i radikalizmom koje institucije/organizacije prepoznaju kroz redovni ili preventivni rad ili se obrate institucijama/organizacijama, moraju u svakom momentu biti u mogućnosti da naprave izbor ili donešu informisanu odluku zasnovanu na dostupnim informacijama o njihovim pravima i obavezama institucija. To znači da se trebaju učiniti dostupnima informacije o relevantnom zakonodavstvu, postojećim protokolima o postupanju, politikama čuvanja podataka i slično.

Škole su obavezne informisati svoje učenike za koje procene ili imaju saznanja da su pod rizikom ili povezani s ekstremizmom i radikalizmom o pravima koja su im dostupna u skladu sa: *Zakonima o osnovnom i srednjem obrazovanju i vaspitanju, Zakonom o socijalnoj zaštiti, Zakonom o zabrani diskriminacije* i drugim zakonima. S obzirom da su škole prepoznate kao moguća *tačka prvog kontakta*, nastavnici bi trebali pružiti osnovne informacije o pomoći i podršci koja se može dobiti u školi, kao i o uslugama koje pružaju druge institucije/organizacije, politikama čuvanja podataka i zaštiti privatnosti unutar škole.

Verske zajednice – zaposleni u verskim zajednicama obavezni su informisati vernike, svoje učenike i studente, za koje procene ili imaju saznanja da su pod rizikom ili povezani s ekstremizmom i radikalizmom, o pravima koja su im dostupna u skladu sa: *Zakonima*

o osnovnom i srednjem obrazovanju i vaspitanju, Zakonom o visokom obrazovanju, Zakonom o socijalnoj zaštiti i drugim zakonima. Takođe, obzirom da su verske zajednice i ustanove koje deluju u njihovom okviru prepoznate kao moguća *tačka prvog kontakta*, zaposleni bi trebali pružiti osnovne informacije o pomoći koju mladi (i njihove porodice) mogu dobiti u obrazovnoj ustanovi, kao i o uslugama koje pružaju druge institucije i organizacije.

Centar za socijalni rad - socijalni radnici bi trebali mlade u riziku ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom (za koje saznavaju kroz redovni rad na slučajevima porodičnog ili vršnjačkog nasilja, maloletničke delinjavci i sl), koji su upućeni ka njima ili im se sami prijave i zatraže pomoći, upoznati s njihovim pravima, sadržajem zakona i drugih relevantnih dokumenata. Takođe, CSR je dužan upoznati mlade pod rizikom s politikom čuvanja podataka njihove institucije.

Domovi zdravlja/Savetovalište za mlade – zaposleni su obavezni informisati mlade pod rizikom (koje prepoznaaju u okviru svog redovnog ili preventivnog rada ili su upućeni ka njima od strane neke druge institucije) o dostupnim servisima, postojećim protokolima za pružanje zdravstvenih usluga njima i njihovim porodicama, kao i o politikama čuvanja podataka.

KZM, Duga, institucije kulture, sportski klubovi – zaposleni (koordinatori, edukatori, vršnjački edukatori, treneri, omladinski radnici i drugi) obavezni su informisati svoje korisnike za koje procene ili imaju saznanja da su pod rizikom ili povezani s ekstremizmom i radikalizmom o pravima koja su im dostupna u skladu sa: *Zakonom o mladima, Zakonom o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Zakonom o visokom obrazovanju, Zakonom o socijalnoj zaštiti i drugim zakonima.* Takođe, kako su imenovane institucije prepoznate kao moguće *tačke prvog kontakta* edukatori, kulturni radnici, treneri, omladinski radnici i drugi, trebali bi pružiti osnovne informacije o mogućoj pomoći i podršci u okviru institucija, uslugama koje pružaju druge institucije/organizacije i politikama čuvanja podataka.

Nevladine organizacije trebaju mladima koji su pod rizikom ili su povezani s ekstremizmom i radikalizmom učiniti dostupnim sve informacije o mogućnostima i ograničenjima date organizacije, načinu rada i vidovima podrške koju su u mogućnosti pružiti. Takođe, trebale bi pružiti osnovne informacije o uslugama i servisima koje pružaju institucije i druge nevladine organizacije, a posebno ih upoznati s politikama zaštite i čuvanja podataka o ličnosti unutar organizacije.

Standard 2: Obaveza poverljivosti

Institucije i organizacije koje pružaju usluge deci/mladima pod rizikom obavezne su sve informacije koje dobiju od strane korisnika držati kao poverljive, osim ako

nije dogovoreno drugačije. Bilo koja verbalna ili pisana komunikacija koja može otkriti identitet ovih osoba i eventualno ugroziti njihovu bezbednost i sigurnost može se prosleđivati unutar institucije ili drugim institucijama isključivo uz njihovu saglasnost ili saglasnost roditelja/staratelja. Korisnici se moraju upoznati s principom poverljivosti u prvim kontaktima. Princip poverljivosti takođe zahteva da svi kontakti s decom/mladima budu u sigurnom prostoru, izolovanom od drugih zaposlenih u okviru institucije.

Standard 3: Koordinacija aktera

Da bi se ostvarila kvalitetna koordinacija i referisanje sve institucije trebaju imati osnovno znanje o dostupnim uslugama, oblicima pomoći i podrške i drugim mogućnostima, kao što je podrška celokupnoj porodici i slično, koje se mogu dobiti u okviru referalnog sistema. To uključuje jedinstvenu bazu o uslugama i osobama (ime prezime, kontakt, pozicija) unutar institucija koje su posebno odgovorne za ovo pitanje. Sve institucije/organizacije unutar RM-a su jednakо važne za pružanje usluga deci/mladima pod rizikom, te se ne smeju izostavljati iz komunikacije unutar RM-a.

Standard 4: Procena rizika, procena potreba i planiranje

Posvetiti dovoljno vremena razgovoru kako bi se obezbedio dovoljno relevantnih podataka za procenu rizika, procenu potreba i planiranje. Pažljivo graditi atmosferu uzajamnog poverenja iz koje bi trebao proisteći individualni plan podrške koji uzima u obzir i njihovu bezbednost i sigurnost, praktične potrebe i daje pregled mogućih i neophodnih mera i aktivnosti. U skladu s procenom razviti konkretan, efikasan i adekvatan individualni plan podrške, lak za razumevanje i primenu.

Standard 5: Dokumentovanje i prikupljanje podataka

Dokumentovanje i prikupljanje podataka od dece/mladih pod rizikom može imati važnu ulogu za pružanje adekvatnih usluga i/ili uspostavljanje novih potrebnih usluga na lokalnom nivou, kao i radi razumevanja fenomena ekstremizma i radikalizma. Dokumentovanje i prikupljanje podataka mora počivati na dobrovoljnem i informisanom pristanku koji se može osigurati tako što će se deci/mladima pod rizikom, njihovim roditeljima/starateljima, dati neophodne informacije u vezi s prikupljanjem podataka, s posebnim osvrtom na: a) način korišćenja prikupljenih podataka (kome će se prosleđivati i u koju svrhu, hoće li biti anonimizovani ili će se prosleđivati s punim imenom i prezimenom korisnika); b) koja vrsta pitanja će se postavljati i koja vrsta podataka će se beležiti, potencijalne rizike povezane s davanjem informacija, eventualne koristi za dete/mladu osobu i politikom čuvanja podataka. Ključno je pojasniti korisnicima da pružanje podrške i pomoći neće zavisiti od njihove volje da pruže informacije, te da je njihovo puno pravo odlučiti da ne pružaju nikakve informacije.

Standard 6:Dostupnost usluga

Sve raspoložive usluge unutar pojedinačnih referalnih institucija moraju biti dostupne u skladu s individu-alnim potrebama dece/mladih pod rizikom. To po-drazumeva obučenost i sposobljenost zaposlenih za bavljenje pitanjima ekstremizma i radikalizma. Ukoliko raspoložive uslu ge i moguće mere i akcije ne odgo-varaju potrebama dece/mladih pod rizikom ili nisu dovoljne, institucija – tačka prvog kontakta – referiše/ upućuje slučaj drugim referalnim akterima i njihovim raspoloživim uslugama³⁵.

Standard 7: Kadrovska osposobljenost i jačanje kapa-citeta

U svakoj instituciji treba postojati barem po jedna osoba koja ima specijalizovano znanje iz oblasti ek-stremizma i radikalizma. Međutim, kako bi se osigura-la dugoročnost pružanja podrške deci/mladima pod rizikom neophodno je da se specijalizovano znanje na ovu temu institucionalizuje kako ne bi nestalo s kadrovskim promenama. Institucionalizacija znanja se može osigurati putem uključivanja većeg broja zaposlenih iz institucije u edukaciju o ekstremizmu i radi-kalizmu, bez obzira koliko njih će u datom momentu raditi s osobama u riziku. Programi obuke moraju biti visokog kvaliteta i dostupni za sve institucije/organiza-cije uključene u RM, jer podizanje kapaciteta ljudskih resursa ima direktni uticaj na kvalitet pruženih usluga. Takođe, institucionalizacija znanja se osigurava pred-loženim internim procedurama/protokolima za rad s decom/mladima pod rizikom. Protokoli su takođe ključni za uspostavljanje i podizanje kvaliteta usluga.

Standard 8: Monitoring i evaluacija usluga

Sve institucije i organizacije koje pružaju usluge (pomoć i podršku) deci/mladima pod rizikom moraju osigurati servise u čijem centru je najbolji interes deteta, mlade osobe. Kako bi se osigurao ovakav vid fokusa na decu/ mlade pod rizikom, institucije moraju imati jasne i dostupne procedure za vrednovanje usluga koje obuhvataju i mišljenja korisnika o kvalitetu pruženih usluga. Evaluacije se mogu sprovoditi jednom godišnje na nivou jedne institucije i na nivou referalnog mehanizma.

2.11 Zaštita privatnosti

Kada govorimo o zaštiti podataka pre svega je po-trebno istaći da je ona garantovana Ustavom RS, i to na način da se u članu 42. jemči zaštita podataka o ličnosti, zabranjuje i kažnjava njihova upotreba suprot-no svrsi za koju su prikupljeni. Dalje, RS je ratifikovala Konvenciju o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu podataka³⁶, koja ima za cilj da države ugovornice garantuju svakom fizičkom licu, poštovanje njegovih osnovnih prava i sloboda, posebno prava na priva-tnost kada je reč o automatskoj obradi njegovih ličnih podataka. Konvencija određuje da lični podaci u vezi s rasnim poreklom, političkim opredeljenjem, verskim ubeđenjem ili nekom drugom vrstom ubeđenja, kao i lični podaci u vezi sa zdravstvenim stanjem ili seksual-nim životom, mogu da se automatski obrade samo u slučaju da domaće zakonodavstvo za to predviđa od-govarajuće garancije. Isti je slučaj i s ličnim podacima iz kaznene evidencije. Od ovih odredbi Konvencije je moguće odstupiti, ukoliko je to predviđeno zakonom i kada je to neophodno u slučajevima zaštite bezbednosti države, za javnu bezbednost, za monetarne interese države ili za suzbijanje krivičnih dela, za zaštitu subjekta podataka i prava i sloboda drugih.

Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti³⁷ uređuju se uslovi za prikupljanje i obradu podataka o ličnosti, prava lica i zaštita prava lica čiji se podaci prikupljaju i obrađuju, ograničenja, obezbeđenje podataka i druga pitanja od značaja. Najpre je važno istaći da zakon definiše podatak o ličnosti kao svaku informaciju koja se odnosi na fizičko lice, bez obzira na oblik u kome je izražena i nosač informacije, po čijem nalogu, u čije ime, datum nastanka informacije, mesto pohranjivanja informacije i način saznavanja informacije. Zaštita po-dataka o ličnosti obezbeđena je svakome, bez obzira na lična svojstva. Iz ove odredbe jasno se može zaklju-čiti da se zaštita podataka o ličnosti maloletnim licima, samim tim i mladima, garantuje na isti način kao i punoletnim licima. Propisano je da obrada nije dozvo-ljena ukoliko: fizičko lice nije dalo pristanak za obradu, odnosno ako se obrada vrši bez zakonskog ovlašćenja i u svrhu različitu od one za koju je određena, bez ob-zira da li postoji pristanak lica osim ako se vrši u svrhu prikupljanja sredstava za humanitarne potrebe (čl.8).

Međutim, zakon u čl. 12. predviđa izuzetke u slučajevima obrade bez pristanka i to: da bi se ostvarili ili zaštitili životno važni interesi lica ili drugog lica, a posebno život, zdravlje i fizički integritet; da bi se izvršile zakonske obaveze, u svrhu prikupljanja sredstava za humanitarne potrebe; i u drugim slučajevima odre-

35 To zahteva dobro poznavanje rada svih ključnih institucija u lancu referalnog sistema. Takođe, koristeći se metodama poput predavanja, omladinskih tribina, informativnih sastanaka o socijalnim i drugim pitanjima, naročito u udaljenim delovima lokalne zajednice, mogao bi se otvoriti prostor koji bi omogućio deci/mladima pod rizikom da ostvare pristup službama i uslugama, a da pritom ne moraju nužno da otkrivaju informacije o svojim stavovima do momenta kada su sami spremni na to.

36 Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 1/92, Sl. list SCG – Međunarodni ugovori, br. 11/2005 – dr. zakoni, Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 98/2008 – dr. zakoni 12/2010

37 Sl. glasnik RS, br. 97/08. od 27.10.2008. godine, 104/09 – i dr. Zakon 68/2012 – odluka US i 107/2012.

đenim ovim zakonom, radi ostvarenja pretežnog opravdanog interesa lica, rukovaoca ili korisnika. *Takođe, organ vlasti može da obrađuje podatke bez pristanka lica, ako je obrada neophodna radi obavljanja poslova u cilju ostvarivanja interesa nacionalne ili javne bezbednosti, odbrane zemlje, sprečavanja, otkrivanja, istrage i gonjenja za krivična dela, ekonomskih, odnosno finansijskih interesa države, zaštite zdravlja i morala, zaštite prava i sloboda i drugog javnog interesa.* (čl. 13) Propisano je da se podaci koji se odnose na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, veroispovest, pripadnost političkoj stranci, sindikalno članstvo, zdravstveno stanje, primanje socijalne pomoći, žrtvu nasilja, osudu za krivično delo i seksualni život mogu obrađivati na osnovu slobodno datog pristanka lica, osim kada zakonom nije dozvoljena obrada ni uz pristanak. Pristanak za obradu naročito osetljivih podataka daje se u pismenom obliku, koji sadrži oznaku podatka koji se obrađuje, svrhu obrade i način njegovog korišćenja. Pravo na obaveštenje, uvid i kopiju može se ograničiti ukoliko bi davanje obaveštenja ozbiljno ugrozilo interes nacionalne i javne bezbednosti, odbrane zemlje ili radnje sprečavanja, otkrivanja, istrage i gonjenja za krivična dela. U zakonu ne postoji precizna odredba koja definiše da li maloletno lice može dati samostalan pristanak, a ukoliko može da li postoji donja starosna granica za davanje pristanka. Takođe, ostaje nejasno da li zakonodavac smatra da osoba s navršenih 15 godina može dati samostalan pristanak (imajući u vidu da s 15 godina može dati samostalan pristanak za obradu podataka umrlog roditelja), dok je jasno da za mlađe dete potrebno da staratelj omogući pristanak.

Odluka Ustavnog suda Republike Srbije IUz – 41/2010³⁸, je od značaja zato što su ovom odlukom proglašene neustavnim odredbe Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, koje su propisivale da se obrada podataka pored zakonskog osnova može vršiti i na osnovu drugog propisa donetim u skladu sa zakonom. Takva odredba je podrazumevala mogućnost da se i na osnovu podzakonskih akata mogu obrađivati lični podaci građana bez njihovog pristanka i bez zakonskog osnova. Nakon odluke Ustavnog suda, podaci se mogu obrađivati samo na osnovu zakona, ne i podzakonskih akata.

Zakonom o tajnosti podataka³⁹ uređen je jedinstveni sistem određivanja i zaštite podataka koji su od interesa za nacionalnu i javnu bezbednost, odbranu, unutrašnje i spoljne poslove RS, zaštitu stranih tajnih podataka, pristup tajnim podacima i prestanak njihove tajnosti i druga pitanja od značaja za zaštitu tajnosti podataka. Analiza zakona je pokazala da u odnosu na mlade, ne postoje posebne odredbe koje se odnose na decu, kao ni odredbe koje se odnose na zaštitu maloletnika. U pogledu saradnje s drugim organima

i podele podataka, propisano je da se tajni podaci mogu prenositi i dostavljati izvan prostorija organa javne vlasti samo uz pridržavanje propisanih mera bezbednosti i pristup je obezbeđen samo licu koje ima sertifikat za pristup tajnim podacima i koji ima pravo da ih dobije. Zakon propisuje da su državni organi koje bira Narodna skupština, rukovodioci državnih organa koje bira Narodna skupština, sudije Ustavnog suda i sudije, ovlašćeni da pristupe podacima svih stepena tajnosti koji su im potrebni za obavljanje poslova iz njihove nadležnosti bez bezbednosne provere. S druge strane, fizičko i pravno lice, ima pravo pristupa tajnim podacima koji su neophodni za obavljanje poslova iz delokruga njegovog rada i koji su po stepenu tajnosti određeni u sertifikatu za pristup tajnim podacima, odnosno dozvoli. Takođe, postoji mogućnost da se tajni podaci dostave drugom organu javne vlasti na osnovu pismenog odobrenja ovlašćenog lica organa javne vlasti, koji je podatke označio kao tajne, ako posebnim zakonom nije određeno drugačije. Ovako dobijen tajni podatak ne može se dostaviti drugom korisniku, bez saglasnosti organa koji je podatak odredio kao tajni.

Uredbom o obrascu za vođenje evidencije i načinu vođenja evidencije o obradi podataka o ličnosti⁴⁰ propisano je koje podatke o ličnosti treba da sadrži evidencija o obradi podataka o ličnosti. Uređeno je i kako treba označiti podatke o načinu prikupljanja podataka o ličnosti, kao i šta treba da sadrži obaveštenje o obradi. Način čuvanja podataka o ličnosti sadrži oznaku oblika u kome je podatak izražen, kao i oznaku nosača informacije na kome se podatak čuva. Pored veoma detaljnog propisivanja načina čuvanja i ostalih pojedinstvenih koje se tiču obrade podataka o ličnosti, u uredbi se ne mogu naći odredbe koje se odnose na eventualnu saradnju organa javne vlasti i podelu informacija.

Iako je analiza pokazala da ne postoji previše prostora za razmenu tajnih podataka i podataka o ličnosti, ne može se reći da je ona potpuno onemogućena. Posebno ukoliko se imaju u vidu odredbe Zakona o zaštiti podataka o ličnosti definisane u čl. 13. a koje se odnose na mogućnost da organ vlasti obrađuje podatke bez pristanka lica u cilju ostvarivanja interesa nacionalne ili javne bezbednosti. Svakako u tom slučaju bi trebalo obratiti pažnju ko će imati pristup podatku o ličnosti, odnosno da li bi baš svi članovi RM-a imali ovlašćenje za pristup informaciji. Ukoliko bi to bio slučaj, nesumnjivo je da činjenica da nemaju svi članovi RM-a iste informacije može uticati na efikasnost rada mehanizma, ali bi se ova manjkavost eventualno mogla prenebregnuti na način da članovi koji imaju pun pristup informacijama daju mišljenje u vidu stručnog stave, bez navođenja konkretnijih podataka i da na taj način u širem kontekstu upoznaju ostale članove RM-a.

38 Objavljena u Sl. glasniku RS, br. 68/2012.

39 Sl. glasnik RS, br. 104/2009.

40 Sl. glasnik RS, br. 50/2009.

2.12. Smernice za anonimizaciju

Anonimizacija podrazumeva radnju kojom se podatak trajno čini nedostupnim licu koje nema ovlašćenje da ga obrađuje, posle čega ne postoji mogućnost da se identificuje lice na koje se podatak odnosi, bez značajnih troškova ili nesrazmernih napora ili znatnog utroška vremena. Ova radnja se obavlja izostavljanjem ili zamenom slova, brojeva, simbola i sl. podacima o ličnosti sadržanim u odlukama i drugim spisima, aktima državnih i drugih organa javne vlasti, kao i u podnescima pravnih i fizičkih lica (u daljem tekstu: dokument), odnosno svim dokumentima koji su nastali u radu Sektorske koordinacione grupe i Gradskog koordinacionog tela za bezbednost, nakon čega lice o čijim podacima je reč ne bi bilo određeno ili određivo.

Podaci koji se anonimizuju su oni podaci koji se odnose na fizičko lice i to:

- ime i prezime
- adresa stanovanja i prebivalište (mesto, ulica i broj)
- datum i mesto rođenja
- ime roditelja
- JMBG – jedinstveni matični broj građana
- broj lične karte, pasoša, vozačke dozvole, registrarske oznake vozila ili drugih ličnih dokumenata
- elektronska adresa i drugi podaci za kontakt
- drugi podatak o fizičkom licu na osnovu koga bi to lice bilo određeno ili određivo

Anonimizacija se vrši izostavljanjem ili zamenom, na sledeći način: slovnim oznakama, interpunkcijskim znacima, vrstom podatka ili svojstvom lica, u zavisnosti od vrste podatka i od oblike u kome se dokument nalazi. Anonimizacija mora biti urađena tako da se nakon toga identitet fizičkog lica ne može odrediti. Bez obzira koji će se način primeniti, on mora biti konzistentan u celom konkretnom dokumentu.

1) Pri vršenju anonimizacije zamenom podataka, ime i prezime lica se zamenjuje s dva ista velika slova, pri čemu se zadržava oznaka svojstva lica u određenom postupku, ukoliko je isto navedeno ispred ili iza imena i prezimena lica.

Navedeno se može videti u sledećim primerima:

- *osoba u riziku Emin Petrović* se označava, tj. zamenjuje s *osoba u riziku AA*.

Svako sledeće fizičko lice, odnosno učesnik u slučaju

čije ime je navedeno u dokumentu, zamenjuje se s druga dva velika slova, azbučnim redosledom slova, kao npr:

- *svedok Petar Petrović koji pohađa četvrti razred gimnazije Sveti Sava* se označava sa: *svedok BB koji pohađa četvrti razred...*

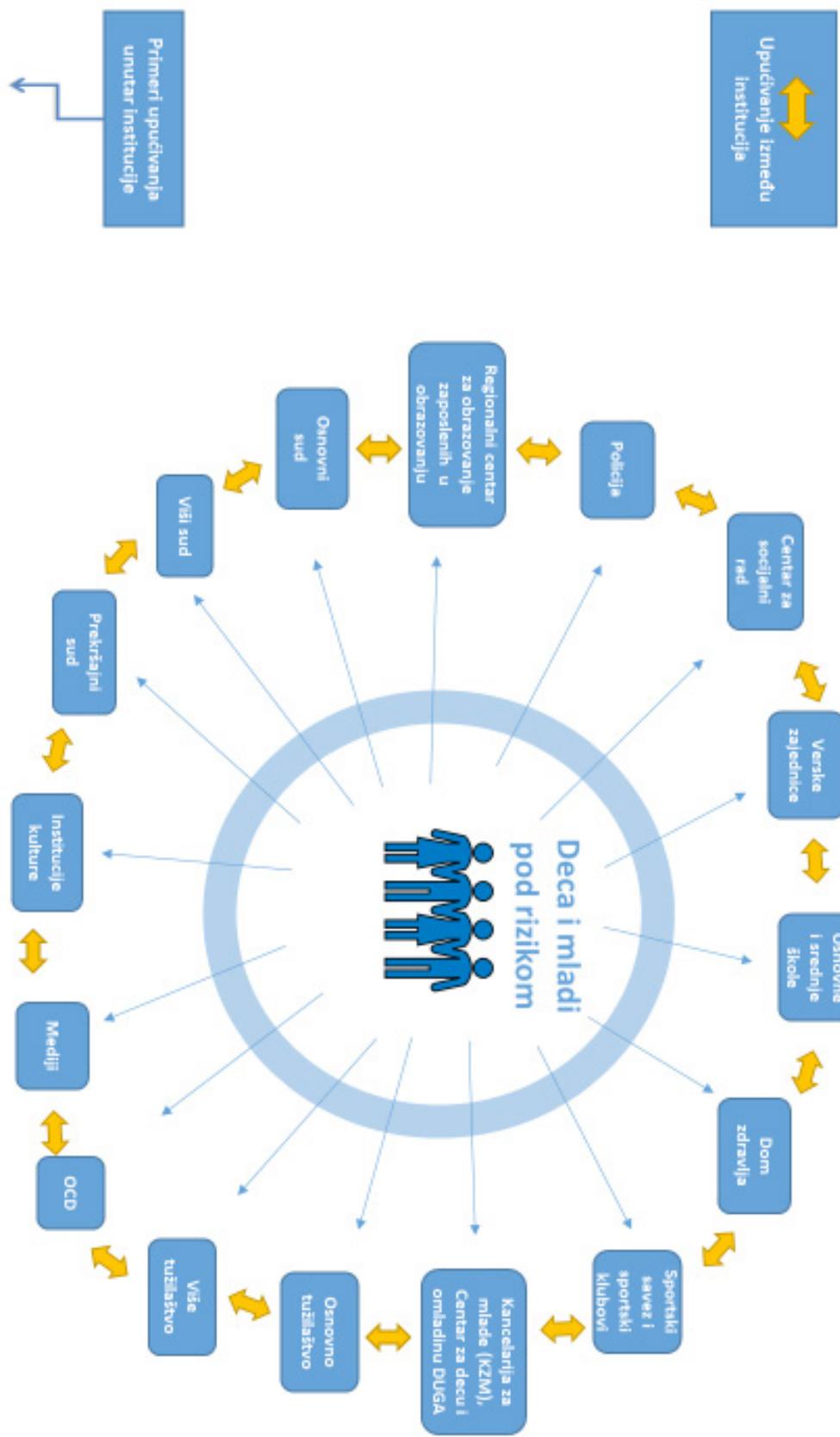
2) Pri vršenju anonimizacije izostavljanjem podataka, anonimizacija se vrši na sledeći način:

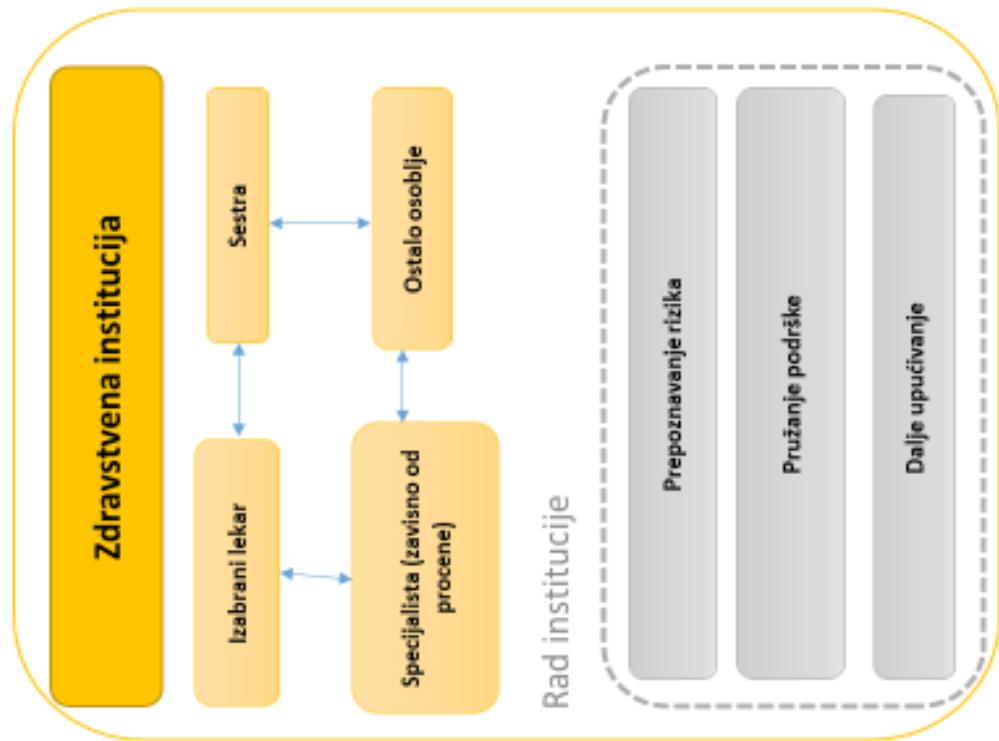
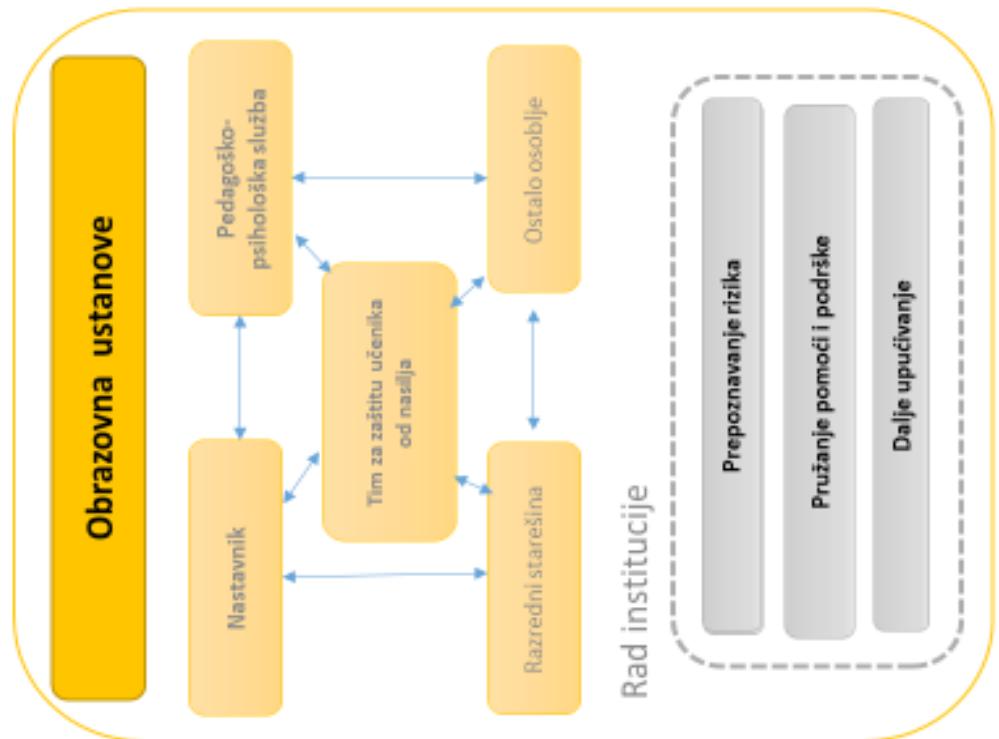
- datum rođenja koji glasi: *rođen: 11.11.2000.*, zamenjuje se sa: *rođen...*, a datum rođenja označen samo brojevima: *11.11.2000.*, zamenjuje se s : *rođen...*;
- adresa stanovanja koja glasi: *sa stanom u ulici Neznanog junaka broj 1 u Sjenici*, zamenjuje se sa: *sa stanom u ulici... broj... u...*;
- jedinstveni matični broj građana koji je označen *JMBG 1111956777777* anonimizuje se označom *JMBG...*;
- lična karta broj: *N.123 PU Beograd*, zamenjuje se oznakom: *lična karta broj... PU...*
- elektronska adresa: *E-mail petar.petrovic@yahoo* se označava *E-mail...*;

Ne anonimizuju se podaci o službenim licima u državnim i drugim organima javne vlasti koji su od značaja za vršenje službene dužnosti (ime i prezime, funkcija, službena adresa i sl.) niti podaci o državnim i drugim organima javne vlasti. Odnosno, navedeni podaci se uvek smatraju javnim.

Anonimizaciji ne podležu ni podaci o pravnim i fizičkim licima koja obavljaju delatnost ili vrše usluge, čiji su podaci objavljeni u javnim registrima, tačnije APR-u.

Referalni mehanizam za deca/mlade pod rizikom od ekstremizma i radikalizma u Novom Pazaru

TAČKE PRVOG KONTAKTA

Pružanje usluga deci /mladima pod rizikom od ekstremizma i radikalizma unutar pojedinačnih institucija/ organizacija u skladu sa mandatom i RM

PREPOZNAVANJE RIZIKA

- * Procena izloženosti riziku;
- * Individualni plan podrške (vrste usluga, metode, vremenski okvir, potreбna sredstava);
- * Implementacija plana; razmena informacija;
- * Referisanje/upućivanje;
- * Izhodi (usmereni izlazak iz rizika s pozitivnim alternativama);
- * Pratеnje i zatvaranje;

RANA PREVENCIJA I OTKLJUČANJE RIZIKA

Rani preventivni rad, širok i pozitivan, osnažujući i dugotrajan, zasnovan na ponavljajima napora, saradnje i energije različitih društvenih aktera, uključujući i porodicu

GRADSKO KOORDINACIONO TELO

Prati primenu Smernica za RM:

- * razmatra probleme i prepreke u procesu sprovođenja,
- * identificuje postignuta poboljšanja,
- * prati razmenu informacija i podataka između članica sistema,
- * analizira učinak referatnog modela,
- * predlaže nove modele i pristupe, izmene i dopune lokalnih politika,
- * priprema godišnje izveštaj o rezultatima primene RM i podnosi ga Skupštini Grada.

Razmena informacija i zaključci sa sastanaka čine:

- * povratne informacije primarnim aktterima, u pravcu korekcije, poboljšanja ili promene dostupnih usluga;
- * razmatranje referisanih/upućenih slučajeva koje sistem nije uspeo sam da proceseira
- * sakupljanje podataka za usapređenje postojećih lokalnih politika i pristupa
- * povratnu informaciju donosiocima odluka u pravcu potrebe izmene ili usvajanja politika, programa i slično, kao i finansijskih potreba institucija za koje su nadležni;

- * Žajednički seminari, generalni treninzi i drugi vidovi izgradnje kapaciteta.

3. PROTOKOLI

3. PROTOKOLI

Protokoli predstavljaju standard, konvenciju ili dogovoreni postupak, koji treba slediti u nekoj određenoj situaciji ili procesu. Primjenjuju se u različitim oblastima od međunarodnog prava i diplomatičke mrežnog prenosa informacija u oblasti informacione i komunikacione tehnologije. U tekstu koji sledi biće predstavljeni protokoli za gotovo sve institucije i organizacije koje čine referalni mehanizam, koje rade i imaju kontakt u svom radu sa decom i mladima na lokalnom nivou. Kod nekih protokola je detaljnije i preciznije navedena procedura ili postupak delovanja institucije ili određene službe unutar nje, jer je i organizaciona struktura tako postavljena da je lako urediti i standardizovati određenu aktivnost, dok je kod nekih (kao što su na primer: sportske organizacije, ustanove kulture ili kancelarije za mlade) to fleksibilnije i sa više prostora za slobodniji pristup, koji će se pokrenuti od slučaja do slučaja.

3.1 Protokol za Gradsko koordinaciono telo

Gradsko koordinaciono telo (GKT) je odgovorno za upravljanje referalnim mehanizmom. GKT se formira i funkcioniše na osnovu Smernica za RM koje potvrđuje skupština i/ili gradonačelnik.

GKT prati primenu *Smernica za RM*, razmatra probleme i prepreke koje se pojavljuju u procesu sprovođenja, identifikuje postignuta poboljšanja, razmenu informacija i podataka između članica sistema, analizira učinak referalnog modela, predlaže nove modele i pristupe, kao i izmene i dopune lokalnih politika.

GKT se sastoji od ukupno 17 članova – po jedan predstavnik svakog primarnog aktera referala uključujući i predstavnika Saveta za bezbednost grada Novog Pazara koji obavlja funkciju predsedavajućeg GKT-a (u daljem tekstu: Predsedavajući GKT-a). Predsedavajući je odgovoran za funkcionisanje GKT-a i koordinaciju referalnog mehanizma, saziva sednice GKT-a, određuje dnevni red i rukovodi sednicama.

U principu, GKT se sastaje jednom kvartalno, a po potrebi – u zavisnosti od konkretnih slučajeva – i češće, na zahtev koji predstavnik institucija, primarnih aktera referala, može uputiti Predsedavajućem GKT-a. Zahtev se upućuje u pisanoj formi i Predsedavajući GKT-a je dužan da na zahtev odgovori u roku od tri radna dana. GKT donosi odluke prostom većinom glasova prisutnih članova, ali u svom radu teži ka postizanju konsenzusa. Ukoliko je jednak broj članova GKT-a za i protiv neke mере, Predsedavajući GKT-a donosi odluku.

Na redovnom zasedanju ili zasedanju po zahtevu, GKT razmatra slučajeve koje sistem usluga nije uspeo sam da procesira kroz redovne oblike rada i saradnje. Donosi individualni plan podrške za referisani/upućeni slučaj i njegovu porodicu, kad god je to moguće, i imenuje Operativni tim za sprovođenje istog – *case management*.

GKT priprema godišnje izveštaj o rezultatima prime-ne referalnog mehanizma za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i radikalizma u Novom Pazaru i podnosi ga Skupštini Grada. Kao javni dokument, ovaj izveštaj će biti lokalni doprinos osnovama za sačinjavanje izveštaja o napredovanju u sprovođenju Akcionog plana za Poglavlje 24 – *Pravda, sloboda i bezbednost, Potpoglavlje – Suzbijanje terorizma*. Pored svega rečenog, GKT je i mesto susreta i međusektorske razmene, deljenja zabrinutosti i sistematizovanih informacija, učenja jednih od drugih, zajedničkog razmatranja i usvajanja novih pristupa i iniciativa.

3.1.1 Nadležnosti i odgovornosti Gradskog koordinacionog tela

a. Razmatranje slučajeva koje sistem nije uspeo sam da procesira

Osnovni zadatak GKT-a je da razmatra referisane/upućene slučajeve, razvije paket podrške i odgovoran je za upravljanje slučajem ('*case management*').

Zajednički *case management* počinje referisanjem/upućivanjem slučaja koji sistem nije uspeo sam da procesira, nastavlja se planiranjem i sprovođenjem mera podrške, mera zaštite, a kad je to neophodno i mera sankcija. Takođe, podrazumeva i planiranje i pružanje podrške i porodici kad god je to moguće.

Članovi i članice GKT-a zajednički vrše procenu rizika i potreba na osnovu informacija s kojima raspolažu i razvijaju plan podrške za osobu pod rizikom i porodicu kad god je to moguće. GKT je kolektivno odgovoran za obezbeđivanje sveukupnog paketa podrške deci i mladima pod rizikom koji sistem nije uspeo sam da procesira.

b. Praćenje pojave

GKT prati uzroke pojave ekstremizma i radikalizma, predlaže rešenja za otklanjanje uzroka i smanjenje rizika, upoznaje građane s posledicama, saznaje kako građani percipiraju pojавu, kako vide preventivne akcije i načine suprotstavljanja ovim društvenim fenomenima, podstiče saradnju i izgradnju poverenja između institucija i lokalne zajednice, prikuplja ideje i daje predloge za poboljšanje modela i pristupa. GKT preko Saveta za bezbednost grada Novog Pazara ostvaruje savetodavnu ulogu prema organima lokalne zakonodavne i izvršne vlasti.

c. Izrada plana pomoći i podrške

Osnovni princip po kome se razvija plan pomoći i podrške je da se svakom slučaju pristupa individualno, tj. vodi se računa o specifičnostima slučaja. Plan podrške sastoji se od paketa mera koje će biti prilagođene potrebama svake konkretnе osobe u riziku ili osobe povezane s ekstremizmom i radikalizmom. Plan pomoći i paket podrške zavisiće od izloženosti riziku, ranjivosti, faze moguće radikalizacije, kao i od raspoloživih i dostupnih usluga i resursa.

Mere koje mogu biti uključene u paket pomoći i podrške bi mogле biti sledeće:

- Psihološka podrška;
- Trening o tome kako kontrolisati bes;
- Osnaživanje emocionalnih veza s porodicom i

okruženjem;

- Kognitivno-bihevioralna terapija;
- Kreativne aktivnosti u slobodno vreme;
- Sportske aktivnosti u slobodno vreme;
- Programi dodatne edukacije (podizanje samopouzdanja, otvorena i nenasilna komunikacija i timski rad);
- Versko obrazovanje i pomoć u preispitivanju i dekonstruisanju ekstremističkih narativa, uključujući i afirmativne poruke koje odvlače od opasnih i neželjenih puteva;
- Edukacija o mirnom rešavanju sukoba;
- Pomoć pri karijernim izborima;
- Podrška jačanju porodičnih odnosa i angažovanja;
- Podizanje svesti o zdravlju, zdravstvenim rizicima, pogotovo onih vezanih za bolesti zavisnosti;
- Podrška za prevazilaženje socio-ekonomskih prepreka.

Izlistane mere se mogu kombinovati u konkretnim paketima pomoći i podrške, a mogu se po potrebi uključiti i druge mere koje nisu obuhvaćene listom, a za koje GKT utvrdi da su neophodne ili poželjne u konkretnom slučaju.

Plan podrške se sastavlja u pisanoj formi. On treba da obuhvati:

- a. Kratak opis slučaja – na osnovu prikupljenih podataka;
- b. Predlog konkretnih mera i akcija;
- c. Očekivane/željene rezultate predloženih mera;
- d. Indikatore na osnovu kojih će se ocenjivati uspešnost primenjenih mera.

d. Formiranje Operativnog tima

Sledeći korak u referalnom procesu koji je u nadležnosti GKT-a je formiranje Operativnog tima (u daljem tekstu: OT). Princip po kom se ovaj tim formira je isti kao i za plan podrške – individualni pristup svakom pojedinačnom slučaju i uzimanje u obzir specifičnosti slučaja. OT čini po (najmanje) dvoje predstavnika institucija sistema koje su uključene u konkretnu preventivnu akciju. Članovi OT-a se određuju u zavisnosti od paketa pomoći namenjenih ranjivoj osobi. OT čine predstavnici primarnih aktera referala koji rade direktno na slučajevima dece/mladih pod rizikom od

ekstremizma i radikalizma.

Svrha rada OT-a jeste da se povežu sve ustanove/institucije, organizacije i pojedinci/ke koji već rade s decom i mladima, a neretko i s njihovim porodicama, i multisektorski usmere u pravcu pružanja podrške deci i mladima pod rizikom od ekstremizma i radikalizma, koje sam sistem nije uspeo da procesira. Zadatak OT-a je da sproveđe plan podrške koji je doneo GKT. Implementacija se zasniva na principu dobrovoljnog i informisanog pristanka osobe u riziku koji se obezbeđuje kroz upoznavanje sa: planom podrške – šta on podrazumeva; politikama čuvanja podataka; koristima koje osoba u riziku i njena porodica može imati.

OT dostavlja GKT-u periodične izveštaje u vremenskim razmacima koji se utvrđuju planom pomoći i podrške, u zavisnosti od konkretnog slučaja. Izveštaj OT-a se dostavlja pisanim putem i treba da sadrži pregled preduzetih mera i procenu njihove uspešnosti na osnovu indikatora koji su postavljeni u planu pomoći i podrške. U zavisnosti od izveštaja OT-a u konsultacijama s članovima istog, Predsedavajući GKT-a može da predloži reviziju plana pomoći i podrške. Izmene plana pomoći i podrške usvajaju se po istom principu kao i ostale odluke GKT-a – prostom većinom, uz težnju da se postigne konsenzus.

e. Procena uspešnosti i praćenje

Pojedinci koji dobijaju podršku trebali bi se ponovo procenjivati bar na svaka 3 meseca kako bi se osigurao napredak u pružanju podrške. Ako je potrebno, OT može i češće preispitati napredak i izveštavati GKT o postizanju određenih koraka. Ako je GKT uveren da je rizik uspešno smanjen ili otklonjen, preporučuje se da slučaj bude zatvoren.

Ukoliko GKT-o nije uvereno da je rizik smanjen, trebalo bi ponovo razmotriti slučaj, te ako je potrebno, razviti novi plan i uspostaviti alternativnu podršku. Ako je povećana izloženost riziku ili se poveća povezanost s ekstremizmom i radikalizmom, mora se razmotriti slučaj kroz postojeće policijske mehanizme i odlučiti hoće li slučaj ostati prikladan za referalni proces. Svi slučajevi se trebaju preispitati na 6 i 12 meseci, od trenutka kada izadu iz procesa.

f. Vođenje baze podataka i razmatranje modela i pristupa

Ukoliko indikatori ukazuju na to da su mere iz plana pomoći i podrške uspešno realizovane, GKT donosi odluku o zatvaranju slučaja i, u saradnji s OT-m, izrađuje i usvaja konačni izveštaj. GKT unosi informacije o slučaju u bazu podataka za čije je vođenje zadužen. Baza podataka za svaki konkretni slučaj treba da sadrži:

1. Osnovne informacije o slučaju;

-
2. Plan pomoći i podrške;
  3. Periodične izveštaje OT-a;
  4. Konačni izveštaj o slučaju.

Na sve podatke koji se unose u bazu podataka GKT-a primenjuje se postupak anonimizacije podataka o ličnosti. Na osnovu evidencije slučajeva, GKT analizira učinak odabranih pristupa i akcija, razmatra i predlaže nove modele i pristupe i predlaže izmene i dopune lokalnih politika. Pored razmatranja konkretnih referisanih slučajeva i razvijanja paketa pomoći i podrške, GKT prati uzroke pojave ekstremizma i radikalizma, predlaže rešenja za otklanjanje uzroka, upoznaje građane s posledicama ekstremizacije i radikalizacije, sazna je kako građani percipiraju pojavu i načine suzbijanje ekstremizma i radikalizma, prikuplja ideje i predloge za traženje najboljeg rešenja za suzbijanje ekstremizma i radikalizma u zajednici.

GKT sačinjava jedanput godišnje izveštaj o svom radu, najkasnije do 15. marta za prethodnu godinu. Izveštaj mora da sadrži:

- Broj referisanih slučajeva;
- Broj slučajeva na koje je primenjen paket mera;
- Broj uspešnih i neuspešnih intervencija;
- Pol, starost, obrazovanje, ekonomski status referisanih pojedinaca u riziku;
- Pol, starost, obrazovanje, ekonomski status onih na koje je uspešno primenjen paket mera;
- Pol, starost, obrazovanje, ekonomski status onih na koje je neuspešno primenjen paket mera;
- Analizu faktora rizika zasnovanu na podacima o svim referisanim slučajevima;
- Analizu razloga za uspeh i neuspeh intervencija;
- Analizu uloge svih aktera u referalnom mehanizmu;
- Preporuke za unapređenje rada referalnog mehanizma.

GKT može za potrebe pisanja izveštaja angažovati i pojedinca i/ili organizaciju koja nije član GKT-a, a poseduje ekspertizu u ovoj oblasti. GKT će izveštaj o radu učiniti dostupnim javnosti putem internet prezentacija Grada i lokalnih institucija i organizacija. Pored Izveštaja o radu GKT-a će javno objaviti i sve materijale koji se odnose na ekstremizam, referalni mehanizam i pakete podrške, uz obavezan postupak anonimizacije podataka o ličnosti.

3.2 Protokol Saveta za bezbednost Grada Novog Pazara

Široka mreža referalnih institucija zahteva jako vodstvo, jasan sistem komunikacije i precizno definisane uloge i odgovornosti. Sve institucije ili grupe institucija koje su uključene u RM trebalo bi da usmeravaju informacije ka Savetu za bezbednost kao kordinirajućem i vodećem telu u zajednici za pitanja bezbednosti i ljudske sigurnosti. Savet bi trebalo da bude informisan o prisutnosti bezbednosnih izazova, rizika i pretnji i preduzetim merama i aktivnostima.

Savet za bezbednost grada Novog Pazara je savetodavno telo Skupštine Grada i ima poziciju lokalne platforme za bezbednost i sigurnost građana i povereni su mu:

1. razvoj i predlaganje lokalnih politika za bezbednost i sigurnost i praćenje njihovog sprovođenja (Strategija za bezbednost Grada i LAP);
2. praćenje sprovođenja lokalnih politika koje se tiču bezbednosti i sigurnosti: LAP za bezbednost, LAP za decu, LAP za rodnu ravnopravnost, LAP za mlade i drugi;
3. druge nadležnosti definisane Statutom Grada;
4. koordinacija rada **Gradskog koordinacionog tela u okviru referalnog mehanizma.**

Sastav

Savet za bezbednost (u daljem tekstu: Savet) obuhvata različite aktere koji su zainteresovani za rešavanje bezbednosnih problema u Novom Pazaru. Poželjno bi bilo da u sastav Saveta budu uključeni: gradonačelnik, načelnik policijske uprave ili komandir policijske stanice, predstavnici opštinskih tela, predsednici mesnih zajednica, predstavnici pravosuđa, socijalnih, zdravstvenih i inspekcijskih službi, vaspitno-obrazovnih institucija, udruženja građana, verskih zajednica, medija, poslovne zajednice. Sastav Saveta treba da odslikava i etnički sastav lokalne zajednice.

Zadaci

Savet za bezbednost grada Novog Pazara:

- analizira stanje bezbednosti u lokalnoj zajednici na osnovu raspoloživih i javno dostupnih podataka;
- utvrđuje probleme koji utiču na bezbednost zajednice i sigurnost građana i na određivanje prioriteta;

- izrađuje lokalni plan za bezbednost koji je zasnovan na rezultatima prethodne analize stanja bezbednosti, a koji će omogućiti da se identifikovani problemi i prioriteti rešavaju kroz saradnju i partnerski odnos;
- osniva radne grupe koje se bave rešavanjem pojedinačnih problema i definiše pristupe za rešavanje konkretnog problema;
- analizira budžet iz perspektive bezbednosti i sigurnosti građana;
- izrađuje plan komunikacije koji Savetu pomaže da na što bolji način komunicira sa spoljnim akterima, odnosno sredinom u kojoj deluje.

Uloga u referalnom mehanizmu

- Savet rukovodi radom Gradskog koordinacionog tela (GKT). Predsednik Saveta je ujedno i Predsedavajući GKT-a;
- Predsedavajući GKT-a saziva sednice ovog tela, određuje dnevni red i rukovodi sednicama. GKT se sastaje jednom kvartalno, a po potrebi – u zavisnosti od konkretnih slučajeva – i češće, na zahtev koji predstavnik pojedinih institucija/organizacija može uputiti;
- Zahtev se upućuje u pisanoj formi i Predsedavajući GKT-a je dužan da na zahtev odgovori u roku od tri radna dana. U slučajevima kada je jednak broj članova GKT-a za i protiv neke mere, predsednik Saveta, s pozicije Predsedavajućeg GKT-a, donosi odluku;
- Savet preko svog predstavnika u GKT-u stvara potrebne uslove za integrisani institucionalni odgovor na izazove, rizike i pretnje od ekstremizma i radikalizma u Novom Pazaru. Savet doprinosi stvaranju sigurnog prostora za deljenje zabrinutosti, razmenu informacija i izradu individualnih planova podrške za referisane/upućene slučajeve dece/mladih pod rizikom od ekstremizma i radikalizma koje sistem nije uspeo sam da procesira;
- Savet prati faktore rizika koji vode ka radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu, predlaže rešenja za oticanjanje uzroka, upoznaje građane s posledicama ekstremizma i radikalizma, saznaje kako građani percipiraju preduzete mere i o tome obaveštava GKT. Kroz tematske radne grupe Savet uključuje različite društvene subjekte i

pojedince koji mogu doprinositi prevenciji i suzbijanje ekstremizma i radikalizma, kao što su vaspitno-obrazovne ustanove, verske zajednice, organizacije civilnog društva itd. Savet redovno i pažljivo razmatra pitanja koja su povezana s ekstremizmom i radikalizmom mladih i tako doprinosi podizanju svesti građana i vidljivosti ovih pitanja u zajednici;

- Savet se zalaže i zagovara za promene politika, kad god je to svrshishodno i radi na obezbeđivanju finansijskih sredstava potrebnih za podizanje ukupnih kapaciteta institucija za prevenciju i suzbijanje radikalizma i nasilnog ekstremizma;
- O svome radu u ovoj oblasti Savet redovno informiše javnost (na zvaničnoj internet-stranici Grada) i time doprinosi kontinuiranom ispunjavanju očekivanja građana po ovom pitanju i poboljšanju funkcionisanja referalnog mehanizma.

3.3 Protokol za policiju

Da bi se dobio potpuni uvid u protokol za policiju, predstaviće se, najpre, zakonodavni okvir o kojem je već bilo reči u prvom delu, ali u ovom delu malo detaljnije i sa jasnim odvajanjem odredbi koje se tiču radikalizacije i ekstremizma, na direktni ili indirektni način.

Službeno lice je dužno da postupa u skladu sa zabranom diskriminacije u smislu obaveze sprečavanja diskriminacije i dužnosti da jednako postupa prema svima. MUP neposredno sarađuje sa službama bezbednosti kroz razmenu informacija i tehničku saradnju, s organima državne uprave, drugim organima, organima teritorijalne autonomije, jedinicama lokalne samouprave i imaočima javnih ovlašćenja i s građanima. Policija je nadležna da sarađuje i razvija partnerstvo s građanima i drugim subjektima zajednice kako bi se obavljali policijski poslovi i rešili lokalni bezbednosni prioriteti i koordinirali zajednički interesi i potreba stvaranja povoljnog bezbednosnog ambijenta u zajednici, odnosno izgradnje bezbednog demokratskog društva.⁴¹

U pogledu krivičnih dela koja se mogu desiti kao posledica ekstremističkog, nasilničkog i drugog poнашања mladih, može se istaći nekoliko dela na koje bi službenici policije i tužilaštva posebno trebalo da obrate pažnju. *Krivični zakonik*⁴² predviđa krivično delo – povreda ravnopravnosti, koje postoji ukoliko neko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, rase ili veroispovesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrati ili ograniči prava čoveka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti (čl.128). Predviđene su i kazne za osobu koja sprečava ili ograničava slobodu verovanja ili ispovedanja vere i prinuđava drugog da se izjašnjava o svom verskom uverenju (čl. 131). Zabranjeno je zlostavljanje drugog ili postupanje na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, kao i nanošenje velikog bola ili teške patnje iz druge pobude zasnovane na bilo kakvom obliku diskriminacije (čl.137). Zabranjuje se i izazivanje ili raspirivanje nacionalne, rasne ili verske mržnje, ili netrpeljivosti među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji (čl. 137). Zakonik takođe predviđa kao krivično delo i učestvovanje u ratu ili oružanom sukobu u stranoj državi, kao i vrbovanje ili podsticanje drugih lica na izvršenje ovog dela, organizovanje grupe ili obuke drugog lica ili grupe za izvršenje tog dela, opremi ili stavi na raspolaganje opremu radi izvršenja tog dela ili daje ili prikuplja sredstva za izvršenje tog dela (čl. 387 a i b). Isto tako, kao krivično delo predviđena su rasna i druga diskriminacija (čl. 138).

41 Zakon o policiji, Čl. 5,6. i 27, Sl. glasnik RS, br. 6/2016.

42 Sl. glasnik RS, br. 85/2005, ..., 104/2013. i 108/2014.

U Akcpcionom planu za sprovođenje Strategije za mlade za period 2015–2017, predviđene su aktivnosti koje su usmerene na prepoznavanje i reagovanje mlađih u riziku od korupcije i različitih oblika kriminala, elementarnih nepogoda, trgovine ljudima i sajber nasilja, gde bi nosioci ovih aktivnosti bili MUP, MPNTR, MOS i MRZBSP.

Razvijanje bezbednosne kulture građana, a posebno kod mlađih, predstavlja značajan osnov unapređenja nacionalne bezbednosti, ali i ljudske bezbednosti i sigurnosti, te je ovaj proces najbolje sprovoditi kroz sistem obrazovanja i kontinuirano učenje tokom radnog veka. Sa stanovišta bezbednosnih rizika i pretnji s kojima se suočava RS, posebno je značajna veza terorizma sa svim oblicima organizovanog, transnacionalnog i prekograničnog kriminala. Nacionalni i verski ekstremizam, koji ima korene u sukobima na etničkoj i verskoj osnovi u bližoj i daljoj prošlosti, predstavlja faktor rizika i značajnu pretnju bezbednosti.⁴³

Rana identifikacija uzroka i faktora koji pogoduju širenju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode u terorizam, omogućava preduzimanje planskih, koordiniranih i ciljnih aktivnosti društva koji vodi ka stvaranju političkog, društvenog i ekonomskog ambijenta koje ne pogoduje radikalizaciji, širenju ekstremističkih ideologija i retrutovanju mlađih. Svi društveni činioци mogu biti uključeni u prevenciju, najpre kroz adekvatno identifikovanje ključnih pokretača radikalizacije, a nakon toga planskim delovanjem na njihovom ublažavanju i otklanjanju kroz različite aktivnosti na ekonomskom i socijalnom planu i prepoznavanje potreba ugroženih grupa.⁴⁴

MUP je dužan da sproveđe aktivnost koja podrazumeva efikasnije pružanje zaštite kroz sprovođenje istraža i uspostavljanje jedinstvene baze podataka o podnetim krivičnim prijavama za dela učinjena na osnovu ličnog svojstva.⁴⁵

Policajski službenici treba da preventivno deluju u okviru poslova rada u zajednici i proaktivnog rada u skladu s potrebama zajednice, a u saradnji s jedinicama lokalne samouprave za bezbednost. Takođe, policija aktivno učestvuje u radu savetodavnih tela jedinica lokalne samouprave za bezbednost zajednice, gde bi učešće trebalo da se odražava kroz broj pokrenutih inicijativa za rešavanje problema, preduzetih aktivnosti i prisustva na sastancima, razvoj partnerstava kroz sprovođenje zajedničkih projekata s jedinicama lokal-

43 Strategija nacionalne bezbednosti, Sl. glasnik RS, br. 88/2009, odeljak Politike u drugim oblastima društvenog života

44 Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje terorizma za period od 2017. do 2021, 12.10.2017.

45 Akcioni plan za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2014. do 2018. godine

ne samouprave i organizacijama civilnog društva.⁴⁶

Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, kao specifične ciljeve predviđa informisanje ovlašćenih službenih lica, javnosti i maloletnih lica, korake u postupanju u slučaju sumnje da je maloletno lice žrtva zlostavljanja i zanemarivanja i ostvarivanje jedinstvenog sistema informisanja između organizacionih jedinica MUP-a, kao i između organizacionih jedinica ovog Ministarstva i ostalih službi i agencija uključenih u proces zaštite. U njemu se navodi značajan broj dužnosti i ovlašćenja nastalih na osnovu zakonskih odredbi. Saradnju s drugim subjektima u procesu zaštite maloletnih lica, policija ostvaruje u skladu sa članom 6. ZOP (vidi gore). Uloga koordinatora u ovom procesu je na CSR-u. Svi državni organi i ustanove dužni su da prijave krivična dela za koja se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti, o kojima su obavešteni ili za koje saznaju na drugi način (član 253. stav 1. ZKP). Obavezu prijavljivanja stiču i fizička i pravna lica koja se bave obrazovanjem i vaspitanjem maloletnih lica, odnosno lečenjem i zdravstvenom zaštitom ljudi (član 253. stav 2. ZKP). Krivična dela čijim je izvršenjem oštećeno maloletno lice biće dužan da prijavi svako, ukoliko se radi o krivičnim delima za koja se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti (član 253. stav 5. ZKP). Ovlašćena službena lica do saznanja o izvršenom krivičnom delu ili prekršaju s elementima zlostavljanja i zanemarivanja maloletnih lica, mogu doći i samoinicijativno, pod čime se podrazumevaju aktivnosti ovlašćenih službenih lica na prikupljanju obaveštenja o pripremama i izvršenju krivičnih dela ili prekršaja u skladu s odredbama člana 255. ZKP, članom 118. Zakona o prekršajima i drugim zakonskim i podzakonskim aktima koji regulišu ovu oblast. Samoinicijativne aktivnosti obuhvataju: javno zagovaranje, komunikacija s građanima, analiza informacija iz štampanih i elektronskih medija i drugih sredstava javnog informisanja i dr.

Policijski službenik može pozvati maloletnika u svojstvu građanina i osumnjičenog i prema njemu/njoj se mogu primeniti zakonska ovlašćenja, kao što su prikupljanje obaveštenja, saslušanje, prinudno dovođenje, fotografisanje, raspisivanje potrage i podnošenje zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. Podaci o maloletnom i mlađem punoletnom licu koje se pojavljuje u svojstvu učinjoca krivičnih dela, odnosno prekršaja ili u svojstvu oštećenog, vode se u nadležnoj liniji rada za suzbijanje maloletničke delinkvencije u sedištu organizovane jedinice odvojeno od podataka o drugim licima.⁴⁷

3.3.1 Policija u zajednici

Polazeći od osnovnih principa demokratskog rada policije u zajednici, oslanjajući se na činjenicu da je policija najvidljiviji deo struktura vlasti, uz jasno razumevanje seta osnovnih dužnosti koji uključuje i sprečavanje i suzbijanje, ali i pružanje pomoći i odgovaranje na potrebe građana, a rukovodeći se interesom javnosti, od policije se očekuje da bude deo zajedničkih naporova usmerenih ka poboljšanju bezbednosti građana i njihove sigurnosti. Postupajući u skladu sa strateškim konceptom *rada policije u zajednici* PU Novi Pazar je aktivno učestvovala u formulisanju ovog referalnog mehanizma.

Puno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i razvoj društava zasnovan na pluralističkoj demokratiji i vladavini prava, preduslovi su za napredak u uspostavljanju trajne vladavine mira, sigurnosti, pravde i saradnje u Evropi⁴⁸.

U demokratskim društvima, osnovni zadaci/ciljevi rada policije su:

- Održavanje javnog reda i mira i sprovođenje zakona;
- Zaštita osnovnih prava i sloboda pojedinca, posebno prava na život;
- Sprečavanje i otkrivanje kriminala;
- Pružanje pomoći i usluga društvenoj zajednici kako bi se smanjio strah, fizički i društveni neredi i propadanje zajednice.⁴⁹

Koncept policije u zajednici je postao glavna strateška dopuna tradicionalnom načinu rada policije. Ovaj koncept podrazumeva partnerstvo između policije i društvene zajednice i može se definisati kao filozofija i organizaciona strategija koja promoviše napore zasnovane na partnerstvu i saradnji između policije i zajednice radi efektivnije i efikasnije identifikacije, sprečavanja i rešavanja problema kriminala, straha od kriminala, fizičke sigurnosti i zaštite, društvenih nereda i propadanja zajednice kako bi se poboljšao kvalitet života za sve.⁵⁰ Strategija policije u zajednici Republike Srbije koja je usvojena 2013. godine, ističe između ostalih i strateške ciljeve: a) jačanje poverenja građana i zajednice u policiju; b) saradnja i partnerstvo policije sa zajednicom; i c) uspostavljanje delotvorne bezbed-

48 CSCE1, dokument sa sastanka u Kopenhagenu, održanog u okviru Konferencije o ljudskoj dimenziji CSCE (Kopenhagen, 1990), Preambula. Conference for Security and Co-operation in Europe (CSCE)

49 OSCE, *Sprečavanje terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu: Pristup kroz rad policije u zajednici* 2014, str. 80.

50 Isto, str. 81.

46 Akcioni plan za sprovođenje Strategije policije u zajednici

47 Uputstvo o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima, 4898/06.

nosne prevencije;⁵¹

Rad policije u zajednici ne menja opšte ciljeve demokratskog rada policije, već obezbeđuje strategiju za efektivnije i efikasnije ostvarivanje ovih ciljeva u praksi. S tim u vezi, bitno je prepoznati da postoje ograničenja rada policije u zajednici u pogledu suprotstavljanja nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji.⁵²

Uloga policije u sprečavanju ovih pojava ograničena je brojnim socijalnim, ekonomskim, političkim i drugim faktorima koji su van nadležnosti policije.⁵³ Kako bi rad policije u zajednici doprineo prevenciji ekstremizma i radikalizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma, njega treba prvenstveno realizovati samog po sebi, nezavisno od ciljeva suzbijanje terorizma.⁵⁴

Koristi od rada policije u zajednici su *retko vidljive i merljive u kratkoročnom periodu, ali na srednjoročnom i dugoročnom planu ova strategija treba da doprinese između ostalog i:*

- većoj efikasnosti i efektivnosti policije u rešavanju problema zajednice, uključujući i problem radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- većem poverenju građanki i građana u policiju, odnosno većem stepenu zadovoljstva radom policije, što može odvratiti pojedince od ekstremističkih aktivnosti;
- jačanju društvenih veza i kohezije u zajednici, što može unaprediti sposobnost zajednice da rešava probleme s kojima se suočava, između ostalog i problem radikalizacije.⁵⁵

Suštinski gledano, ostvarivanje svih pobrojanih rezultata u velikoj meri zavisi od ostvarene interakcije sa širom lokalnom zajednicom, kako bi se osigurao prostor u kome mogu doći do izražaja brige i strahovi zajednice i osnaživati se uzajamno poverenje. To sva-kako podrazumeva i uključuje sledeće elemente:

- policija praktikuje princip *biti prisutna* – brine o problemima građana;
- policija je predvidiva – zajednica zna ili u velikoj meri može predvideti šta će policija učiniti u određenoj situaciji;

51 Osnovne smernice razvoja policije u zajednici u Republici Srbiji, str.13.

52 OSCE, *Sprečavanje terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu: Pristup kroz rad policije u zajednici*, 2014, str. 85.

53 Isto.

54 OSCE, *Sprečavanje terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu: Pristup kroz rad policije u zajednici*, 2014.

55 Isto, str. 83.

- policija odgovara na potrebe zajednice – pruža usluge korisnicima koje su ohrabrujuće za širu javnost;
- policija postupa u skladu sa svojim nadležnostima, a kad to ne može da učini treba jasno i iskreno da objasni javnost zašto to ne može učiniti;
- policija neguje i razvija manire, načine ophodjenja na interpersonalnom nivou s ljudima u zajednici;
- policija se u svemu rukovodi principom pravednosti i sve ljude u zajednici pravedno tretirati.

3.3.2 Preventivni rad zaposlenih

Predlog preventivnih mera i akcija baziran je na konceptu rada policije u zajednici i usmeren je na izgradnju poverenja i uključivanje zajednice, kad god je to moguće. Pristup podrazumeva interakciju i razmenu i preduzimanje preventivnih mera i akcija koje su u najboljem interesu dece i mladih pod rizikom od ekstremizma i radikalizma i ni na koji način ne ugrožavaju bezbednost zajednice, a u velikoj meri može doprinositi *sposobnosti zajednice da rešava probleme s kojima se suočava*⁵⁶. Pristup uzima u obzir i uključivanje i osnaživanje kontakata i razmenu zabrinutosti s drugim stručnjacima koji svakodnevno profesionalno rade s decom i mladima i njihovim porodicama i koji su u situaciji da uoče moguće signale/skupove signala i da unutar mandata svojih institucija preduzimaju mere i aktivnosti na otklanjanju izazova i ublažavanju rizika i pretnji.

Preventivni rad zaposlenih i saradnika u policiji koji ne-predno rade s decom i mladima ogleda se najpre u:

- posedovanju znanja o nekim od uzroka ekstremizma i radikalizma;
- posedovanju znanja o mogućim signalima ovih proces i pravovremenom reagovanju;
- svesnosti da ne postoji kontrolni popis *simptoma* koji, ako su sve kućice popunjene, definitivno ukazuje da je neko u fazi radikalizacije koja vodi ka nasilju;
- svesnosti o mogućnosti da je neko u bližem okruženju u opasnosti od ekstremizacije i radikalizacije;
- proaktivnom odgovoru na svaku prijavu diskriminacije i pomaganju da se razdvoji percepcija

56 Akcioni plan za primenu Strategije policije u zajednici za 2015. i 2016. godinu, jul, 2015, str. 83.

od iskustva diskriminacije te upućivanju na legitimna sredstva ispravljanja nepravde i otklanjanja diskriminacije kad god se pokaže da je diskriminacija stvarna;

- jasnoj svesti da se i drugi stručnjaci bave ovim pitanjima i da mogu biti uključeni u proces kao podrška ka pozitivnom ishodu;
- poznavanju i primeni *Okvira za procenu ranjivosti*, kad se proceni da je to potrebno;
- svesnosti da se svako može radikalizovati, ali da su neke grupe ugroženije od ostalih – većina onih koji su u riziku ili su kod njih uočeni znaci/signalni ekstremizacije i radikalizacije bili su muškarci, najčešće između puberteta i sredine dvadesetih godina;
- spremnosti da se preduzmu preventivne mera i akcija kad god se mlada osoba približava radikalističkoj grupi, jer je tad najranjivija;
- deljenju zabrinutost unutar svoje službe i traženju podrške za mera i akcija koje su u najboljem interesu deteta/mlade osobe;
- razumevanju da deca/mladi pod rizikom, istovremeno mogu biti i:
  - u potrazi za identitetom, pripadanjem i priznavanjem (ekstremističke grupe nude upakovana gotova rešenja i jasna pravila što može biti atraktivno mladima koji su u potrazi za identitetom, pripadanjem i priznavanjem);
  - povezani s nekom radikalizovanom osobom (brat, roditelj, bliski prijatelj), što dodatno povećava rizik;
  - žrtve diskriminacije, percipirane ili stvarne, kao pojedinci ili pripadnici grupe.

3.3.3 Mogući načini prvog kontakta

Referalni mehanizam prepoznaće policiju kao moguću tačku prvog kontakta za decu/mlade pod rizikom ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom. Zaposleni mogu doći do saznanja o postojanju rizika ili povezanosti s ekstremizmom i radikalizmom kroz:

1. Lično zapažanje
  2. Saznanja dobijena od drugih institucija kroz postupak referisanja/upućivanja
  3. Operativni rad i rad policije u zajednici/Prijava
- Po dobijanju informacije o postojanju indicija da je dete ili mlada osoba pod rizikom od ekstremizma i radikalizma (lično zapažanje, operativni rad i rad policije u zajednici) i naknadno prikupljenim informacijama, sačinjava se službena beleška o uočenim pojavama i prikupljenim saznanjima i dostavlja policijskim službenicima PU angažovanim na poslovima suprotstavljanja ekstremizmu i terorizmu (PSET).⁵⁷
  - Kad god procena pokaže da nema elemenata krivičnog dela, planirati i sprovoditi preventivne mere pomoći i podrške⁵⁸, samostalno, u saradnji s drugim članicama referalnog mehanizma ili pozvati druge institucije da, u okviru svojih mandata, preuzmu slučaj i bave se njime.
  - Za svaku situaciju nasilja (porodično, vršnjačko, navijačko i drugo), ukoliko je dete/mlada osoba počinilac ili žrtva, pribaviti podatke i prikupiti obaveštenja potrebna za utvrđivanje moguće povezanosti nasilja s ekstremizmom i radikalizmom u skladu s postojećim procedurama.
  - Ukoliko se utvrdi povezanost nasilja s ekstremizmom i radikalizmom, i ako to dopušta bezbednosna procena, podeliti zabrinutost i referisati/uputiti slučaj ka drugim članicama referala na preventivno postupanje.
  - Kad god su u pitanju maloletna lica kao žrtve/počinioци nasilja, obavestiti CSR i u saradnji s njima planirati moguće mere pomoći i podrške za smanjenje rizika od ekstremizacije i radikalizma.

⁵⁷ Ovo je interna procedura i obaveza policijskog službenika, nezavisno od referalnog mehanizma.

⁵⁸ Akcioni plan za primenu Strategije policije u zajednici za 2015. i 2016. godinu, jul, 2015. (1.3.3. *Realizacija informativno participativnih programa iz oblasti bezbednosti za osetljive društvene grupe i lokalnu zajednicu*)

zacije. Ukoliko je dete ili mlada osoba u sistemu obrazovanja uključiti i škole.

- Podeliti zabrinutost (i odgovornost) s porodicom i uključiti je kad god je to u najboljem interesu deteta/mlade osobe.
- Uputiti slučaj Gradskom koordinacionom telu na dalje postupanje, ako sistem nije uspeo sam da procesira slučaj.

3.3.4 Protokol za hitnu bezbednosnu intervenciju

1) Po prijemu informacije koja se odnosi na nosioce nasilnog ekstremizma i radikalizacije, primarni zadatak policijskog službenika, člana Gradskog koordinacionog tela (u daljem tekstu: policijski službenik) je da proceni validnost dobijenih podataka, utvrdi da li u dobijenim podacima ima elemenata krivičnog dela, kao i elemenata za hitno, neodložno postupanje u cilju zaštite života, imovine i javnog reda i mira. U tom kontekstu, posebnu pažnju treba posvetiti informacijama koje se odnose na:

- najeve izvršenja krivičnih dela koja se mogu podvesti pod nasilni ekstremizam u cilju njihovih sprečavanja,
- pojave koje ukazuju na radikalizaciju koja vodi ka nasilnom ekstremizmu i potencijalno - terorizmu.

2) U tom cilju policijski službenik, bez odlaganja, pristupa utvrđivanju identiteta lica, odnosno potencijalnih nosilaca ekstremističke aktivnosti i za njega (njih) vrši potpunu bezbednosnu proveru koja uključuje prikupljanje sledećih saznanja o licu (licima): da li je lice evidentirano u operativnim evidencijama i po kom osnovu, da li je lice prekršajno ili sudski kažnjavano i zbog čega, da li se protiv lica vodi krivični ili prekršajni postupak i zbog čega; kroz postojeće operativne evidencije i operativnim radom se utvrđuju njegove eventualne veze s drugim licima ili grupama koje deluju s pozicija nasilnog ekstremizma, definiše se njegov (njihov) položaj i uloga u odnosu na druga lica ili u grupi; ukoliko je to moguće utvrđuju se njegov odnos i karakter tog odnosa s podnosiocem informacije a u cilju provere valjanosti motiva podnosioca informacije.

3) Kako bi se prikupila što relevantnija saznanja, policijski službenik može obaviti dodatne razgovore s podnosiocem informacije, a u zavisnosti od procene, može izvršiti konsultacije i dodatne provere s predstvincima drugih referalnih subjekata, koji su, uz obavezu čuvanja tajne, dužni da se odazovu pozivu policijskog službenika i pruže mu tražene informacije, u skladu sa Zakonom.

4) Ako dobijena saznanja ukazuju da preti neposredna

opasnost po život jednog ili više lica, po bezbednost imovine i po javni red i mir, a u zavisnosti od procene policijskog službenika, policija, u skladu sa Zakonom, pristupa hitnoj bezbednosnoj intervenciji, u kojoj se angažuju neophodne policijske snage, uključujući, u zavisnosti od potrebe i specijalnu jedinicu i/ili posebne jedinice MUP Republike Srbije, a u cilju zaštite života i zdravlja, imovine i javnog reda i mira, o čemu se bez odlaganja obaveštava Javno tužilaštvo.

5) Ukoliko postoji osnovana sumnja da dobijeni podaci ukazuju na krivično delo u čijoj je pozadini nasilni ekstremizam, koje predstoji ili koje je već izvršeno, policijski službenik, odnosno PU za Novi Pazar, nakon konsultacije s javnim tužiocem, ustaljenim načinom komunikacije podnosi krivičnu prijavu Javnom tužiocu, koji, u skladu sa svojim zakonskim ovlašćenjima, donosi rešenje o pokretanju istrage.

6) U slučaju prihvatanja krivične prijave, policijski službenik deluje isključivo po nalogu Javnog tužilaštva. Policijskom službeniku nije dozvoljeno da bilo kome daje bilo kakve podatke iz istrage bez dozvole nadležnih organa.

7) Ukoliko policijski službenik, nakon provere dobijenih saznanja, utvrdi da ne postoje elementi krivičnog dela iz oblasti nasilnog ekstremizma i terorizma, ali da postoje elementi drugih krivičnih dela (organizovani kriminal, razbojništvo, ilegalna trgovina narkoticima i sl), prikupljeni podaci se dostavljaju drugim linijama rada u okviru PU za Novi Pazar, o čemu policijski službenik obaveštava podnosioca informacije.

8) U slučaju da prikupljena saznanja ne ukazuju na postojanje krivičnog dela, ali postoje jake indicije ili provedeni podaci o kontaktu lica pod rizikom s drugim licima koja deluju s pozicija nasilnog ekstremizma ili o tome da se lice pod rizikom nalazi u fazi radikalizacije koja vodi nasilnom ekstremizmu, policijski službenik dalje postupa po Protokolu za postupanje u okviru referalnog mehanizma/Protokolu za preventivnu intervenciju.

9) O svim preduzetim merama i radnjama policijski službenik će sastaviti službenu belešku, u cilju dokumentovanja sopstvenih aktivnosti, kao i dokumentovanja dobijenih saznanja o licima i događajima i prikupljanja dokaza koji mogu poslužiti u krivičnom postupku.

10) U okviru PU za Novi Pazar, vodi se posebna baza podataka o svim licima i događajima iz referalnog procesa u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti, što podrazumeva određivanje rukovaoca bazom podataka i njene korisnike. Svaki ulazak u bazu podataka i njeno korišćenje mora biti pokriveno evidencijom, koja obavezno sadrži sledeće podatke:

- ime i prezime korisnika;

- čin-zvanje, radno mesto korisnika;
- datum ulaska u bazu;
- razlog ulaska u bazu podataka (kratak opis);
- lica i događaji koji su bili predmet interesovanja korisnika;
- naziv i evidencijski broj pregledanog(ih) dokumenta(a);
- po čijem odobrenju se vrši ulazak u bazu podataka.

3.3.5 Protokol za preventivnu intervenciju

1) Po dobijanju informacije o postojanju indicija da se osoba nalazi pod rizikom (lično zapažanje, operativni rad i rad policije u zajednici, obraćanje drugih učesnika referalnog procesa, prijave), policijski službenik se, u cilju dobijanja preciznijih saznanja o osobi pod rizikom, obraća predstavnicima drugih institucija koje učestvuju u referalnom procesu (škola, Centar za socijalni rad, sportski savez, društvo ili klub, verski autoriteti isl.). O uočenim pojavama i prikupljenim saznanjima kao i o radnjama koje je preduzeo, policijski službenik će sačiniti službenu belešku, koju će dostaviti policijskim službenicima PU angažovanim na poslovima suprotstavljanja ekstremizmu i terorizmu (PSET).⁵⁹

2) U zavisnosti od procene, policijski službenik će preduzeti dodatne radnje (provera kroz postojeće evidencije, obavljanje razgovora s predstavnicima drugih učesnika u referalnom procesu isl.) u cilju provere validnosti dobijene informacije koja se odnosi na osobu pod rizikom. O svim preduzetim radnjama kao i o dobijenim rezultatima policijski službenik će sačiniti službenu belešku s predlogom o daljim merama za pomoć osobi u riziku, o čemu će obavestiti druge članove referala.

3) Policijski službenik dalje postupa po Protokolu .

4) Posebnu pažnju u svom radu policijski službenik posvećuje zaštiti podnosioca informacije(a), čiji se identitet, bez njegove izričite dozvole, ne sme učiniti dostupnim ostalim učesnicima u referalnom procesu, osim u slučajevima predviđenim zakonom ili u slučajevima kada se utvrdi da se radi o osobi koja je namerno podnela lažne informacije.

5) U skladu sa zakonom, PU za Novi Pazar će, u svakom pojedinačnom slučaju kada je žrtva ili izvršilac prekršajnog dela maloletna osoba obavestiti Centar za socijalni rad i Javnog tužioca za maloletnike, odnosno nadležne zdravstvene institucije.

6) Prikupljanje obaveštenja od maloletnika obavlja policijac za maloletnike – lice koje je steklo posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih.

3.3.6 Primeri za intervenciju policije

1) Neposredno opažanje policijskog službenika

Školski policijac primećuje da jedan učenik, koji je do tada bio izuzetno komunikativan, za vreme školskih odmora počinje da se osamljuje i da se distancira od ranijeg društva, a kasnije primećuje da ga posle završetka nastave, u školskom dvorištu sačekuje grupa starijih mladića s kojima do tada nije bio viđan i da se zajedno upućuju u nepoznatom pravcu.

Policijски službenик се обраћа директору школе, износи му своју забринутост, обавља разговор с њим, а у зависности од потребе и с разредним starešином, те школским педагогом и psihologом. Кроз разговор с њима долази до сазнавања да наведени учињак већ извесно време показује неизнтересованост за школске активности, а његови ранији другови и драгариче су се поžалили да је он, без икаквог обrazloženja, прекинуо с њима све контакте, укључујући и one preko društvenih мрежа, на којима је био веома активан, односно да ih је izbrisao iz prijatelja. Сви њихови пokuшаваји да у директном контакту с њим сазнају разлоге таквом понашању, nailazili су на избегавање.

Policijski službenik сачинjava službenu belešку о овој потенцијалној неbezbednosnoј појави.

Policijски službenici оперативним радом идентификују pojedine или све чланове старије групе младића с којима се учињак, односно особа у ризiku, састаје после завршетка школске наставе од којих су неки раније идентификовани као припадници екстремистичке групе. Међутим, сва прикупљена сазнавања, како она прикупљена оперативним радом тако и она сазнавања до којих се дошло кроз рад полиције у zajednici, што подразумева и консултовање и обављање разговора с представницима других учињака у referalnom procesu, не указују да је особа у ризiku на било који начин укључена у припрему или извршење било каквог преkršajnog ili krivičnog dela. Jedino што је извесно је да је под jakim uticajem novih prijatelja i da prihvata ideologiju групе.

Dalje postupanje по Protokolu GKT-a.

2) Deljenje zabrinutosti od strane drugih učesnika u referalnom procesu

Centru за socijalni rad обратили су се родитељи млађе особе који су изразили забринутост, зато што је дошло до nagle промене понашања njihovog deteta (особа у ризiku) а које они не могу да контролишу. Промена

⁵⁹ Ово је интерна процедура и обавеза policijskog službenika, nezavisno od referalnog mehanizma.

ponašanja se ogleda u tome da je njihovo dete počelo da se distancira od članova porodice, da pokazuje nebrigu za unutrašnja dešavanja u porodici, kao i da sve češće odsustvuje iz kuće, odbijajući da za to pruži ikakva objašnjenja. Preko drugog, mlađeg deteta, roditelji su došli do saznanja da je starije dete prekinulo kontakte sa svojim starim društvom i da se sve češće viđa s njima nepoznatim mladićima.

O svemu ovome Centar za socijalni rad na protokolisan način obaveštava predstavnika policije člana GKT-a, odnosno PU Novi Pazar, koji u skladu sa svojim zakonskim ovlašćenjima pristupa proveri i produbljivanju podataka operativnim radom i kontaktima i razgovorima s drugim učesnicima u referalnom procesu.

Operativnim radom i radom policije u zajednici utvrđeno je da u ponašanju i radnjama osobe u riziku, u trenutnom stadijumu, ne postoji elementi kršenja zakona ili namere da se zakon prekrši, ali da postoje indicije da je osoba u riziku pod jakim pritiskom da prihvati ideologiju grupe koja nastupa i deluje s pozicijama ekstremizma i radikalizma.

Dalje postupanje po Protokolu GKT-a.

3) Operativni rad i rad policije u zajednici/Prijava

Policijski službenik je operativnim radom ili kroz rad policije u zajednici, odnosno preko prijave došao do saznanja da se mlađa osoba, koja je nedavno otisla na školovanje u inostranstvo u London, već izvesno vreme čudno ponaša. Radi se, naime, o osobi koja potiče iz mešovitog braka, od oca naturalizovanog Sirijca i majke državljanke Republike Srbije.

Tokom letnjeg raspusta, a pre odlaska na školovanje u inostranstvo, osoba u riziku je zajedno s ocem boravila dve sedmice u Alepu, Sirija, gde je otac trebalo da reguliše nasleđstvo posle smrti svoga oca.

Po povratku iz Sirije, osoba u riziku, koja je do tada bila veoma komunikativna i spremna za druženje sa svima, bez obzira na versku i nacionalnu pripadnost, prekida sve kontakte s pripadnicima drugih vera, pa čak i s većinom onih svoje vere. Odlazak u verske objekte počinje da koristi kao priliku za protivljenje i obračunavanje s tradicionalnim verskim praksama, zbog čega nailazi na osudu jednog dela verske zajednice, a što dovodi do toga da sve češće posećuje alternativne verske objekte.

Po odlasku u inostranstvo, na fejsbuku i drugim društvenim mrežama, sve češće kritikuje verske i državne vlasti u svojoj zemlji, a na negativne reakcije svojih prijatelja reaguje njihovim brisanjem iz kruga prijatelja na društvenim mrežama.

Policijski službenik, o postojanju saznanja na predviđeni način obaveštava GKT.

3.4 Protokol za sud

Deca i mladi se pred sudom ili upravnim telom mogu naći u raznim ulogama: kao učesnici u postupcima u kojima se donose odluke koje ih se neposredno tiču, kao svedoci ili žrtve kaznenih ili prekršajnih dela ili kao prekršitelji zakona. Nezavisno od uloge u kojoj se dete ili mlada osoba nalazi u postupku i s kojim delom pravnog sistema se susreće, važno je da taj sistem razume i poštuje prava deteta i uvažava njegovu posebnu ranjivost.

Predstavnici Osnovnog i Višeg suda u Novom Pazaru kao i Prekršajnog suda učestvuju u referalnom mehanizmu kao članovi Gradskog koordinacionog tela.

Prvi Osnovni i Viši sud nadležni su, između ostalog, da sude u prvom stepenu za krivične stvari – Osnovni sud za krivična dela za koja je kao glavna kazna predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do deset godina, a Viši sud za krivična dela za koja je kao glavna kazna predviđena kazna zatvora preko deset godina ili teža kazna, kao i da vodi postupak za krivična dela za koja je zakonom predviđena blaža kazna ali su svrstana u nadležnost viših sudova i taksativno nabrojana (član 23. stav 1. tačka 2–8. ZUS-a⁶⁰).

Prekršajni sud u prvom stepenu sudi u prekršajnim postupcima ako nije nadležan organ uprave, pruža međunarodnu pravnu pomoć u okviru svoje nadležnosti i vrši druge poslove određene zakonom.

Uloga sudova u referalnom procesu je značajno ograničena samom prirodnom nadležnosti sudova – sudovi, kao što je istaknuto, postupaju onda kada je već došlo do kršenja zakona odnosno kada postoji sumnja da je zakon prekršen. Stoga je mogućnost da sudovi učeštuju u prevenciji radikalizacije i ekstremizma sužena, ali ova mogućnost ipak postoji i ona se ogleda pre svega u:

- obezbeđivanju stvarne hitnosti svakog postupka koji se tiče dece i mladih povezanih s ekstremizmom i radikalizmom;
- ubrzavanju postupka za dela govora mržnje i zločina iz mržnje, posebno, kad su verski i nacionalno motivisani;
- obezbeđivanju svedočenja dece izvan sudnice;
- obezbeđivanju povratnih informacija prema policiji i CSR-u i drugim referalnim institucijama;
- doprinosu radu Gradskog koordinacionog tela kroz analizu mogućih motiva, rizika i pretnji, uključujući

⁶⁰ Zakon o uređenju sudova, ("Sl. glasnik RS", br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 - dr. zakon, 78/2011 - dr. zakoni, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015 - dr. zakoni, 13/2016, 108/2016 i 113/2017)

i razmenu informacija kad god je to moguće, u svim situacijama kad GKT razmatra slučajeve koje sistem nije uspeo sam da procesira;

- prioritetnom i efikasnom postupanju u svim situacijama kad su deca i mladi u pitanju;
- prioritetnom i efikasnom postupanju u svim situacijama radikalističke propagande i podstrekovanje (posebno putem interneta);
- postupanju s posebnim senzibilitetom prema deci i mladima okrivljenima koji su u riziku od ekstremizma i radikalizma;
- redovnoj komunikaciji s ostalim institucijama referalnog mehanizma s ciljem pružanja pomoći i podrške članovima porodice, naročito deci i mladima, okrivljenog za nasilni ekstremizam i radikalizam;
- uočavanju elemenata radikalizacije u drugim krivičnim postupcima i kroz GKT predlaganje preventivnih akcija usmerenih na članovima porodice, a naročito decu i mlađe;
- učešću u medijskim i društvenim projektima protivnih radikalizaciji i ekstremizma.

1. Sud se uključuje u referalni proces nakon što javni tužilac podigne optužnicu ili optužni akt.

2. Izvedene dokaze u postupku sudija ceni po svom slobodnom sudijskom uverenju.⁶¹ Postupanje u ovakvim predmetima, zbog specifičnosti koju sadrže u sebi, pre svega zadiranja u ličnu sferu pojedinca, od sudija zahteva određenu dozu senzibilnosti i razumevanja.

3. Kako zakoni ne sadrže definiciju ekstremizma i radikalizma, a GKT upravo treba da prati uzroke pojave radikalizma i ekstremizma kao i da upoznaje građane s posledicama, neophodno je da sudija od početka slučaju pristupi s puno pažnje. Najčešće će znake radikalizacije kod neke osobe uočiti neko pre samog postupka pred sudijom i zbog toga je važno da sudije ostvare dobru saradnju s predstavnicima drugih institucija referalnog procesa.

4. Kada se postupak vodi za krivično delo učinjeno iz mržnje (zbog pripadnosti drugoj veri, nacionalnosti isl.), sudija je po zakonu dužan da ovu okolnost ceni kao otežavajuću, osim ako nije propisana kao obeležje krivičnog dela.⁶² S druge strane, sudija će voditi računa o svrsi celokupnog referalnog procesa – najbolji

⁶¹ Zakonik o krivičnom postupku, Čl. 16 (Sl. glasnik, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014.)

⁶² Krivični zakonik, Čl. 54a (Sl. glasnik, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2009, 104/2013. i 108/2014.)

interes deteta, zaštita prava mladih u riziku i njihova deradikalizacija.

5. Bilo da se radi o prekršaju ili krivičnom delu učinjenom od strane lica kod kojeg postoje znaci radikalizacije, sudija je dužan da vodi korektnu komunikaciju s okriviljenim, uz puno poštovanje njegove ličnosti.

6. Ukoliko sudija tokom postupanja u drugim predmetima koji nisu vezani za ekstremizam uoči kod okriviljenog elemente radikalizacije, on će se pismenim putem obratiti predsedavajućem GKT-a koji će dalje postupati po Protokolu za postupanje GKT-a.

Razlikuju se situacije kada je učinjeno krivično delo ili prekršaj, kao i da li se radi o maloletnom ili punoletnom licu.

Prekršaji :

1. Ukoliko je učinilac prekršaja osoba u riziku, sudija za prekršaj treba da ima u vidu da su prekršaji iz kojih *dolaze* mogući učinioци, osobe s ponašanjem koje ima elemente ekstremizma i radikalizma, onih koji su predviđeni Zakonom o javnom redu i miru.⁶³
2. Posebnu pažnju, sudija za prekršaj, treba da obrati prilikom postupanja u *hitnim predmetima*, odnosno postupanja po članu 292 Zakona o prekršajima, kada nema dovoljno vremena da se okriviljenom posveti.
3. Sudija za prekršaj treba da obrati pažnju na ostale učesnike u postupku koji imaju veze s okriviljenim (branioci, svedoci, roditelji, drugi srodnici, prijatelji) koji mogu insistirati na tome da se postupak što pre završi osuđujućom presudom uz izvršenje novčane kazne bez obzira na iznos (insistirajući pri tom da će pomoći u plaćanju), a sve s ciljem da se okriviljeni što pre nađe na slobodi, jer ovakve situacije mogu ukazati da se radi o licu koje je pod uticajem ekstremizma i radikalizma koje potiče od tih lica.

Krivična dela

1. U slučajevima gde postoje elementi radikalizma, sudija kao i u ostalim predmetima mora ostaviti dovoljno vremena za saslušanje okriviljenog kod koga su uočljivi elementi radikalizacije jer se upravo od njega dobijaju najdragoceniji dokazi ne samo o događaju koji predstavlja krivično delo već i o rizicima od ponavljanja postupanja. Prilikom saslušavanja, sudija će i prilagoditi svoja pitanja u zavisnosti od toga da li je učinilac maloletno lice, mlađi punoletnik ili punoletno lice.
2. Kada god utvrdi da je neophodno, sudija će odre-

diti psihijatrijsko veštačenje kako bi eventualno na kraju postupka izrekao neku od mera bezbednosti koje mogu uključiti psihijatrijsko lečenje na slobodi ili u ustanovi. Prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku, veštačenje se određuje kada postoji sumnja da je isključena ili smanjena uračunljivost okriviljenog ili da je okriviljeni usled zavisnosti od alkohola i opojnih droga učinio krivično delo ili ima duševne smetnje.⁶⁴

3. Kada je to moguće sudija će uključiti psihologa u ceo tok postupak.
4. Prilikom otkrivanja elemenata radikalizma sudije će postupati s povećanim senzibilitetom kako bi bio u mogućnosti da potpuno sazna stanje stvari. Zato će mu u ovakvim slučajevima biti potrebna stručna pomoć kako bi na osnovu slobodnog sudijskog uverenja izrekao pravičnu sankciju uz ostvarenje najvažnijeg principa na kome počiva referalni mehanizam, a to je zaštita prava mladih u riziku i njihova deradikalizacija.
5. Takođe sudija će dati podrobno i precizno objašnjenje izvršiocu krivičnog dela koji se odnosi na značenje i posledice svake izrečene mere.

Ukoliko se radi o maloletniku, učiniocu krivičnog dela, a sudija je prepoznao da postoje elementi radikalizacije, i ukoliko je u konsultacijama s drugim akterima referala uvideo da je celishodno izreći određenu vaspitnu meru, koja ostvaruje svrhu celokupnog referalnog procesa, jer se uz izricanje te mere može uticati na pravilan razvoj ličnosti maloletnika i može omogućiti da se ponovo uključi u društvenu zajednicu, sudija može izreći sledeće vaspitne mere: sudske ukor i posebne obaveze, pojačani nadzor od strane organa starateljstva, pojačani nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje maloletnika.⁶⁵

63 *Zakon o javnom redu i miru* (Sl. glasnik, br. 6/2016.)

64 *Zakonik o krivičnom postupku*, Čl. 131 (Sl. glasnik, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014.)

65 *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Čl. 11 (Sl. glasnik RS, br. 85/2005.)

3.5 Protokol za tužilaštvo

Javno tužilaštvo je samostalni državni organ koji goni učinioce krivičnih dela i drugih kažnjivih dela i preduzima mera za zaštitu ustavnosti i zakonitosti. Javno tužilaštvo vrši svoju funkciju na osnovu Ustava, zakona, potvrđenog međunarodnog ugovora i propisa done-tog na osnovu zakona.

Funkciju javnog tužilaštva vrše Republički javni tužilac i drugi javni tužioci u skladu sa zakonom. Javni tužilac i zamenik javnog tužioca je samostalan u vršenju svojih ovlašćenja. Zabranjen je svaki uticaj na rad javnog tužilaštva i na postupanje u predmetima od strane izvršne i zakonodavne vlasti, korišćenjem javnog položaja, sredstava javnog informisanja ili na bilo koji drugi način kojim može da se ugrozi samostalnost u radu javnog tužilaštva. Javni tužilac i zamenik javnog tužioca dužni su da odbiju svaku radnju koja predstavlja uticaj na samostalnost u radu javnog tužilaštva.

Predstavnik Osnovnog ili Višeg javnog tužilaštva u Novom Pazaru, odnosno javni tužilac, učestvuje u referalnom mehanizmu kao član Gradskog koordinacionog tela.

Generalno, uloga javnog tužilaštva u referalnom procesu je značajno ograničena samom prirodnom nadležnosti tužilaštva – tužilaštvo, kao što je istaknuto, goni učinioce krivičnih i drugih kažnjivih dela, što znači da postupa onda kada je već došlo do kršenja zakona odnosno kada postoji sumnja da je zakon prekršen. Stoga je i mogućnost da tužilaštvo učestvuje u prevenciji radikalizacije sužena, ali ova mogućnost ipak postoji i ona se ogleda pre svega u:

- obezbeđivanju stvarne hitnosti svakog postupka koji se tiče dece i mladih povezanih s ekstremizmom i radikalizmom;
- ubrzavanju istrage za dela govora mržnje i zločina iz mržnje posebno kad su verski i nacionalno motivisani;
- ubrzavanju identifikacije pojedinaca i pripadnika ekstremističkih i radikalističkih grupa ili mreža koje podstiču, regrutuju ili finansiraju;
- doprinosu radu GKT-a kroz analizu mogućih motiva, rizika i pretnji, uključujući i razmenu informacija kad god je to moguće, u slučajevima koje sam sistem nije uspeo da procesira;
- prioritetnom i efikasnom postupanju u svim situacijama kad su deca i mladi u pitanju;
- prioritetnom i efikasnom postupanju u svim situacijama radikalističke propagande i pod-

strekavanje (posebno putem interneta);

- postupanju s posebnim senzibilitetom prema deci i mladima okrivljenima koji su u riziku od radikalizacije;
- redovnoj komunikaciji s referalnim institucijama s ciljem pružanja pomoći i podrške članovima porodice, naročito deci i mladima, okrivljenim za nasilni ekstremizam i radikalizam;
- primeni instituta oportuniteta iz člana 283. Zakonika o krivičnom postupku i pružanjem pozitivnih podsticaja da se odbaci radikalistička ideologija;
- uočavanju elemenata radikalizacije u drugim krivičnim postupcima i kroz GKT predlaganje preventivnih akcija usmerenih ka članovima porodice, naročito deci i mladima, kad god je to moguće;
- sprečavanju širenja terorističkog znanja, posebno putem interneta;
- učešću u medijskim i društvenim projektima protivnih radikalizaciji i polarizaciji.

Javni tužilac obavlja svoje poslove u skladu sa zakonom i svojim mandatom. Javni tužilac je uključen u referalni proces kao član GKT-a.

Rukovodeći se svrhom referalnog mehanizma u svom svakodnevnom radu, javni tužilac bi mogao, u određenim situacijama i ako to okolnosti dopuštaju, postupiti i na sledeći način:

1. Kada je osoba povezana s radikalizmom i ekstremizmom maloletno lice koje je učinilo krivično delo za koje je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna, javni tužilac može predložiti primenu jednog ili više vaspitnog naloga. Ovo znači da se postupak neće pokrenuti protiv maloletnika, već će primenom vaspitnog naloga pokušati da utiče na pravilan razvoj maloletnika.
2. Vrste vaspitnih naloga koje tužilac može da odredi, a koji ostvaruju svrhu sprovođenja referalnog procesa jesu: uključivanje, bez naknade u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, ekološkog ili lokalnog sadržaja, kao i uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu. Izbor i primenjivanje vaspitnog naloga vrši se u saradnji s roditeljima, usvojiocem, staraocem maloletnika i nadležnim organom starateljstva.⁶⁶ Cilj ovih vaspitnih naloga jeste da se kroz uključivanje u rad humanitarne ili neke druge organizacije utiče na

⁶⁶ *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Čl. 7–8 (Sl. glasnik RS, br. 85/2005.)

deradikalizaciju maloletnika koji će nastaviti da živi u svojoj kući, ali će kroz rad ili tretmane u nekoj zdravstvenoj ustanovi njegovo ponašanje biti korigovano. Rad s maloletnikom u riziku će omogućiti da se na osnovu maloletnikovog dobrovoljnog pristanka nad njim sprovede određeni tretman.

3. Kada se radi o punoletnom učiniocu krivičnog dela za koje je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do 5 godina, javni tužilac može odložiti krivično gonjenje primenjujući institut oportuniteta iz člana 283.⁶⁷ Zakonika o krivičnom postupku čija se suština ogleda u ovlašćenju javnog tužioca da u slučajevima sticanja stvarnih i pravnih razloga u konkretnom slučaju procedi da li je celishodno (oportunitetno) pokretati krivični postupak ili ne.⁶⁸ Okriviljeni može prihvati jednu od sledećih obaveza čijim se izvršenjem ostvaruje svrha primene referalnog procesa: obavljanje određenog društveno korisnog ili humanitarnog radai podvrgavanje psiho-socijalnom tretmanu radi otklanjanja uzroka ponašanja. Svrha oportuniteta jeste viši stepen konkretnog preventivnog dejstva na učinioca nego u slučaju preuzimanja krivičnog gonjenja.⁶⁹ Najvažnije je da se prilikom odlučivanja, javni tužilac vodi načelom pravičnosti i da bude posebno, posvećen i strpljiv.⁷⁰

4. Kako je u ovim slučajevima javni tužilac odredio izvršenje tzv. alternativnih mera i kako je neophodno nadzirati njihovo izvršenje tokom trajanja, javni tužilac treba da ostvari saradnju s Povereničkom službom

67 Oportunitet je institut koji javni tužilac može primeniti za određena krivična dela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina. U tom slučaju okriviljeni mora prihvati jednu ili više obaveza koje su predviđene članom 283 ZKP. Tužilac će u naredbi o odlaganju krivičnog gonjenja odrediti i rok u kojem okriviljeni mora da izvrši preuzete obaveze. Ako okriviljeni u roku izvrši obavezu, javni tužilac će rešenjem odbaciti krivičnu prijavu.

68 Prof. dr Stanko Bajatović, dr Vojislav Đordić, prof. dr Milan Škuć, dr Goran Ilić, mr Jasmina Kaurski, mr Marina Matić, Radovan Lazić, Svetlana Nenadić, Verica Trninić: *Primena načela oportuniteta u praksi – izazovi i preporuke*, Udruženje tužilaca Srbije, Beograd, 2012. godina, str. 17.

69 Vidi: Roxin, C., *Strafverfahrensrecht*, 22. Auflage, München, 2002, - seit. 256-268; LutzMeyer-Gossner, *Trafprocess oerdnung* 46. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2003, str. 194-198; Lowe-Rosenberg, *Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz*, Groskommentar, 23.

Auflage, Zweiter Band, Berlin, 1988, str. 456-468;

Bejatović, S., *Mere za povećanje efikasnosti i pojednostavljenje krivičnog postupka*, Proceedings of The Conference,

Osnovne karakteristike Predloga novog jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva”, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, Beograd, 2000. god, str. 145;

Đurđić, V., *Krivično procesno zakonodavstvo kao normativna pretpostavka efikasnosti postupanja u krivičnim stvarima, Proceedings of the Conference “Krivično zakonodavstvo, organizacija pravosuđa i efikasnost postupanja u krivičnim stvarima”*, Srpsko Udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2008.

70 Politička opravdanost, svrha i oblici načela oportuniteta krivičnog gonjenja”, *Zbornik Oportunitet krivičnog gonjenja*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2009, str. 29-38.

Uprave za izvršenje krivičnih sankcija.⁷¹ Javni tužilac će u roku od tri dana od donošenja odluke o odlaganju krivičnog gonjenja, obavestiti Povereničku službu i od tog dana započinje njihova saradnja. Poverenik je dužan da obaveštava nadležnog javnog tužioca o sprovođenju nadzora.⁷²

5. Tokom nadzora od strane Poverenika, javni tužilac i Poverenik će povremeno organizovati pismene i usmeno konsultacije u koje će po potrebi uključiti i druge institucije koje učestvuju u referalnom mehanizmu. Cilj ovih konsultacija jeste da se kroz prizmu više aktera referalnog procesa posmatra progres u korigovanju ponašanju osobe u riziku.

6. Ukoliko javni tužilac tokom postupanja u drugim predmetima koji nisu vezani za ekstremizam uoči kod okriviljenog elemente radikalizacije, on će se pismenim putem obratiti predsedavajućem GKT-a koji će dalje postupati po Protokolu za postupanje GKT-a.

71 *Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera*, Čl. 3 (Sl. glasnik RS, br. 55/2014)

72 *Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera*, Čl. 13-16 (Sl. glasnik RS, br. 55/2014)

3.6 Protokol za obrazovne ustanove

Obrazovne ustanove su jedan od najznačajnijih činilaca mentalnog i psihosocijalnog razvoja dece i mladih u svim društвima modernog sveta i prepoznate su kao najpogodnije institucije za preventivni rad, rano prepoznavanje i rano reagovanje na sve negativne pojave ili uticaje kojima mogu biti izloženi. Obrazovanje koje se pruža kroz škole, klubove i udruženja u zajednici priznato je kao važna komponenta za društvenu predanost obuzdavanju i sprečavanju nastanka nasilnog ekstremizma. Ukoliko postoji saglasnost i opšta prihvачenost vrednosti na kojima se zasniva život u zajednici, a koji se ogledaju u demokratiji, vladavini prava, individualnim slobodama, uzajamnom poštovanju i toleranciji između onih koji, na primer, imaju različitu veru i uverenja, onda će se razvijati i odgovornost i jedinstvo učenika, roditelja/staratelja, školske i lokalne zajednice u suočavanju sa problemom radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

Uloga obrazovnih ustanova u prevenciji radikalizacije i nasilnog ekstremizma je posebno važna, a samim tim i prepoznata kroz više međunarodnih dokumenata.

*Akcioni plan za sprečavanje nasilnog ekstremizma*⁷³ generalnog sekretara UN-a, decembar 2015, koji prepoznaže važnost kvalitetnog obrazovanja za razumevanje pokretača ove pojave; Već pomenute *Rezolucije 2178*⁷⁴ i 2250, *Saveta bezbednosti UN-a*, koje naglašavaju potrebu za kvalitetnim obrazovanjem za mir i uspostavljanje mehanizama za promociju kulture mira;⁷⁵ Odluka *Izvršnog odbora UNESCO-a* kojom se nedvosmisleno potvrđuje važnost obrazovanja kao alata za sprečavanje terorizma i nasilnog ekstremizma⁷⁶.

Takođe smo već naveli da *Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje terorizma za period 2017–2021. i Akcioni plan* za sprovođenje strategije prepoznaju ulogu obrazovnog sistema u prevenciji radikalizacije i potrebu za unapređenjem obrazovnih procesa posebno u pogledu pravovremenog suočavanja i prepoznavanja radikalizacije i pripremanja predloga sadržaja koji podržavaju toleranciju, inkluzivno društvo i adekvatan način reagovanja⁷⁷.

73 Plan of Action to Prevent Violent Extremism, Report of the Secretary-General (A/70/674) http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%2020178_2014_EN.pdf

74 United Nations Security Council Resolution 2178, adopted in September 2014, http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf

75 UN Security Council Resolution 2250, adopted in December 2015, <http://unoy.org/wp-content/uploads/SCR-2250.pdf>

76 Decision 46 adopted at the 197th session of UNESCO's Executive Board (197 EX/Decision 46) <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002351/235180e.pdf>

77 Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje terorizma za period 2017–2021. i Akcioni plan, oktobar 2017.

*Nacionalna strategija za mладе za period od 2015. do 2025.*⁷⁸ prepoznaže bezbednost mladih kao strateški prioritet, kako u odnosu na specifičnost pretnji kojima su izloženi tako i u odnosu na vrednosti koje treba zaštititi. Mladi se susreću s brojnim izazovima, rizicima i pretnjama koji podstичu nasilno ponašanje, ekstremizam i netoleranciju prema različitim kulturnim modelima i vrednostima. Veća izloženost bezbednosnim rizicima ugrožava integritet mladih, mentalni razvoj i duhovnu ravnotežu. *Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za mладе za period od 2015. do 2017.* godine prepoznao je obrazovne ustanove, Školske uprave i škole kao bitne aktere za sprovođenje konkretnih aktivnosti usmerenih na razvijanje bezbednosne kulture mladih na svim nivoima rada s mladima, kroz nastavne i vannastavne aktivnosti, kao i preventivni rad na umanjenju rizika i pretnji kojima su izloženi mladi, uključujući i interkulturno učenje, promovisanje tolerancije, razumevanja, nediskriminacije, poštovanja i uvažavanja verskih i drugih različitosti.⁷⁹

Obrazovne ustanove u Republici Srbiji obavezne su postupati u skladu s *Posebnim protokolom za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-nastavnim ustanovama i Akcionalim planom* koji ga prati.⁸⁰ Posebni protokol obavezuje obrazovne ustanove da formiraju Timove za zaštitu dece/učenika od nasilja, planiraju Program zaštite dece/učenika od nasilja, uspostavljaju jasne uloge i procedure u situacijama nasilja, ali i realizuju preventivne aktivnosti i pomazu u podizanju nivoa svesti i osjetljivosti na nasilje.⁸¹ *Posebni protokol* definiše interne procedure u situacijama sumnje ili dešavanja nasilja, pruža okvir za preventivne aktivnosti i prepoznaže potrebu za uspostavljanjem saradnje između stručnjaka iz svih sektora koji direktno ili indirektno brinu o deci (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, policija, pravosuđe, nevladine organizacije), kao i formiranje efikasne operativne mreže za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja.⁸²

Mada *Posebni protokol* ne prepoznaže ekstremizam i radikalizam kao bezbednosnu pretnju, zaposleni u obrazovanju se povremeno suočavaju s tim pojavama i kako ne postoji planirani odgovor u vidu jasnih procedura i postupaka za situacije kad su deca/mladi pod rizikom od ekstremizma i radikalizma, zaposleni su prinuđeni ili da ignorisu ili da individualno tragaju za mogućim pristupima, u stalnom strahu da nenamerno

78 http://www.mos.gov.rs/mladisuzakon/attachments/article/389/nacionalna_strategija_za_mlade0101_cyr.pdf

79 <http://www.mos.gov.rs/wp-content/uploads/download-manager-files/Akacioni%20plan-NSM-2015-2017.pdf>

80 Prethodno je usvojen Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (*Službeni glasnik RS*, br. 30/2010).

81 *Priručnik za primenu Posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*, str. 14.

82 Isto.

ne nanesu štetu ili ugroze ljudska prava svojih učenika. Ovaj raskorak jednako je opterećujući i za obrazovnu ustanovu i za zaposlene u njoj. Škola je dužna ne samo da obezbedi uslove za sticanje znanja nego i mogućnosti za razvijanje stavova i usvajanje društvenih vrednosti, a zaposleni u obrazovanju dužni su postupati u najboljem interesu dece i mlađih. Uz to, škole su dužne sprečavati bezbednosne incidente svake vrste, što podrazumeva i otklanjanje različitih rizika kojima mogu biti izloženi učenici, uključujući i izloženost riziku od ekstremizma i radikalizma.

Zaposleni u obrazovanju su veoma blizu mlade osobe koja može biti u riziku od ekstremizma i radikalizma. Svakodnevno komuniciraju s učenicima, gledaju ih kako odrastaju i postupno oblikuju ideje i uverenja o svom položaju u društvu i svojim ličnim identitetima. Mnogi od njih im se obraćaju kad su u nevolji ili imaju kakav problem u procesu odrastanja i formiranja identiteta. Prosvetni radnici trebaju biti svesni mogućnosti da su neka deca i neki mlađi ljudi iz njihovog okruženja izloženi riziku od ekstremizma i radikalizma. Takođe, u poziciji su da mogu biti suočeni sa znacima upozorenja koji mogu ukazati na početak radikalizacije i pozvani su da reaguju i deluju preventivno/proaktivno i interventno/reakтивno. Iz tog razloga, preporučuje se da nastavnici poseduju i razvijaju veštine koje su im potrebne za uspešniju komunikaciju sa učenicima, nove metode za postizanje discipline koje nisu zasnovane na destruktivnosti i autoritetu nastavnika i praktične metode uspostavljanja odeljenskih pravila vođenja produktivnih grupnih diskusija i izgrađivanja dečjeg samopoštovanja i lične odgovornosti. Ovo je naročito važno kada postoje problemi koji su bezbednosne prirode, odnosno na direktni ili indirektni način stvaraju atmosferu opšte nesigurnosti i nebezbednosti u školi i njenom neposrednom okruženju.

Adolescencija obeležava prelazak s detinjstva na mlađu odraslu dobu i smatra se jednim od najdinamičnijih faza ljudskog razvoja. Karakteristike adolescencije uključuju fizičke, emocionalne i intelektualne promene, kao i promene u društvenim ulogama, odnosima i očekivanjima. Adolescenciju karakteriše redefinisanje i razvijanje odnosa s roditeljima, porodicom i vršnjacima, a sastoji se od tri međusobno povezana perioda: rana adolescencija od 10 do 14 godina; srednja adolescencija od 15 do 17 godina; kasna adolescencija od 18 do 24 godine. Svako razdoblje adolescencije sadrži inherentna očekivanja koja uzrokuju dramatične varijacije pojedinih potreba. Kako se potrebe menjaju, tako se menjaju i povezani faktori rizika. U srednjim školama su istovremeno učenici koji su u svakom adolescentskom razvojnom periodu što stvara jedinstvenu dinamiku. Ova dinamika predstavlja izazov za prosvetne radnike – ne samo kroz prepoznavanje i razumevanje pokretača radikalizacije nego i kroz oblikovanje inicijativa koje imaju za cilj da pomognu i doprinesu da se učenici odupru iskušenju i privlačenju ekstremistič-

kih narativa i organizacija.

Adekvatno razumevanje pokretača radikalizacije u cilju prevencije iste i svest da ne postoji kontrolni popis *simptoma* koji, ako su sve "kućice" popunjene, definativno ukazuje da je neko u fazi radikalizacije koja vodi ka nasilju, povećava mogućnost da se formulišu adekvatni odgovori obrazovne ustanove, zaustavi proces i preusmeri ka pozitivnim alternativama.

U tom smislu, **trebalo bi imati u vidu** da deca/mladi koji mogu biti izloženi riziku, podložni radikalizaciji i uticaju radikalnih grupa, istovremeno mogu biti i:

- u potrazi za identitetom, pripadanjem i priznavanjem (ekstremističke grupe nude upakovana rešenja i jasna pravila što može biti atraktivno mlađima koji su u potrazi za identitetom i pripadanjem);
- povezani s nekim u okviru radikalne grupe (brat, roditelj, blizak prijatelj), što dodatno povećava rizik;
- žrtve diskriminacije, percipirane ili stvarne, kao pojedinci ili pripadnici grupe, te ako nema nikakvog legitimnog rešenja za takvo stanje stvari, takve osoba mogu biti privučene od strane radikalne grupe u nadi da se rešenja tamo mogu naći;
- u potrazi za sigurnošću i alternativama (regulativa ne funkcioniše, nema dijaloga, demokratije, tolerancije).

Referalni mehanizam prepoznaće obrazovne ustanove kao moguću **tačku prvog kontakta**, podržava i podstiče zaposlene da učine dodatne napore i dopru do one dece i mlađih koji pate zbog isključenosti, diskriminacije, vršњačkog ili kojeg drugog nasilja, siromaštva ili imaju problem u izgradnji sopstvenog identiteta.

U školama se sve preventivne mere i aktivnosti mogu razvrstati i prema učesnicima koji bi trebalo da reaguju na potencijalnu ili uočenu izloženost riziku od radikalizacije, pa ih možemo uslovno podeliti na **administraciju i nastavnike**.

Preventivni/proaktivni rad uprave škole:

- Organizovati obuku za upoznavanje s *Okvirom za procenu ranjivosti* i njegovu primenu za Tim za zaštitu dece/učenika od nasilja i druge zaposlene u školi;
- Revidirati *Program zaštite dece/učenika od nasilja* i dopuniti merama i aktivnostima koje su odgovor na nove bezbednosne izazove uključujući

čujući i ekstremizam i radikalizam;

- Podići kapacitet Tima za zaštitu dece/učenika od nasilja novim znanjima i veštinama potrebnim za reagovanje na nove bezbednosne rizike uključujući ekstremizam i radikalizam;
- Unaprediti vannastavne aktivnosti u školi sadržajima koji uključuju različite aspekte koncepta ljudske sigurnosti i bezbednosti dece i mlađih;
- Planirati i sprovoditi programe i aktivnosti koji promovišu inkluziju, nenasilje i toleranciju unutar same ustanove;
- Pojačati saradnju s roditeljima/starateljima i zajednicom, kao i s drugim akterima i institucijama i doprinositi jačanju otpornosti zajednice na sve izazove povezane s nasiljem uključujući ekstremizam i radikalizam;
- Planirati i sprovoditi programe i konkretne aktivnosti usmerene ka zajednici s ciljem suzbijanja izazova, pretnji i izloženosti dece i mlađih faktorima rizika koji ugrožavaju njihov zdrav razvoj;
- Podržavati i učestvovati u sprovođenju postojećih programa u oblasti kulture, umetnosti i sporta, uključujući i edukativne programe koji omogućavaju uključivanje i osnaživanje marginalizovanih mlađih, kao i sve druge programe koji doprinose podizanju bezbednosne kulture mlađih;
- Izgrađivati i osnaživati partnerstva i redovnu saradnju sa CSR-om i školskim policajcima (PuZ), verskim zajednicama, zdravstvenim ustanovama i drugim institucijama kako bi se kontinuirano radilo na praćenju bezbednosne i sigurnosne situacije u školama, ali i vodilo računa o okolnostima u kojima žive deca izvan škole (porodica, okruženje);
- Podržavati i omogućavati učešće u programima obuke za nastavnike, saradnike i druge zapoštovane usmerene ka saradnji, toleranciji, solidarnosti, interkulturnom razumevanju, dijalogu, saradnji, nediskriminaciji i suzbijanju svih oblika nasilja, uključujući i ekstremizam i radikalizam.

Preventivni/proaktivni rad nastavnika

Nastavnici su uvek u blizini osobe koja može biti u opasnosti i u prilici su da podrže svoje učenike u izgradnji pozitivnih identiteta naglašavajući njihove talente i sposobnosti. Nastavnici su stručnjaci za decu i mlade i mogu imati neprocenjivo važnu ulogu u

ukupnoj prevenciji ekstremizma i radikalizma; ranom prepoznavanju rizika kojima su izloženi njihovi učenici, brzom i adekvatnom reagovanju na uočene signale eventualne radikalizacije, pokretanju mehanizma podrške i pomoći unutar obrazovne institucije, a kad je to potrebno i neophodno i multisektorskog odgovora.

Preventivno delovanje nastavnika ogleda se u:

- podržavanju i uključivanju svih učenika u sve aspekte nastavnog procesa;
- uspostavljanju i održavanju redovne komunikacije s drugim nastavnicima koji rade s tim učenicima;
- izgrađivanju odnosa poverenja s učenicima i njihovim porodicama da bi mogli znati i razumeti izazove, rizike i pretnje s kojima se suočavaju;
- posedovanju znanja o faktorima rizika kojima mogu biti izloženi deca i mlađi;
- posedovanju znanja o procesu i fazama radikalizacije i mogućim signalima ovog procesa;
- pravovremenom delovanju i ranom prepoznavanju rizika;
- jasnoj svesti da se i drugi stručnjaci bave ovim pitanjima i mogu biti uključeni kao podrška ka pozitivnom ishodu;
- redovnom ažuriranju podataka o socijalnoj anamnezi i uslovima života dece, s posebnim vođenjem računa o deci iz tzv. socijalno ranjivih porodica (porodica s hroničnim nasiljem, siromašnih i drugih, uz pažljivo razrađen model zaštite privatnosti podataka unutar škole);
- izgrađivanju dobre komunikacije s učenicima i stvaranju sigurnog prostora u odeljenju za vođenje produktivnih grupnih diskusija i izgradnju samopoštovanja i lične odgovornosti učenika;
- podržavanju učenika u formirajući jačanju pozitivnih identiteta, pokazivanjem interesovanja za hobije, talente i sl.;
- dostupnosti za podršku i savet;
- podizanju svesti učenika o taktikama koje se mogu koristiti od strane radikalnih grupa za privlačenje i vrbovanje, posebno o korišćenju pristrasnih i emotivnih narativa;
- uključivanju drugih društvenih aktera koji inače rade s mlađima s ciljem udaljavanja iz kruga

- škole grupa koji možda rade na vrbovanju i privlačenju;
- zabrinutosti kad god se dete ili mlada osoba udaljava i/ili prekida kontakt s vršnjacima ili kad skreće pažnju na sebe i krug svojih novih prijatelja;
- upoznavanju i primeni protokola kako da dele informacije s Timom za zaštitu učenika od nasilja;
- proaktivnom odgovoru na svaku prijavu diskriminacije i utvrđivanju da li je stvarno došlo do diskriminacije ili to mlada osoba pogrešno pripisuje svoje negativno iskustvo diskriminaciji (bitno je razdvojiti percepciju diskriminacije od iskustva diskriminacije i nepravde);
- doslednom upućivanju na legitimna sredstva ispravljanja nepravde i otklanjanja diskriminacije, kad god se pokaže da je diskriminacija stvarna.

Preventivnom/proaktivnom delovanju u školi može se priključiti i:

- Vršnjački tim za prevenciju nasilja, kroz redovne aktivnosti, pod uslovom da mu se omogući dodatna obuka za ujednačavanje razumevanja ekstremizma i radikalizma i upoznavanje s *Okvirem za procenu ranjivosti*.
- Učenički parlament, kroz analizu *Pravilnika o ponašanju učenika*, iz perspektive rizika od ekstremizma i radikalizma i predlaganje mogućih korekcija i dopuna. Takođe, članovi učeničkog parlamenta, ali i drugi učenici, mogu pojačati seminare i druge edukativne programe iz ove oblasti radi sticanja novih znanja i podizanja svesti o ovim društvenim fenomenima.

Mogući način prvog kontakta

- Svako nasilničko ponašanje učenika u školi ili saznanje o vršnjačkom nasilju, navijačkom ili porodičnom nasilju čiji je akter učenik, kao žrtva ili počinilac, trebalo bi izazvati zabrinutost i biti povod za reagovanje;
- Svako direktno ili indirektno saznanje o stavu, ponašanju ili aktu učenika ili grupi učenika koji nisu u skladu s uobičajenim i prihvaćenim stavovima i ponašanjima u obrazovnoj ustanovi trebalo bi izazvati zabrinutost i potaknuti na akciju u najboljem interesu deteta/mlade osobe;
- Svako uočavanje postojanja signala koji upozoravaju na moguću radikalizaciju (u skladu s *Okvirem za procenu ranjivosti*) mora biti povod

za zabrinutost i razlog da se ta zabrinutost podeli s drugim akterima unutar obrazovne institucije;

- Saznanja dobijena od članova porodice, staratelja ili prijatelja, takođe zahtevaju postupanje u skladu s ovim protokolom;
- Samoidentifikacija – učenik se samoidentificuje kao osoba koja je izložena riziku od radikalizacije.

Postupanje u slučaju učenika pod rizikom ili povezanih s ekstremizmom i radikalizmom

Kako u školama deluju *Timovi za zaštitu dece/učenika od nasilja*, smatramo da već postoji organizacioni okvir i za postupanje u situacijama kad su učenici izloženi riziku ili povezani s ekstremizmom i radikalizmom. Postojeće procedure daju dovoljno prostora za to. Podrazumeva se da će postupanje Tima biti efikasnije ako su preduzete preventivne mere u smislu podizanja kapaciteta i upoznavanja s Okvirem za procenu ranjivosti. Članovi Tima, uključujući razrednog starešinu, pedagoga/psihologa, veroučitelja, roditelje ili staratelje, kad god je to moguće, a zavisno od složenosti slučaja i direktor ili njegov zamenik, analiziraju stanja i procenjuju rizik na osnovu prikupljenih informacija, saznanja. Zavisno od analize stanja i procene izloženosti riziku, definišu se jasne moguće mere prevencije i mere intervencije za svaki pojedinačni slučaj. Nakon toga donosi se odluka o načinu reagovanja:

- slučaj se rešava u školi;
- slučaj rešava škola u saradnji s drugim relevantnim ustanovama iz lokalne zajednice (spoljašnja mreža podrške), koja podrazumeva i saradnju sa socijalnim, zdravstvenim i drugim službama, uključujući i verske zajednice i političku, ali samo na preventivnom planu (práćenja situacije, pružanje edukacije učenicima, nastavnom osoblju ako je potrebno i sl); slučaj se prosleđuje Gradskom koordinacionom telu, ako sistem nije uspeo sam da procesira slučaj;
- slučaj se prosleđuje nadležnim bezbednosnim službama (policiji).

Reagovanje i načini postupanja

- Kad predmetni nastavnik ima sumnju ili saznanje na osnovu ličnog opažanja da je učenik žrtva nasilja u porodici, žrtva ili počinilac vršnjačkog nasilja, obavlja razgovor s takvim učenikom i u procenjivanje rizika uključuje i procenu moguće povezanosti nasilja s ekstremizmom i radikalizmom uzimajući u obzir *Okvir za procenu ranjivosti* i o tome obaveštava razrednog

starešinu, psihologa ili pedagoga;

- Kad predmetni nastavnik ima sumnju ili saznanje na osnovu ličnog opažanja ili tako što je učenik prijavio stavove, ponašanja ili postupanja drugog učenika (grupe učenika) koji nisu u skladu s uobičajenim i prihvaćenim stavovima i ponašanjima u obrazovnoj ustanovi ili se mogu dovesti u vezu s ekstremizmom i radikalizmom, dužan je obaviti razgovor s takvim učenikom/cima, proceniti ključna obeležja stavova, ponašanja ili postupanja uz uzimanje *Okvira za procenu ranjivosti* i obaveštava razrednog starešinu, psihologa ili pedagoga;
- Kad predmetni nastavnik posumnja ili ima saznanja koja navode na zaključak da je učenik izložen riziku od ekstremizma i radikalizma ili prepozna neke od signala moguće radikalizacije, u skladu s *Okvirom za procenu ranjivosti*, dužan je obaviti razgovor s učenikom i o tome obavestiti razrednog starešinu, psihologa ili pedagoga;
- Razredni starešina se, u svakom slučaju, obraća školskom psihologu ili pedagogu, a u slučaju da stavovi, ponašanja ili postupci imaju verski karakter, obavlja konsultacije s veroučiteljem;
- Sledi obavezno obaveštavanje roditelja ili staratelja o stavovima, ponašanju, postupanju, nasilnom događaju, rizicima ili uočenim signalima;
- Zatim se obaveštava Tim za zaštitu dece/učenika od nasilja uz preduzimanje svih potrebnih mera zaštite ljudskih prava i prava deteta;
- Upoznaje se direktor škole sa situacijom, ponašanjem, stavovima, postupnjima učenika, prepoznatim rizicima ili signalima moguće radikalizacije i obavljenim konsultacijama s drugim članovima školskog osoblja;
- Tim za zaštitu dece/učenika od nasilja na osnovu obavljenih razgovora i sakupljenih saznanja donosi odluku o načinu reagovanja. da li se slučaj rešava u okviru škole ili se uključuju i druge institucije iz lokalne zajednice (Centar za socijalni rad, Savetovalište za mlade, zdravstvene ustanove, Kancelarija za mlade, verska zajednica, NVO i sl.);
- Ukoliko se slučaj rešava u okviru škole na osnovu analize sakupljenih saznanja sačinjava se procena rizika i izrađuje individualni plan podrške i pomoći, u skladu s najboljim interesom učenika, koji će se primeniti uz puno poštovanje ljudskih prava i prava deteta.

nje ljudskih prava i prava deteta. Individualni plan može uključivati i aktivnosti usmerene na promenu ponašanja – pojačan vaspitni rad, rad s odeljenskom zajednicom i porodicom;

- Kad god procena pokaže da je neophodno ili već preduzete mere i aktivnosti u okviru škole nisu dale željene rezultate u skladu s individualnim planom podrške, škola uključuje i druge institucije/organizacije (***uz primenu postupka anonimizacije radi zaštite prava ličnosti***) i u saradnji s njima kroz zajednički *case management* (praćenje slučaja i sprovođenja koraka podrške i pomoći u saradnji s ostalim institucijama) rešava slučaj;
- Saznanje ili sumnja da je učenik pod rizikom ili povezan s ekstremizmom i radikalizmom može doći kao informacija i iz druge institucije u lokalnoj zajednici, na primer, zdravstvene ustanove, sportskog kluba, CSR, verske zajednice ili subjekta bezbednosti (policije). U tom slučaju Tim za zaštitu dece/učenika od nasilja se angažuje da proceni situaciju i preduzme adekvatne korake u okviru škole, odeljenja, poštujući proceduru koja se sprovodi kada je u pitanju nasilje, odnosno zlostavljanje i zanemarivanje, uključujući i novostevčena znanja o ekstremizmu i radikalizmu;
- U situacijama kad sam sistem, kroz redovnu saradnju institucija i zajednički „*case management*“, ne reši slučaj u skladu s individualnim planom pomoći i podrške i željenim rezultatima, škola upućuje slučaj Gradskom koordinacionom telu;
- Podrazumeva se da težina slučaja određuje i mogućnost da škola obavesti nadležne bezbednosne službe, pre svih, policiju. U toj situaciji, neophodno je obezbediti što je moguće više informacija o slučaju (identitet osobe/učenika – anonimizovati), što je škola preduzela, što je već preduzeto u saradnji s drugim institucijama, detaljan opis osobe i ponašanja koja su izazvali reakciju škole, stav roditelja ili staratelja po tom pitanju i u skladu s procenom, savetovati se s policijom o daljim merama i postupcima;
- Čak i kad su teži slučajevi u pitanju, kad god je to moguće, neophodno je održati otvorenu komunikaciju i raspravljati o problemu, promenama i mogućnostima s porodicom i vršnjačkom grupom da bi se sačuvala mogućnost reintegracije;
- Voditi računa o načinu dokumentovanja i

evidenciranja slučaja nasilja, koji je inače, već predviđen⁸³ isti model se može primeniti u situacijama rizika od ekstremizma i radikalizma, s tim što se u ovom slučaju primenjuje princip anonimizacije u slučaju kada se informacija deli s drugim institucijama i naročito kada se slučaj rešava u domenu prevencije.

---

83 Priručnik za primenu Posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

3.7 Protokol za centar za socijalni rad

Centri za socijalni rad imaju veoma važno mesto i ulogu u stručnom zasnivanju i unapređivanju ciljeva i zadataka socijalne zaštite. To su ustanove koje obavljaju veliki broj funkcija i predstavljaju bazu stručnog rada i usluga u socijalnoj zaštiti. Njihovom delatnošću ostvaruje se najveći deo stručnih aktivnosti čiji je zadatak da preko usluga socijalno-pedagoškog, psihološkog, pravnog, defektološkog i drugog stručnog rada zadovoljavaju raznovrsne socijalno-zaštitne potrebe i sprečavaju nastajanje uzroka koji dovode do socijalnih problema na teritoriji za koju su osnovani.

Mlada osoba se može javiti kao korisnik socijalne usluge ako je izvesno da bez podrške sistema socijalne zaštite ne može da dostigne optimalni nivo razvoja, ako je u sukobu s roditeljima, starateljima i zajednicom, a može postati korisnik i ukoliko svojim ponašanjem ugrožava sebe i okolinu.⁸⁴

U cilju prevencije nasilja nad decom relevantni sektori (zdravstvena i socijalna zaštita, obrazovanje, policija, pravosuđe, nevladin sektor) uspostavljaju saradnju u sprovođenju procedura i postupaka koji su predviđeni Opštim i posebnim protokolima za zaštitu dece od nasilja, kao i jačanje koordinativne uloge CSR-a u prevenciji i zaštiti dece od nasilja.⁸⁵

Smisao i cilj razvoja socijalnih usluga u lokalnoj zajednici jeste prevencija problema, kako pojedinci, porodice i grupe u riziku ne bi došli u stanje socijalne izolacije i trajne zavisnosti od socijalnih službi. U procesu decentralizacije treba obezbediti uslove i mehanizme da lokalne samouprave imaju izvore sredstava za zadovoljavanje socijalnih potreba svojih građana i da u potpunosti realizuju obavezu korišćenja tih sredstava za razvijanje usluga socijalne zaštite.⁸⁶

CSR je dužan da razvija preventivne programe koji doprinose sprečavanju i suzbijanju socijalnih problema u lokalnoj zajednici, čije se sprovođenje vrši realizovanjem konkretnih programa prevencije. Sve informacije o ličnim i porodičnim prilikama korisnika koje zaposleni u centru saznaju, smatraju se poverljivim. Pristup dosjeima korisnika, osim zaposlenima u centru, obezbeđuje se i nadležnom nadzornom organu, pravosudnim organima i policiji, korisniku na koga se podaci odnose, kao i njegovom zakonskom zastupniku. Pojedini podaci iz dosjea korisnika mogu da se proslede i drugim službama kao što su zdravstvene ili obrazovne ustanove, službi zapošljavanja i druge, samo ukoliko se za to obezbedi pristanak korisnika na koga se ti podaci odnose, osim ako drukčije nije propisano zakonom. U okviru stručnih i savetodavnih tela CSR-a postoji Kole-

gijum rukovodioca u čijoj nadležnosti je i ostvarivanje saradnje s drugim ustanovama i udruženjima građana i ostvarivanje stručne saradnje i koordinacije između organizacionih jedinica centra.⁸⁷

U interesu društvene zajednice da svojim članovima pruži sigurnost i pomoći kada se nađu i da se ne bi našli u stanju socijalne potrebe,⁸⁸ CSR obezbeđuju stručno povezivanje i adekvatnu i efikasnu upotrebu sredstava u preventivne i kurativne svrhe.

Aktivnosti CSR su usmerene na predupređivanju, ublažavanju ili savladavanju nepovoljnih okolnosti koje pojedince, porodice ili pojedine društvene grupe ometaju da normalno zadovoljavaju životne potrebe, ispunjavaju svoje uloge u društvu, koriste društvene resurse i vrednosti i, uopšte, ostvaruju ljudska i građanska prava. U skladu s tim, delatnost CSR-a je usmerena ka više subjekata i to prema: korisnicima i njihovim porodicama, drugim ustanovama socijalne zaštite, društvenim oblastima izvan socijalne zaštite (obrazovanje, zdravstvo, sudstvo, privreda) i humanitarnim i drugim organizacijama. Važno je naglasiti, da svi vidovi saradnje koje centar ostvaruje u praksi ne budu samo povremena aktivnost, već da imaju kontinuitet i da se stalno bogate novim sadržajima.

Referalni mehanizam prepoznaće CSR kao instituciju i stručnu ustanovu koja ima posebnu ulogu u uspostavljanju i formulisanju integrisanog odgovora zajednice na bezbednosne izazove, rizike i pretnje i ta uloga prostiće iz već formulisanih zadataka:

- a. konkretno preduzimanje preventivnih i socijalno-zaštitnih mera, kojima se unapređuje život i prevazilaze životne teškoće pojedinih kategorija korisnika i njihovih porodica;
- b. objedinjavanje svih socijalnih delatnosti u lokalnoj zajednici, koje se organizuju i preduzimaju prema određenoj vrsti korisnika, kod kojih su utvrđene potrebe za odgovarajućom zaštitom uključujući i zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, pa i ekstremizma i radikalizma.

Mada CSR nema konkretno definisan zadatak da se bavi ekstremizmom i radikalizmom, ali ima pravo i obavezu da pruža stručnu pomoći, odgovarajući treman, savetodavno-terapijske usluge i svaku drugu neophodnu pomoći deci i mladima pod rizikom. Kako se CSR može prijaviti bilo koja situacija u kojoj je dete/mlada osoba u riziku, zaposleni se već suočavaju s tim da korisnici usluga socijalne zaštite ili članovi njihovih

84 Zakon o socijalnoj zaštiti, čl. 41, Sl. glasnik RS, br. 24/2011.

85 Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja

86 Strategija razvoja socijalne zaštite, Sl. glasnik RS, br. 108/2005.

87 Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad, Sl. glasnik RS, br. 59/2008, ... 1/2012 – dr. pravilnik

88 Tomislav Krgović, Milorad Milovanović: Centri za socijalni rad – nastanak – praksa – perspektiva, Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Republike Srbije, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2003, str. 35.

porodica mogu biti, ili već jesu, pod rizikom ili povezani s ekstremizmom i radikalizmom.

Prema mandatu i organizacionoj strukturi CSR-a, Služba za zaštitu dece i mlađih ali Služba za zaštitu odraslih i starih (uključujući nasilje u porodici) prepoznaju se kao ključne za postupanje u slučaju dece i mlađih pod rizikom ili povezanih s ekstremizmom i radikalizmom.

Rizik od ekstremizma i radikalizma je pitanje koje može doticati sve oblasti socijalnog rada od zaštite mentalnog zdravlja dece i mlađih do ranjivih grupa odraslih, koji podležu krivičnom zakonodavstvu. Naravno, nisu svi slučajevi – korisnici usluga socijalne zaštite podložni zakonskoj intervenciji, mnogi slučajevi se mogu rešavati u domenu prevencije ili pristupu zasnovanom na podršci zajednice. Pravovremeno uključivanje zajednice je veoma važno za uspešnu prevenciju. Naglasak je na pomoći i podršci pojedincu i porodici, a ne na prijavi i praćenju. Mada postoji obaveza socijalnog radnika da dostavi informacije o korisnicima usluge nadležnim organima (policiji, na primer), mora se imati na umu da socijalni radnici nisu meka policija.

Preventivni rad rukovodstva CSR-a:

- Uključivati perspektivu rizika od ekstremizma i radikalizma u sve aspekte rada CSR-a;
- Zagovarati i podržavati izradu jedinstvenog međusektorskog programa preventivnog delovanja;
- Dopunjavati preventivne programe za sprečavanje i suzbijanje socijalnih problema u lokalnoj zajednici merama i aktivnostima koje su usmerene na prevenciju ekstremizma i radikalizma dece i mlađih;
- Izgrađivati partnerstva s roditeljima i širom zajednicom;
- Podržavati, uključivati se i doprinositi svim aktivnostima koje su usmerene na jačanje otpornosti zajednice (promovisanje načela jednakosti, omladinskog aktivizma, inkluzivnosti, ljudskih prava i sl.);
- Doprinositi efikasnijoj identifikaciji prisutnosti pojave u zajednici i vidljivosti rizika po decu i mlađe;
- Podržavati i omogućavati učešće zaposlenima u programima obuke koji imaju za cilj jačanje interkulturalnog razumevanja, suzbijanja svih oblika nasilja uključujući i ekstremizam i radikalizam, ali i razvijanje saradnje, tolerancije i solidarnosti;
- Osnaživati i jačati saradnju s drugim institucijama/organizacijama po svim pitanjima od značaja za zajednicu.

Preventivni rad stručnih radnika i saradnika Centra:

Preventivni rad stručnih radnika i saradnika u CSR-u koji neposredno rade s decom i mlađima ogleda se najpre u:

- posedovanju osnovnih znanja o nekim od uzroka ekstremizma i radikalizma;
- mogućim signalima ovih procesa i pravovremenom reagovanju;
- svesnosti o mogućnosti da je neko u bližem okruženju u opasnosti od ekstremizacije i radikalizacije;
- svesnosti da je mlada osoba koja ima porodične ili društvene veze s radikalnom grupom u većem riziku;
- proaktivnom odgovoru na svaku prijavu diskriminacije i pomaganju da se razdvoji percepcija od iskustva diskriminacije te upućivanju na legitimna sredstva ispravljanja nepravde i otklanjanja diskriminacije kad god se pokaže da je diskriminacija stvarna;
- jasnoj svesti da se i drugi stručnjaci bave ovim pitanjima i mogu biti uključeni u proces kao podrška ka pozitivnom ishodu;
- poznавanju i primeni *Ovkira za procenu ranjivosti* i konačno
- u razumevanju da deca/mladi pod rizikom, istovremeno mogu biti i:
  - a. u potrazi za *identitetom, pripadanjem i priznavanjem*(ekstremističke grupe nude upakovana gotova rešenja i jasna pravila što može biti atraktivno mlađima koji su u potrazi za identitetom i pripadnošću);
  - b. povezani s nekom radikalizovanom osobom (brat, roditelj, bliski prijatelj), što dodatno povećava rizik;
  - c. i žrtve diskriminacije, percipirane ili stvarne, kao pojedinci ili pripadnici grupe;
  - d. u potrazi za sigurnošću i alternativama (regulativa ne funkcioniše, nema dijalog, demokratije, tolerancije).

Postupanje Centra za socijalni rad u slučaju dece/ mladih pod rizikom ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom

Ovaj pristup se oslanja na vrednosti socijalne pravde i ljudskih prava, uzima u obzir da rad s korisnicima usluga socijalne zaštite ili njihovim porodicama nikad nije ni lak ni jednostavan, ima u vidu da uključivanje nove perspektive (mogućeg rizika od ili povezanosti s ekstremizmom i radikalizmom) zahteva uspostavljanje novih praksi, posvećenost i poverenje; i uvažava ograničenost resursa.

CSR ima važnu ulogu i na preventivnom i na reaktivnom planu u slučaju dece i mladih pod rizikom ili povezanih s ekstremizmom i radikalizmom. Centar već pruža niz usluga koje podržavaju prava, sigurnost i dobrobit dece i mladih i sasvim je prirodan korak u svakodnevnom radu svih zaposlenih, naročito stručnih radnika, uzimanje u obzir mogućnosti da deca i mladi mogu biti pod rizikom od ekstremizma i radikalizma ili da mogu već pokazivati razumevanje za radikalističke narative.

Predlog preventivnih mera i akcija baziran je na konceptu koji proističe iz Pravilnika⁸⁹ koji upućuje zapoštene u CSR da razvijaju preventivne pristupe i uspostavljaju preventivne prakse koje podrazumevaju i uključuju interakciju i razmenu s drugim akterima u zajednici radi postupanja u najboljem interesu deteta ili mlade osobe. Pružanje pravovremene psihosocijalne pomoći i podrške deci i mladima pod rizikom predstavlja bitan sastavni deo referalnog mehanizma.

Mogući način prvog kontakta

Referalni mehanizam prepoznaće Centar za socijalni rad kao moguću **tačaku prvog kontakta** za decu i mlade pod rizikom ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom. Zaposleni mogu doći do saznanja kroz:

- redovni rad stručnih radnika Službe za zaštitu dece i mladih;
- redovni rad stručnih radnika Službe za zaštitu odraslih i starih (uključujući nasilje u porodici);
- postojeću razmenu informacija s drugim institucijama;
- postupak referisanja/upućivanja;
- prijavu od strane bliske osobe – člana porodice, prijatelja, komšije.

Način postupanja

- Ukoliko stručni radnik Centra u okviru svog

redovnog rada s korisnicima dođe do saznanja da je dete ili mlada osoba žrtva ili počinilac bilo kog oblika nasilja, dužan je u već postojeće procedure postupanja uključiti i procenu rizika od ekstremizma i radikalizma;

- Ukoliko stručni radnik Centra u okviru svog redovnog rada s korisnicima (u fazi prijema, kada prihvati podnesak, putem telefonskog poziva, ličnog kontakta s osobom pod rizikom ili osobom koja je prijavila slučaj, uključujući saznanja dobijena od drugih institucija u okviru redovne saradnje ili upućivanja/referisanja) dođe do saznanja da je dete ili mlada osoba pod rizikom od ekstremizma i radikalizma ili da pokazuje razumevanje i naklonost za radikalističke narative, dužan je obavestiti supervizora i u skladu s postojećim procedurama odlučivati o otvaranju rada na slučaju i planiranja početne procene;
- Kad god je potrebno obaviti šire konsultacije u ustanovi radi razjašnjavanja okolnosti, analiziranja činjenica na što objektivniji način, procene nivoa rizikai preduzimanja odgovarajućih mera i aktivnosti;
- Kad se formira slučaj, uz uvažavanje svih koraka početne i ako je potrebno i usmerene procene i stručnog mišljenja, zavisno od težine slučaja, nivoa prioriteta, a uzimajući u obzir i *Okvir za procenu ranjivosti*, donosi se odluka o postupanju u skladu s već postojećim procedurama;
- Ukoliko se usled složenih okolnosti ne može sa sigurnošću proceniti nivo rizika, kao odrediti mere i aktivnosti, u konsultacije uključiti druge referalne institucije/organizacije;
- Sledeći korak je planiranje blagovremenog, celovitog i kontinuiranog obezbeđivanja usluga pomoći i podrške, detetu ili mladoj osobi pod rizikom. U skladu s postojećim procedurama učešće u sačinjavanju početnog plana usluga i mera i plana usluga i mera za porodicu s planom stalnosti za dete, pored voditelja slučaja učestvuju, u skladu s okolnostima, spremnošću i sposobnošću za učešće i:
- roditelji ili staratelj deteta, kad god je to u najboljem interesu deteta (ukoliko porodica nije izvor radikalizacije);
- dete/mlada osoba, u skladu s uzrastom i zrelošću;
- druge značajne osobe iz okruženja deteta ili mlade osobe (ukoliko nisu izvor izazova);

⁸⁹ *Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad u domenu prevencije*, član 9.

- predstavnici drugih službi koji treba da obezbede ili već pružaju neke usluge detetu/mladoj osobi i porodici u okviru RM-a.
  - Ako postoji sumnja da je porodica izvor ekstremizacije i radikalizacije, neophodno je u saradnji s drugim institucijama (policija, škola, preduzeti mere koje neće *učiniti štetu* detetu ili mladoj osobi).
  - U slučaju da se utvrdi da simptomi radikalizacije ukazuju na eventualno učinjeno krivično delo, neophodno je prijaviti slučaj policiji.
  - Obavestiti dete/mladu osobu pod rizikom o osnovnim pravima, raspoloživim uslugama i mogućim oblicima pomoći, podrške i zaštite, na osnovu zabrinutosti ili uočenih signala moguće radikalizacije.
  - U odnosu na status deteta ili mlade osobe (da li je u obrazovnom sistemu, sportskom klubu, KZM, KUD, ima hronično oboljenje ili ne) razmotriti mogućnost uključivanja drugih institucija/organizacija u rešavanje slučaja.
  - Kad god se uključuju druge institucije/organizacije ili dele nalazi i stručna mišljenja primenjivati postupak anonimizacije, kad god je moguće, radi zaštite prava ličnosti.
  - U radu s decom/mladima pod rizikom, zaposleni je dužan postupati s posebnim senzibilitetom za rizike kojima dete/mlada osoba može biti izložena i omogućiti da se nesmetano iznesu sve relevantne činjenice.
  - Individualni plan se izrađuje uz učešće deteta/mlade osobe pod rizikom, u skladu s razvojnim mogućnostima i može uključivati akcije za promenu ponašanja, izgradnju stavova, razvijanje socijalnih veština i rad s roditeljima, kad god je to moguće.
  - Izrada i primena individualnog plana podrške i zaštite uključuje mere i aktivnosti koje Centar preduzima samostalno, u saradnji s drugim institucijama/organizacijama, a ukoliko druge institucije/organizacije aktivnosti sprovode samostalno, određuju se zadaci, odgovorna lica, dinamika i načini međusobnog izveštavanja.
  - Primenjivati postupak referisanja/upućivanja kad god drugi akteri RM-a mogu doprineti smanjenju rizika ili otklanjanju posledica.
  - Ukoliko je dete/mlada osoba pristupila s pove-
- renjem zaposlenom u CSR, on mora imati profesionalnu i moralnu dužnost da se ponaša kao njihov zastupnik.
- Zaposleni CSR-a, dužan je odazvati se pozivu službenika institucije/organizacije članica RM-a radi zbrinjavanja deteta/mlade osobe pod rizikom ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom ili preduzimanja preventivnih odnosno kurativnih mera i aktivnosti.
  - Ukoliko sistem nije uspeo sam da procesira slučaj i pruži podršku prilagođenu potrebama u skladu s individualnim planom i željenim rezultatima, slučaj se upućuje Gradskom koordinacionom telu (GKT) na dalje postupanje.
  - U situacijama kad procene pokažu da preventivne mere i aktivnosti nisu moguće ili da ne bude željene rezultate, Centar postupa u skladu s već postojećim pravilima i procedurama.
  - Ukoliko se slučaj procesuira, zadržati kontakt i mogućnost da po okončanju postupka (bez obzira na izrečenu meru), ostane potreban nivo poverenja između stručnog radnika CSR-a i deteta ili mlade osobe.
  - Na zahtev javnog tužilaštva, nadležnog suda i prekršajnog suda ili na zahtev policije, CSR će dostaviti svu dokumentaciju koja je od značaja, izveštaje o ličnim i porodičnim prilikama, postojanju faktora nesigurnosti i nebezbednosti ili utvrđenom nasilju.

3.8 Protokol za verske zajednice

Radikalizam i nasilni ekstremizam su rizične pojave za svako društvo i opterećuju jednako savremenim svetom i pojedinačne lokalne zajednice. Glavni uzroci ovih pojava su izuzetno složeni, višestruki i često isprepletani, tako da se opisu pojednostavljenim kategorizacijama. Čak i kad se izbegne pojednostavljen razumevanja radikalizma i nasilnog ekstremizma kao verskih fenomena, uloga koju mogu imati verski autoriteti i verske zajednice može biti značajna. Odlučno institucionalno, moralno i intelektualno suprotstavljanje svim izvorima frustracija u društvu od posebne je važnosti za sprečavanje i suzbijanje ovih pojava. Jer seme radikalnih ideologija mora pasti na plodno tlo da bi donelo plodove. Idealan teren za razvoj radikalizma nastaje kada se različiti društveni, kulturni, ekonomski, politički i psihološki činiovi nađu na istom mestu.

Pripadnici ekstremističkih grupa zloupotrebljavaju verska učenja i tradicionalne vrednosti određenih kulturnoških osobenosti naroda i njihove prakse. Verske vođe i autoriteti verske zajednice mogu u velikoj meri doprineti delegitimizaciji nasilnog ekstremizma. Takođe, verske zajednice su u jedinstvenoj poziciji da grade poverenje između institucija i javnosti, promovišu toleranciju između društvenih grupa i da pruže neposrednu i efikasnu pomoć pojedincima kad su pod rizikom.

Prevencija i suzbijanje ekstremizma i radikalizma je zajednička odgovornost svih društvenih aktera u lokalnoj sredini – i verske zajednice dele tu odgovornost. Odgovornost se pojačava i time što verske zajednice imaju aktivan odnos s mladima i svojim činjenjem ili nečinjenjem mogu podsticati ili suzbijati i prevenirati ekstremizam i radikalizam mladih. Verske zajednice se percipiraju kao veoma bitni društveni faktori i budući da imaju raznovrsne mogućnosti komunikacije s mladima, smatraju se važnom karikom u integriranom odgovoru lokalne zajednice na ove pojave.

Nasilni ekstremizam i radikalizam nema naciju i veru i njegovi uzroci su znatno dublji. Međutim, pokušaj da se ovi fenomeni izjednače s određenom religijom, a posebno islamom, zahteva da Islamska zajednica uloži dodatne napore na promovisanju pravih vrednosti islama, ali i prihvati deo tereta i odgovornosti za suzbijanje ovih pojava i drugih poremećaja u društvu. Viševkovna verska tradicija i opredeljenost za suživot na ovim prostorima dodatno obavezuju na beskompromisno suprotstavljanje svakoj isključivosti, ekstremizmu i radikalizmu, jer je svaka prisila i ekstremizam u veri neprihvatljiva i suprotna univerzalnim civilizacijskim vrednostima. Islamska zajednica se u proteklom periodu distancirala od svakog oblika nasilja, ekstremizma i radikalizma i odbacivala svaki postupak koji može povećati nepravdu i зло.⁹⁰

90 Strategija Islamske zajednice u Srbiji 2017–2020.

Tokom 2016. godine Islamska zajednica u Srbiji izradila je i usvojila *Strategiju za prevenciju i suzbijanje nasilja, bolesti zavisnosti i svih oblika ekstremizma i radikalizma*. Strategijom se potvrđuje privrženost miru i opredeljenost za suzbijanje svih devijantnih pojava u društvu. Posebno se naglašava čvrsto stanovište da se samo aktivnim i preventivnim djelovanjem mogu suzbijati sve negativne društvene pojave uključujući i radikalizam i nasilni ekstremizam kao globalni društveni fenomeni.⁹¹

U analizi *Ideologija tekfira i nasilni ekstremizam*⁹² posebno se ističe: *Ekstremisti glorificiraju nasilje i sami ističu da provode teror protiv svojih protivnika. Svojim aktima, od kojih je svaki naredni grozniji od prethodnog, zapanjuju svijet. Pošto te akte opravdavaju vjerskim argumentima, to objektivno predstavlja jednu od najvećih zloupotreba islamskih institucija i propisa koji su počinjeni u historiji. A iz historije možemo naučiti:*

1. *da nasilni ekstremizam nije inherentan islamu već se periodično pojavljuje kada se steknu određeni uvjeti;*
2. *da se nasilni ekstremizam zaogrće vlastitim tumačenjem vjerovanja i vjerskog prava;*
3. *da se u suočavanju s ovim izazovom moraju adresirati najdublji uzroci, a ne samo njegove manifestacione forme;*
4. *da se u suočavanju s nasilnim ekstremizmom državne vlasti trebaju baviti prevencijom i kaznenom politikom, a ulema i intelektualci delegitimizacijom ekstremističkih tumačenja;*
5. *da se trajanje perioda nasilnog ekstremizma u historiji mjeri decenijama ili stoljećima;*
6. *da se ekstremističke grupe cijepaju na sve radijalnije podgrupe;*
7. *na kraju, da prežive samo oni koji su spremni da odbace nasilje.*

Jasno je da su nepravedne socijalne, kulturne i vanjske politike močvara u kojoj se legu teroristi. Osjećaj nepravde i poniranja je ono što pojedince gura u ekstremizam. Ono što ih privlači je ideologija, u ovom slučaju nakaradno, reduktionističko poimanje islama. Zato terorizam i nasilje moraju biti vjerski osuđeni i delegitimizirani, i to je treći aspekt otpora terorizmu. Bez te i takve diskvalifikacije prijeti opasnost da će teroristi u očima muslimana postati heroji i šehidi.⁹³

91 Strategija Islamske zajednice u Srbiji 2017–2020.

92 Ideologija tekfira i nasilni ekstremizam (analiza), Sarajevo, El Kalem, 1438/2017.

93 Savremene muslimanske dileme: pluralizam, ljudska prava, demokratija, pravda, džihad, eksstremizam, terorizam, priredi-

Istraživanje koje je sproveo CeSID tokom 2016. podseća nas: *Za mlade osobe muslimanske veroispovesti, verska identifikacija je jača od bilo kog drugog oblika identifikacije. Procenat religioznih mladih ljudi je izuzetno visok u južnoj i jugozapadnoj Srbiji, gde oni prihvataju sva ubeđenja koja njihova vera nalaže.*⁹⁴ Činjenica da su mladi okrenuti religiji nije zabrinjavajuća sama po sebi, ali svakako jeste indikator da se veri i verskim osećanjima mladih treba pridati potrebna pažnja.

Iako u teoriji bilo ko može biti potencijalno radikalizovan, istraživanja pokazuju da su mladi ranjiviji od drugih grupa i to oni koji su između tinejdžerskih godina i srednjih dvadesetih. U tom uzrastu tragaju za identitetom, ali i uzbudnjima i slavom, i podložni su uticajima ljudi iz okruženja. Potraga za identitetom igra važnu ulogu u razvoju svakog adolescenta, a radikalna grupa može ponuditi zapakovani identitet uz koji ide i novi set vrednosti i smernica.

Verski autoriteti imaju posebnu odgovornost da sačuvaju religiju od ideooloških uticaja koji je zloupotrebljavaju radi sopstvenih ciljeva. Uz to, verske zajednice, verske institucije i verski lideri su najpozvaniji da rade na delegitimizaciji ekstremističkih tumačenja i dekonstrukciji ekstremističkih narativa. Ekstremistički narativi imaju potencijal da utiču na stavove mladih u različitim fazama radikalizacije (kao inspiracija za regrutovanje, kao pomažući element za osnaživanje već razvijenih ekstremnih stavova ili kao okvir kojim se ubeđuju drugi u legitimnost svog cilja).

Planom mera iz Rabata⁹⁵ iz 2012. godine artikulisane su tri konkretnе i suštinske odgovornosti verskih lidera:

- (a) Verski autoriteti bi trebalo da se uzdrže od korišćenja poruka netolerancije ili izražavanja koje bi moglo da podstakne nasilje, neprijateljstvo ili diskriminaciju;
- (b) Verski autoriteti, takođe, imaju ključnu ulogu u snažnom i blagovremenom obraćanju protiv netolerancije, diskriminacionih stereotipova i slučajeva govora mržnje;
- (c) Verski autoriteti bi trebalo da budu jasni oko toga da nasilje nikada ne može da se toleriše kao odgovor na podsticanje na mržnju (npr. nasilje ne može da se opravlja prethodnom provokacijom).

Lokalni muslimani, mladi aktivisti i imami ranije nisu bili izloženi militantnim interpretacijama islamskih izvora i aktuelne stvarnosti, te su zbog toga slabo ili

li Ahmet Alibašić, Muhamed Jusić, 3. Izdanje, Centar za napredne studije: Centar za dijalog – Vesatija, Sarajevo, 2015.

94 *Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji*, CeSID, novembar 2016.

95 Vidi: UN, Doc. A/HRC/22/17/Add.4, aneks, dodatak, stav 36.

*nikako pripremljeni da odgovore na te argumente. Konačni rezultat je da ekstremisti često pobjeđuju u sučeljavanju argumenata s umjerjenim muslimanima. To ne znači da su njihovi argumenti jači ili da kontra argumenti ne postoje.*⁹⁶

Slobodno izražavanje mišljenja i ideja mirnim putem zagarantovano je ustavom, zakonima i međunarodnim konvencijama. Međutim, kada je osoba radikalizovana do tačke kad opravdava, promoviše i preti nasiljem da bi ostvarila svoju ideju i zajednica i svi društveni akteri imaju obavezu i odgovornost da deluju. Verski službenici su svakodnevno u kontaktu s mladim ljudima. Oni u njihovoj blizini odrastaju i postupno oblikuju ideje i uverenja o svom položaju u društvu i ličnim identitetima. Mnogi od njih im se obraćaju kad imaju pitanja o smislu života, identitetu ili ako žele razgovarati o određenim aspektima vere. Verski službenici su u prilogi, zbog prirode svoga posla, da primete promene u ponašanju, izgledu, stavovima ili interakciji mladih sa svojim vršnjacima ili s njima samima.

Verski službenik ni na koji način ne mora biti stručnjak za ekstremizam i radikalizam, on je već stručnjak za podučavanje i brigu za ljude u zajednici, a kroz tu stručnost možda će biti u mogućnosti da doprinese multidisciplinarnom deljenju zabrinutosti, otklanjanju rizika i suzbijanju ovih pojava. Dobro je znati da ne postoji spisak *simptoma*, koji, ako su sve kućice popunjene, definitivno kaže da je neko radikalizovan, ali je važno posjedovati osnovno razumevanje mehanizama koji igraju ulogu u radikalizaciji i prepoznavati neke od znakova koji mogu ukazivati da je proces radikalizacije u toku.

Preventivni/proaktivni rad verskih zajednica:

- Raditi mnogo na sticanju poverenja. Poverenje mladih u verske zajednice ne može se uzimati zdravo za gotovo. Samo kada je izgrađeno poverenje mladima se mogu ponuditi pozitivni primeri i sigurno okruženje za razvijanje identiteta;
- Razviti akcioni plan za primenu Strategije za suzbijanje radikalizma i ekstremizma i njihovih posledica;
- Organizovati obuku (za muškarce i žene) za upoznavanje i primenu *Ovkira za procenu ravnjivosti*, ali i sticanje znanja za prepoznavanje znakova radikalizacije i razvijanje veština kako se nositi s mladima koji se osećaju marginalizovano i traže identitet;

96 *Savremene muslimanske dileme: pluralizam, ljudska prava, demokratija, pravda, džihad, eksstremizam, terorizam*, priredi Ahmet Alibašić, Muhamed Jusić, 3. Izdanje, Centar za napredne studije: Centar za dijalog – Vesatija, Sarajevo, 2015.

- Doprinositi osnaživanju društvene kohezije, promovisati dublje razumevanje dinamike radikalizacije i pomagati u rešavanju problema na nivou društvene zajednice;
  - Razvijati i primenjivati edukativne programe koji uz versku naobrazbu uključuju i preventiju, razvoj životnih veština, podizanje svesti i jačanje sposobnosti odbijanja ili odupiranja uticajima i naporima radikalističkih grupa, kroz različite metode i oblike rada;
  - Uspostaviti kontakte i ostvariti prigodnu saradnju s relevantnim akterima izvan verske zajednice (obrazovne, kulturne, sportske i humanitarne ustanove, domovi zdravlja, centri za socijalni rad, nevladine organizacije itd.);
  - Osigurati medijsku vidljivost aktivnosti rada s mladima (veb-stranica, mediji verske zajednice, mediji uopšte). Održavati Facebook-stranicu s tačnim i ažuriranim informacijama o aktivnostima verske zajednice koje se odnose na preventiju ekstremizma i radikalizma mладих;
  - Uključiti što više mладих u socijalne i humanitarne programe usmerene ka pojedincu, porodicu, ustanovi, kroz pružanje pomoći i podrške bolesnim, invalidnim, stariim i nezbrinutim osobama, kao i pružanje pomoći učenicima s poteškoćama u učenju te pomoći u otklanjanju socijalne isključenosti;
  - Društveni, kulturni i sportsko-rekreativni programi za mладе i s mладима mogu uključivati učeće ili pokretanje opштекorisnih društvenih akcija, samostalno ili u saradnji s drugim društvenim akterima (чиšćenje vodotokova, пошумљавање, uređivanje zelenih površina i sl.);
  - Sistemski podržavati i podsticati formalne i neformalne napore жене и женских организација, jer se one percipiraju kao nepolarizujući društveni faktor i samim tim njihov angažman može biti posebno važan za ublažavanje rizika, pronalaženje delotvornih i prikladnih odgovora i usmeravanje ka pozitivnim alternativama. Takođe, kad су жене informisane i ospozobljene, opremljene pravim stavovima, samopouzdanjem i вештинама, mogu se suprotstaviti globalnim izazovima na lokalnom nivou. Жене su међу најмоћнијим гласовима prevencije u svojim domovima, школама i zajednicama. Као мајке, старателјке, partnerke, nastavnice i вероучитељице, имају јединствenu poziciju u izgradnji društvene kohezije, осећаја припадности i same poštovanja i mogu biti dobri primeri mладимa da se odupru изазовима. Често су прве који prepoznaju strah, rezignaciju, frustraciju i bes kod svoje adolescentne dece;
  - Uzimati u obzir da mладимa može biti potrebna:
    - помоћ u prevazilaženju problema u komunikaciji s porodicom i prijateljima; помоћ da svoja religiozna uverenja i ideologiju oslobode mržnje; помоћ u pronalaženju konstruktivnih i zakonskih načina i demokratskih sredstava za rešavanje njihovih problema;
    - stručna podrška za rešavanje fizičkih ili emocionalnih problema;
    - помоћ u izgradnji i osnaživanju pozitivnih ličnih identiteta i pripadanja;
    - помоћ за razvijanje вештина nenasilne komunikacije i izgrađivanju odnosa razumevanja i uvažavanja s drugim i drugaćnjim.
- Potraga za identitetom i smislom je deo ljudske prirode, ali površna i nepotpuna znanja mogu učiniti mладе osjetljivim na usvajanje negativnih ideja i uverenja. Zato je prevencija najefikasniji način za suzbijanje, a pravilno usmeravanje mладих veoma важно, naročito ako su izloženi rizicima ili za svoje agresivne i neprijateljske stavove traže uporište u ideološkom, verskom ili političkom učenju. U svojoj ulozi podučavaoca zajednice, verski službenici mogu podsticati otpornost u mладимa kroz primenu novih pristupa, otvaranje novih tema i ukazivanje na nijanse. Takođe, primereno produžavanje može podržati roditelje u njihovoj raspravi o ideologiji, ako su njihova deca u fazi razvijanja radikalnih ideja, što znači:
- Posvetiti vreme mладимa i biti njihov pouzdan sagovornik, dostupan za podršku i savet;
  - Biti lično upoznat s razvojem mладих koji imaju društvene ili porodične veze s radikalnim grupama;
  - Brinuti za mладе koji prolaze kroz težak period i razvijati im осећај da imaju duhovnu и versku podršku;
  - Posvećeno raditi na очuvanju srednjeg puta praktikovanja vere, daleko od isključivosti i ekstremizma;
  - Podsticati otpornost zajednice. U svojim obraćanjima vernicima, baviti se rešavanjem pitanja s kojima se moraju suočavati i baviti mлади uz

korišćenje jezika koji je njima razumljiv;

- Podeliti svoju brigu o mogućem uticaju određenih događaja s drugim stručnjacima koji mogu pružiti podršku;
- Podsticati uključivanje mladih u raspoložive i aktuelne sportske aktivnosti lokalnih klubova;
- Podsticati mlade da učestvuju u slobodnim aktivnostima ili programima koji su namenjeni ljudima koji se osećaju isključeno ili se njihov glas ne čuje u društvu;
- Tražiti pomoć od omladinskih ili socijalnih radnika i drugih profesionalaca, kad god je to u najboljem interesu deteta/ mlade osobe;
- Učestvovati i/ili podržavati obuke (unutar verske zajednice i van nje) za podizanje kapaciteta po svim pitanjima koja se tiču mladih;
- Uspostavljati i održavati kontakte s aktivnom, odgovornom i autorativnom omladinom i ostvarivati saradnju, tražiti podršku i pomoć kad je to potrebno i nuditi prostor za rad;
- Aktivno raditi na delegitimizaciji ekstremističkih tumačenja i dekonstrukciji ekstremističkih narativa;
- Blagovremeno pomagati porodicama koje se suočavaju s radikalizacijom svojih članova;
- Organizovati edukaciju za rano prepoznavanje faktora rizika i brzu i efikasnu intervenciju na smanjenju rizika.

Preventivni rad pojedinačnih verskih službenika

Preventivni rad verskih službenika koji neposredno rade s decem/mladima u zajednici mora biti zasnovan na:

- osnovnom razumevanju mehanizama koji igraju značajnu ulogu u radikalizaciji;
- svesnosti o mogućnosti da je neko u bližem okruženju u opasnosti od radikalizacije;
- posedovanju znanja o nekim od uzroka i mogućim signalima koji upozoravaju da je proces u toku;
- pravovremenom reagovanju i pružanju odgovarajuće podrške ranjivim pojedincima i njihovim porodicama;
- jasnoj predstavi o tome kako verska zajednica može promovisati i doprinositi otpornosti

društvene zajednice;

- proaktivnom odgovoru na svaku prijavu diskriminacije i pomaganju da se razdvoji percepcija od iskustva diskriminacije te upućivanju na legitimna sredstva ispravljanja nepravde i oticanja diskriminacije kad god se pokaže da je ona stvana;
- jasnoj svesti da se i drugi stručnjaci bave ovim pitanjima i mogu biti uključeni u proces kao podrška ka pozitivnom ishodu;
- poznavanju i primeni *Ovkira za procenu ranjivosti* kad se proceni da je to potrebno;
- razumevanju da su naročito **ranjivi i pod rizikom oni mladi koji su istovremeno:**
  - u potrazi za identitetom, pripadanjem i priznavanjem;
  - povezani s nekom radikalizovanom osobom (brat, roditelj, blizak prijatelj), što dodatno povećava rizik;
  - žrtve diskriminacije, percipirane ili stvarne, kao pojedinci ili pripadnici grupe;
  - introvertni, socijalno izolovani ili žrtve zlostavljanja.

Bavljenje mladima pod rizikom ili u fazi razvoja simpatija za radikalne ideje

Zbog nedostatka zrelosti i prosuđivanja mladi mogu biti ranjiviji nego odrasli na faktore rizika od ekstremizma i radikalizma koji su brojni i raznovrsni. Posebno su pod povećanim rizikom nezaposleni, neobrazovani, nezadovoljni mladi ljudi s iskustvom nasilja, traume i gubitka, oni koji ne dolaze obavezno iz religioznih porodica, kao i oni koji se osećaju odbačeno, isključeno i diskriminisano.

Iako nema kontrolnog popisa *simptoma* radikalizacije, postoje neki znaci koji bi mogli ukazivati na to da je proces u toku. Proces radikalizacije može ići vrlo brzo ili biti postupan i razvijati se tokom godina ili nešto između. Kod nekih se mogu uočiti mnoge karakteristike, kod drugih samo neke od njih. Važno je imati u vidu da postojanje jedne od ovih karakteristika nije stvari razlog za zabrinutost, ali kombinacija ovih karakteristika bi morala izazvati zabrinutost i biti podsticaj za delovanje.

Referalni mehanizam prepoznaće verske zajednice kao moguću **tačku prvog kontakta** za decu/mlade pod rizikom ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom. Do sumnje ili saznanje da je dete/mlada osoba pod rizikom ili uočavanja signala moguće radikalizaciji može doći svaki zaposlenik verske zajednice. Najvažniji

ulogu imaju zaposleni koji neposredno rade s decom i mladima.

- Zaposleni u verskoj zajednici do sumnje ili saznanja dolazi na osnovu lične opservacije, uočavajući specifične promene u ponašanju, informacija koje dobija od člana grupe s kojom radi, člana porodice ili neke druge osobe iz najbližeg okruženja ili poveravanjem od strane deteta ili mlade osobe;
- Svako nasilničko ponašanje čiji su akteri mladi, kao žrtve ili počinioци, ili saznanje o vršnjačkom, navijačkom ili porodičnom nasilju člana verske zajednice, treba biti povod za zabrinutost i razlog da se ta zabrinutost podeli s edukovanim timom verske zajednice za primenu RM-a;
- Svaka izloženost faktorima rizika (potraga za identitetom, pripadanjem i priznavanjem; stvarna ili percipirana diskriminacija; povezanost s nekom radikalizovanom osobom; socijalna izolovanost); stresni događaj u životu mlade osobe (iznenadni gubitak i sl.) ili uočene promene u ponašanju (polemično ponašanje, provokativna pitanja o tumačenjima vere) ili drugi znakovi koji upozoravaju na moguću radikalizaciju moraju biti povod za zabrinutost i razlog da se ta zabrinutost podeli s edukovanim licima u verskoj zajednici za postupanje u ovakvim situacijama i primenu RM-a;
- Svaka situacija udaljavanja od uobičajenih teoloških okvira mora biti povod za zabrinutost i razlog da se ta zabrinutost podeli s licem koje je edukованo za postupanje u ovakvim situacijama;
- Sakupiti osnovne informacije o detetu/mladoj osobi i porodici koje mogu biti korisne za procenu moguće izloženosti riziku od radikalizacije i dalje delovanje;
- Podeliti zabrinutosti – obaviti konsultacije na nivou verske zajednice uz preduzimanje svih potrebnih mera zaštite ljudskih prava i prava deteta, prikupiti dodatne relevantne informacije, motivisati druge da podele svoju zabrinutost i uspostaviti klimu otvorene komunikacije;
- Analiza stanja uključuje i procenu moguće povezanosti nasilja, iskazanih stavova ili oblika ponašanja s ekstremizmom i radikalizmom. Procenjuje se učestalost incidentnih situacija, gde se nasilje dešava (unutar verskih zajednica ili van njih), ko su akteri. Procenjuju se uočene promene u ponašanju, stavovima i odnosima s

drugima (vršnjacima, prijateljima, porodicom, autoritetima);

- Verski službenik, kao i lice/a obučeno/a za postupanje u ovakvim situacijama, na osnovu analize stanja procenjuju rizik u skladu s *Okvirom za procenu ranjivosti* i zakonskom regulativom i donose odluku o načinu reagovanja i merama koje se mogu preduzeti (preventivne/mere ili intervencije/reakтивне mere);
- Obavlja se razgovor s detetom/mladom osobom, predviđavaju opcije i uključuje porodicu kako bi se podelila zabrinutost;
- Uz saglasnost roditelja ili staratelja uključiti i socijalnog radnika, a obavezno ako je u pitanju maloletnik;
- Ako postoji sumnja da je porodica izvor radikalizacije, neophodno je u saradnji s drugim institucijama (škola, CSR, ustanova kulture, sportski klub, policija) preduzeti mere koje će smanjiti rizik i neće učiniti štetu detetu ili mladoj osobi;
- Ukoliko je u pitanju dete/mlada osoba školskog uzrasta, informisati školu, Tim za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, kako bi se uključili u izradu plana podrške i zaštite deteta/mlade osobe;
- Kad god se uključuju druge institucije primenjivati postupak anonimizacije radi zaštite prava ličnosti;
- Uz informisani pristanak i uključenost mlade osobe i roditelja/staratelja, kad god je to moguće, razviti individualni plan podrške i pomoći i primeniti ga uz puno poštovanje ljudskih prava deteta/mlade osobe;
- Pružiti raspoložive usluge u okviru verske zajednice u skladu s individualnim planom podrške (koji može uključivati i aktivnosti usmerene na promenu ponašanja, izgradnju novih stavova – pojačan vaspitni rad, rad s roditeljima, rad s vršnjačkom grupom);
- Kad god procena pokaže da je neophodno ili već preduzete mere i aktivnosti u okviru verske zajednice nisu dale željene rezultate u skladu s individualnim planom podrške, verska zajednica primenjuje postupak međusektorskog upućivanja, deli zabrinutost, uključuje druge institucije i u saradnji s njima, kroz zajednički *case management* (pranje slučaja i sprovođenja mera podrške i pomoći) rešava slučaj;

- U svakoj složenijoj situaciji i procenjenim okolnostima koje prevazilaze mogućnosti verske zajednice, podeliti zabrinutost i uključiti i druge referalne institucije i/ili primeniti postupak upućivanja radi pružanja dodatnih raspoloživih usluga i programa pomoći i podrške;
- U slučaju kada postoje saznanja ili sumnje da je učinjeno krivično delo, verska zajednica je dužna obavestiti nadležne bezbednosne službe, pre svih, policiju. U tom slučaju, neophodno je obezbiti što je moguće više informacija o slučaju (identitet deteta/mlade osobe – anonimizirati), šta je verska zajednica preduzela, šta je već preduzeto u saradnji s drugim institucijama, detaljan opis osobe i ponašanja koja su izazvali reakciju verske zajednice, stav roditelja ili staratelja po tom pitanju i, u skladu s programom, savetovati se s policijom o daljim merama i postupcima;
- Prijave se mogu podneti usmeno, ali je neophodno u za to predviđenom roku podneti i pismenu prijavu sa svim podacima koji su u tom trenutku prikupljeni (poštovati princip anonimizacije u cilju zaštite identiteta deteta ili mlade osobe);
- U situacijama kad sam sistem, kroz redovnu saradnju institucija i zajednički *case management* ne reši slučaj u skladu s individualnim planom pomoći i podrške i željenim rezultatima, verska zajednica upućuje slučaj Gradskom koordinacionom telu;
- Verski službenik koji je prvi uočio promenu i započeo proces rada s detetom/mladom osobom pod rizikom mora sačuvati početno poverenje i održavati kontakt, sve vreme dok traje pružanje pomoći i podrške, čak i kada slučaj preuzme druga institucija ili organizacija ili Gradsko koordinaciono telo i Operativni tim GKT-a;
- Ukoliko je dete/mlada osoba pristupila s poverenjem verskom službeniku, on mora imati profesionalnu i moralnu dužnost da se ponaša kao njegov zastupnik i radi u njegovom najboljem interesu;
- Ukoliko je moguće, u skladu s kapacitetima verske zajednice uz angažovanje stručnog lica, razviti i primenjivati dopunski program rada s mладима (vršnjačkom grupom) s ciljem problematizovanja uočenih faktora rizika ili signala radikalizacije.

3.9 Protokol za zdravstvene ustanove

Zdravlje i zdravstvena zaštita nisu izolovani od ostalih društvenih sistema i opštih društvenih tokova. Intersektorska saradnja, zdravstvena osvešćenost donosi-laca odluka u svim društvenim sektorima i kreiranje javne politike za zdravlje, sve više su neophodan uslov očuvanja i unapređenja zdravlja u svakoj sredini, isto toliko koliko i rad na ojačavanju zajednice i ličnih veština za očuvanje zdravlja.⁹⁷

Zdravlje predstavlja kategoriju koja je suštinski važna za ljudsku bezbednost i zbog toga svi akteri u oblasti zdravlja trebalo bi da unapređuju zdravstvene usluge kao javno dobro. Pokretanje društvenih akcija i ulaganja u socijalne aranžmane podrške, uključujući omogućavanje pristupa informacijama, da bi se uklonili dubinski razlozi lošeg zdravlja, uspostavljanje sistema ranog upozorenja i ublažavanje loših zdravstvenih efekata u trenucima kriza su značajni pokazatelji da jedno društvo brine o ljudskoj bezbednosti, bar kada je u pitanju njena zdravstvena dimenzija.⁹⁸ Ova dimenzija nas upućuje i na upotrebu termina zdravstvena bezbednost koji obuhvata aktivnosti usmerene na prevenciju pretnji zdravlju i životu zbog infektivnih i parazitskih bolesti, HIV-a i drugih virusa, bolesti izazvanih zagađenim vazduhom ili vodom, kao i neadekvatnim pristupom zdravstvenim službama.

Ostvarivanje obima zdravstvene zaštite, na koju imaju pravo građani, obezbeđuju direktno zdravstvene ustanove raznih profila.⁹⁹ One su u prvoj liniji omogućavanja direktnog korišćenja prava iz zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite na najpovoljniji način. Uloga zdravstvenih ustanova i zdravstvenih radnika u ovom smislu je neosporno najdelikatnija i najviše vezana za život i rad građana. Upravo zbog toga se delatnost zdravstvenih ustanova na ostvarivanju ciljeva zdravstvene zaštite tretira kao delatnost od posebnog društvenog značaja.

Prema shvatanjima moderne pedijatrije zdravstvena zaštita školske dece, pa i školske omladine, predstavlja nastavak zdravstvene zaštite odojčeta i male dece. Tu zdravstvenu zaštitu preuzima školski dispanzer, kao posebna organizaciona jedinica, ali s identičnim metodom rada. U sprovođenju mera zdravstvene zaštite

97 M. Kovandžić: *Zdravstveni aspekti sigurnosti, fokus sigurnosti*, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2006, str. 47.

98 Vivienne Taylor: *Stavljanje ljudske bezbednosti na vrh agende, Ljudska bezbednost*, Zbornik radova 2, priredila Dragana Dulić, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2006, str. 142–143.

99 Kao što je u članu 46. *Zakona o zdravstvenoj zaštiti RS* navedeno, vrste zdravstvenih ustanova su: dom zdravlja, apoteka, bolница (opšta i specijalna), zavod, zavod za javno zdravlje, klinika, institut, kliničko-bolnički centar i klinički centar. Zakon o zdravstvenoj zaštiti (*Sl. glasnik*, br. 107/2005, 72/2009 – dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 – dr. zakon, 93/2014, 96/2015 i 106/2015.).

školske dece za zdravstvenu službu, veoma je važno ostvarivanje stalne saradnje, a po potrebi i zajedničke akcije, s obrazovno-vaspitnim institucijama, ali i drugim institucijama koje rade s decom/mladima ili su neki njihovi programi usmereni ka mladima. Razvijanje takvog partnerstva s drugim institucijama iz lokalne zajednice u interesu zdravlja mladih podrazumeva i odgovarajuću razmenu informacija, poverljivost i profesionalnu odgovornost u svakom segmentu rada. Da bi se izgradilo adekvatno partnerstvo, važno je da zdravstvena ustanova razume lokalne probleme i bude u toku sa specifičnim pitanjima koja utiču na zajednicu.

Živimo u svetu gde se globalni problemi, veoma lako reflektuju na različite nivoe i kroz različite dimenzije, pa tako u isto vreme postaju i lokalni. Jedan od mnogih je i problem radikalizacije i nasilnog ekstremizma koji, između ostalih svojih refleksija, može imati i uvod u terorizam i terorističke aktivnosti. Zdravstvene ustanove i organizacije, prateći savremene trendove u ovoj oblasti, moraju preispitati dosadašnju praksu po tom pitanju (ako je ima) i preduzeti adekvatne korake kako bi poboljšali/povećali svoju odgovornost, naročito u prevenciji.

U mnogim zemljama, primenjuje se koncept javnog zdravlja u prevenciji ekstremizacije i radikalizacije, što podrazumeva uočavanje rizika i definisanje zaštitnih faktora. Pristup javnog zdravlja ima potencijal za podsticanje socijalne inkluzije i socijalne pravde u sredinama gde postoji osećaj ugroženosti članova te zajednice od nasilnog ekstremizma koji može voditi u terorizam, da destigmatizuje *sumnive zajednice* i da identifikuju i bave se zajedničkim pitanjima nepravde ili marginalizacije. Pored toga, pristup javnog zdravlja može olakšati identifikaciju faktora za zaštitu pojedinaca od uvlačenja ili indukcije u nasilne ideologije tokom kritičnog razvojnog perioda.

Prema članu 119. *Zakona o zdravstvenoj zaštiti*¹⁰⁰ Republike Srbije pod javnim zdravljem, podrazumeva se *ostvarivanje javnog interesa* stvaranjem uslova za očuvanje zdravlja stanovništva putem organizovanih sveobuhvatnih aktivnosti društva usmerenih na očuvanje fizičkog i psihičkog zdravlja, a prema članu 2. *Zakona o javnom zdravlju*¹⁰¹ oblasti delovanja javnog zdravljusu funkcije javnog zdravlja, skupovi aktivnosti i usluga koje su prevashodno namenjene populaciji kao celini i čijim se sprovođenjem izvršavaju glavni zadaci javnog zdravlja koji uključuju i nadzor nad zdravljem i blagostanjem populacije, zastupanje, komunikaciju i društvenu mobilizaciju za zdravlje i unapređenje javno-zdravstvenih istraživanja za politiku i praksu zasnovanu na dokazima.

100 *Zakon o zdravstvenoj zaštiti* (*Službeni glasnik*, br. 107/2005, 72/2009 – dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 – dr. zakon, 93/2014, 96/2015 i 106/2015).

101 *Službeni glasnik RS*, br. 15/2016.

U literaturi i praktičnim politikama mnogih zemalja, *radikalizacija se postavlja kao pitanje javnog zdravlja* i to iz sledećih glavnih razloga: koncept javnog zdravlja se odnosi na zdravlje zajednice; odnosi se, pre svega, na prevenciju, jer kada govorimo o kontekstu i oblasti intervencije javno zdravlje obuhvata sve tačke uzročno-posledične veze; zastupa preventivni pristup koji nije određen profesionalnom disciplinom, već efektivnošću, celishodnošću, troškovima i socijalnom prihvatljivošću intervencija; operativni kontekst javnog zdravlja je da deluje u okviru državnog konteksta, zahtevajući i reagovanje na zakonodavstvo, regulative i političke direktive.¹⁰²

U okviru *Radne grupe za zdravlje (Health Working Group) RAN (Radicalisation Awareness Network)*, podstiču se i preispituju prakse i potrebe zdravstvenog sektora u zemljama EU, kako bi se osiguralo da imaju sisteme i procese kojima bi se *smanjio rizik od radikalizacije*, kao i za jačanje i opremanje *prve linije fronta* zdravstvenih radnika sa znanjem (obukom), mehanizmima i smernicama za rizik od radikalizacije. Ovakvi sistemi i procesi bi pomogli zdravstvenim radnicima da shvate kako oni mogu da pruže pomoć, podršku ili preusmerenje na one ugrožene pojedince koji su u riziku od radikalizacije i kako raditi u pretkrivičnoj fazi.

Što se tiče loše prakse, prva konferencija *Radne grupe za zdravlje* održana je u Pragu 27–28. septembra 2012. godine i pokazala da 88% zemalja (osim Velike Britanije i Holandije), nemaju nikakve izgrađene strukture u zdravstvu, kako bi kontrolisali rizik od radikalizacije. Zanimljivost je da je 45% zemalja prijavilo da su već morale da se bave pitanjem radikalizacije u zdravstvu bez smernica, preporuka politike ili formalne podrške. Upravo dalja istraživanja o tome će pomoći da se istakne neophodnost za razvoj politike i prakse u ovoj oblasti.¹⁰³

Sa iste konferencije proizašle su i ključne tačke na koje se treba fokusirati u budućem radu u ovoj oblasti, kao što su: definisanje jasnih nacionalnih politika o upravljanju radikalizacijom, kreiranje korpusa znanja u zdravstvenom sektoru o radikalizaciji, razvoj partnerstva u javnom sektoru i stvaranje osnove za razmenu informacija; razvijanje jedinstvenog dokumentovanja i opisa procesa za delovanje u odnosu na probleme u zdravstvu; razvijanje politika i procedura; podizanje svesti zdravstvenih radnika; razvoj smernica i publikacija; razvoj programa obuke; favorizovanje međusektorskog pristupa procesu intervencije u pružanju pomoći i podrške onima koji su identifikovani kao ugroženi; podsticanje zajednice da primenjuje holistički pristup sa širokim spektrom partnera u javnom sektoru (od

102 P.W. O' Carroll, W.M. Yasnoff, E. Ward, L.H. Rippas, E.L. Martin: *Public Health Informatics and Information System*, New York: Springer – Verlag, 2003.

103 *Proposed policy recommendations for the high level Conference from the RAN Health Working Group*, December, 2012.

policije do škole, zdravstvenih institucija, centra za socijalni rad, zatvora itd.); pokretanje istraživanja koja bi se bavila ne samo radikalizovanim i ekstremnim osobama i pojavama koje vode terorizmu, već i drugim oblicima nasilnog ekstremizma; podsticanje promene paradigme u načinu razmišljanja i delovanja u pogledu poverljivosti pacijenata i razmene informacija – prelazak s *Ne, osim ako... do Da, ako...*¹⁰⁴

Zdravstveni radnici u procesu rada s korisnicima zdravstvenih usluga i tretmana imaju pristup pacijentima u bolnici, na klinici, u domu zdravlja, ordinaciji, dispanzeru ili tokom kućne posete i nege. Tokom kontakta s pacijentom zdravstveni radnik prolazi kroz različite faze i situacije koje mogu proizvesti razlog za zabrinutost u vezi narušene sigurnosti i bezbednosti pacijenta ili njegove porodice. Zbog toga je važno da se dogovore protokoli i procedure koji bi omogućili da se ove briga podele i doprinese većoj sigurnosti ili bezbednosti. Naime, obavljajući svoje svakodnevne rutinske aktivnosti, zdravstveni radnici mogu uvideti promene u ponašanju pacijenata, koji su takvog karaktera da izazivaju zabrinutost. Postoje određene zakonske i podzakonske norme u svakoj zemlji, pa i u Republici Srbiji, koje određuju postupke zdravstvenih radnika u slučaju saznanja ili sumnje da je pacijent uključen u neku kriminalnu aktivnost, kao potencijalni počinilac ili kao žrtva. U tom slučaju, konsultuju se ili poštuju određene odredbe Krivičnog zakonika, Porođičnog zakona, Zakona o zdravstvenoj zaštiti, Zakona o javnom zdravlju i mnogi drugi. Takođe, konsultuju se i podzakonski akti, opšti i posebni protokoli i drugo. Tako, na primer, poznat je *Poseban protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*¹⁰⁵. Ovaj Protokol može poslužiti kao dobra polazna osnova i za kreiranje procedura ili postupaka u slučaju uočene radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

Kada govorimo o prevenciji, ona je važna i za decu i mlade koji su identifikovani da su pod rizikom od radikalizacije i nasilnog ekstremizma i u tom slučaju moraju se evidentirati specifičnosti rada zdravstvenih radnika u tim situacijama. Stručna lica zdravstvenih ustanova u svom radu mogu susresti i tretirati decu i mlade koji su ugroženi ili pod sumnjom da su radika-

104 Isto.

105 Vlada Republike Srbije je 2005. godine usvojila *Opšti protokol zagaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja*. *Opšti protokol* se odnosina svu decu, bez diskriminacije, odnosno bez obzira na porodični status, etničko poreklo i sve druge socijalne ili individualne karakteristike deteta (boju, rasu, pol, jezik, veroispovest, nacionalnost, mentalne, fizičke ili druge specifičnosti deteta) i njegove porodice. U skladu s odredbama *Opšteg protokola* predviđeno je da ministarstva u čijoj su nadležnosti poslovi porodično-pravne i socijalne zaštite, pravosuđa, unutrašnjih poslova, zdravlja i obrazovanja izrade posebne protokole postupanja kojim će se detaljnije razraditi interni postupci unutar svakog pojedinačnog sistema i unutar pojedinačnih ustanova u situacijama kada postoji sumnja da je neko dete doživelo ili je pod rizikom da doživi zlostavljanje i zanemarivanje.

lizovani ili deo nasilnih ekstremističkih grupa. Naime, postoje već saznanja da osobe s mentalnim zdravstvenim problemima mogu biti lakše uključeni u proces radikalizacije i nasilnog ekstremizma, a naročito deca i mlađi u specifičnom razvojnom periodu.¹⁰⁶

Ključni izazov za zdravstveni sektor je obezbediti da, tamo gde postoji naznaka da je neko (dete ili mlađa osoba) izložen riziku, u procesu radikalizacije ili uključen u ekstremističku grupu, zdravstveni radnici korektno protumače i interpretiraju te znake i pruže adekvatnu podršku za izlazak iz te pozicije. Prevencija u odnosu na osobu koja može da postane i terorista ili bude podržana od strane terorističke organizacije nije toliko drugačija od zaštite ugrožene individue od drugih formi eksplatacije.¹⁰⁷

Kao i sve druge institucije u lokalnoj zajednici koje su uključene u proces osmišljavanja politika, procedura i protokola za reagovanje na moguću i/ili uočenu radikalizaciju i nasilni ekstremizam i zdravstvene organizacije i institucije moraju da obezbede: podizanje svesti zdravstvenih radnika kako bi prepoznali eksplataciju, nasilje, zanemarivanje, radikalizaciju, kao i sklonost ka nasilnom ekstremizmu kod dece i mlađih; podržati pacijente koji su izloženi riziku od navedenih pretnji u svojim zajednicama; pratiti navedene rizike, naročito kada se ispoljavaju u vidu incidenata; osigurati politike, procedure i protokole kao podršku osnovnim vrednostima organizacije i institucije, omogućiti razvijanje sveobuhvatnijeg i sadržajnijeg partnerstva i odgovarajuću razmenu informacija s drugim institucijama javnog sektora, ali i s humanitarnim organizacijama i privatnim zdravstvenim sektorom.

Postupanje zdravstvenih ustanova u slučaju uočene radikalizacije i nasilnog ekstremizma

Kao i kod drugih institucija u lokalnoj zajednici, neophodno je na početku identifikovati službu, organizacionu jedinicu ili više njih u okviru zdravstvene ustanove, koji u okviru svojih nadležnosti imaju definisan i rad s decom i mlađima. To mogu biti: Služba za zdravstvenu zaštitu dece i školske dece, Savetovalište za mlade, ali i odeljenje ili odsek za zdravstvenu zaštitu dece i polivalentnu patronažu.

Na osnovu već definisanih procedura u okviru **Posebnog protokola sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja** neophodno je utvrditi korake koji će se preduzimati u slučaju saznanja ili sumnje da je dete/mlada osoba pod rizikom od ekstremizma i radikalizma ili podložna uticaju nasilnog ekstremizma. Svi zaposleni u zdravstvenim ustan-

106 DH – Central Prevent Team, NHS Finance, Performance and Operations: Building Partnerships, Staying Safe, The health sector contribution to HM Government's, Prevent strategy: guidance for healthcare organizations, 2011.

107 Isto, str. 6.

vama moraju biti makar informisani o postojanju smernica i procedura, ali i o osnovnim koracima koji se preduzimaju u slučaju da se primete znaci ili simptomi koji ukazuju na zlostavljanje, zanemarivanje ili radikalizaciju. Podrazumeva se da je svaki konkretni korak deo obuke i edukacije o radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu koju je zdravstveni radnik prošao. Smernice i koraci u okviru ovog protokola se moraju periodično ažurirati i na osnovu izmena u zakonskim i podzakonskim rešenjima, ali i na osnovu iskustva, tj. prakse.

Referalni mehanizam prepoznaće zdravstvene ustanove kao moguće ulazne tačke u sistem podrške – **tačke prvog kontakta**. Mogući način prvog kontakta – saznanje ili sumnja da je dete/mlada osoba pod rizikom ili povezana s radikalizmom mogu se dobiti kroz rad zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika na svim nivoima zdravstvene zaštite. Najvažniju ulogu u prepoznavanju izloženosti riziku ili otkrivanju radikalizacije, kao i kod zlostavljanja i zanemarivanja, vršnjačkog ili kakvog drugog oblika nasilja kada su deca/mlade osobe uključene kao žrtve ili počinioци, ima primarna zdravstvena zaštita (prilikom kontrolnih, sistematskih i drugih pregleda), tokom kućnih poseta i razgovora s porodicom.

- Zdravstveni radnik do sumnje ili saznanja dolazi na osnovu lične opservacije, uočavajući specifične promene u ponašanju, na osnovu informacija koje dobija od člana porodice ili neke druge osobe iz najbližeg okruženja ili poveravanjem od strane deteta ili mlađe osobe;
- Ukoliko se na osnovu primene **Okvira za procesnu ranjivostipotvrđi** da je sumnja ili saznanje osnovano, dokumentuje sve činjenice (morao bi da postoji određeni obrazac) i konsultuje se sa stručnim timom¹⁰⁸ koji je već obučen da reaguje u ovakvim situacijama;
- Procenjuje se rizik zajedno sa stručnim timom i ukoliko se utvrdi da je neophodno obavestiti socijalnog radnika u okviru zdravstvene ustanove to i učiniti ili obavestiti centar za socijalni rad;
- Na osnovu konsultacija sa socijalnim radnikom ili Službom za zaštitu dece i mlađih CSR-a, prikupljaju se i razmenjuju podaci o detetu/ mlađoj osobi i porodici koji mogu biti korisni za procenu rizika od radikalizacije i izradu plana preventivnog delovanja prema toj osobi. Ovaj

108 U manjim zdravstvenim ustanovama u kojima ne postoje uslovi za formiranje stručnog tima, u slučaju da lekar i sestra procene da ne mogu sami da zbrinu i zaštite dete, dete se šalje na viši nivo zdravstvene zaštite, odnosno u najbližu ustanovu u kojoj ovaj stručni tim postoji, a koja organizaciono pripada matičnoj zdravstvenoj ustanovi. Vidi: **Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja**, Ministarstvo zdravlja RS, Beograd, 2009.

postupak je isti, bez obzira na nivo zdravstvene zaštite (isti je i u primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj zdravstvenoj zaštiti);

- U slučaju da je utvrđeno da simptomi radikalizacije i nasilnog ekstremizma ukazuju na eventualno učinjeno krivično delo, neophodno je prijaviti i policiji i centru za socijalni rad;
- Kada postoji sumnja da je porodica možda izvor ekstremizacije i radikalizacije, neophodno je da dete ili mlada osoba ostane u zdravstvenoj ustanovi do dolaska policije ili predstavnika centra za socijalni rad koji će dalje odlučiti o lokaciji privremenog smeštaja;
- Neophodno je obaviti razgovor s detetom ili mlađom osobom, predočiti opcije i uključiti porodicu kako bi se podelila zabrinutost i upoznala s procedurom obaveštavanja centra za socijalni rad, pod uslovom da to neće povećati rizik od radikalizacije i eventualnog nasilnog ekstremizma;
- Prijave se mogu podneti usmeno, ali je neophodno u za to predviđenom roku podneti i pismenu prijavu sa svim podacima koji su u tom trenutku prikupljeni (poštovati princip anonimizacije u cilju zaštite identiteta deteta ili mlade osobe);
- Pružiti raspoložive usluge u okviru ustanove, kroz rad stručnog osoblja ili upućivanje savetovalištu za mlade u okviru zdravstvene ustanove;
- Rad s detetom ili mlađom osobom u okviru zdravstvene ustanove se mora aktivno pratiti, evidentirati i dokumentovati, a nakon izvesnog vremena takva odluka preispitati i po potrebi prijaviti drugim službama;
- Obavestiti školu, Tim za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja i razrednog starešinu, kako bi se uključili u izradu plana podrške i zaštite deteta ili mlade osobe;
- Plan rada i zaštite deteta ili mlade osobe pod rizikom ili u procesu radikalizacije priprema i koordinira njegovim upućivanjem CSR-a prema *Pravilniku o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad*. Zdravstveni radnik ili saradnik učestvuje od početka u pripremi i sprovođenju tog plana i po potrebi pruža terapijsku pomoć, psihološku podršku i održava početni kontakt s osobom, kao i nivo poverenja;
- Ukoliko je dete ili mlada osoba pristupila s poverenjem zdravstvenom radniku ili saradniku, oni moraju imati profesionalnu i moralnu dužnost da se ponašaju kao njihov zastupnik i da rade u njegovom najboljem interesu;
- U slučaju da sistem usluga nije uspeo sam da procesira slučaj, upućuje se Gradskom koordinacionom telu na dalje postupanje.

3.10 Protokol za kancelarije za mlađe i organizacije koje rade sa mladima

Kancelarija za mlađe grada Novog Pazara je organizaciona jedinica lokalne uprave koja ima zadatku da obezbedi okruženje koje omogućava mlađima da se razviju u onakve odrasle osobe kakve su potrebne društvu da bi napredovalo u budućnosti. Prema KZM, preko 50% stanovništva Novog Pazara mlađe je od 30 godina, a stopa nezaposlenosti ove populacije je 60%.¹⁰⁹

Pored toga što podržava i promoviše stvaralaštvo mlađih, pruža uslove i podršku za samoorganizovanje mlađih i aktivno učešće u kreiranju i sprovođenju kulturnih događaja, povećava dostupnost kulturnih, edukativnih i sportskih sadržaja, organizuje vršnjačku edukaciju o prevenciji nasilja i bolesti zavisnosti, zaštiti životne sredine i održivom razvoju, KZM je dužna pružati sistemsku, organizovanu i stalnu podršku mlađima i omogućavati delotvorno učešće u donošenju odluka koje utiču na njihov život. KZM ima zadatku da inicira i aktivno doprinosi uspostavljanju partnerstava i strateških saveza s različitim akterima na lokalnom nivou i aktivno sudjeluje u inicijativama, aktivnostima i sprovođenju lokalnih politika koje se tiču mlađih u cilju stvaranja uslova za podršku mlađima u organizovanju, društvenom delovanju, razvoju i ostvarivanju potencijala na ličnu i društvenu dobrobit.

Takođe, minimalni standardi¹¹⁰ za kreiranje i sprovođenje inkluzivne omladinske politike zahtevaju široku otvorenost KZM za osetljive i ranjive grupe mlađih uključujući i informisanje o postojećim lokalnim uslugama namenjenim njihovim potrebama, obezbeđivanje usluga/aktivnosti koje odgovaraju na potrebe mlađih pod rizikom, senzibilizaciju mlađih za probleme mlađih iz osetljivih grupa, osnaživanje mlađih iz osetljivih grupa i rad na unapređenju položaja mlađih iz osetljivih grupa.

Kao lokalni servis mlađih građana i građanki Novog Pazara, budući da je najbliža mlađima, KZM ima obavezu i mogućnost da efikasno odgovara na različite potrebe mlađih, uključujući i bezbednosne izazove, rizike i pretnje s kojima se suočavaju. Prema Popisu 2011. jedna trećina populacije Novog Pazara su deca i mlađi od 10 do 29 godina, ujednačeno raspoređeni prema uzrasnim kategorijama, što je znatno više u odnosu na jednu petinu mlađih na nivou države. S druge strane, Novi Pazar nema dovoljno ekonomskih mogućnosti da mlađima obezbedi adekvatne mogućnosti za razvoj.¹¹¹

109 <http://pazarce.info/o-nama/>

110 http://www.panacea.rs/publikacije/lap_proces_revizije_nacrt.doc

<http://koms.rs/wp-content/uploads/2016/12/Smernice-za-uklju%C4%8Divanje-bezbednosti-u-LAPZM.pdf>

111 Milka Bubalo-Živković, Tamara Lukić: *Mlađi u Srbiji početkom 21. veka*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2015, str. 14–23.

Mlađi u Novom Pazaru decenijama se suočavaju s brojnim ekonomskim, političkim i društvenim nestabilnostima što ih višestrukom onemogućava da u *najmlađem gradu u Evropi* dođu do izražaja. Brojne infrastrukturne, ekonomske, političke i društvene nestabilnosti posebno utiču na decu i mlađe. Siromaštvo i socijalna isključenost, nezaposlenost, nedostatak vladavine prava i korupcija, stalni osećaj lišavanja i nepravde, apatija i ukupni manjak angažmana i empatije, podele na *Mi i Oni*, formiranje grupa duž političkih, verskih i etničkih linija, antagonizmi i govor mržnje, normalizacija i legitimizacija nasilja, socijalna isključenost, neprilagođeno obrazovanje, nizak stepen inkluzivnog obrazovanja, odustvo interkulturnog obrazovanja, osnovni je okvir u kome žive mlađi u Novom Pazaru. Analize ukazuju da se deca i mlađi koji odrastaju u siromaštvu i kasnije tokom života nalaze u depriviligovanom položaju u obrazovnom sistemu i na tržištu rada. Takođe, često su izloženi diskriminaciji i isključeni iz drugih uobičajenih tokova koji su bitni mlađima.

U Istraživanju o položaju i potrebama mlađih u Srbiji iz 2015. godine mlađi kao najveće pretnje svojoj bezbednosti vide kriminal, terorizam, različite oblike nasilja (ideološki, etnički, verski, rasno motivisano nasilje, vršnjačko nasilje, porodično nasilje) među kojima i digitalno nasilje i ekološke pretnje.¹¹² Bezbednost mlađih predstavlja značajan deo *Nacionalne strategije za mlađe za period od 2015. do 2025. godine*¹¹³. Uključivanjem bezbednosti među prioritete oblasti *Strategije* prepoznato je da bezbednost čini važan deo svakodnevног života mlađih u Srbiji i da predstavlja pretpostavku održivog i inkulzivnog razvoja. Mlađi kao društvena grupa imaju specifične sigurnosne potrebe i bezbednosne probleme koji zahtevaju razvijanje posebnih pristupa koji uključuju angažovanje raznovrsnih aktera društvenog i političkog života na lokalnom nivou, jer u okviru lokalne zajednice mlađi neposredno ostvaruju svoja prava da u *potpunosti razvijaju svoj potencijal i doprinose ličnom i društvenom razvoju i dobrobiti*.

Osim *Nacionalne strategije za mlađe 2015–2025.* i *Akcionog plana za sprovođenje Strategije 2015–2018.* unapređenje bezbednosti i bezbednosne kulture mlađih izdvojeno je kao jedan od osnovnih društvenih zahteva i u drugim temeljnim dokumentima omladinske i bezbednosne politike – *Zakon o mlađima*¹¹⁴ i *Strategiji nacionalne bezbednosti*¹¹⁵.

112 *Istraživanje o položaju i potrebama mlađih u Srbiji II*, Ninamedia Research, oktobar–novembar 2015., str. 62.

113 *Nacionalna strategija za mlađe 2015–2025., Službeni glasnik RS*, br. 22/2015.

114 *Zakon o mlađima*, članovi 10 i 26, *Službeni glasnik RS*, br. 50/2011.

115 *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, Beograd, 2009, str. 27.

*Strategija policije u zajednici*¹¹⁶ (2013), koja predviđa brojne organizacione i konceptualne promene u radu policije, identificuje mlade kao jednu od društvenih grupa najčešće izloženih bezbednosnim rizicima čijem bezbednosnom obrazovanju treba posvetiti posebnu pažnju.

Savet bezbednosti UN-a usvojio je 2015. godine *Rezoluciju 2250 o mladima, miru i bezbednosti*. Ova, po mnogo čemu istorijska, rezolucija postavlja pet temelja za akciju ka poboljšanju bezbednosti mlađih – jačanje učešća mlađih, saradnja na svim nivoima, zaštita mlađog civilnog stanovništva u sukobima, prevencija sukoba i uključivanje mlađih u razvijanje i sprovođenje aktivnosti prevencije, kao i reintegracija mlađih koji su bili uključeni u oružane sukobe. *Rezolucija* tako prepoznaje mlađe ne samo kao žrtve i počinioce u sukobima, već i kao aktere izgradnje mira i prevencije sukoba.¹¹⁷

Takođe, *Plan akcije za prevenciju nasilnog ekstremizma* generalnog sekretara UN-a odražava isti poziv za integraciju mlađih u donošenje odluka i podršku učešća mlađih u aktivnostima usmerenim na PVE (prevenciju nasilnog ekstremizma).

Na Ministarskom savetu OEBS-a u Beogradu 2015. godine usvojena je *Deklaracija o mlađima i bezbednosti* kojom se ističe značaj sveobuhvatnog pristupa kada su bezbednosne potrebe mlađih u pitanju.¹¹⁸ Akcioni plan OEBS-a za mlađe, nastao u okviru simulacije rada ove organizacije u kojoj su učestvovali mlađi iz svih država učesnica, daje niz preporuka za unapređenje bezbednosti mlađih u OEBS regiji. Preporuke obuhvataju oblasti zaštite ljudskih prava, nediskriminacije, zaštite zdravlja i blagostanja mlađih, zaštite životne sredine i promocije aktivnog učešća.¹¹⁹

U brojnim evropskim dokumentima upravo su aktivno učešće mlađih i međusektorska saradnja postavljeni za preduslove poboljšanja položaja ove društvene grupe u svim oblastima, pa i kada je bezbednost u pitanju. *Strategija za mlađe EU 2010–2018.* promoviše intersektorski pristup koji osigurava da interesi mlađih budu uzeti u obzir tokom kreiranja javnih politika.¹²⁰ *Rezolucija Saveta Evrope o omladinskoj politici* takođe naglašava međusektorsku prirodu ove politike i značaj uključivanja mlađih u fazu formulisanja, sprovođenja i

116 *Strategija policije u zajednici*, Službeni glasnik RS, br. 43/2013.

117 UN SC Resolution 2250 on Youth, Peace and Security, December 9, 2015. (<https://www.sfcg.org//wp-content/uploads/2015/12/New-Doc-1.pdf>)

118 *Declaration on Youth and Security*, OSCE, 22nd Meeting, Ministerial Council, Belgrade, 2015.

119 Ovaj AP proizvod je rad mlađih u okviru Modela OEBS-a i treba da posluži kao osnova za usvajanje sličnog dokumenta u okviru OEBS. *Model OSCE Youth Action Plan*, 2014.

120 *EU Youth Strategy* (http://ec.europa.eu/youth/policy/youth_strategy/index_en.htm), 10.12.2015.

ocenjivanja rezultata politika.¹²¹ Značaj učešća mlađih na lokalnom nivou naglašava *Evropska povelja o participaciji mlađih u lokalnom i regionalnom životu*.¹²²

Strategija bezbednog grada Novog Pazara za period 2016–2020. ističe da je bezbednost i sigurnost mlađih neodvojivo povezana s bezbednošću i sigurnošću same lokalne zajednice. Od šest strateških prioriteta jedan je usmeren ka bezbednosti mlađih. *Razvijanje bezbednosne kulture građana, a posebno mlađih, predstavlja značajan osnov unapređenja lokalne bezbednosti. Za sigurnost građana važno je da znaju kako da sami doprinesu ličnoj i zajedničkoj bezbednosti. Za mlađe je značajno da, s jedne strane postanu svesni bezbednosnih rizika, a s druge kvaliteta koji im nudi usvajanje zdravih stilova života.*¹²³

Zaštita mlađih od ekstremizma i radikalizma koji može voditi u nasilje zadatak je svih lokalnih aktera, jer promena perspektive zahteva uključenost i multidi-menzionalni pristup zasnovan na učinkovitim merama prevencije. Skoro 70% starijeg stanovništva Srbije vidi internet i društvene mreže kao pretnju za bezbednost mlađih i smatra da mlađi nisu dovoljno upućeni kako da se zaštite od sajber opasnosti. Sveprisutnost ekstremističkih sadržaja i propagande na internetu i društvenim mrežama posebna je opasnost za mlađe. Uzimajući u obzir značaj i rasprostranjenost problema KZM može dati svoj doprinos, prvenstveno kroz edukativni i preventivni rad.

KZM je sastavni deo referalnog mehanizma za preventivno delovanje šireg društvenog pristupa koji na sveobuhvatan način odgovara na zabrinutosti, potrebe i interes dece i mlađih pod rizikom ili povezanih s ekstremizmom i radikalizmom, naročito onih koji pripadaju osetljivim grupama ili pokazuju probleme u prilagođavanju u užem i širem socijalnom okruženju. KZM ima jedinstven odnos s mlađima i dobru poziciju za rani preventivni rad i promenu perspektive: iz rizika u priliku, iz straha u otvorenost, iz kontrole u osnaživanje.

Referalni mehanizam prepoznaće KZM kao moguću **tačku prvog kontakta** za decu/mlade pod rizikom ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom. Da bi mogli učinkovito prepoznati i odgovoriti na izazove, rizike i pretnje od ekstremizma i radikalizma, omladinski radnici i drugi profesionalci koji rade s mlađima trebaju imati čvrsto razumevanje procesa ekstremizacije i radikalizacije, uzroka i posledica po decu i mlađe kao i po zajednicu u celini. Zato je prvi korak u podizanju kapaciteta usvajanje ujednačene definicije ovih društvenih fenomena.

121 Resolution CM/Res (2008)23 on the youth policy of the Council of Europe, https://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/IG_Coop/Documents/CM_Res_08_youth_policy_en.pdf, 5.12.2015.

122 Izmenjena i dopunjena *Evropska povelja o participaciji mlađih u lokalnom i regionalnom životu*, Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Evrope, Strasbourg, 2003.

123 *Strategija bezbednog grada Novog Pazara za period 2016–2020.*

tvenih fenomena, opsega postojanja problema na nivou zajednice, dinamike procesa i narativa koji ga prate i objašnjenja kako određene grupe dece/mladih mogu biti podložnije uticajima i u većem riziku ili mogu nailaziti na veće prepreke u potrazi za podrškom i zaštitom.

Prema navedenom kontekstu, KZM razmatra uticaj ekstremizma i radikalizma na mlade, definiše preventivne mere i prepoznaće ulogu mladih u sprovođenju preventivnih mera. Jer mladi ljudi nisu problem, samo neki od njih mogu biti izloženi povećanom riziku. Zato su mladi partneri s odraslima u svim preventivnim akcijama i deo rešenja.

KZM ima posebno važnu ulogu u podizanju kapaciteta i resursa zajednice koji mogu doprineti prevenciji eventualnog mladalačkog trenda usvajanja ekstremističkih narativa, stavova i ponašanja. Pozitivnim i osnažujućim pristupom mladima (kad se osećaju nesigurno, neosnaženo, nepriznato, diskriminisano i isključeno) i njihovom socijalnom okruženju smanjuje se prostor za moguću radikalizaciju i regrutovanje za ciljeve koji vode ka nasilju.

Preventivni rad Kancelarije za mlade:

- Planirati i sprovesti obuku za upoznavanje s *Okvirom za procenu ranjivosti* i njegovu primenu za zaposlene, saradnike i predstavnike partnerskih organizacija;
- Podržavati i omogućavati učešće zaposlenima i saradnicima u programima obuke koji imaju za cilj jačanje interkulturnog razumevanja, suzbijanja svih oblika nasilja uključujući i ekstremizam i radikalizam, ali i razvijanje saradnje, tolerancije i solidarnosti;
- Redovno organizovati tribine, panel diskusije, debate i radionice o uzrocima i posledicama vršnjačkog i ostalih vrsta nasilja, ekstremizma, netolerancije među mladima i sličnih problema uočenih u lokalnoj zajednici;
- Planirati, sprovoditi i/ili podržavati stalnu edukaciju za decu i mlade za toleranciju i poštovanje ljudskih prava, prepoznavanje diskriminacije i mirno razrešavanje konfliktta;
- Osmisliti samostalno ili u saradnji s drugim akterima i sprovoditi programe i aktivnosti za jačanje otpornosti zajednice, a posebno mladih, (podsticati komunikaciju i razumevanje unutar zajednice, dekonstruisati stereotipe, prevazilaziti postojeće podele) kako bi se umanjivali rizici i pretnje od radikalizacije;
- Osmisliti samostalno ili u saradnji s drugim akterima i sprovoditi programe i aktivnosti za podizanje fleksibilnosti mladih (jačati svest i kompetentnost mladih da se bave izazovnim situacijama na pozitivan, snažan i (samo)poštjući način i postanu snažniji posle izazovnih iskustava);
- Izgrađivati i osnaživati partnerstva i redovnu saradnju sa školama, sportskim klubovima, zdravstvenim socijalnim ustanovama i drugim institucijama, OCD i medijima, uključujući i verske zajednice, kako bi se zajednički planirali i sprovodili programi i akcije za osnaživanje interkulturnog dijaloga, tolerancije, dekonstrukcije predrasuda i stereotipa, suzbijanje svih oblika nasilja i jačanje socijalne kohezije;
- U saradnji s drugim akterima planirati, sprovoditi koordinirane aktivnosti usmerene ka promociji interkulturnosti kao osnovne društvene vrednosti;
- Planirati i sprovoditi programe koji su namenjeni deci i mladima koji pate zbog isključenosti, diskriminacije, vršnjačkog ili kojeg drugog nasilja, siromaštva ili imaju problem u izgradnji sopstvenog identiteta i jačati njihove sposobnosti da prave zdrave izbore za sebe i društvo uopšte. Podržavati i ohrabrvati učešće mladih u edukativnim programima i obukama koje imaju za cilj obrazovanje za ljudska prava i demokratiju podizanje kapaciteta za promovisanje interkulturnog dijaloga, tolerancije, kulture mira, socijalne i rodne ravnopravnosti;
- Podržavati i učestvovati u sprovođenju kulturnih i umetničkih programa i tradicionalnih sportskih manifestacija kroz promovisanje različitih aspekata koncepta ljudske sigurnosti;
- Promovisati uspešne mlade (sportiste, umetnike, stvaraoce i dr.) kao uzore i uključivati ih kao kredibilne nosioce poruka – mladi za mlade;
- Redovno organizovati radionice, diskusije i druge vrste edukacije mladih o bezbednom korišćenju interneta i bezbednosnim rizicima koje nosi redovno prisustvo u sajber prostoru;
- U partnerstvu sa sportskim klubovima, medijima i drugim zainteresovanim stranama osmislati i realizovati kampanje protiv nasilja na sportskim događajima;
- Planirati, sprovoditi i podržavati programe vršnjačke edukacije u oblasti bezbednog ponaša-

nja na internetu i prevencije sajber nasilja;

- Zagovarati da bezbednost mladih bude jedna od stalnih tema na agendi skupštinskih saveta za bezbednosti, rodnu ravnopravnost i međunarodne odnose, s ciljem zajedničkog doprinosa razvijanju bezbednosne kulture mladih i umanjenju rizika od ekstremizma i radikalizma;
- Razvijati edukativne kampanje za roditelje s ciljem jačanja njihove sposobnosti ranog prepoznavanja i sprečavanja sajber nasilja i nebezbednog ponašanja dece i mladih na internetu;
- Podržavati programe OCD koji se bave poboljšanjem položaja ranjivih grupa mladih;
- Podržavati programe OCD s temom bezbednosti na internetu i prevencije sajber nasilja (u odnosu na mlade, ali i njihove roditelje).

Preventivni rad zaposlenih i saradnika KZM

Preventivni rad zaposlenih i saradnika u KZM ogleda se najpre u posedovanju znanja o nekim od uzroka ekstremizma i radikalizma, mogućim signalima ovih procesa i pravovremenom reagovanju; svesnosti o mogućnosti da je neko u bližem okruženju u opasnosti od radikalizacije; proaktivnom odgovoru na svaku prijavu diskriminacije i pomaganju da se razdvoji percepcija od iskustva diskriminacije te upućivanju na legitimna sredstva ispravljanja nepravde i otklanjanja diskriminacije kad god se pokaže da je diskriminacija stvarna; jasnoj svesti da se i drugi stručnjaci bave ovim pitanjima i mogu biti uključeni u proces kao podrška ka pozitivnom ishodu; poznavanju i primeni *Okvira za procenu ranjivosti*, kad se proceni da je to potrebno i konačno u njihovom razumevanju da deca/mladi pod rizikom, istovremeno mogu biti i:

- u potrazi za identitetom, pripadanjem i priznavanjem (ekstremističke grupe nude upakovana *gotova rešenja i jasna pravila što može biti atraktivno mladima koji su u potrazi za identitetom i pripadnošću*);
- povezani s nekom radikalizovanom osobom (brat, roditelj, blizak prijatelj), što dodatno povećava rizik;
- žrtve diskriminacije, percipirane ili stvarne, kao pojedinci ili pripadnici grupe;
- introvertni, socijalno izolovani ili žrtve zlostavljanja.

Postupanje KZM u slučaju dece/mladih pod rizikom od ekstremizma i radikalizma

Referalni mehanizam prepoznaće KZM kao moguću **tačku prvog kontakta** za decu/mlade pod rizikom ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom. Do sumnje ili saznanja da je dete/mlada osoba pod rizikom ili uočavanje signala moguće radikalizacije može doći svaki zaposleni u KZM. Najvažniju ulogu u prepoznavanju izloženosti riziku ili otkrivanju moguće radikalizacije imaju zaposleni koji neposredno rade s decom i mlađima.

KZM, kao i sve druge institucije u lokalnoj zajednici, mora imati sistematičan pristup koji podrazumeva fazu identifikacije, upućivanja i intervencije u slučaju kad su njihovi članovi/aktivisti, volonteri ili korisnici/učesnici u aktivnostima, deca i mladi pod rizikom ili s uočenim signalima koji upućuju/upozoravaju na mogući ekstremizam i radikalizam.

- Zaposleni ili saradnik KZM-a do sumnje ili saznanja dolazi na osnovu lične opservacije, uočavajući specifične promene u ponašanju, na osnovu informacija koje dobija od člana grupe s kojom radi, člana porodice ili neke druge osobe iz najbližeg okruženja ili poveravanjem od strane deteta ili mlade osobe;
- Svako nasilničko ponašanje tokom priprema i/ili realizacije javnih događaja i aktivnosti ili saznanje o vršnjačkom, navijačkom ili porodičnom nasilju čiji je akter član/aktivista KZM ili korisnik/učesnik u aktivnostima, dete ili mlada osoba, kao žrtva ili počinilac, trebalo bi biti povod za zabrinutost i razlog da se ta zabrinutost podeli s koordinatorom programa i direktorom KZM-a;
- Svako uočavanje moguće izloženosti faktorima rizika ili uočenih znakova koji upozoravaju/ukazuju na moguću radikalizaciju mora biti povod za zabrinutost i razlog da se ta zabrinutost podeli s koordinatorom programa i direktorom KZM-a;
- Prikupljaju se i razmenjuju podaci o detetu/ mladoj osobi i porodici koji mogu biti korisni za procenu izloženosti riziku, ali i procenu moguće radikalizacije i izradu plana delovanja prema toj osobi;
- Analiza stanja, između ostalog uključuje i procenu moguće povezanosti nasilja s ekstremizmom i radikalizmom, učestalosti incidentnih situacija ili uočenih promena u stavovima i ponašanju, gde se dešava (u KZM/radnom prostoru ili van njega), ko su drugi akteri;
- Omladinski radnik (ekudator, saradnik), direk-

- tor i lice obučeno za postupanje u ovakvim situacijama na osnovu analize stanja procenjuju rizik u skladu s *Okvirom za procenu ranjivosti i zakonskom regulativom* i donose odluku o načinu reagovanja i merama koje se mogu preduzeti (preventivne/mere ili intervencije/reaktivne mere);
- Obavlja se razgovor s detetom ili mlaodom osobom, predočavaju opcije i uključuje porodica kako bi se podelila zabrinutost;
  - Uz saglasnost roditelja ili staratelja uključiti i socijalnog radnika, a obavezno ako je u pitanju maloletnik;
  - Ako postoji sumnja da je porodica izvor radikalizacije, neophodno je u saradnji s drugim institucijama (škola, CSR, policija) preduzeti mere koje neće *učiniti štetu* detetu ili mladoj osobi;
  - Ukoliko je u pitanju dete/mlada osoba školskog uzrasta, informisati školu, Tim za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, kako bi se uključili u izradu plana podrške i zaštite deteta/ mlade osobe;
  - Kad god se uključuju druge institucije primenjivati postupak anonimizacije radi zaštite prava ličnosti;
  - Uz informisani pristanak i uključenost mlade osobe i roditelja/staratelja, kad god je to moguće razviti i primeniti individualni plan podrške i pomoći uz puno poštovanje ljudskih prava;
  - U svakoj složenijoj situaciji i procenjenim okolnostima koje prevazilaze mogućnosti KZM-a, podeliti zabrinutost i primeniti postupak međusektorskog upućivanja kad god je to potrebno;
  - U slučaju kada je utvrđeno da simptomi radikalizacije ukazuju na eventualno učinjeno krivično delo, KZM je dužna obavestiti nadležne bezbednosne službe, pre svih, policiju. U tom slučaju, neophodno je obezbediti što je više moguće informacija o slučaju (identitet deteta ili mlade osobe, aktiviste/volontera ili korisnika – anonimizovati), šta je KZM preduzela, šta je već preduzeto u saradnji s drugim institucijama, detaljan opis osobe i ponašanja koja su izazvali reakciju KZM, stav roditelja ili staratelja po tom pitanju i, u skladu s procenom, savetovati se s policijom o daljim merama i postupcima;
  - Prijave se mogu podneti usmeno, ali je neophodno u za to predviđenom roku podneti

i pismenu prijavu sa svim podacima koji su u tom trenutku prikupljeni (poštovati princip anonimizacije u cilju zaštite identiteta deteta ili mlade osobe);

- Pružiti raspoložive usluge u okviru ustanove;
- Kad god procena pokaže da je neophodno ili već preduzete mere i aktivnosti u okviru KZM nisu dale željene rezultate u skladu s individualnim planom podrške, KZM primenjuje postupak međusektorskog upućivanja, uključuje druge institucije i u saradnji s njima, kroz zajednički *casemanagement* (praćenje slučaja i sprovođenja koraka podrške i pomoći u saradnji s ostalim institucijama u lancu preventivne intervencije) rešava slučaj;
- U situacijama kad sam sistem, kroz redovnu saradnju institucija i zajednički *casemanagement* ne reši slučaj u skladu s individualnim planom pomoći i podrške i željenim rezultatima, KZM upućuje slučaj Gradskom koordinacionom telu;
- Omladinski radnik ili saradnik koji je prvi uočio promenu i započeo proces s detetom ili mlaodom osobom pod rizikom mora sačuvati početno poverenje i održavati kontakt, sve vreme dok traje pružanje pomoći i podrške, čak i kada slučaj preuzme druga institucija ili organizacija ili Gradsko koordinaciono telo i Operativni tim GKT-a;
- Ukoliko je dete ili mlada osoba pristupila s poverenjem omladinskom radniku ili saradniku, oni moraju imati profesionalnu i moralnu dužnost da se ponašaju kao njihov zastupnik i da rade u njegovom najboljem interesu;
- Ukoliko je moguće, u skladu s kapacitetima KZM-a uz angažovanje stručnog lica, pripremiti plan rada sa svim aktivistima/volonterima kroz dopunske radionice s ciljem problematizovanja uočenih faktora rizika ili signala radikalizacije.

3.11 Protokol za sportski savez i sportske klubove

U doba kada su mašine i tehnologija zamenili mnoge fizičke radne operacije i kada su komfor, saobraćaj i niz drugih pogodnosti učinili život lakšim, jedan od najak-tuelnijih i najznačajnijih problema savremenog čoveka postao je način njegovog *pogrešnog ponašanja*. Mno-gobrojni teorijski, istraživački i stručni podaci doka-zuju da je za dobru formu i ispravno funkcionisanje čovekovog organizma neophodna određena telesna aktivnost, jer ljudsko telo je konstruisano za kretanje, a ne mirovanje.

Sport i rekreacija, kao područja fizičke kulture, danas su važni sadržaji svakodnevnih aktivnosti, pre svega, mla-dih ljudi i mnogi se slažu u konstataciji da je potrebno početi s redovnim fizičkim aktivnostima od najranijeg doba. Pored toga što je sport važan za skladan i normalan razvitak ljudskog tela, za kondiciju i, uopšte, zdrav način života, kada su mlađi u pitanju, to je još jedno sredstvo ili način da im se pažnja zaokupira *lepšim i zdravijim stvarima* nego što su izazovi vezani za krimi-nalne aktivnosti, ulicu, psihoaktivne supstance, alkohol, pušenje i slične sadržaje. Dakle, predstavljaju i svoje-vrstan modalitet vaspitanja čiji je cilj razvijanje i for-miranje sportiste ili rekreativca u pojedinim sportskim granama, paralelno s formiranjem njihovih ličnosti.

Sport i rekreacija utiču na razvijanje svih komponenti ličnosti, dakle i fizičko-funkcionalne, i estetske, i mor-alne komponente. Na treninzima i takmičenjima, sis-tematskim radom, pored iskusnog pedagoga/trenera koji ih vodi, razvijaju se i jačaju moralno-voljni kvaliteti kao što su: istrajnost, upornost, odgovornost, save-snost, samopouzdanje, verovanje u sopstvenu snagu, koje se zakonito prenose na druge aktivnosti u radu i životu čoveka. U sportu se razvijaju i istinoljubivost, pravednost, poštovanje, opreznost, iskrenost, svesnost posledica svojih akcija i druge humanističko-etičke crte ličnosti. Konačno, sport utiče i na sticanje hrabrosti, sigurnosti, emocionalne stabilnosti, čime se, ujedno, smanjuju strahovanja i neurotične tendencije, koje sve više prate savremenog čoveka.

Sport može da odigra i veliku ulogu u prevaspitanju mlađih ljudi. Istraživanja¹²⁴ pokazuju da je većina delin-kvenata, najčešće odbeglih od svih društvenih institu-cija vaspitanja (porodice, škole, kulturnih ustanova...), jedino dobrovoljno pristupila u sportske klubove, gde su našli pogodne uslove za ličnu afirmaciju i sanaciju patogenih konativnih faktora ličnosti: naglašene agre-sije, anksioznosti i težnje za dominacijom negativnog tipa. Treniranjem i učešćem na takmičenjima, uz si-gurno usmeravanje trenera i drugih stručnjaka, mnogi

delinkventi su vraćeni na pravi put razvoja, formiranja zdravih pogleda na svet i osposobljavanja za normalan život i rad u društvu.

Časovi fizičke kulture su redovne aktivnosti i deo na-stavnog plana i programa osnovne i srednje škole.¹²⁵ Ovim programom su obuhvaćeni svi učenici, izuzev onih koji imaju određene zdravstvene probleme. Broj časova i kvalitet nastave su često kritikovani, jer ne daju dovoljno sadržaja i potrebnih aktivnosti za sve mlađe ljudi kojima je to neophodno, posebno u školskom uzrastu.¹²⁶ Pošto su kapaciteti mnogih škola ograničeni, bilo da je u pitanju nedostatak prostora (adekvatne fiskulturne sale, opremljenost i sl.) ili neki drugi ometajući činioci, razvijenost mreže sportskih organizacija i klubova u neposrednom okruženju je takođe veoma važna. Na taj način se deci i mlađima pruža mogućnost da se bave sportom u slobodnom vremenu, tj. vremenu kada nisu u školi. Mnogi sport-ski klubovi su organizovani pri samim školama i koriste fiskulturne sale, sportske hale, otvorene sportske tere-ne i slične objekte koji su sastavni deo školske zgrade. Njihovo kontinuirano prisustvo i kvalitet sadržaja koji pružaju, mora naći put do svakog deteta i predstaviti mu sve prednosti sportskog načina života. Rukovod-stvo škole, sportskih saveza, organizacija i klubova iz školskog okruženja moraju uložiti znatno više napora na popularizaciji sporta i privlačenju mlađih, kako bi imali zdravu alternativu trošenju slobodnog vremena.

Iako danas sport i sportske manifestacije širom sveta prati nasilje i visok stepen ekstremizma, veoma je važno razvijati koncepciju sporta koja će biti u službi zdravlja, druženja, saradnje i zajedništva među lju-dima. *Sve strategije koje se bave prevencijom protiv ekstremizma i radikalizma na globalnom, ali i naci-onalnom i lokalnom nivou, navode sport i sportske organizacije, klubove i sportska društva kao izuzetno važne za decu i mlađe ljudе. Prvo, da razvijajući zdrave stilove života ne dođu u iskušenje da podlegnu uticaju radikalizacije i nasilnog ekstremizma i drugo, da ukoliko je do toga ipak došlo, sport i sportski način života budu jedan od izlaza ili podrške u napuštanju nasilnih ideologija i nasilnog ponašanja.*

Sport i fizička aktivnost može biti odlična strategija u prevenciji svakog oblika nasilja, pa i ekstremizacije i

125 Škola može reafirmisati sport kao zdrav način života, kao potrebu zdravog organizma, kao radost življenja, kao jedan od važnih sadržaja za ljudе koji se bave življenjem kao svojim osnovnim poslom, prema: L. Bognar – M. Matijević: *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb, 2002, str. 143.

126 Zanimljiva su zapožeganja jednog istraživanja Instituta za mentalno zdravlje u toku kojih se pri poseti jednoj školi u Beogradu, koju po-hađa 1.200 učenika, direktor pohvalio kako imaju odličnu fiskulturnu salu u kojoj dvesta učenika redovno trenira, što je dovelo do toga da u nekim sportskim disciplinama pobeđuju na svim takmičenjima u gradu, a u nekim i na republičkom nivou. Upitan šta je s ostalih hiljadu dece, zbrunio se i nije znao šta da odgovori. Prema: Svetomir Bojanin, *Škola kao bolest*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1991, str. 112.

124 D. Petrović – V. Stefanović: *Problemi teorije i metodologije fizičke kulture*, Beograd, 1981.

radikalizacije, koji mogu biti i uvod u terorizam. Kroz sport, mlađi ljudi su manje skloni kriminalu, vandalizmu ili drugim krivičnim delima u lokalnim sredinama. Različiti terapijski programi za mlade u riziku, mogu im pomoći u razvoju novih interesovanja za fizičku aktivnost i mogu ih zaustaviti u različitim prekršajima, ali i krivičnim delima. Sport može doprineti i promeni odnosa između muškaraca i žena i to pozitivnih promena koje podstiču saradnju, razumevanje i prihvatanje između učesnika kao i njihovih identiteta sa svim svojim specifičnostima.

Značaj sporta za decu i mlade i specifičnu ulogu sporta u njihovom razvoju prepoznale su i međunarodne organizacije, pa je tako Generalna skupština OUN donela *Rezoluciju 58/5* u novembru 2003. godine pod nazivom *Sport kao sredstvo za promociju obrazovanja, zdravlja, razvoja i mira*. Kako se navodi u *Rezoluciji*, sport i fizičko obrazovanje se mogu predstaviti ne samo kao glavni alat za zdravlje i fizički razvoj, već i za sticanje vrednosti neophodne za socijalnu koheziju i ineterkulturalni dijalog. Iz tog razloga UN poziva vlade svih zemalja da svoja sredstva i programe specijalizovanih agencija kao i institucije sporta više usmere na promociju važne uloge sporta i fizičkog vaspitanja za unapređenje svojih razvojnih politika i programa, da podižu zdravstvenu svest, duhovna postignuća, da grade kulturne mostove i učvršćuju kolektivne vrednosti. Takođe, ističe se značaj sporta i fizičkog vaspitanja za ostvarivanje razvojnih ciljeva, kao i mogućnost za solidarnost i saradnju u cilju promovisanja kulture mira, socijalnu i ravnopravnost polova i za zagovaranje dijaloga i harmonije. Da bi se dodatno promovisao sport i fizičko obrazovanje, veoma je važno oceniti lokalne potrebe i ulogu lokalne zajednice u promociji zdravstva, obrazovanja, socijalnog i kulturnog razvoja. Važno je raditi na jačanju saradnje i partnerstva između svih aktera i institucija na lokalnom nivou kako bi se osigurala komplementarnost i dostupnost sporta i fizičkog vaspitanja svima i mogućnost da se razvijaju sportski potencijali mlađih bez bilo kakve pretnje po bezbednost, fizički i moralni integritet.

Dakle, kao što vidimo, potrebe i interesi svih građana u oblasti sporta se naročito moraju ostvariti i zadovoljiti u jedinicama lokalne samouprave. Kao što u Zakonu o sportu RS navodi u članu 137. lokalna samouprava u saradnji s drugim lokalnim institucijama, između ostalog: *podstiče i stvara uslove za unapređenje sportske rekreacije, izgradnju, održavanje i opremanje sportskih objekata, organizuje sportska takmičenja, brine o fizičkom vaspitanju dece predškolskog i školskog uzrasta, brine o unapređenju zaštite zdravlja sportista i obezbeđivanju adekvatnog sportsko-zdravstvenog obrazovanja, radi na sprečavanju negativnih pojava (doping, nasilje, nedolično ponašanje), brine o unapređenju stručnog rada učesnika u sistemu sporta*

*i tako dalje.*¹²⁷

Najnovija strateška dokumenta u Republici Srbiji, koja su doneta i odnose se na sport, takođe ističu značaj sporta za sve građane, a naročito decu i mlađe. U tom smislu radi se na stvaranju sistema sporta u Republici Srbiji u kome će svako imati pravo da se bavi sportom, s ciljem da razvija svoju ličnost, održava dobro zdravlje, poboljša fizičke sposobnosti, bolje i svrshishodnije troši slobodno vreme, unapređuje kvalitet života i postiže vrhunske rezultate.¹²⁸

Da bi se postigli očekivani rezultati, potrebno je raditi na različitim poljima sporta, kao što su: razvoj i održavanje infrastrukture, povezivanje sporta s ostalim oblastima društvenog života, omogućavanje veće dostupnosti sporta i organizovanih fizičkih aktivnosti svim građanima, edukacija i usavršavanje stručnjaka u oblasti sporta i rekreacije, smanjiti negativne pojave u sportu, razvijati vaspitnu komponentu u sportu pri radu s decom i mlađim ljudima i mnoge druge.

Kao što smo već napomenuli u sportu i oko sporta je prisutno i mnogo negativnih pojava i društvo i država su već učinili dosta toga da urede tu oblast i definisu svoj odgovor kroz nove norme, strategije i politike. Kako je tempo promena u svetu u kojem živimo brz i ne daje mnogo prostora za konsolidaciju i stvaranje navika i rutina, mora se i brže reagovati i odgovarati na sve zaoštrenje protivrečnosti i evidentne probleme koji značajno narušavaju sigurnost i bezbednost pojedinca, društvenih grupa, društva u celini, države, pa i međunarodne zajednice.

Sve izraženija nasilna radikalizacija i nasilni ekstremizam zahtevaju i hitnu reakciju svakog segmenta države i društva, a sportske organizacije i sportski radnici imaju značajno mesto u reagovanju, kreiranju i sprovođenju preventivnih i inkluzivnih programa koji moraju biti usmereni ka stvaranju ambijenta u kome će nasilni ekstremizam biti društveno neprihvatljiv. Oni se moraju pripremiti i dodatno edukovati u toj oblasti, ali dosadašnje iskustvo i vaspitno-pedagoški rad koji već primenjuju u svom radu s decom i mlađim ljudima je sigurno dobra polazna osnova i garancija da će učiniti prave korake i na putu prepoznavanja mlađih u riziku od ekstremizma i radikalizma. Svakako ne treba gubiti iz vida da je radikalizacija proces koji se ne odvija po jedinstvenom receptu i lako prepoznatljivoj dinamici te je neophodan proaktivni ili preventivni pristup.

Imajući u vidu da Sportski savez Novog Pazara okuplja 67 članova, klubova, timova i udruženja, uključujući i Društvo pedagoga fizičke kulture, zaposleni i/ili angažovani u tim kolektivima, sportski radnici, treneri

127 Službeni glasnik, br. 10/2016.

128 Strategija razvoja sporta u Republici Srbiji za period 2014 do 2018.

i drugi stručnjaci u ovoj oblasti pozvani su da deluju i preventivno/proaktivno i interventno/reakтивно u svim situacijama kad imaju saznanja da su njihovi članovi/korisnici, deca i mladi u riziku od ekstremizma i radikalizma.

Preventivni/proaktivni rad Sportskog saveza i njegovih članova:

- Planirati i sprovesti obuku za upoznavanje s Okvirom za procenu ranjivosti i njegovu primenu za zaposlene, sportske radnike, trenere i druge stručnjake u ovoj oblasti;
- Planirati i usklađivati zajedničke aktivnosti članova Saveza usmerene ka prevenciji i suzbijanju svih oblika nasilja uključujući i ekstremizam i radikalizam;
- Kroz Godišnji plan rada Saveza i članova Saveza planirati i sprovoditi aktivnosti usmerene ka jačanju otpornosti zajednice na bezbednosne izazove, rizike i pretnje uključujući ekstremizam i radikalizam;
- Pomoći klubovima da razviju/dorade i prime- njuju plan mera i aktivnosti usmerenih ka pre- venciji i suzbijanju svih oblika nasilja uključujući i radikalizam i ekstremizam;
- Podržavati i podsticati učešće predstavnika sportskih klubova u edukativnim programima i obukama za podizanje kapaciteta za promo- visanje interkulturnog dijaloga, tolerancije, kulture mira, socijalne i rodne ravnopravnosti;
- Izgrađivati i osnaživati partnerstva i redovnu saradnju sa školama, kancelarijom za mlade, zdravstvenim i socijalnim ustanovama i drugim institucijama, uključujući i verske zajednice, kako bi se zajednički planirale i sprovodile akcije koje imaju za cilj osnaživanje socijalne kohezije, promovisanje interkulturnog dija- loga, tolerancije i suzbijanje svih oblika nasilja uključujući i ekstremizam i radikalizam;
- Tradicionalne sportske manifestacije, u saradnji s članovima Saveza, lokalnom samoupravom, školama i lokalnim institucijama, koristiti za promovisanje različitih aspekata koncepta ljudske bezbednosti i sigurnosti, a kad god je to moguće uključiti uspešne i afirmisane sportiste kao nosioce poruke;
- Podržavati i učestvovati u sprovođenju pro- grama iz oblasti kulture, umetnosti i aktivizma mladih, uključujući i edukativne programe koji

omogućavaju uključivanje i osnaživanje marginalizovanih mladih.

Preventivni rad sportskih radnika, trenera i drugih stručnjaka u ovoj oblasti ogleda se u:

- Redovnom sprovođenju planiranih mera i aktivnosti kluba usmerenih ka prevenciji i suzbijanju nasilničkog ponašanja i postupanja u situacijama nasilja čiji su počinoci ili žrtve članovi kluba;
- Uspostavljanju i održavanju redovne komunikacije sa školama čiji učenici su uključeni u sport i/ili rekreaciju;
- Izgrađivanju odnosa poverenja i dobre komuni- kacije s decom i mladima koji treniraju/vežbaju i njihovim porodicama da razumeju izazove, rizike i pretnje s kojima se suočavaju;
- Redovnom ažuriranju podataka o socijalnoj anamnezi i uslovima života dece i mladih s posebnim vođenjem računa o deci iz tzv. socijalno ranjivih porodica (porodica s hroničnim nasiljem, siromašnih i drugih, uz pažljivo razrađen model zaštite privatnosti podataka unutar kluba);
- Posedovanju znanja o nekim uzrocima ekstre- mezma i radikalizma i mogućim znacima ovih procesa i ogleda se u pravovremenom reago- vanju;
- Svesnosti o mogućnosti da je neko u bližem okruženju u opasnosti od ekstremizacije i radi- kalizacije;
- Poznavanju i primeni i kad se proceni da je to potrebno;
- Jasnoj svesti da se i drugi stručnjaci bave ovim pitanjima i mogu biti uključeni u proces kao podrška ka pozitivnom ishodu;
- Razumevanju da deca/mladi koji mogu biti podložni ekstremizaciji i uticaju radikalnih grupa istovremeno mogu biti i:
  - u potrazi za identitetom, pripadanjem i priznavanjem (ekstremističke grupe nude upakovana gotova rešenja i jasna pravila što može biti atraktivno mladima koji su u potrazi za identitetom, pripada- njem i priznavanjem),
  - povezani s nekim u okviru radikalne grupe (brat, roditelj, blizak prijatelj), što dodatno povećava rizik,

- žrtve diskriminacije, percipirane ili stvarne, kao pojedinci ili pripadnici grupe.
- Proaktivnom odgovoru na svaku prijavu diskriminacije i pomaganju da se razdvoji percepcija od iskustva diskriminacije te upućivanju na legitimna sredstva ispravljanja nepravde i otklanjanja diskriminacije kad god se pokaže da je diskriminacija stvarna.

Postupanje u slučaju dece/mladih pod rizikom ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom

Sportski radnici, treneri i drugi stručnjaci u ovoj oblasti kroz direktni kontakt s decom i mladima koji su uključeni u sport i rekreaciju imaju priliku da dobro upoznaju njihove navike, razmišljanja, ideje kojima se rukovode u svakodnevnom životu i koje ih zaokupljaju, da steknu njihovo poverenje. Na osnovu sopstvenih rezultata na sportskim takmičenjima i turnirima, iskustvu koje imaju, spretnosti u veštini koju su razvili u određenoj sportskoj disciplini, predstavljaju uzor i autoritet mladima koji pokušavaju da ovlađaju istom veštinom i znanjem. Upravo iz svih tih razloga sportski treneri i drugi sportski radnici imaju najveću mogućnost da kroz specifičan pristup treningu i vežbanju uopšte, kontaktu i komunikaciji koje uspostave s mlađim vežbačima i sportistima uoče promene u ponašanju i dođu do saznanja ili sumnje da li su ti mlađi ljudi krenuli putem ekstremizacije i radikalizacije. Sportski klub, kao i sve druge institucije u lokalnoj zajednici, mora imati sistematičan pristup koji podrazumeva fazu identifikacije, upućivanja i intervencije u slučaju kad su njihovi članovi, deca i mlađi u riziku ili se mogu uočiti znakovi koji upućuju/upozoravaju na ekstremizam i radikalizam.

Jedan od načina delovanja različitih ekstremističkih grupa je i preko takozvanih *satelitorganizacija*. Najčešće je reč o sportskim klubovima, centrima za lični razvoj i sl. Zbog neposredne komunikacije i značajnog uticaja koje na mlađe imaju klubovi, drugovi iz kluba i treneri, potrebno je imati jasan uvid u novoosnovane klubove ili organizacije, njihove kadrove. Takođe, potrebno je na određen način štititi postojeće od mogućih infiltracija osoba koje mogu negativno uticati na mlađe članove kluba.

- Svako nasilničko ponašanje tokom treninga i vežbi ili saznanje o vršnjačkom, navijačkom ili porodičnom nasilju čiji je akter član kluba/dete ili mlađa osoba, kao žrtva ili počinilac, trebalo bi da bude povod za zabrinutost i razlog da se ta zabrinutost podeli s glavnim trenerom i rukovodicem kluba;
- Svako uočavanje postojanja mogućih faktora rizika i znakova koji upozoravaju/ukazuju na

- mogući ekstremizam i radikalizam mora biti povod za zabrinutost i razlog da se ta zabrinutost podeli s glavnim trenerom i rukovodicem sportskog kluba;
- Trener, glavni trener i rukovodilac kluba prave procenu rizika u skladu s *Okvirom za procenu ranjivosti* i planiraju moguće preventivne/proaktivne mere;
- Mere prevencije definišu se na osnovu analize stanja: učestalosti incidentnih situacija, broja prijava, zastupljenosti različitih vrsta nasilja i broja povreda;
- Mere intervencije/reaktivne: da bi intervencija bila planirana i realizovana na najbolji mogući način neophodno je utvrditi da li postoji radikalno i ekstremno ponašanje ili postoji sumnja na to ponašanje, gde se dešava (u klubu, van kluba), ko su akteri i na koji način se ispoljavaju ekstremizam i radikalizam. Nakon toga, u skladu s procenom (rizika) i zakonskom regulativom, donosi se odluka o načinu reagovanja;
- Svoja saznanja i sumnju klub deli s porodicom ili starateljima člana kluba/deteta ili mlađe osobe;
- Kad god se uključuju druge institucije primenjivati postupak anonimizacije radi zaštite prava ličnosti;
- Ukoliko je moguće, u skladu s kapacitetima sportskog kluba uz angažovanje stručnog lica, pripremiti plan rada s celom grupom ili čitavim klubom kroz kreativne programe edukacije, igre ili alternativne termine treninga s drugaćim pristupom u radu s vežbačima i sportistima;
- Uporedno s pripremom rada sa svim članovima kluba, raditi i na pripremi i primeni individualnog plana rada, koji će se zasnovati na nekom od elemenata podrške i pomoći, primenjujući puno poštovanje ljudskih prava i uz saglasnost mlađe osobe i roditelja/staratelja;
- Ukoliko je u pitanju dete/mlada osoba školskog uzrasta, obavezno informisati i uključiti predstavnika škole, najbolje razrednog starešinu ili školskog psihologa, odnosno pedagoga;
- Ukoliko ima potrebe i procena ukazuje na to, uz saglasnost roditelja ili staratelja uključiti i socijalnog radnika, a obavezno ako je u pitanju maloletnik;
- U svakoj složenijoj situaciji i procenjenim okol-

nostima, koje prevazilaze mogućnosti kluba, podeliti zabrinutost i primeniti postupak međusektorskog upućivanja kad god je to potrebno;

- Kad god procena pokaže da je neophodno ili već preduzete mere i aktivnosti u okviru kluba nisu dale željene rezultate u skladu s individualnim planom podrške, klub primenjuje postupak međusektorskog upućivanja, uključuje druge institucije i u saradnji s njima kroz zajednički *case management* (praćenje slučaja i sprovođenja koraka podrške i pomoći u saradnji s ostalim institucijama u lancu preventivne intervencije) rešava slučaj;
- U situacijama kad sam sistem, kroz redovnu saradnju institucija i zajednički *case management* ne reši slučaj u skladu s individualnim planom pomoći i podrške i željenim rezultatima, klub upućuje slučaj Gradskom koordinacionom telu;
- Podrazumeva se da težina slučaja određuje i mogućnost da klub obavesti nadležne bezbednosne službe, pre svih, policiju. U tom slučaju, neophodno je obezbediti što je više moguće informacija o slučaju (identitet osobe/člana kluba – anonimizirati), šta je klub preuzeo, šta je već preduzeto u saradnji s drugim institucijama, detaljan opis osobe i ponašanja koja su izazvali reakciju kluba, stav roditelja ili staratelja po tom pitanju, i u skladu s procenom, savetovati se s policijom o daljim merama i postupcima;
- Trener ili sportski radnik koji je prvi uočio promenu i započeo proces s mladom osobom u riziku mora sačuvati početno poverenje i održavati kontakt sve vreme dok traje pružanje pomoći i podrške, čak i kada slučaj preuzme druga institucija ili organizacija ili Gradsko koordinaciono telo i intervencijski tim Gradskog koordinacionog tela.

3.12 Protokol za ustanove kulture

Kultura je jedna od fundamentalnih oblasti društvenog života i značajan faktor identiteta i razvoja u svakoj državi. Kao što je UNESCO, organizacija merodavna za oblast kulture, na Svetskoj konferenciji 1982. godine obrazložila: *kulturu čine vrednosti, verovanja, jezici, nauke i umetnosti, tradicije, institucije i način života kojima se jedna osoba ili grupa izražavaju, ostvaruju i razvijaju.*¹²⁹ Po više osnova kulturi se pripisuju dvojaka svojstva; pa tako možemo govoriti o njenoj duhovnoj i materijalnoj dimenziji, racionalnoj i imaginarnoj, stvaralačkoj i rušilačkoj, o kulturi koja može biti sredstvo – resurs ili sredstvo – oružje, kao faktoru integracije ili faktoru dezintegracije i mnoga druga. Od vremena nastanka savremenih nacionalnih država, postalo je jasno da kulture mogu biti oblikovane konstrukcijama i svesnim politikama, ali da takođe mogu biti *oruđe pomoću kojeg možemo oblikovati ljude, njihovo mišljenje, stavove, predrasude, emocije, obrasce ponašanja.*

Kultura, dakle, predstavlja *osnovni vrednosni okvir koji usmerava ponašanje pojedinca*, a ogleda se u načinu na koji pojedinci percipiraju uočene događaje i lične interakcije, kao i u odabiranju sredstava i/ili odgovarajućih ponašanja u konkretnim životnim situacijama. Znamo da kultura svoje delovanje manifestuje u kontekstu rada i delovanja socijalnih institucija, porodice, obrazovanja, religije, vlasti i poslovnih institucija, te kulturni okvir obuhvata objektivnu realnost, koja se reflektuje kroz društvene institucije i društvene vrednosti. Poželjno je da društvene vrednosti budu utemeljene na principima otvorenosti, raznolikosti, solidarnosti, socijalne kohezije, ali i saradnje, što je ključna prepostavka razvoja odgovornog, tolerantnog društva u kome svi ravnopravno učestvuju. Kultura sa čitavim spektrom vrednosti koje neguje, proširuje mogućnosti čoveka u pravcima koje mu je predodredila priroda, a istovremeno ga razvija i usavršava.

Kulturne potrebe nastaju i javljaju se u zavisnosti od socio-kulturnih činilaca. One se najpre formiraju u porodici i školi. Pošto porodica često ne može da zadovolji sve potrebe, taj zadatak preuzima škola s ostalim kulturnim i društvenim institucijama. Porodica iz više razloga nije u mogućnosti da u potpunosti razvije kulturna i druga interesovanja mladih, a isto tako porodice nedovoljno posećuju mnoge od kulturnih institucija. Zbog toga škola uz saradnju s ustanovama kulture¹³⁰ preuzima razvijanje i nadograđivanje ovih potreba. Koji će nivo saradnje da se ostvari između ovih institucija, mnogo zavisi od otvorenosti tih institucija prema potrebama građana uopšte, kao i koliko

svoje repertoare prilagođavaju interesima različitih kategorija potencijalnih korisnika kulturnih sadržaja. Praktična operacionalizacija saradnje ovih institucija zahteva inventivnost i veoma složene procese ostvarivanja ovog zadatka. Kao i kod drugih institucija, uspostavljeni odnosi se moraju održavati i oblici saradnje moraju biti dugoročni i kvalitetni. Zašto je važno da deca i mladi zadovoljavaju ove potrebe, dakle potrebe za kulturom? Odgovor je jednostavan i treba ga tražiti u mogućnostima da hrane i razvijaju svoju duhovnost¹³¹, da otvaraju i šire svoje poglede na svet, da usvajaju nove vrednosti kako bi se razumeo svet, ali i potisnu neke destruktivne porive ili potrebe da se nasilno ponašaju, da potisnu nagomilano nezadovoljstvo, neraspoloženje i slična ponašanja i osećanja izazvana socio-ekonomskim i drugim faktorima u okviru uslova sredine kojoj pripadaju i u kojoj žive.

Ustanove kulture predstavljaju specijalizovane ili poluspecijalizovane ustanove, koje, poređ osnovnih, zadovoljavaju i neke druge potrebe i interesovanja ljudi iz određene sredine. Ustanove kulture kao što su biblioteke – čitaonice, domovi kulture/kulturni centri, muzeji, pozorišta, galerije i dr. svojom delatnošću doprinose čuvanju, negovanju i razvijanju kulturnog stvaralaštva, demokratizovanju kulture i razvijanju interesa, potreba i kriterijuma za identifikovanje i uspostavljanje trajnjeg sistema vrednosti kod pojedinca i u društvu u celini.¹³² Institucije kulture su važne kako bi mlađi konzumirali različite kulturne sadržaje, ali i da bi aktivno učestvovali kao budući proizvođači i kreatori kulturnih aktivnosti. Raznovrsnost kulturnih manifestacija i sadržaja razvijaju, kod učenika i kod mladih, senzibilitet za kulturu i autentičan stil istinskog kulturnog ponašanja ili kulture ponašanja i komuniciranja s krajnjim ciljem humanizacije ličnosti.

Pitanje koje se postavlja i u razvijenim i manje razvijenim društвима je: *da li je kultura dostupna mладимa i kako tu pristupačност povećati?* Kultura ima moć transformacije koja može pomoći u promovisanju socijalne kohezije, solidarnosti i anagažovanju mladih, što sve zajedno podstiče kritičko razmišljanje, kreativnost i razumevanje složenosti sveta. *S obzirom da je kultura izvor identiteta i kohezije za sva društva, zato i kulturna politika mora biti sastavni deo napora jednog društva da zaštitи mlade od radikalizacije, pretvaranja u nosioce netolerantnih, populističkih i nacionalističkih ideja i da podstakne aktivnost i kritičnost kod njih, ali i svih drugih građana.* U tom smislu su značajni, na primer, prekogranični projekti saradnje u oblasti kulture, inovacija i stvaralaštva. Dakle, neophodno je proširiti pristup i uloge mladih u kulturi, poboljšati domet

129 UNESCO Mexico City MONDIACULT World Conference 1982, vidi: www.unesco.org.

130 Ustanove kulture svoje osnovne društvene funkcije ne mogu ostvariti bez organizovanih vaspitno-obrazovnih aktivnosti namenjenih mladima i odraslima.

131 Duhovnost može biti široka suštinski ljudska, lična i međuljudska dimenzija, koja integriše i prevaziđa kulturne, verske, psihološke, socijalne i emocionalne aspekte osobe.

132 *Pedagoška enciklopedija 1*, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva, Beograd, 1989.

ustanova kulture i poboljšati kulturnu infrastrukturu, posebno u perifernim i ekonomski nerazvijenim područjima.

Nažalost, veoma često se kultura svodi na populističke obrasce koji bez kritičkog osvrta, gotovo namerno propuštaju sadržaje političkog ekstremizma, netolerancije, pornografije i relativizacije kriminalnih aktivnosti i zločina. S druge strane, ne postoji politika kulturnog razvoja i podrške autentičnim umetničkim projektima, kreativnim i vrednim proizvodima kao delima mladih stvaraoca. Ovo su najčešće odlike tranzicijskih društava u kojima je gotovo raspadan sistem vrednosti, političke okolnosti promenljive i nestabilne, sukobi latentno prisutni i strateške odluke su nejasne i ne vode društvo u napredak i razvoj.

Kulturne politike, istovremeno, kao proizvod i kao proces, moraju biti jasne i da se zasnivaju na najširoj platformi saradnje kulturnih aktera, kako bi kulturne vrednosti učinile sastavnim delom svakodnevnog života najvećeg broja ljudi u jednoj zemlji. S tim u vezi, dobro je pomenući najvažnija strateška dokumenta u vezi s kulturnom politikom EU: *Evropska agenda za kulturu u globalizujućem svetu* (2007) koja definiše skup ciljeva i podiže kulturnu saradnju unutar Evropske unije na jedan nov nivo, kao i *Strategija Evropa 2020*. Kao važan dokument je i *UNESCO Deklaracija o kulturnoj raznolikosti* (2002) koja naglašava ulogu kulturne politike kao katalizatora kreativnosti. Kulturna politika EU polazi od stanovišta očuvanja i unapređenja dijaloga između različitih kultura. *Lisabonski ugovor* (2007) obavezuje EU da u svim aktivnostima uzima u obzir kulturu kako bi se pospešilo poštovanje među kulturama i promovisala raznolikost. Savet Evrope je 2008. godine na ministarskoj sednici usvojio *Belu knjigu o interkulturnom dijalogu* koji je predstavljen kao model za upravljanje kulturnom raznolikošću koji je okrenut budućnosti. Osnovna ideja ovog koncepta jeste živeti zajedno kao jednaki u dostojanstvu.

Potražnja za razmenom i međukulturnom saradnjom je porasla u skladu s digitalnom revolucijom. U svetu koji se trenutno suočava s mnogim izazovima i sukobima, kultura ima veliki potencijal da prevaziđe podele, da ojača/osnaži krhka društva i unapredi međusobne odnose. Evropa se opaža kao kontinent s bogatim kulturnim nasleđem i raznovrsnim kreativnim snagama, te stoga kultura treba da bude sastavni deo spoljnog delovanja EU. U skladu s tim, možemo navesti najnoviju aktivnost Evropske komisije i Visokog predstavnika za spoljne poslove i bezbednosnu politiku koji su pripremili strateški pristup kulturi u spoljnim odnosima EU i skup vodećih načela, što je i predstavljeno u dokumentu *Zajednička komunikacija u Evropskom parlamentu i Savetu – u susret Strategiji EU za međunarodne kulturne odnose* (2016). U ovoj Zajedničkoj komunikaciji predlaže se Strategija EU-a za međunarodne kulturne odnose koja je usmerena na

podsticanje kulturne saradnje s partnerskim zemljama u tri glavna smera: podupiranje kulture kao pokretača održivog društvenog i državnog razvoja; promovisanje kulture i međukulturnog dijaloga radi uspostavljanja miroljubivih odnosa među zajednicama; jačanje saradnje u području kulturne baštine. U okviru ostvarivanja tih ciljeva međunarodnim kulturnim odnosima EU-a doprineće se jačanju uloge EU-a kao snažnijeg globalnog učesnika, što je važan prioritet ove Komisije i buduće Globalne strategije visokog predstavnika.

Kao značajan dokument navodimo i *Agendu 21 za kulturu* (2004), koja predstavlja prvi dokument na globalnom nivou koji zagovara postavljanje osnove za odgovornost gradova i lokalnih samouprava za kulturni razvoj. Tematski sadržaj ove agende obuhvata sledeće: kultura i ljudska prava, kultura i upravljanje, kultura, održivost i teritorija, kultura i društveno uključivanje, kultura i ekonomija. Ovo je referentni dokument za javne kulturne politike i ujedno doprinos kulturnom razvoju čovečanstva. Među gradovima u Srbiji koji su je već usvojili nalaze se: Novi Sad, Zrenjanin, Subotica, Vršac, Niš i Pančevo.

1. Kultura ima više lica, samo jedno od njih je rušilačko – grubo, skljono zatvaranju zajednice i razarajućem odnosu prema unutrašnjem i spoljnom svetu. U svetu rušilačko lice kulture se graniči s ksenofobijom, rasizmom ili nacionalizmom i zauzima drugorazredno mesto u hijerarhiji poretka moći – iza političke, ekonomске ili vojne moći. S druge strane, stvaralačko lice kulture otvara zajednicu, gradi i obogaćuje svet. U poretku moći stvaralačka kultura stavlja kulturu na prvo mesto. Stvaralaštvo inače predstavlja unošenje smisla u ljudski život i postojanje, odnosno neprekidnu suzbijanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
2. Mreža lokalnih institucija, organizacija i pojedinača, kao i jačanje njihove otpornosti na radikalizam i ekstremizam;
3. Protokoli i uspostavljanje procedura nadležnih lokalnih institucija;
4. Referalni mehanizam kao okvir saradnje i koordinacije institucija lokalne zajednice;
5. Religiozne perspektive radikalizma i ekstremizma (primer: islamski ekstremizam – međunarodno i lokalno iskustvo i prakse);
6. Mladi u riziku i *Okvir za procenu ranjivosti*;
7. Identitet mladih, anonimizacija, principi i standardi u radu s decom i mladima;
8. Deradikalizacija i izlazne strategije.

4. OKVIR ZA PROCENU RANJIVOSTI

Novi Pazar, 2015.

4. OKVIR ZA PROCENU RANJIVOSTI

Uvod

Ekstremizam i radikalizam, posebno kada eskaliraju u nasilje, su pretnja po mir i harmoniju u zajednici. Identifikovanje uzroka i različitih rizika koji doprinose ovom fenomenu je stoga od ključnog značaja za širu sigurnost i prosperitet zajednice. S obzirom da su mlađi u našim zajednicama u najvećem riziku za potencijalno razvijanje ekstremističkih stavova i ponašanja, a u isto vreme su i najpristupačnija društvena grupa za implementaciju preventivnih mera, potrebno je razviti institucionalne mehanizme koji mogu da posluže kao podrška za prevenciju i smanjenje rizika od ekstremizma i radikalizma.

Imajući na umu da su ekstremizam i radikalizam veoma složena i osetljiva društvena pitanja, važno je pristupiti problemu kroz različite kanale, te imati u vidu da su ovi fenomeni često veoma kontekstualizovani i uslovljeni specifičnim društvenim strukturama i odnosima. S obzirom na ovu složenost, ovaj dokument je razvijen u skladu sa istraživanjem u vezi sa prepoznavanjem faktora rizika za ekstremizam i radikalizam među mladima u Novom Pazaru, kao i procene trenutnih institucionalnih kapaciteta za njihovu prevenciju. Ova procena je pripremljena za projekat „Bezbednosni rizici u Sandžaku i integrisani odgovor zajednice“, koji sprovodi Kulturni Centar DamaD uz finansijsku podršku Ambasade Švajcarske u Beogradu.

Osnovni cilj „Okvira za procenu ranjivosti mladih na ekstremizam i radikalizam u Novom Pazaru“ je da pruži konceptualnu podršku i smernice za institucije i predstavnike zajednice u njihovim naporima da identifikuju potencijalne mlade u riziku, a posebno i njihovo učešće u grupama koje se mogu definisati kao ekstremne i radikalne. Identifikovanje ranjivosti je prvi korak u nizu mera koje su potrebne za borbu protiv ovih društvenih fenomena i mogućih negativnih posledica po zajednicu, a posebno po mlade.

Glavne ciljne institucije koje će koristiti ovaj alat za procenu su:

Centar za socijalni rad
Lokalna filijala Nacionalne službe za zapošljavanje
Opština Novi Pazar i opštinski Savet za bezbednost grada Novog Pazara
Univerziteti: Državni univerzitet u Novom Pazaru i Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Fakultet za islamske studije
Policija (posebno Služba za borbu protiv terorizma i ekstremizma)
Odsek u Novom Pazaru)
Osnovne i srednje obrazovne institucije
Pravosuđe (Prekršajni, Osnovni i Viši sud, Osnovno i Više tužilaštvo)
Bošnjačko nacionalno vijeće
Islamska zajednica u Srbiji i Islamska zajednica Srbije
Institucije kulture (Kulturni Centar Novi Pazar, Muzej, Biblioteka, Pozorište) i sporta (Fudbalski klub "Novi Pazar", Odbojkaški klub "Novi Pazar" i drugi sportski klubovi)
Grad Novi Pazar – Kancelarija za mlade, Centar za decu i mlade DUGA
OCD – više registrovanih organizacija
Lokalni mediji – 4 TV stanica, 3 radio stanice, 1 online medij

Razvijanje Okvira

„Okvir za procenu ranjivosti“ je lokalizovana verzija Okvira razvijenog kao deo Preventivne strategije Velike Britanije. Ovaj dokument je lokalizovan na osnovu kvalitativnog istraživanja faktora rizika koji su povezani sa ekstremizmom i radikalizmom mladih u Novom Pazaru, kao i sa postojećim institucionalnim mehanizmima za borbu protiv ovih rizika. Cilj ovakvog pristupa je bio usmeren na razvijanje okvira koji bi odgovarao lokalnim okolnostima, karakteristikama i rizicima. Samo kroz razumevanje lokalnih specifičnosti koje su ukorenjene u okolnostima i problemima identifikovanim u zajednici, možemo razviti mere koje će imati efekta.

Važno je napomenuti da su rizici od ekstremizma i radikalizma ovde viđeni kroz njihovu vezu sa mogućim negativnim efektima nasilnog ekstremizma. U tom smislu, fokus Okvira je u prepoznavanju mladih ljudi koji su u riziku od razvijanja ovakvih stavova, kao i onih mladih koji su ili bi se eventualno uključili u grupe sa ekstremnim i radikalnim stavovima. Shodno tome, nasilni ekstremizam nije viđen kao izolovan slučaj povezan sa pojedincima već kao rezultat prihvatanja određenih obrazaca ponašanja i mišljenja pojedinih grupa.

Druga važna komponenta razvijanja ovog Okvira je lokalno vlasništvo i lokalno prepoznavanje njegovog značaja. Imajući to na umu, konsultativni proces, na kojem svi predstavnici zajednice mogu međusobno da podele svoju stručnost i mišljenja je suštinski deo ove inicijative. Ovaj okvir će s toga biti/je distribuiran kroz različite kanale u zajednici, dok će validaciona radio-nica biti/je organizovana sa predstavnicima različitih institucija.

Faktori rizika u zajednici – faktori koji guraju ka ekstremizmu i radikalizmu

Istraživanje je identifikovalo nekoliko faktora rizika u zajednici koji su važni u razumevanju mogućih pokretača ekstremizma i radikalizma. Oni uključuju:

- Ljudske nesigurnosti - posebno ekonomski i institucionalna nesigurnost stvaraju prostor gde druge linije razdvajanja i hijerarhije odvajaju regulisane odnose od vladavine prava, i gde ljudi žive sa stalnim osećajem nesigurnosti;
- Dugogodišnji konflikti koji nisu rešeni;
- Apatija - opšti nedostatak angažovanja i empatije;
- Podela na „Mi“ i „Oni“ - formiranje grupa duž političkih, verskih i etničkih linija je veoma prisutno, utiče na sve sfere javnog i privatnog

života i smanjuje šansu za reintegraciju;

- Antagonizam i govor mržnje – povećana netolerancija na različitost među grupama bez prostora za razvoj zajedničkih interesa i simboličkog mesta za dijalog i razmenu, često izražen kao direktni govor mržnje i psihičko nasilje;
- Normalizacija i legitimizacija nasilja – nedostatak institucionalnih mehanizama za prevenciju i sankcionisanje nasilja, kao i sveukupni rast i prihvatanje nasilja kao legitimne forme komunikacije među mladima;
- Socijalna isključenost i izolacija – isključenost i izolacija određenih grupa iz političkog, ekonomskog i društvenog života u Novom Pazaru, kao i centralizacija moći.

Prilikom procene ranjivosti mladih, bitno je imati na umu ove faktore, jer mogu da podstaknu:

- Agresivnost i frustraciju
- Osećaj nepravde i nemoći
- Osećaj stalne nesigurnosti
- Gubitak dostojanstva
- Prihvatanje nasilja kao legitimnog alata za komunikaciju
- Gubitak poverenja u institucije i zajednicu generalno

Ove ranjivosti su operacionalizovane u odnosu na faktore koji mogu da utiču na mlade da razviju ekstremističke i radikalne stavove, ponašanja i osećaj pripadnosti zajednici.

Okvir za procenu ranjivosti mladih u Novom Pazaru

Okvir za procenu ranjivosti mladih na ekstremizam i radikalizam je struktuiran kroz tri ključne dimenzije procene nivoa rizika. One uključuju:

1. UKLJUČENOST u grupu ili ideologiju
2. NAMERA da se nanese šteta
3. SPOSOBNOST da se nanese šteta

Ove dimenzije se moraju razumeti zasebno, zato što svaka od ovih dimenzija predstavlja određeni rizik za nasilni ekstremizam. Na primer, dokazano je da pojedinac koji je uključen u rizičnu grupu možda ne želi

da nanese štetu. Štaviše, pojedinac koji namerava da nanese štetu, možda nije uključen/integriran u rizičnu grupu. Iskustvo je pokazalo da pojedinac može biti protiv nanošenja štete, istovremeno imajući simpatije prema ideologiji grupe.

U sledećem delu ćemo predstaviti faktore koji su ko-rišćeni za procenu mlađih u riziku od ekstremizma i radikalizma, kao i od inkluzije u grupe koje podržavaju ove atribute. Biće predstavljeni u odnosu na sve tri dimenzije, uključujući indikatore koji se mogu koristiti za identifikaciju pretnji.

Važno je napomenuti da predstavljeni indikatori i faktori nisu konačni i da se sama ranjivost može manifestovati na više načina. Ne postoji samo jedan put koji vodi ka ekstremizmu, niti postoji jednostavan profil onih koji su uključeni u ove grupe. S toga ne treba pretpostaviti da date karakteristike i iskustva nužno vode pojedinca putem nasilnog ekstremizma, niti da su ovi indikatori jedini izvor informacija potrebnih za procenu ranjivosti.

Uključenost u grupu ili ideologiju

Faktori uključenja se ponekad nazivaju i *psihološkim kukama*. One uključuju potrebe, osjetljivost, motivacije i kontekstualne uticaje koji zajedno utiču na uključivanje mlađih pojedinaca u nasilni ekstremizam ili ekstremne grupe. One mogu da uključuju:

- Osećanje povređenosti i nepravde
- Osećaj ugroženosti
- Potreba za identitetom, značenjem i pripadanjem
- Želja za statusom
- Želja za uzbudjenjem i avanturom
- Potreba za dominacijom i kontrolisanjem drugih
- Podložnost na indoktrinaciju
- Želja za političkim ili moralnim promenama
- Oportunističko uključivanje
- Porodica ili prijatelji uključeni u ekstremizam
- Biti u prelaznom periodu života (npr. adolescencija)
- Biti pod uticajem ili kontrolom grupe
- Relevantni problemi sa psihičkim zdravljem

Postoji niz ponašanja i drugih indikatora koji mogu ukazati na prisustvo gore navedenih faktora. Primeri indikatora da je pojedinac uključen u ekstremističku

grupu ili ideologiju uključuju:

- povećano provođenje vremena u društvu drugih potencijalnih ekstremista;
- promena načina oblačenja ili izgleda u skladu sa grupom;
- svakodnevno ponašanje postaje sve više u duhu ekstremističke ideologije ili grupe;
- gubitak interesovanja za druge prijatelje i aktivnosti koje nisu povezane sa ekstremističkom ideologijom ili grupom;
- posedovanja materijala ili simbola povezanih sa ekstremističkom ideologijom ili grupom ;
- pokušaj vrbovanja drugih u grupu/ideologiju; ili
- komunikacija sa drugima koja sugerira identifikaciju sa grupom/ideologijom.

Namera da se nanese šteta

Postoje i oni koji se uključe u grupu ili ideologiju, a ne razviju nameru da nanesu štetu, usled čega se ova dimenzija razmatra odvojeno. Faktori namere opisuju način razmišljanja koji je povezan sa spremnošću da se koristi nasilje, te se bavi time što bi pojedinac uradio i sa kojim ciljem. Oni mogu uključivati:

- Prekomernu identifikaciju sa grupom ili ideologijom
- Razmišljanje u relacijama „Mi i Oni“
- Dehumanizacija neprijatelja
- Stavovi koji opravdavaju ilegalno ponašanje
- Nedozvoljena sredstva za ostvarivanje cilja
- Nedozvoljeni ciljevi

Primeri indikatora da pojedinac ima nameru da koristi nasilje ili druga ilegalna sredstva uključuju:

- Jasna identifikacija druge grupe kao preteče ili štetne po pripadajuću grupu ili ideologiju, te posledično optuživanje te grupe za sve socijalne ili političke probleme;
- Upotreba uvredljivih, pogrdnih imena ili oznaka za drugu grupu;
- Priča o neminovnoj šteti koju druga grupa uzrokuje, kao i o važnosti da se deluje odmah;
- Izražavanje stavova koji opravdavaju vređanje u

ime grupe ili ideologije;

- Opravdavanje ili podržavanje nasilja ili štete prema drugima; ili

Sposobnost da se nanese šteta

Nisu svi oni koji žele da nanesu štetu, u ime grupe ili ideologije, i sposobni da urade to. Planovi da se nane- se velika šteta zahtevaju visok nivo lične sposobnosti, resursa i umrežavanja da bi bili uspešno sprovedeni. Šta je pojedinac u stanju da uradi, ključno je za proce- nu rizika od štete za javnost. Faktori mogu uključivati:

- Individualno znanje, veštine i kompetencije;
- Pristup mrežama, finansiranju i opremi.

Primeri indikatora da je pojedinac sposoban da direktno ili indirektno doprinese činu nasilnog ekstre- mizma:

- postojanje istorijata nasilništva;
- prisustvo odlika kriminalne svestranosti i ko- rišćenja kriminalnih mreža radi podržavanja ekstremističkih ciljeva;
- postojanje stručnih profesionalnih veština koje mogu da omoguće nasilno ponašanje; ili
- postojanje oblika tehničke stručnosti koji mogu da budu upotrebljeni.

Multisektorski pristup za implementaciju Okvira za procenu ranjivosti

Oslanjajući se na iskustva i primenjene pristupe u Velikoj Britaniji, zalažemo se za multisektorski pristup u zaštiti ljudi koji su izloženi riziku od ekstremizma i radikalizma. Bilo bi poželjno formirati jedno multisek- torsko telo koje bi bilo sastavljeno od ključnih aktera na polju ove oblasti :

Glavne odgovornosti ovog tela bi trebale biti:

- Identifikacija pojedinaca i grupa koji su u riziku da budu privučene ka nasilnom ekstremizmu;
- Procena prirode i obima rizika;
- Razvijanje odgovarajućih planova podrške za mlade u riziku.

Ovo telo bi se praktično bavilo prevencijom i ranom intervencijom usmerenom ka zaštiti, odvraćanju ljudi- posebno mladih, od rizika sa kojima se suočavaju, a pre nego što pređu u lagume nasilnog ekstremizma..

5. SMERNICE ZA PREPOZNAVANJE I DEKONSTRUKCIJU EKSTREMISTIČKIH NARATIVA

Novi Pazar, 2017.

5. SMERNICE ZA PREPOZNAVANJE I DEKONSTRUKCIJU EKSTREMISTIČKIH NARATIVA

UVOD

Tokom poslednje decenije ekstremistički narativi zao-kupili su znatnu pažnju javnosti putem interneta, društvenih mreža i medija. Metode za regrutovanja mladih za ekstremističke ciljeve su sve *glamuroznije*, kvalitet i opseg njihovih proizvoda sve očigledniji, a način širenja ekstremističkih sadržaja je sve sofisticiraniji. Istovremeno, harizmatični pojedinci kao prenosoci poruka pojačavaju privlačnost i uverljivost njihovih sadržaja. Imajući u vidu da je nemoguće potpuno učutkati ekstremističke narative, nameće se potreba za razvijanjem i promovisanjem *kontra-narativa* koji imaju za cilj da ponude pozitivne alternative i protiveže ili da dekonstruišu i delegitimisu ekstremističke sadržaje.

Ove Smernice, finansijski podržane od Fondacije za otvoreno društvo kroz projekat *Mladi suzbijaju ekstremizam i radikalizam kroz dekonstrukciju ekstremističkih narativa* izrađene su od strane Kulturnog centra DamaD, s ciljem da pomognu svima koji žele proaktivno reagovati na ekstremističku propagandu s kontra narativima, a namenjene su kao početni vodič učesnicima Projekta, ali i onima koji imaju malo ili su bez prethodnog iskustva u formulisanju i promovisanju efikasnih odgovora kojima se delegitimisu ekstremistički narative i ideologije.

Smernice mogu biti od pomoći svima koji žele proaktivno reagovati na ekstremističku propagandu, a naročito aktivnim mladima, koji žele doprineti suzbijanju pojave u lokalnoj zajednici kroz artikulisanje kontra-narativa. Utemeljene su na primerima dobre prakse, iskustvima sprovedenih kampanja za podizanje svesti javnosti, konsultacijama s građanima uopšte, a naročito mladima.

U svojoj osnovi Smernice se sastoje iz tri dela:

- razumevanje uloge medija u procesu radikalizacije (kako se medijski narativi kooptiraju od strane ekstremista kao potkrepna njihovim narativima);

- razumevanje mehanizama populizma i demagogije u medijima (kao izvor argumentacije za ekstremiste), te kao mehanizam za građenje narativa od strane samih ekstremista;
- analize mogućih koraka u suzbijanje radikalnih i ekstremističkih narativa na lokalnom nivou.

Kako su ekstremistički narativi poruke sa svrhom, tako i kontra-narativi trebaju uključivati alate i pristupe koji imaju jasnu svrhu:

- Fokusirati se na ono za šta jesmo (a ne protiv čega smo), nudeći pozitivne primere o zajedničkim vrednostima, otvorenosti, slobodi i demokratiji;
- Činjenicama dekonstruisati, diskreditovati i demistifikovati ekstremističke poruke;
- Iisticati kako ekstremističke aktivnosti **negativno utiču** na ljudе u čuje ime se navodno deluje;
- Ukazivati na **licemerstvo** ekstremističkih grupa i kako su njihovi postupci često u neskladu s njihovim navodnim uverenjima;
- Identifikovati **netačne podatke** koji se koriste u ekstremističkoj propagandi i ukazivati na tačne i istinite;
- Preispitivati **verodostojnost** ekstremističkih narativa i dekonstruisati ih;
- Potkopavati ekstremističku propagandu **kroz satiru i humor** kad god je to prikladno;
- **Delegitimisati** nosioce poruka;
- **Dovoditi u pitanje** određene aspekte ekstremističkih narativa i suprotstavljati im se kontra-narativima.

Cilj ovog dokumenta je da ukaže na uticaj medija na narušenu percepciju ljudske sigurnosti i bezbednosti

u Novom Pazaru i ekstremizaciju i radikalizaciju, kao proces koji teče.

Suštinski, izveštavanje o ekstremizmu i radikalizmu posmatra se iz šireg konteksta izveštavanja o pitanjima koja se tiču manjina, jer se stereotipi i predrasude lako mogu (nekada i nemerno) održavati ili pojačavati medijskim sadržajima, posebno u odnosu na verska ili etnička pitanja, a to onda zauzvrat podstiče dalju ekstremizaciju zajednice. Potvrđivanje postojećih društvenih odnosa može doprinositi snaženju grupnog osećaja nepravde, učvršćivati ili čak podsticati nacionalizam ili doprinositi postojećim tenzijama i podelama.

Glavni ciljevi ovog dokumenta su:

- Podizanje svesti o tome da su građani često izloženi ekstremističkim narativima u Novom Pazaru, putem tradicionalnih i novih medija;
- Definisanje okvirnih preduslova i principa za prepoznavanje ekstremističkih narativa i njihovu kontra-argumentaciju;
- Definisanje preduslova, načina i pravaca za razvoj efektivnih kontra-narativa tokom treninga;
- Stimulisanja diskusije o ulozi koju mediji imaju i do koje mere bi mogli ili bi trebalo da preuzmu odgovornost za reprodukovanje ekstremističkih narativa; kao i ulozi samih građana, naročito mladih, u multiplikaciji poruka koje se plasiraju putem medija (tradicionalnih, ali i socijalnih mreža).

ULOGA MEDIA U PROCESU RADIKALIZACIJE

Uloga medija je veoma bitna za razumevanje onoga što povezuje naizgled nepovezive i razdvojene segmente društva: navijače, sveštenike, policajce, nezaposlene obrazovane i neobrazovane mlade ljude, ideologe novih fundamentalizama, radikalizma – prednike različitih profesija, predstavnike estradne i kriminalne potkulture, prednike desničarskih stranaka, novinare i pisce koji se javno deklarišu kao vatreći branitelji tradicije. Isključivost i agresivnost prema svemu što je drugačije, zajednički su imenitelj zastupnicima i predstavnicima različitih ekstremističkih ideja i poruka. Ekstremističke ideje su u biti jednostavne, poput naslovnih strana tabloida, ne ostavljaju prostora za sumnje ili dileme, drugačije mišljenje ili preispitivanje iznete činjenice. One su veoma često komponovane kao neprekidno ponavljanje globalne zavere protiv svega što je naše (ko god da smo to MI), posebno protiv naših interesa i proklamovanih naših vrednosti.

Štampa i internet, uključujući i televizije u nekim se-

gmentima njihovog programa, su prirodno okruženje za propovednike i one koji propagiraju ekstremističke ideje. Bez podrške štampe, televizije i interneta ekstremističke grupe/organizacije i pojedinci ne bi bili to što jesu, prosto, jer bi u današnjem dobu sužene, kratkotrajne pažnje njihova poruka bila izgubljena. Njihova osnovna snaga nije ni u broju, ni u organizaciji, koliko u prisustvu u javnosti te je važno prepoznati različite načine *normalizacije* tih poruka kroz tradicionalne, a naročito nove medije. Posebno je značajna uloga društvenih mreža, naročito Facebooka, jer se mreže koriste da bi se raširile informacije iz štampe i sa sajtova medija i organizacija koje su jasno usmerene ka ekstremizmu (živimo u vremenu opšteprihvaćenog stava da «mora biti istina čim je objavljeno na internetu», te «objavljeno je na internetu – mora biti istinito»).

Putem medija ne samo da se propovedaju ideje nego se širi strah i povećava uticaj. Svaki put kad se objavi spisak osoba koje su iz nekog razloga proglašene za neprijatelje i izdajnike stvara se situacija koja pogoduje jačanju ekstremističkih pojava. Ako se tome doda i zapaljiva izjava kakvog političara ili istaknutog predstavnika važne institucije, efekat bude još snažniji. Paralelno, pobornici ekstremističkih ideologija najglasnije se zalažu za slobodu govora i svaki upitanost označavaju kao atak na tu slobodu.

Ekstremizam i radikalizam postoje u različitim sferama društvenog života, šire se i prenose, između ostalog preko onoga što se objavljuje u medijima, a potom i putem društvenih mrežai utiču na dalekosežan i dubinski način. Biti isključiv, ogorčen i neprijateljski, nadilazi sve i postaje ideja vodilja bez obzira da li je reč o odnosu prema drugom i drugačijem ili prema savremenoj medicini, nauci, toleranciji, ljudskim pravima. Kad se tome doda i uverenje da se samo nasiljem (fizičkim, političkim, institucionalnim, individualnim) stvari iz korena mogu promeniti onda je društvo u ozbiljnog problemu.

Čuvena metafora Margaret Tačer da je *publicitet kiseonik za terorizam*, upućuje na skoro simboličku vezu između medija, ekstremizma i radikalizma, jer naglašava potrebu za publicitetom i javnošću. Mediji imaju sposobnost i moć da *fokusiraju pažnju na događaje i pojave, da ih stavljaju na dnevni red i uokviruju*, te su zato toliko važni u oblikovanju i stvaranju onoga što se zove javnost. Moglo bi se reći da su koristi obostrane jer nasilni ekstremizam medijima obezbeđuje dramu, šok i tragediju – koji su prikladni za pakovanje u vesti koje privlače interesovanje ljudi – savršene sastojke proizvoda koji se dobro prodaje.

Nije nepoznato da se ekstremistički sadržaji namerno proizvode i to na način kojim se olakšava preuzimanje i deljenje. Na primer, ekstremisti (kod nas i u svetu) snime video ili fotografiju i pošalju je direktno medijima, a često i novinarima po imenu i prezimenu. (Po-

stoje dokazi da ISIL-ovi borci i njihovi medijski timovi ovo rade da bi osigurali da proizvod stigne u prave ruke.) Kad taj proizvod stigne u ruke medijske kuće ili novinara, oni ga dele dalje. Nešto slično dogodilo se pre neku godinu kad je u medijima osvanula fotografija, na kojoj su učenici u nekoj učionici i nekoj novopazarškoj srednjoj školi, snimljeni ispod zastave ISIL-a.

Svakako, a pre nego pređemo i na ostale teme, treba imati u vidu da Kulturni Centar DamaD pod medijskim izveštavanjem vidi i inpute samih čitalaca na date medijske sadržaje, jer njihovo moderiranje potпадa pod odgovornost medija koji ih objavljuje. Komentari čitalaca na vesti u velikoj meri definišu ne samo smer diskusije nego i smer razumevanja celog narativa. Kad god mediji (tj. njihovi sajtovi) ne vrše moderaciju objavljenih sadržaja prećutno se saglašavaju sa svim izrečenim. Upravo u takvoj situaciji mladi mogu nuditi alternativna razumevanja događaja te aktivno sugerisati, predlagati i pisati drugačija tumačenja događaja, oduzimajući prostor radikalnim elementima u Novom Pazaru. Od ključne je važnosti ne dozvoliti da samo ekstremne, radikalne poruke, temeljene na simplificiranim vestima, nepotpunim činjenicama, poluistinama i stereotipima bude jedino prisutno mišljenje na lokalnim portalima.

I na kraju, zna se da cenzura nije odgovor na ekstremističke sadržaje. Edukacija ljudi a naročito mladih o onome što se vidi u medijima i na internetu je ključ za smanjenje uticaja takvih i drugih sličnih sadržaja. Dekonstrukcija ekstremističkih narativa, uspostavljanje dijaloga kao protivteže takvim porukama, kao i kreiranje kontra-narativa predstavlja mnogo delotvorniju, iako zahtevniju i intenzivniju strategiju.

KAKO IZVEŠTAVANJE O MANJINAMA UTIČE NA RADIKALIZACIJU

Medijski monitoring koji je prethodio ovom dokumentu (period 2015–2016), kao i istraživanje faktora koji doprinose ekstremizaciji i radikalizaciji u Novom Pazaru (2015) te konsultacija s građanima u mesnim zajednicama (2016) pokazuju da postoji mnogo faktora i kanala koji nekoga mogu uvući u radikalizaciju. To može biti iz lične pobude – traganje za identitetom, pripadanjem i prihvatanjem – iz lične traume koja je okidač drastične promene – no nepobitno je da društveni kontekst igra glavnu ulogu u diktiranju napretka tog procesa i u narativima koji ga pothranjuju. Ključno je kako ljudi percipiraju svoj položaj. Subjektivno viđenje diskriminacije može generisati snažan osećaj gubitka, na individualnom ili grupnom nivou, viđenja se mogu pojačati ukorenjenim predrasudama i čvrstim linijama podela na *Mi i Oni* prerastati u *samoispunjajuća proročanstva*.

Nepravde učinjene prema grupi, situacije, događaji ili stanja kad članovi grupe vide manja prava ili mogućnosti za sebe u odnosu na ostale grupe, još veći su pokretači radikalizacije nego samo lično iskustvo. To je naročito vidljivo u situacijama kad grupa ili pojedinci *usvajaju* nepravde učinjene drugima i postaju samoproklamovani promotori interesa koji su suštinski različiti od njihovih ličnih ili grupnih interesa. Na primer: vođeni tuđim interesima neki pojedinci iz naše zemlje su otisli u druge zemlje, Siriju ili Ukrajinu, da bi učestvovali u tamošnjim ratovima. Kad god ljudi ne pronađu način za rešavanje sopstvenih problema po modelu opšteprihvaćenih društvenih pravila, poput dijaloga, zakonskog procesa, demokratije i tolerancije, oni mogu pribeti alternativnim putevima suštinski napraviti korak ka radikalizaciji. To je proces kroz koji mogu prolaziti pojedinci, manjinske grupe koje se osećaju diskriminisano, a može biti i proces kroz koji prolaze i većinske grupe koje osećaju pretnju od manjinskih, etničkih ili verskih grupa.

Da bi se efektivno formulisao odgovor na ekstremistički narativ, potrebno je razumeti odakle taj narativ crpe utemeljenje, kako bi se na kvalitetan način mogao formulisati odgovori koji ga potire. S tim u vidu, u nadrednim poglavljima će se analizirati kako izveštavanje u medijima može imati uticaj na narative, te razlučivati načine na koje mogu plasirati alternativna tumačenja događaja. Na osnovu njih mogu se graditi čvršći i efektivniji kontra-narativi.

Ne treba gubiti iz vida ni *dnevnu proizvodnju* medijskih sadržaja koji su prvenstveno uvredljivi ili podstiču stvaranje određenih stereotipa i predrasuda. Upravo ova medijska *proizvodnja* koja se rutinski održava oblikuje atmosferu i javno mnjenje koje potom, suočeno s dramatičnim događajima dovodi do naizgled neproporcionalnih reakcija.

IZVEŠTAVANJE O MANJINAMA MOŽE DOPRINOSITI RADIKALIZACIJI

Ekstremistički narativi imaju zajedničke elemente i pristupe. Ti pristupi najčešće imaju jako negativne posledice po osobe u riziku jer su često isključivi, dajući materijal ekstremistima da grade svoj kreditibilitet time što ukazuju na defektnost ovakvog izveštavanja.

S tim u vidu, prepoznajemo negativan uticaj medija kada:

- **Stvaraju okvire (uokviruju) – upravljaju kontekstom**
  - Stereotipi lako izbijaju na površinu, na primer u vezi između negativnih radnji ili provokativnih izjava i nečije kulturne ili verske pripadnosti – čak i kada ta pri-

- padnost uopšte nije relevantna;
- Korišćenje epizodnih okvira (uzak isečak iz kompleksnije priče), bez stavljanje u širi kontekst koji omogućava da se suzi polje eventualnih zloupotreba, pogrešnih shvatanja i interpretacija.
- **Formulišu tok javne svesti – upravljaju narativom**
    - Kad god neka grupa doživi ozbiljnu nepravdu, a to se od strane medija zanemaruje, stvar postane još bolnija i na tome se onda višestruko insistira od strane ekstremista, bez kritičke diskusije ili osvrta na to da li je ta vest zanemarena prosto, jer su neke druge teme bile u tom trenutku primarne, dominantne i relativno važnije;
    - Istovremeno, rešavanje nepravdi nekolicine (kao da oni predstavljaju celu zajednicu), takođe može rezultirati neravnotežom, što bi situaciju stavilo pod mnogo veći pritisak nego što je potrebno.
  - **Definišu retoriku – upravljaju jezikom i govorom**
    - Stil koji podvlači smisao *Mi i Oni ili Dobri i Loši* može pojačati polarizaciju. Paralelno, svi alati demagoškog i populističkog govora se upotrebljavaju pri građenju stava koji može služiti kao tzv. kuka, koja treba da *upeca* potencijalne nove ekstremiste (u nastavku su izlistani tipični populistički i demagoški alati);
    - Čim se lansira, (nova kovanica) pojma sam po sebi postaje stereotip, što ne dopušta sagledavanje kompleksnosti situacije, već joj šteti.

IZVEŠTAVANJE O MANJINAMA MOŽE UTICATI NA SMANJENJE RADIKALIZACIJE

Paralelno, medijsko izveštavanje pruža ogroman prostor za ublažavanjem svih onih izvora i temelja širih ekstremističkih narativa kroz kontekstualizovano izveštavanje. U nastavku su izlistani i načini kako oblikovati vesti, no međutim, na medije teško možemo uticati direktno. Upravo je svrha ovog projekta da pruži nove priče, nova čitanja te nova viđenja kontroverznih događaja, kojima bismo ekstremistima poništili izvore temelja za njihove narative, te prostor ispunili alternati

tivnim, proaktivnim porukama koje bi mlade trebale odvratiti od padanja na populističke simplifikacije. S tim u vidu, treba se fokusirati na:

KAKO IZVEŠTAVANJE O TERORIZMU MOŽE UTICATI NA RADIKALIZACIJU

Osim nepravdi, i oduševljenje i uzbuđenje mogu nekog povući na put radikalnog ponašanja. Reportaže o ekstremističkim i/ili terorističkim činovima ili pretnjama mogu *pothraniti* avanturistički duh i/ili potrebe mladih za uzbuđenjima koja su povezana s rizikom. Zamislite naslovnu stranu koja prikazuje Mevlida Jašarevića, osuđenog za teroristički napad na ambasadu SAD u Sarajevu, kao zvezdu na fotografijama koje ga prikazuju kao neustrašivog. Takođe, ne treba gubiti iz vida ni postojanje i drugih podsticaja kakvi su emotivni, oni unutrašnji kao što je čast ili statusni podsticaje koji motivišu da se deluje protiv nepravde.

Regruteri, prenosioци terorističkih poruka, obraćaju se ranjivim mladima s jasnim ciljem: *podstićati na razmišljanje o motivima, pridobiti razumevanje za svoja ideje*, legitimizovati svoj status u očima javnosti i u isto vreme učiniti sebe ravnopravnim političkim akterima.

U drugoj situaciji to može biti želja za statusom i poštovanjem – pokazati potencijalnim pristalicama za šta su sve sposobni. U isto vreme, čine napore da svoje lideres profilišu takođe se mogu uporediti s *regularnim* političkim liderima, na primer: dobro osmišljeni, pažljivo uokvireni i profesionalno snimljeni lični intervjuji.

Trauma i želja za osvetom u nekim slučajevima vodi u radikalizaciju: Izveštavanje o verskom ekstremizmu i radikalizmu može uticati na etničku ili versku zajednicu kao trauma i dodatno je ukoreniti u njenim stavovima. Posebno je to relevantno za zajednice u kojima postoje duboko ukorenjeni konflikti koji dotiču sve građane.

Nedovoljno pažljivo izveštavanje o narušenoj bezbednosti i sigurnosti zajednice i pojedinaca u njoj, uključujući i izveštavanje o radikalizmu i ekstremizmu kao društvenim fenomenima i/ili događajima koji su povezani s ovim pitanjima, može staviti medije u situaciju da budu viđeni kao oni koji doprinose pridobijanju podložnih mladih ljudi za ekstremističke i radikalističke interese.

IZVEŠTAVANJE O EKSTREMIZMU I RADIKALIZMU MOŽE UTICATI NEGATIVNO

Pored izveštavanja o manjinama, ogroman rizik po mlade predstavlja i samo izveštavanje o ekstremizmu i radikalizmu.

- Pravljenjem okvira /kadriranjem /uokvirivanjem
  - Uokvirivanje zapaljivih govora, neodmerenih zahteva, prenaglašavanje podela,

ekstremističkih spada i tome slično, produbljuje polarizaciju i pojačava dihotomiju na *Mi i Oni* i često može biti konfrontirajuće za ljude nestabilnih identiteta i odvesti ih u ekstremnije pravce;

- Uokvirivanje u glamurozno ima za posledicu ozbiljno pojačavanje privlačnosti takve vesti za one mlade ljude koji traga-ju za *atraktivnim*;
- Pomeranje fokusa –sa samog događaja, iznetog stava ili mišljenja – na rizike od ekstremizma i radikalizma – proizvodi neuravnoteženu sliku intenziteta konflikt-a kao celine.

• Postavljanjem na dnevni red

- Pridavanje mnogo pažnje terorističkim grupama posle određenog napada, uključujući njihovu motivaciju i lideres, može generisati nove simpatizere;
- Ne izveštavanje iz perspektive žrtve, kao i prenaglašenost iste, može dovesti do osećaja nepravde i delovati kao seme radikalizacije.

• Retorikom

- Kada izveštaj o (samoubilačkom) napadu sadrži previše detalja, mogao bi se čitati skoro kao uputstvo o postupanju.

IZVEŠTAVANJE O EKSTREMIZMU I RADIKALIZMU MOŽE UTICATI POZITIVNO

Pažljivo izveštavanje o ovim društvenim fenomenima može uticati na prevenciju i smanjenje ovih pojava u društvu:

• Pravljenjem okvira

- Predstavljanjem terorističkog napada kao kriminalnog čina koji mora biti predmet zakona i pravde, bez obzira na pobude terorista, umanjuje se moć terorista i uticaj na podložne grupe i pojedince.

• Postavljanjem na dnevni red

- Poklanjanje pažnje temama koje se ne tiču terorističkog napada –donosi ravnotežu i perspektivu. Održavanje statusa

vanredne vesti kada više nisu vanredne, može imati kontra efekat.

- **Retorikom**

- Oprezno upotrebljavati pojmove ekstremizam, radikalizam i terorizam. Postoje različite definicije ovih pojmove i zato je važno razumeti i tačno navesti u kakvim se konotacijama ovi pojmovi koriste.

MEHANIZMI UPOTREBLJENI U PROCESU GRADNJE EKSTREMISTIČKIH NARATIVA

Kako smo ranije naveli, narativi koji se grade u medijima, ali i na socijalnim mrežama, mogu imati pozitivne ali i negativne efekte na mlade u Novom Pazaru, jednostavno, jer daju dodatni materijal ekstremistima da grade nove narative te da njima popunjavaju javni prostor. Svakako, narativi se jako često grade koristeći mehanizme standardne demagoške i populističke priče (*jer u svojoj osnovi, narativi ekstremizma nisu ništa drugo do populizam i demagogija usmereni ka destrukciji*). S tim u vidu, zahvaljujući portalu Demolizam.rs prenosimo 17 kategorija mehanizama upotrebljavanih u procesu ubeđivanja sagovornika (čitaoca) u istinitost tvrdnje.

Smatramo da je naročito važno upoznati se u celosti s ovim mehanizmima i načinima njihovog korišćenja, kako bi se na najefikasniji način razvijali kontra-narativi, te opovrgavali oni stavovi koje ekstremisti koriste kao utemeljenje za svoje tvrdnje.

O POPULIZMU I DEMAGOGIJI¹³³

Demagogija je veština ubeđivanja sagovornika, odnosno publike, lažima, zabludama, namernim (ili nesvesnim) logičkim greškama umesto argumentima. Gde prestaje demagogija, a počinje populizam teško je reći jer su međusobno isprepletani i integralna su obeležja specifičnog političkog govora, koji je tema ovog rečnika. Može se reći da nema populizma bez demagogije, ali da se demagoške strategije mogu upotrebljavati i u drugim vrstama govora ili drugom društvenom kontekstu, a ne isključivo u političkoj propagandi.

Ne postoji jedinstvena teorija, pa ni standardna *definicija populizma*. Razumevanje populizma se komplikuje i time što se on ne vezuje isključivo ni za desničarske ni za levičarske partije i političare, već ga ima u svim strankama, na svim nivoima vlasti i u javnom govoru uopšte. Osnovna odlika populizma je da iz svog sveta želi da isključi pluralizam, te da poriče raznovrsnost i

složenost društva. Populizam pojednostavljuje, zamašluje, svodi društvo na crno-bele slike dobrih i loših. Dobri su uvek *mi, narod* (u čije ime govornik obavezno govoriti), a loši su *drugi* (među koje može potpadati bilo ko) – od suprotne političke opcije pa do različite etničke, verske ili društvene grupe. Populizam pravi ovu simboličku podelu u društvu i na tom konfliktu pridobija javno mnjenje, oblikuje stavove ljudi, a nekad i dobija na izborima.

Strategije populizma se ne iscrpljuju samo u prizivanju kolektivnih identiteta, polarizovanju stanovništva i pojednostavljujući stvari. U javnom govoru su prisutne demagoške i populističke strategije koje se koriste u nezgodnim situacijama kada je potrebno izbeći odgovornost, skrenuti pažnju s neprijatnih tema, opravdati dvostrukе standarde ili diskreditovati sagovornika. Zato je cilj Popul(ar)ističkog rečnika demagogije da se na jednom mestu sakupe i analiziraju svi mehanizmi kojima javni akteri, a pre svih političari, podstiču podele, osećaj zabrinutosti ili s druge strane lažnu nadu, bezbrižnost, a sve to u cilju pridobijanja glasova građana.

PRAZNA SLAMA

[def.] Mnogo reči ni oko čega, prazna priča, opšta priča. Uopšteni govor umanjuje razumljivost ili čini izjavu višesmislenom. Na primer, više od autonomije, manje od nezavisnosti nije ni autonomija ni nezavisnost, a što je – ne zna se zasigurno. Osim toga, mlaćenje prazne slame često uključuje upotrebu velikih i teško razumljivih reči. Osnovna ideja je da se zvuči pametno, a ne da se nužno pametno i govoriti. Velike reči koje dobro zvuče ostavljaju jak utisak na publiku i pogodne su kada se želi izbeći davanje odgovora ili izražavanje stava u vezi s konkretnom temom ili pitanjem. Gomiljanje ispraznih fraza tako popunjava prazninu u sadržaju poruke.

Sušinski ovaj rečnik otvara agendu koja će dovesti do konsenzusa u modusu strategija koje unapređuju kvalitet poštovanja zakona i konačno čemo imati sa čim da izađemo na evropsko i svetsko tržište.

ZEMLJA SNOVA

[def.] Nerealna obećanja i ulepšavanje stvarnosti su u populističkom govoru neizostavni. U zemlji snova nema loših vesti, a rado se izbegavaju i bilo kakve teške teme. Kada pobedjuje nacionalni tim – pobeduju svi pripadnici nacije. Uspeh u ime kolektiva postaje razlog za ponos pojedinaca i način da se zaborave svakodnevni problemi. Pozitivan, nasmejan i optimističan govornik kod publike budi nadu. Usput, to može da bude zgodna prilika da se istakne i sopstveni do-

133 www.demolizam.rs

prinos u izgradnji bolje budućnosti. Govorom o zemlji snova zloupotrebljava se ljudska sklonost ka maštanju i obećava se svašta: od seoskog puta preko buma u oblasti lekovitog bilja, pa do švedskog standarda. Bilo da se govori o sadašnjosti ili budućnosti, tamo su kuće od čokolade... Delotvornost ove strategije se krije i u činjenici da se nerealna obećanja najčešće ne obrazlažu, već jednostavno iznose. Dok se ljudi nadaju da će obećanja biti ispunjena za njihovog života, demagog se nuda da će se ona što pre zaboraviti.

Ako ostavite 11 komentara na ovom sajtu i budemo najposećeniji sajt u Srbiji, svi redovni posetioci dobiće bespovratni kredit za pokretanje sopstvenog rečnika.

ONI HOĆE

[def.] Namerno pogrešno tumačenje izjava ili učitavanje pretpostavljenih nameru česte su demagoške smicalice. Govornik se predstavlja kao „poznavalac“, „zna ko je“ njegov protivnik i što on „u stvari hoće“. Taktika je sledeća: tuđi stavovi se najpre pogrešno predstave, a zatim se otpočinje rasprava sa sopstvenim tumačenjem, umesto s onim što je stvarno izrečeno. Upotrebom ovog mehanizma se tako može neprimetno pobeći od nepoželjne teme, jer se započinje priča o namerama protivnika, a ne o onome što je protivnik rekao. Kada se nekome pripisu „zadnje namere“ ili „sumnjivi motivi“, čak i njegove najbezazlenije izjave i postupci se mogu doživeti kao preteći. Ekstremni oblik ove strategije nalazi se u teorijama zavere, kojima se uspešno proizvodi osećanje ugroženosti ili neizvesnosti.

Ovi što imaju nešto protiv ove definicije samo hoće da podriju naš autoritet. Sve je to zavera Štrumfova koji mrze rečnike.

LJUDI SMO

[def.] Emocije su važna osobina demagoškog govora. Dobar demagog se trudi da se predstavi kao jedan od nas, čovek koji misli, oseća, pa i greši, kao i svi smrtnici. Političari često govore o svom detinjstvu, pokazuju svoju porodicu javno ili se bave tužnim ljudskim pričama, želeći da pokažu da su i oni ipak samo „obični ljudi“. Dirljive ljudske priče i ispovedni ton bude sažaljenje i publika se lakše poistovećuje s govornikom jer može da ga razume. Tako ona postaje više sklona da veruje „na kredit“ i to bez ubeđivanja. Ona je spremljena da „oprosti“ ili progleda kroz prste za ponašanje koja inače ne odobrava. Obratiti pažnju na: ispovedni ton, izgovore tipa ljudi smo i znate kako je, priče iz detinjstva, porodične priče, anegdote.

Kad sam bio mali maštao sam da se bavim uređivanjem jednog rečnika, te je moja posvećenost neupitna.

MUKE PO MUČENIKU

[def.] Stavljanjem sebe ili grupe kojoj se pripada u položaj žrtve, govorniku ili celoj grupi pripisuje se ne samo iskustvo stradanja, već i moralna ispravnost. Istovremeno se izazivaju sažaljenje, empatija, ali i osećanje ugroženosti, čime se uspešno zamagljuje racionalno rasuđivanje. U svojoj najekstremnijoj formi mučeništvo može da posluži za opravdavanje nasilja, koje se na taj način doživljava samo kao iskupljenje za prethodna stradanja.

Osim položaja žrtve, mučeništvo se može odnositi i na život i stradanje mučenika. Etika mučeništva se zasniva na ovozemaljskom stradanju koje je izvor moralne ispravnosti i nadmoći. Često nije ni važno što je izrečeno, jer govornik u stvari kaže: ja sam mučenik i zato sam u pravu. Kada se kombinuje s pripadanjem grupi, mučeništvo razvija osećanje moralne ispravnosti kod svakog pojedinačnog pripadnika grupe, iz čega ova strategija crpi mnogo od svoje moći.

Toliko nas napadaju i maltretiraju zbog ovog rečnika. Dušmani! Istražimo, jer znamo da su naše muke spas javnog diskursa u Srbiji.

POBRKANI LONČIĆI

[def.] Demagog svesno koristi različite govorničke veste i logičke manipulacije kako bi publiku doveo u zabludu. On često poseže za logičkim greškama kod kojih ne postoji očigledna veza između iznetih dokaza i zaključka. Ako dokazujemo da je neko dobar poljoprivrednik, a potom zaključimo da je on dobar vođa, pravimo grešku ne sledi, jer to što je neko dobar u jednoj stvari ne znači da će biti dobar i u drugoj. Dakle, izneti argumenti nisu relevantni za temu rasprave. Sama argumentacija često ima oblik nizanja različitih tvrdnji i činjenica, iza čega dolazi kratak i brz zaključak, i to bez objašnjenja veze između tvrdnje i zaključka. Druga česta taktika demagoga je izbegavanje zadate teze i konstruisanje nove, srodrne teze iz koje se onda lakše izvode željeni zaključci (postupak poznat kao zamena teza).

Ako čitaš ovaj rečnik znaćeš sve o populizmu i demagogiji.

ČUDO, ALI NEVIĐENO

[def.] Izjave u kojima govornici i ne pokušavaju da ubede publiku u svoje ideje ili stavove, u kojima nema argumentacije, ali zato cinizma, bahatosti, pa i gluposti može biti toliko da publike jednostavno ostane bez teksta. Slušajući ili čitajući ovakve izjave, možemo se

samo zabezknuti i zapitati da li je moguće da nekome nije stalo ni da lepo upakuje ono što govori. Zato ovde i nema populizma i demagogije samih po sebi. Radi se o poricanju političkog govora koji bi trebalo da nas u nešto ubedi. Umesto toga, otvoreno se izražava mišljenje koje može da vređa inteligenciju glasača ili na koje se teško može i odgovoriti (Mnogo kradete... da kraduckate po malo pa da vas i tolerišem...). Odgovornost govorniku nije bitna, mogućnost rasprave ne postoji i sve što možemo jeste da ostanemo bez komentara. Ipak, ovakav, gotovo devijantan politički govor je toliko čest da ne možemo da ga zaobiđemo. A kako se mnogo puta osetimo kao taoci ovakvih političara i njihovih izjava, ne bi ni trebalo.

TI ĆEŠ DA MI KAŽEŠ

[def.] Jedna od omiljenih strategija demagoga je napad na onoga ko saopštava, a ne na ono što se saopštava. Izjava se gura u drugi plan i postaje gotovo nevažna, dok je u centru pažnje sam sagovornik i želja da se on omalovaži. Zbog toga se napadnuti neretko upušta u **demanovanje izrečenog ili čak počinje protivnapad, pa se prvobitna rasprava potpuno zaboravi, dijalog postane razmena uvreda, a ako su one dovoljno sočne, dođe se i do velikog skandala.**

Grbavi, nemoj ti da mi pričaš o demagogiji, molim te, čale ti je bio portparol stranke.

DVOSTRUKI ARŠINI

[def.] *Pristrasnost, nedoslednost. Dvostruki standardi se koriste kada je potrebno opravdati odstupanje od sopstvenih političkih pozicija ili od opšte prihvaćenih pravila igre. U praksi to znači da se pravila odnose na sve igrače, osim na one za koje govornik odluči da se izuzimaju od pravila (najčešće su to pripadnici grupe kojoj sam govornik pripada).* Na primer, kada moj protivnik ne govori istinu, on onda laže, a ako se to desi meni ili nekom mom, onda sam se zbumio. **Vodeći se idejom da ono što važi za sve ne važi za jednog i ono što važi uvek ne važi sada, povlašćeni tretman uvek dobija grupa bliska govorniku.** Dvostruki aršini se mogu prepoznati ako pratimo šta jedan govornik izjavljuje u različitim situacijama, ali se može desiti da izađu na videlo i u jednoj istoj rečenici, pri čemu očigledno dolazi do diskriminacije. Sve su životinje jednakе, ali neke životinje su jednakije od drugih.

Sve demagoške izjave autora ovog teksta su dobranamerne i u stvari nisu baš prava demagogija, te im nećemo uzeti za zlo.

DOBRO JE POZNATO

[def.] *Predstavljanje sopstvene pozicije kao pozicije "zdravog razuma" ili "nauke" jeste pokušaj da se ono što se saopštava predstavi kao neupitna istina. Ovaj postupak je često praćen nizom logičkih i retoričkih grešaka kojima se problematičan stav pokušava obući u ruho opšte poznate ili čak očigledne istine. Cilj je izbeći bilo kakvu sumnju u iznesene tvrdnje i zaobići zahtev da se bilo šta dokazuje. Dalja rasprava se proglašava glurom i nepotrebnom. Oslanjanje na narodne mudrosti je često. Ključne reči: dobro je poznato, sví dobro znamo, da li ste ikada videli, naučno je dokazano, svuda u normalnom svetu, istraživanja pokazuju, itd.*

Svi dobro znaju da je Popul(ar)istički rečnik demagogije jedan od najposećenijih sajtova.

PROSTO K'O PASULJ

[def.] *Nuđenje jednostavnih rešenja često i za vrlo složene društvene probleme. Problemi se svode na samo jedno pitanje i nude se jednostavna rešenja koja su sama po sebi prijemčiva. Uprošćavanjem stvari prečutkuju se ili prikrivaju kompleksnost problema i/ili negativne posledice ponuđenog rešenja. Jednostavna rešenja često zvuče vrlo smisleno, primalac poruke stiče utisak da su ona razumna i prihvatljiva, a da je govornik pronicljiv i sposoban čovek koji manje priča a više radi. Osnovna logika: kako ćemo – lako ćemo!*

Političari su veliki demagozi i sve ćemo ih javno skandalizovati, te nikad nikom neće pasti na pamet da opet govori na taj način.

DREKAVCI I BABA ROGE

[def.] *Kada se čovek plaši, spremjan je da učini mnogo više nego inače, pa čak i ono što bi mu u drugoj situaciji bilo neprihvatljivo. Strah onemogućava racionalno promišljanje stvari i potiskuje u drugi plan ostale emocije. Zbog ovih osobina, zastrašivanje se često koristi u populističkom govoru. Publika se može plašiti nemaštinom, ropstvom, pa čak i smrću i nestankom. Poseban oblik ima kada se koristi za zastrašivanje cele grupe, pri čemu dobija oblik ksenofobije, netolerancije i radikalnog tradicionalizma.*

Zastrašivanje često ima i oblik apokaliptičnosti (Kraj je blizu!) čime se pojačava strah i ističe neophodnost prihvatanja ponuđenih rešenja u što je moguće kraćem roku. Zastrašivanje se neretko nalazi i u obliku logičke greške „daš mu prst, ode ruka“, čime se sugerira da će se pristajanjem na nešto zapravo pristati i na mnogo gore stvari.

Ako ne počnete da ostavljate pohvalne komentare, poslaće nas u zatvor, nestaće kritička svest i zavladaće mrak neznanja.

SVAKA PTICA SVOME JATU

[def.] *Podela između „nas“ i „njih“ jedno je od ključnih mesta u političkoj suzbijanjenika, pa čak i laganje. Nekad se i ne mora ići tako daleko: dovoljno je svesti odgovornost na krivično-pravnu, pa zaključiti da ko nije pred sudom kriv, nije ni odgovoran.*

Razrađenost ovih strategija i lakoća kojom se njima služi pokazuju da je spremnost na pad popularnosti rizik koji će malo ko sebi dozvoliti. Od priznanja se niko nije glasova nakupio. Tako se odgovornost pretače od jednog do drugog aktera, sve dok se u tom presipanju ne isprazni.

Najčešći oblik: nisam ja, oni su.

Nemam ja veze s ovim rečnikom, samo povremeno napišem par redaka.

DILEME, PERSPEKTIVE I SLEDEĆI KORACI

Potpuno je jasno da je jako teško izmeniti način na koji mediji izveštavaju, jer je to jedan od najvećih izvora percipiranih nepravdi na kojima ekstremisti temelje svoje narrative. Ako izuzmemmo ideološke postavke (veriske, političke ili nacionalne matrice – koje se dekonstruišu decenijskim radom), mladi se mogu fokusirati na mehaniku ekstremizacije potruditi da joj oduzmu neke od velikih izvora energije. Na taj način se može efektivno popuniti javni prostor, paralelnim porukama, koje aktivno dekonstruišu sve te imaginarne dokaze koje ekstremisti koriste na lokalnom nivou.

Mladi neće preuzeti ulogu informatora, ali će preuzeti snažnu i dinamičnu ulogu tumača zbivanja, te onih koji usmeravaju javni diskurs ka benignijem spektrumu vrednosti; ka toleranciji, suživotu i čvršćoj socijalnoj koheziji.

Paralelno, mora se imati na umu sledeće: kad izveštavaju o ekstremizmu i radikalizmu, gotovo bez izuzetka, novinari se deklarišu kao posvećeni vrednostima objektivnosti, medijskog pluralizma, demokratije i civilnog društva; u isto vreme, priznaju da mediji ipak često igraju ulogu u promovisanju negativnih stereotipa i predrasuda kada su u pitanju etnicitet i religija. Neophodno je postići ravnotežu između dva glavna nastojanja u izveštavanju: *informisanje i tumačenje*. Informisanje se odnosi na verno predstavljanje događaja, onako kako su se dešavali, a tumačenje bi trebalo da teži promovisanju *konstruktivnog javnog dijalo-*

ga o temama od javnog interesa. Isti principi i pristupi bi se morali primenjivati i kad je reč o tumačenju svih pitanja koja su bitna za bezbednost zajednice i sigurnost građana, uključujući i radikalizam i ekstremizam, u Novom Pazaru i Sandžaku (Raškoj oblasti), uz podrazumevanu uravnoteženost, kritičnost prema izvorima i obazrivost u predstavljanju krivaca i žrtava.

Na bazi međunarodnih i domaćih dokumenata mogu se izlistati preporuke opšteg tipa za građenje kontra-narativa:

- Idite iznad narativa (prikaza/priče, događaja, pojave): obezbedite/proverite osnovne informacije i shvatite/objasnite širi kontekst. Mnoge vesti sadrže provokativne ili istaknute aspekte naročito kad su osetljive priče/događaja/pojave, bez ukazivanja na širi kontekst. Obezbeđivanjem statistike, eksperatskih analiza ili ostalih relevantnih informacija može se postaviti/ukazati na širi tematski okvir i preusmeriti naraciju.
- Vaš kontra-narativ je dobar koliko i vaše razumevanje šireg konteksta

Potrudite se da sagledate potpunu sliku da biste mogli da se suprotstavite jednostranom i pojednostavljenom tumačenju događaja i pojava.

- Ne zadovoljavajte se jednom stranom priče (događaja, pojave, narativa):
Uzimajte u obzir i oprečna viđenja iste priče/događaja/pojave i uključite ih u vašu analizu.
- Nemojte stajati na granici
Potrudite se da istaknete kompleksnost priče/događaja/pojave, ali i pokažite kako pojednostavljenje tumačenje redukuju istinu i postaje opasno po zajednicu.
- Dajte glas onima koji ga nemaju

Kad god neka grupa pretrpi ozbiljnu nepravdu a to se ignoriše, ekstremisti pristupe toj temi kao potvrdi svojih stavova i potrebi za suzbijanje «onih drugih», ko god oni bili. Ne ignorishi-te ovakve situacije u svojim analizama.

- No svakako, pazite se sledećeg:
Tražite balans u argumentima da vas u percepciji ne bi svrstavali na ovu ili onu stranu date priče.

Šta su sledeći koraci te kako napraviti korak napred

Utvrđena neophodnost i kompleksnost ukazuju na povezanost između izveštavanja medija (i komentara na medijima) i ekstremizma, naglašava potrebu za širim istraživanjem motiva, kao i temeljnijim znanjima o ovoj celoj temi. To su bazični uslovi koje bi najpre trebalo ispuniti da bi se aktivno moglo uključiti u dekonstruisanje ekstremističkih narativa.

Svest i motivacija

Ljudska sigurnost i bezbednost, uključujući i ekstremizam i radikalizam kao teme, ako hoćete i terorizam kao globalna top tema, veoma su bitne za medije ali i same građane, ne samo da bi se o njima pisalo, već da bi se o njima formulisale i javne politike. Svest o povezanosti izveštavanja o percepcijama narušene sigurnosti ili ekstremizma motivacija da se deluje na osnovu njih, treba zauzeti značajnije mesto u lokalnom javnom dijalogu, te je vrlo važno da učesnici dele ovu motivaciju i razumevanje.

Dostupne informacije

Lakše dostupno znanje o aspektima ljudske sigurnosti, faktorima rizika koji narušavaju bezbednost i osećaj sigurnosti, kao i znanja o procesima radikalizacije smanjiće prostor da se kompleksni događaji redukuju na mikroslike, koje onda ekstremisti koriste kao svoju lokalnu legitimizaciju. Na nivou javnih politika i javnog delovanja, to znači da znanja dobijena iz medijskog monitoringa, smernica, treninga i na kraju samih proizvoda i produkata (kontra-narativa) treba stalno da se sređuju u lako pristupačne brošure i smernice.

TRENING PROGRAMI

6. TRENING PROGRAM 1

OSNAŽIVANJE JAVNIH INSTITUCIJA ZA PREVENCIJU I SUZBIJANJE EKSTREMIZMA I RADIKALIZMA MLADIH U NOVOM PAZARU

UVOD

Postoje sredine koje predstavljaju plodno tlo i za razvoj ekstremnih ideja i pokreta, s jedne strane i za posebnu ranjivost dece i mladih koji će možda, pre nego u nekim drugim sredinama, lakše podleći izazovima nasilne propagande i militantnog delovanja. Potrebno je pravovremeno uočiti specifičnosti uslova sredine, kao i mogućnosti koje se mogu iskoristiti ili razviti, da se takve situacije i okruženje za decu i mlade poprave i unaprede.

Kao deo napora za poboljšanje ili unapređenje brige o deci i mladima koji su u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma u Novom Pazaru, nevladina organizacija DamaD uz širu podršku zajednice, kao i podršku međunarodnih organizacija i institucija, već izvesno vreme sprovodi niz aktivnosti kojima pokušava da osnaži celu lokalnu zajednicu, sve institucije i mnoge pojedince da ulože određeni napor i pokazuju veću brigu i podršku za decu i mlade u riziku.

Deci i mladima je neophodno pružiti, ne samo sigurnost, zaštitu i povoljne uslove za egzistenciju, već i adekvatna znanja i veštine potrebne za podizanje samopouzdanja i otpornost na izazove svih vrsta.

Više je faktora koji to omogućavaju i više je načina na koje se to može sprovesti. Takođe, brojni su faktori koji blokiraju odgovarajuću brigu i onemogućavaju pružanje adekvatne pomoći, te se neretko dešava da deca i mlađi „skliznu“ u radikalne i ekstremne situacije ili nasilne grupe. Zbog brojnih ometajućih faktora mlađi u riziku imaju manju verovatnoću da uspešno pređu tranziciju ka odraslim dobu. Analizom ovih faktora rizika mogu se naslutiti početak, kontinuitet ili eskalacija nasilja koje se može dovesti u vezu sa ekstremizmom i radikalizmom. Preventivni rad sa decom i mladima mora biti u fokusu delovanja svih institucija/organizacija i službi, kao i mnogih pojedinaca u lokalnoj zajednici.

Trening paket je namenjen zaposlenima u službama i institucijama / organizacijama na lokalnom nivou i njegova primena treba da omogući ujednačavanje postojećih i sticanje novih znanja i veština potrebnih za preventivni rad i pružanje usluga u sistemu zaštite deci i mladima u riziku od ekstremizma i radikalizma.

Opšti i specifični ciljevi trening programa

Opšti cilj:

Upoznati polaznike trening programa sa ključnim teorijskim i praktičnim saznanjima o radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu, iz ugla različitih disciplina kao što su: politika, pravo, studije bezbednosti, psihologija, istorija, teologija i druge. Ovaj program će omogućiti da razumeju prirodu i snagu radikalizacije i ekstremizma, čiji nasilni potencijal veoma lako dovodi do najozbiljnijeg oblika nasilja današnjice - terorizma, koji predstavlja i najozbiljniju političku pretnju mnogim društвima i državama. Program daje priliku stručnim radnicima iz različitih institucija i organizacija u lokalnoj zajednici da steknu adekvatna znanja, veštine i sposobnosti za primenu referalnog mehanizma kao skupu pravila i procedura koje čine okvir za njihovu saradnju, čija je svrha prevencija od radikalizacije i nasilnog ekstremizma kod dece i mladih, kao i pomoći i podrška ukoliko su u riziku od njih.

Specifični ciljevi:

- osposobljavanje polaznika za razumevanje značaja prevencije kod rada sa decom i mladima koji su u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- sticanje znanja o osnovnim međunarodnim i domaćim institucijama, sistemima i mehanizmima za prevenciju od radikalizacije i nasilnog ekstremizma kod dece i mladih;

- sticanje specifičnih znanja o radikalizaciji, ekstremizmu i drugim srodnim pojavama koje daju potpuniju sliku o načinu na koji se može reagovati kada su deca i mлади u riziku od radikalizacije i ekstremizma i kada ih to može uvesti u terorizam;
- upoznavanje sa *Okvirom za procenu ranjivosti*, koji predstavlja konceptualnu podršku i smernicu za institucije i predstavnike zajednice da identifikuju potencijalne mlade u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- ostvarivanje uvida u funkcionisanje referalnog mehanizma kao načina koordinacije i komunikacije različitih institucija na lokalnom nivou, koje imaju obavezu i odgovornost u vezi sa zaštitom dece i mладих u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- postići razumevanje načina funkcionisanja referalnog mehanizma kao procesa, tokom kojeg se odlučuje o programu i planu rada sa detetom i mladom osobom u okviru odgovarajućih službi i institucija, radi pružanja pomoći i podrške (uvažavajući potrebe deteta ili mладе osobe, koje mogu biti i specifične u odnosu na pol i rod);
- upoznavanje sa sprovođenjem pojedinačnih protokola institucija, koje čine deo referalnog mehanizma i praćenja rezultata i efekata rada po tim protokolima;

Ciljna grupa

Program je namenjen stručnim radnicima, organizacijama i institucijama lokalne zajednice koje čine referalni mehanizam, kao okvir za njihovu saradnju, i koje neposredno rade sa decom i mладима ili bi po prirodi svoga posla mogli imati saznanje i biti u prilici da rade sa decom i mладима u riziku od ekstremizma i radikalizma.

Oblast na koju se *Trening program* odnosi

Razvoj referalnog mehanizma koji predstavlja skup pravila i procedura kao i specifičan okvir saradnje organizacija, institucija i pojedinaca kroz međusektorsko partnerstvo u proceni ranjivosti dece i mладих od radikalizacije i nasilnog ekstremizma, kao i primena i pružanje odgovarajućih usluga i programa podrške deci i mладима koji su pod rizikom od radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

Ishodi

Ishodi učenja i pohađanja *Trening paketa za ospobljavanje javnih institucija da se unapredi otpornost*

zajednice na radikalizam i ekstremizam pokazaće orientaciju na ono što će polaznici znati, razumeti i umeti da primene nakon završetka procesa učenja. Polaznici će koristiti naučna i stručna znanja o pitanjima radikalizacije i nasilnog ekstremizma; razviće sposobnost analize i sinteze teorijskih i praktičnih znanja iz ovih oblasti, primenjujući saznanja ili perspektive različitih naučnih i stručnih disciplina; prepoznati prioritete i utvrditi način delovanja u specifičnim situacijama radikalizacije mладих, primenjujući mogućnosti koje daje referalni mehanizam, kao specifičan okvir saradnje i koordinacije institucija u lokalnoj zajednici.

Kompetencije

Kompetencije se kao dinamičke kombinacija osobina, sposobnosti i stavova razvijaju se kako bi se ostvario krajnji cilj programa *Trening paketa za ospobljavanje javnih institucija da se unapredi otpornost zajednice na radikalizam i ekstremizam*. One će se oblikovati tokom različitih aktivnosti u okviru treninga i ocenjivati u različitim fazama.

Po završenoj obuci polaznici će biti ospozobljeni da:

- koriste terminologiju koja je specifična za procese i pojave koji će biti obuhvaćeni programom *Trening paketa* (radikalizacija, ekstremizam, deradikalizacija, rizik, terorizam, anonimizacija, samoinstrukcija, referalni mehanizam, ljudska bezbednost, ranjivost, zaštita, osnaživanje itsl.);
- opišu i predstave najznačajnije pristupe u prevenciji od radikalizacije i nasilnog ekstremizma (uključujući strateška i pravna rešenja, institucionalni odgovor na ove probleme, primere dobre prakse);
- razumeju način funkcionisanja referalnog mehanizma;
- u potpunosti razumeju ulogu i nadležnosti svih institucija, organizacija i pojedinaca u lokalnoj zajednici u okviru referalnog mehanizma;
- prepoznaju i primenjuju principe rada i minimalne standarde u radu sa decom i mладимa koji su u riziku;
- na osnovu upoznavanja sa ključnim postavkama *Okvira za procenu ranjivosti*, pravilno procenjuju da li je na osnovu prijavljenog slučaja moguće govoriti o prisutnoj radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu;
- vode rad sa detetom ili mladom osobom za koje je procenjeno da su u procesu radikalizaci-

je ili nasilnog ekstremizma, procenjuju potrebe i izrađuju individualni plan potreba;

- formiraju tim za potrebe deteta ili mlade osobe koje je u programu pružanja podrške i usluga;
- pregovaraju i prezentuju najbolji interes deteta ili mlade osobe koja je u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- razmatraju etičke implikacije intervencija za koje se proceni da su u najboljem interesu deteta;
- organizuju i vode neodložne preventivne mere prema deci i mladima u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- organizuju i vode preventivne, razvojne i zaštitne intervencije.

Način rada

Način rada tokom realizacije *Trening paketa* će podrazumevati sve savremene oblike rada, kao što su: predavanja, prezentovanje studija slučaja, grupni ili timski rad, rad u kreativnim radionicama, debate, igre uloga, rad u paru i slične.

Sredstva koja će se koristiti tokom treninga

Tokom treninga koristiće se savremena sredstva rada i prezentovanja rezultata rada, kao što su: multimedijalna sredstva, projektor, flipchart, pribor za pisanje i crtanje i slično.

Ocenjivanje

Ocenjivanje polaznika *Trening paketa za osposobljavanje javnih institucija da se unapredi otpornost zajednice na radikalizam i ekstremizam* će se obaviti u nekoj formi završne prezentacije pojedinačnog ili grupnog rada (npr. Power Point) i mini testa znanja, koji će obuhvatiti razumevanje i prepoznavanje ključnih pojmova, načina funkcionisanja referalnog mehanizma, posebnih protokola, poznавanja *Okvira za procenu ranjivosti*, poznавanja principa i standarda u radu sa decom i mladima koji su u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma, poznавanje postupka anonimizacije tj. zaštite identiteta deteta ili mlade osobe u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma, prepoznavanje osnovnih elemenata radikalizacije i ekstremizma u studijama slučaja koje mogu biti prezentovane u okviru testa.

Trajanje programa tj. *Trening paketa*

Predviđeno trajanje programa obuke je 48 sati (6 dana po 8 sati rada, uključujući izbalansiran odnos

predavanja i praktičnog rada, kao i vreme za pauzu, odnosno društvene aktivnosti, kojima se može ispuniti slobodno vreme nakon radnih aktivnosti).

Sertifikacija

Sertifikacija kao postupak kojim se potvrđuje da su polaznici *Trening paketa* ispunili zahteve organizatora i autora programa, podrazumevaće i izdavanje posebnog dokumenta u vidu sertifikata. Sertifikat će sadržati sledeće:

- podatke o organizatoru i realizatorima obuke;
- podatke o kandidatu/kandidatkinji;
- podatke o programu obuke (naziv programa obuke, nazive modula, trajanje programa);
- podatke o uspehu kandidata ili kandidatkinje za celokupan program obuke;
- potpise organizatora ili komisije koji potvrđuju da je uspešno završena obuka;

Sadržaj Trening paketa

Trening paket za osposobljavanje javnih institucija da se unapredi otpornost zajednice na radikalizam i ekstremizam, biće predstavljen/realizovan kao šestodnevni trening – program namenjen jačanju kapaciteta svih relevantnih institucija i drugih aktera u lokalnoj zajednici, koji su važni za razvoj i implementaciju programa, koji su usmereni ka prevenciji radikalizma i ekstremizma, poboljšanju specijalizovanih usluga i programa zaštite dece i mlađih u riziku, kao i razvijanje kulture međusobnog poverenja, partnerstva i odgovornosti za stanje u lokalnoj zajednici.

Teme koje se obrađuju na ovom treningu prate proces radikalizacije i nasilnog ekstremizma na globalnom nivou, odgovor međunarodne zajednice na manifestacije i posledice ovih procesa, nacionalni nivo i, najviše, nivo lokalnih odgovora i inicijativa. Strategije i pristupi koji će se promovisati tokom realizacije trening paketa, dizajnirani su tako da pomognu zaustavljanju širenja i ublažavanju rasta radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Okvir koji će se koristiti za predstavljanje preventivnog pristupa i odgovarajuće intervencije biće usmeren i uključivaće obraćanje **pojedincima, institucijama i ideologijama** na različitim nivoima.

Neke preventivne aktivnosti i intervencije će se pretežno fokusirati na ideologije, sa fokusom na „mezo“ nivo. To će, između ostalog, podrazumevati sagledavanje načina kako se ekstremistički narativi propagiraju, koje su ciljne grupe (kome su namenjeni), procenu uticaja i utvrđivanje početnog potencijala za proces radikalizacije. Ovi pristupi su dizajnirani za razumevanje procesa manipulacije i prinude, kroz angažovanje

formalnih i neformalnih kanala komunikacije (virtuelni i realni) sa ciljem da se presretnu, da im se suprotstavi i da se upravlja uticajem ideologije koja je dizajnirana da inspiriše akte nasilja, posebno među ugroženim populacijama (deca i mladi). Intervencije usmerene na ideologiju mogu da traže uključivanje spoljnih i unutrašnjih verskih aktivnosti i verskih organizacija, kao način razotkrivanja zabluda doktrina i oblasti u kojima je religija izmanipulisana da služi političkim ciljevima i da opravdava nasilje.

Druge preventivne aktivnosti i intervencije mogu uključivati neke elemente ideologije, ali će više biti fokusirane na institucije (formalne i neformalne), kako na makro, tako i na mikro nivou. Realizacija ovih intervencija je usmerena ka oblastima u kojima se slabost ili odsustvo određenih institucija izražava kroz olakšan rast radikalizacije i nasilnog ekstremizma, sa ciljem da se pojača njihova otpornost. Državne institucije u ovom pogledu su veoma važne u pružanju pomoći vladama da dizajniraju i sprovode sveobuhvatne i inkluzivne odgovore na nasilni ekstremizam i radikalizam, odgovore zasnovane na razvoju, uključujući povećanje efikasnog upravljanja u rizičnim oblastima.

Državne institucije, kao što su zatvori, postale su značajne lokacije za radikalizaciju i retrutovanje. Način na koji službe bezbednosti i institucije za sprovođenje zakona (policija), vojne službe i snage, odgovaraju na ekstremizam, predstavlja ključnu komponentu u procesu radikalizacije, kojim se treba pozabaviti u budućnosti. Druge državne institucije, kao što su obrazovne, institucije zdravstvene i socijalne zaštite, obaveštajni aparat, političke partije i parlament, imaju ključnu ulogu i čine integralni deo različitih programa i strategija.

Neformalne i nedržavne institucije su takođe važne. Verske organizacije, nevladine organizacije, organizacije civilnog društva, društveni klubovi i tradicionalne zajednice, ustanove kulture, mediji, takođe, mogu biti angažovane/uključene da spreče, ili uspore proces radikalizacije. Jačanjem i formalnih i neformalnih institucija, svaki oblik prevencije i intervencije će ojačati vezu između države i društva i obezbediti da pristup bude i holistički i sveobuhvatan.

Dok je obraćanje i usmeravanje aktivnosti ka ideologiji i institucijama od vitalnog značaja, preventivne aktivnosti sa odgovarajućom intervencijom moraju se fokusirati i na pojedince, kako bi povećali svoje šanse da uspešno smanje i reše rast nasilnog ekstremizma. Neki pojedinci i grupe pojedinaca služe kao pomagači, katalizatori i aktivni „agenti“ nasilnog ekstremizma. Drugi mogu biti žrtve ili neko ko obezbeđuje društvene mreže oko takvih pojedinaca. Preventivni rad i intervencija koji su usmereni ka ciljnim pojedincima, prilagođavaju se u određenim trenucima, kako bi se osiguralo sprečavanje rasta radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Uzimajući u obzir sve navedeno, pripremili

smo odgovarajuće tematske celine, koje će biti obrađene i provežbane tokom šest dana treninga na način i pristupom koji je na početku već objašnjen.

Tematske celine koje će biti obuhvaćene *Trening programom*:

1. Ljudska bezbednost kao konceptualni okvir za prevenciju radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
2. Radikalizam, ekstremizam i drugi srodni pojmovi u teoriji i praksi;
3. Međunarodni i domaći pravni i strateški okvir za prevenciju i borbu protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
4. Mreža lokalnih institucija, organizacija i pojedinaca i jačanje njihove otpornosti na radikalizam i ekstremizam;
5. Referealni mehanizam kao okvir saradnje i koordinacije institucija lokalne zajednice;
6. Protokoli i uspostavljanje procedura nadležnih institucija;
7. Religiozne perspektive radikalizma i ekstremizma (primer: islamski ekstremizam – međunarodno i lokalno iskustvo i prakse);
8. Mladi u riziku i *Okvir za procenu ranjivosti*;
9. Identitet mladih, anonimizacija, principi i standardi u radu sa decom i mladima;
10. Deradikalizacija i izlazne strategije

I MODUL

Na početku rada u ovom modulu, s obzirom da je uvodni, deo vremena će se posvetiti predstavljanju organizatora, predavača i trenera, predstavljanju sadržaja *Trening paketa*, načinu rada, ciljevima i ishodima učenja i uvežbavanja, kao i očekivanjima organizatora, predavača i trenera od učesnika tj. polaznika obuke. Takođe, očekuje se pojedinačno predstavljanje polaznika treninga, gde je važno naglasiti, koji su lični motivi prisustva i pohađanja treninga, koja su njihova dosadašnja iskustva ili prakse vezane za temu treninga i koja su njihova očekivanja u odnosu na sadržaj i program rada u okviru treninga koji im je predstavljen.

Ciljevi modula:

- upoznavanje sa individualnim i društvenim uzrocima koji vode ka ekstremizaciji i radikalizaciji;
- upoznavanje sa mehanizmom radikalizacije i ekstremizacije vrbovanjem u grupu;
- upoznavanje sa mehanizmom radikalizacije i ekstremizacije samoindoktrinacijom;
- upoznavanje sa uvežbavanjem prepoznavanja koraka u procesu radikalizacije i ekstremizacije;
- upoznavanje sa različitim tehnikama psihološke manipulacije, načinima prepoznavanja i upotrebe;
- praktični prolazak sa učesnicima kroz faze: opservacije, indukcije, adaptacije, inicijacije, inkorporacije.

Teme koje će se obraditi u okviru ovog modula su sledeće:

- koncept ljudske bezbednosti u kontekstu radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- međunarodni i nacionalni pravni i strateški okvir za sprečavanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- ekstremizam, radikalizam, nasilni ekstremizam u teoriji i praksi;
- uzroci ekstremizma i radikalizma

- dinamika radikalizacije i ekstremizacije;
- religiozne perspektive radikalizma i ekstremizma;
- posledice radikalizacije po pojedinca, porodici i zajednicu;
- vežbe/radionice za prepoznavanje pojava, načina na koji se manifestuju, upoznavanje sa tehnikama manipulacije, vrbovanja/privlačenja i sl.

U okviru ovog modula predviđena je radionica, tokom koje će se praktično provežbati sve što je u delu predavanja predstavljeno i što je dobra osnova za praktično razumevanje tema koje su obrađene.

I MODUL

RADIONICA 1: Uvod – o treningu i modulima

Ključne teme i pojmovi:

- trening paket, moduli, ciljevi, sadržaj, pravila rada;
- motivacija, iskustva, prakse;

Cilj

- Datim polaznicima što jasniju i potpuniju informaciju o sadržajima koji će biti obrađivani, načinu na koji će ti sadržaji biti obrađivani i ciljevima.

Ishodi:

- polaznicima će biti jasno koje će teme biti obrađivane, zbog čega i na koji način;
- lakše praćenje predavanja te brže i efikasnije usvajanje sadržaja neophodnih za nastavak rada.

Opis aktivnosti:

Predstavljanje organizatora, predavača i trenera, razloga za održavanje treninga, planiranih ciljeva i ishoda učenja i uvežbavanja, kao i očekivanjima organizatora, predavača i trenera koja imaju u odnosu na učesnike, tj. polaznike obuke. Treneri predstavljaju sadržaj treninga: ciljeve i sadržaj pojedinačnih modula i metodologiju rada.

Teme koje će se obraditi u okviru I Modula su sledeće:

- koncept ljudske bezbednosti u kontekstu radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- međunarodni i nacionalni pravni i strateški okvir za sprečavanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- ekstremizam, radikalizam, nasilni ekstremizam u teoriji i praksi;
- uzroci ekstremizma i radikalizma
- dinamika radikalizacije i ekstremizacije;
- religiozne perspektive radikalizma i ekstremizma;
- posledice radikalizacije po pojedinca, porodicu i zajednicu;

- vežbe/radionice za prepoznavanje pojava, načina na koji se manifestuju,
- upoznavanje s tehnikama manipulacije, vrbovanja/privlačenja i sl.

Treneri i predavači se upoznaju s polaznicima (kao i polaznici međusobno) s naglaskom na to koji su lični motivi prisustva i pohađanja treninga, koja su njihova dosadašnja iskustva ili prakse vezane za temu treninga i koja su njihova očekivanja u odnosu na sadržaj i program rada u okviru treninga koji im je predstavljen i u odnosu na predavače i trenere.

Dogovaraju se pravila zajedničkog rada, a potom treneri proveravaju da li su svi učesnici razumeli sadržaj modula i metodologiju rada. Na kraju je obezbeđeno vreme za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija i potpunije usvajanje sadržaja.

RADIONICA 2. Ljudska bezbednost/sigurnost kao konceptualni okvir za prevenciju radikalizacije i nasilnog ekstremizma

Ključne teme i pojmovi:

- koncept ljudska sigurnost (bezbednost), međusobne relacije;
- prevencija, ekstremizam, radikalizam, nasilni ekstremizam-terorizam.

Ciljevi:

- podizanje znanja o konceptu ljudske sigurnosti/bezbednosti u kontekstu radikalizacije i nasilnog ekstremizma

Ishodi:

- podignuta znanja učesnika o ljudskoj sigurnosti/bezbednosti i uspostavljene relacije s radikalizmom i nasilnim ekstremizmom;
- učesnici razumeju relacije i mogu da ih koriste u svom radu.

Opis aktivnosti:

Trener/predavač iznosi konceptualne okvire bezbednosti i ljudske sigurnosti, ukazuje na razvoj i transformaciju koncepata, definiše fokuse, objašnjava pojedinosti, postavlja relacije u odnosu na radikalizam i nasilni ekstremizam i objašnjava kako se sva to odnosi na život u lokalnoj zajednici, delovanje institucija i percepcije građana. Pri tome se koristi Power Point

prezentacijom, flipčartom i drugim odgovarajućim tehnikama.

Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija i potpunije usvajanje sadržaja. Učesnici dobivaju dodatne informacije o tome gde mogu pronaći dodatne informacije ili integralne tekstove.

RADIONICA 3 – Međunarodni, nacionalni i lokalni pravni i strateški okvir za prevenciju i sprečavanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma

Ključni pojmovi:

- međunarodni, nacionalnim pravnim i strateškim okvirovima za prevenciju i suzbijanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- lokalni okvir za prevenciju i suzbijanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- radikalizam, ekstremizam i drugi srodnici pojmovi u teoriji i praksi.

Ciljevi:

- upoznavanje učesnika s međunarodnim i nacionalnim pravnim i strateškim okvirovima za sprečavanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma;
- upoznavanje s radikalizmom, ekstremizmom i drugim srodnim pojmovima u teoriji i praksi.

Ishodi:

- učesnici su stekli osnovna znanja o međunarodnim standardima (deklaracijama, konvencijama i preporukama);
- učesnici su stekli osnovna znanja o setu pravnih dokumenata aktuelnih u Srbiji, u tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici;
- učesnici su stekli osnovna znanja o setu lokalnih dokumentima u tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici;
- učesnici razumeju njihova značenja i mogu da ih koriste u svakodnevnom radu.

Opis aktivnosti:

Trener/predavač iznosi opšti okvir te konkretne podatke iz međunarodnih, nacionalnih i lokalnih dokumenata koji se tiču prevencije i suzbijanja radikalizma

i nasilnog ekstremizma, izdvaja načelna opredeljenja, konkretnije kroz pojedinosti iz najvažnijih dokumenata, povezuje međunarodni, nacionalni i lokalni kontekst i objašnjava kako se sve to odnosi na postupanje institucija u lokalnom kontekstu; daje detaljniji presek lokalnih dokumenata koji se odnose na ovu temu i upućuje na mogućnost primene; traži od polaznika primere primene ili poteškoća u primeni u svakodnevnom radu. Pri tome se koristi video projekcijama, Power Point prezentacijama i drugim odgovarajućim tehnikama.

Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija i potpunije usvajanje sadržaja. Polaznici dobijaju dodatne informacije o tome gde pronaći integralne tekstove predstavljenih dokumenata.

RADIONICA 4 – Radikalizacija, ekstremizam i druge srodne pojave – razumevanje mehanizma i dinamika procesa

Ključne teme i pojmovi:

- radikalizacija, ekstremizam i druge srodnice pojave;
- uzroci ekstremizacije i radikalizacije (*push* faktori, *pull* faktori i kontekstualni faktori);
- mehanizmi radikalizacije – vrbovanje, samoinstrukcija;
- proces, dinamika i koraci radikalizacije i ekstremizacije.

Ciljevi:

- sticanje specifičnih znanja o radikalizaciji, ekstremizmu i drugim srodnim pojavama;
- upoznavanje s individualnim i društvenim uzrocima koji vode ka ekstremizaciji i radikalizaciji;
- upoznavanje s mehanizmom radikalizacije i ekstremizacije vrbovanjem u grupu;
- upoznavanje s mehanizmom radikalizacije i ekstremizacije samoindoktrinacijom;
- sticanje specifičnih znanja o koje daju potpunijsku sliku o načinu na koji se može reagovati kada su deca i mлади u riziku od radikalizacije i ekstremizma i kada ih to može uvesti u terorizam.

Ishodi:

- učesnici su stekli specifična znanja o radikalizmu, ekstremizmu i drugim srodnim pojavama;
- učesnici će biti osposobljeni da prepoznaaju društvene izazove i faktore koji podstiču ekstremizaciju i radikalizaciju;
- učesnici će biti osposobljeni da razlikuju ključne pojmove i koncepte (radikalizacija, ekstremizam, nasilje, ljudska sigurnost (bezbednost), rizik, ranjivost, otpornost...);
- učesnici će biti osposobljeni da uoče proces i prepoznaaju korake.

Opis aktivnosti:

Na početku radionice učesnici se pozivaju da svako za sebe napiše šta za nju/njega znače pojmovi: radikalizacije, ekstremizacije, nasilje, otpornost, rizik, samoinstrukcija, vrbovanje druge, i da ih povežu s nekim primerom iz svakodnevnog života.

U nastavku učesnici gledaju do 10 minuta video materijal koji na određen način ukazuju na ključne termine. Za to vreme trener pravi mali uporedni prikaz definisanih pojmoveva, koje su učesnici prethodno predali. Po završetku filma, radi se zajednička analiza dobijenih odgovora učesnika. Zatim trener objašnjava opšti okvir (*push, pull* i kontekstualnih faktora) i daje pojedinosti na odabranim primerima.

Nakon toga se predstavlja proces radikalizacije na osnovu analize filmskog/video materijala i pripremljenih prezentacija. Upoređivanjem dobijenih odgovora s pripremljenim materijalima upotpunjuje se postojeće znanje. Trener daje prikaz nekoliko modela radikalizacije s fokusom na socijalno psihološko uslovljavanje u procesu radikalizacije, zatim podseća na Piramidalni model radikalizacije, Četiri nivoa – stepenika po Marka Sagemana; Tarnabijev 8-stepeni model regrutovanja; Gilov četvoro stepeni model; i završava pojedinostima o mehanizmima političke radikalizacije (Mek Koli i Moskalenko). Pri tome se koristi Power Point prezentacijom, flipčartom i drugim odgovarajućim tehnikama.

Sledi vežba simulacije procesa vrbovanja po fazama uz primenu različitih tehnika manipulacije. Učesnici se podele u male grupe, dobiju konkretne zadatke i simuliraju proces. Posle vežbe se diskutuje o iskustvima i spoznajama. Na kraju, učesnici dobijaju listu s prikazom primenjenih tehnika po fazama.

Radionica se zaključuje malim test prepoznavanja primenjenih tehnika u prethodnoj vežbi.

RADIONICA 5 – Religiozne perspektive radikalizma i ekstremizma**Ključne teme i pojmovi:**

- religija i radikalizam, zloupotrebe religije, uloga i odgovornost verskih zajednica;
- iskustvo i prakse.

Ciljevi:

- upoznavanje s ulogom religije i odgovornošću verskih zajednica za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i radikalizma;
- upoznavanje sa zloupotrebama religije u svrhe radikalizma i ekstremizma.

Ishodi:

- učesnici su stekli osnovna znanja u tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici a tiču uloge i odgovornosti verskih zajednica i zloupotrebe religije u svrhu ekstremizma i ekstremizma;
- učesnici mogu prepoznati situacije zloupotrebe religije i osnovu toga reagovati u svakodnevnom radu.

Opis aktivnosti:

Trener/predavač iznosi opšti okvir religiozne perspektive radikalizma i nasilnog ekstremizma, daje konkretnе pojedinosti koji se tiču obrađivane tematske oblasti, ukazuje na zvanične stavove i percepcije, globalne, regionalne i lokalne kontekste, ulogu medija i stigmatizaciju. Kontekstualizuje relaciju religija – radikalizam i nasilni ekstremizam, ulogu i odgovornost verskih zajednica ali i drugih aktera koji paralelno deluju. Sve to povezuje s položajem mlađih i izazovima kojima su izloženi. Pri tome se koristi Power Point prezentacijom i drugim odgovarajućim tehnikama.

Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija, dobijanje dodatnih informacija o temi i potpunije usvajanje sadržaja.

RADIONICA 6 – Prepoznavanje rizika ili povezanosti s ekstremizmom i radikalizmom

Ključne teme i pojmovi:

- primena stečenih znanja, simulacija, igranje uloga

Ciljevi:

- uvežbavanje prepoznavanja koraka u procesu radikalizacije i ekstremizacije;
- praktični prolazak s učesnicima kroz faze: opservacije, indukcije, adaptacije, inicijacije, inkorporacije.

Ishodi:

- učesnici će moći da uoče i prepoznaju u kojoj se fazi nalazi osoba u riziku od radikalizacije i na osnovu toga reaguju u skladu s protokolom institucije koju predstavljaju

Opis aktivnosti:

Rad u malim grupama – Svaka grupa dobije zadatak da na odabranom primeru:

- prepozna uzroke i činioce (*push faktori, pull faktori i kontekstualni faktori*) na individualnom nivou (lična svojstva), nivou grupe (porodica, vršnjaci), nivou zajednice (uključujući društvene i kulturne norme i narative koji oblikuju odnos zajednice i pojedinca prema ekstremizmu i radikalizmu);
- prepozna korake u procesu radikalizacije.

Zatim predstavnik svake grupe izveštava o rezultatima rada grupe. Posle svakog izveštaja sledi kratka diskusija o grupnoj dinamici i međusobnim odnosima tokom rada: izazovima, konformizmu, dominaciji, saradnji, konfrontiranju, usaglašavanju, dopunjavanju i slično.

U velikoj grupi se diskutuje o radu na samom zadatku: mogućim teškoćama u prepoznavanju i razgraničavanju pojedinačnih elemenata, njihovom procenjivanju i razvrstavanju, kao i o mogućnosti reagovanja iz perspektive institucije iz koje dolaze.

Trener sumira radionicu osvrće se na faze radikalizacije: opservacija, indukcija, adaptacija, inicijacije, inkorporacije mogućnosti da institucije rade preventivno i reaguju u ranim fazama u skladu s protokolima.

RADIONICA 6 – Rekapitulacija, zaključak

Cilj:

Trener treba, zajedno s polaznicima, ukrako podsetiti na najvažnije činjenice iz obrađenih tematskih oblasti sažeti ih u kratke i jasne zaključke.

Ishodi:

Treneri imaju jasan pregled koliko su novih znanja polaznici usvojili a i polaznici imaju svest o tome šta su naučili ali i koliko je to znanje korisno za kasniju primenu u svakodnevnom radu.

Opis aktivnosti:

Treneri metodom pitanja–odgovori propituju znanje stečeno tokom trajanja modula na način da najpre postavlja pitanja polaznicima a potom odgovara na njihova pitanja. Tom induktivno-deduktivnom metodom najefikasnije se rekapitulira naučeno i popunjavaju uočene *rupe* u znanju. Takođe, proveravaju koliko su stečena znanja i iskustava korisna za svakodnevni rad učesnika.

II MODUL

REFERALNI MEHANIZAM I INSTITUCIONALNI PROTOKOLI

Referalni mehanizam predstavlja skup pravila i procedura koji čine okvir za saradnju različitih institucija, formalnih i neformalnih, državnih i nedržavnih, u lokalnoj zajednici, čiji je cilj prevencija radikalizacije, nasilnog ekstremizma i terorizma, kao i deradikalizacija dece i mlađih u riziku. Upoznajući se sa strukturu referalnog mehanizma, polaznici će uočiti da on predstavlja fleksibilni mehanizam koji se može adaptirati i menjati prema potrebama lokalne zajednice. Akteri koji učestvuju u referalnom mehanizmu mogu biti primarni (preventivni i bezbednosni) i sekundarni. Dobro uspostavljen referalni mehanizam podrazumeva jasno definisane uloge svakog relevantnog aktera (primarnih i sekundarnih), koji se nalaze u lancu zabrinutosti, pomoći i podrške, kao i jasno utvrđene programe i usluge koje bi trebalo da budu dostupni deci i mlađima u riziku.

Formalno, rad i postojanje referalnog mehanizma se ostvaruje potpisivanjem Smernica o referalu, ali ključno za njegovo funkcionisanje je razumevanje nivoa odgovornosti svih uključenih institucija/organizacija i njihovo interno delovanje spram dece i mlađih u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

Protokol je pojam koji ima značenje zapisnika ili ceremonijala (u diplomatskim službama i institucijama). U ovom slučaju, predstavićemo ih kao akte koji treba da doprinesu uspostavljanju procedure po kojoj će nadležne službe i pojedinci (stručna lica) u institucijama lokalne zajednice postupati, kada se suoče s detetom ili mlađom osobom pod rizikom ili koja je povezana s ekstremizmom i radikalizmom, kao i razvoju mreže multidisciplinarnih timova za zaštitu dece i mlađih i osnaživanju multisektorskog odgovora na ove pojave.

Nakon uvoda u temu, sledi rad po grupama, gde će se predstavnici institucija detaljno upoznati s protokolima o postupanju svih referalnih institucija, poređati procedure koje se sprovode u drugim institucijama i uočavati sličnosti ili specifičnosti koje su prisutne u različitim protokolima. Zatim, sledi radionica gde će se uvežbavati naučeno na konkretnim primerima.

Ključne teme i pojmovi

Teme koje će se obraditi u okviru II Modula su sledeće:

- principi i standardi rada s decom i mlađima pod rizikom;

- referalni okvir za saradnju i koordinaciju;
- intencionalni aspekti referala, otpornost zajednice;
- struktura referalnog mehanizma;
- referalni proces;
- otkrivanje mogućih grešaka u koracima i načinu primene;
- prepoznavanje i provera pokazatelja procesa radikalizacije.

Ciljevi:

- upoznavanje s okvirom saradnje i koordinacije;
- sticanje uvida u mrežu lokalnih institucija;
- upoznavanje sa strukturom referalnog mehanizma;
- upoznavanje s intencionalnim aspektima referala, otpornost zajednice;
- upoznavanje s referalnim procesom i koracima;
- uvežbavanje upotrebe predloženih procedura referalnog mehanizma u konkretnoj situaciji;
- otkrivanje mogućih grešaka u koracima i načinu primene;
- prepoznavanje i provera pokazatelja procesa radikalizacije;
- uvežbavanje mehanizama održavanja kontakta i komunikacije s osobom u riziku;
- uvežbavanje redosleda i sadržaja komunikacije unutar institucije i s drugim referalnim institucijama;
- priprema individualnog plana postupanja i načini podrške pojedincu i porodici;
- upoznavanje s protokolima bezbednosnih institucija;
- upoznavanje s protokolima *mekih* institucija.

Ishodi:

- učesnici su upoznati s okvirom saradnje i koordinacije;
- učesnici imaju uvid u mrežu lokalnih institucija;
- učesnici imaju predstavu o celini RM-a, okviru za saradnju i koordinaciju;

- učesnici će znati ulogu i odgovornost primarnih i sekundarnih aktera;
- učesnici će znati sastav i nadležnosti GKT-a i OT-a;
- učenici razumeju intencionalne aspekte referalnog mehanizma i kako se osnažuje otpornost zajednice;
- učesnici će znati principe i standarde rada s decom i mladima pod rizikom i mogu ih primenjivati u svakodnevnom radu;
- učesnici će prepoznavati referalni proces i razumeti način njegovog funkcionisanja;
- učesnici znati kad se može (ne može) pokrenuti RM i kako referisati/uputiti slučaj;
- učesnici s više znanja, veština i samopouzdanja mogu da primenjuju procedure referalnog mehanizma;
- učesnici su sposobni da uoče i izvrše promene u koracima i/ili prilagode način komunikacije s drugim referalnim institucijama;
- učesnici su sposobni da urade evaluaciju procedura i predlože izmene, tamo gde su potrebne;
- učesnici razumeju prednosti standardizacije procedura, obrazaca komunikacije, vođenja i zaštite podataka.

RADIONICA 1 – O referalnom mehanizmu i strukturi

Ključni pojmovi:

- mreža lokalnih institucija i pojedinaca; okvir saradnje i koordinacije institucija;
- struktura referalnog mehanizma, uloga i odgovornost primarnih i sekundarnih aktera; organizacione celine (GKT i OT);
- intencionalni aspekti RM-a i otpornost i zajednice.

Ciljevi:

- upoznavanje s okvirom saradnje i koordinacije;
- upoznavanje sa strukturu referalnog mehanizma;

- upoznavanje s intencionalnim aspektima RM-a, otpornost zajednice.

Ishodi:

- učesnici imaju uvid u mrežu lokalnih institucija;
- učesnici imaju predstavu o celini RM-a, okvirom za saradnju i koordinaciju;
- učesnici će znati ulogu i odgovornost primarnih i sekundarnih aktera;
- učesnici će znati sastav i nadležnosti GKT-a i OT-a;
- učenici razumeju intencionalne aspekte referalnog mehanizma i kako se osnažuje otpornost zajednice.

Opis aktivnosti:

Trener iznosi opšti okvir referalnog mehanizma te konkretnе pojedinosti koji se tiču njegove strukture, organizacionih celina, načina funkcionisanja i ukazuje na intencionalne aspekte referala. Pri tome koristi Power Point prezentaciju, flipboard i druge odgovarajuće tehnike.

Na kraju se vodi grupna diskusija, odgovara na konkretna pitanja učesnika, kako bi se omogućila veća interakcija i potpunije usvajanje sadržaja.

RADIONICA 2 – Referalni proces

Ključni pojmovi:

- referalni proces: identifikacija, procena, izrada plana, implementacija, zatvaranje;
- principi i standardi, referisanje/upućivanje, tačka prvog kontakta, vertikalni hodogram, horizontalni i hodogram.

Cilj:

- podizanje razumevanja da je svaka institucija moguća tačka prvog kontakta;
- upoznavanje referalnog procesa i koraka koordiniranog postupanja u skladu s RM-om;
- upoznavanje standarda i principa rada s mladima pod rizikom ili povezanim s ekstremizmom i radikalizmom;
- upoznavanje s načinom pokretanja RM-a i procesom referisanja/upućivanja.

Ishodi:

- učesnici prepoznaju da da svaka institucija i pojedinac u njima mogu biti tačka prvog kontakta;
- učesnici će prepoznavati referalni proces i razumeti način njegovog funkcionisanja;
- učesnici će znati korake koordiniranog postupanja;
- učesnici će znati kad se može (ne može) pokrenuti RM i kako referisati/uputiti slučaj.

Opis aktivnosti:

Trener predstavlja opšti okvir referalnog procesa, daje pojedinosti o mogućem mestu svake pojedinačne institucije u procesu, ističe elemente po kojima svaka institucija (i pojedinac u njoj) može biti ulazna tačka u sistem podrške. Nastavlja s predstavljanjem principa i standarda rada; opisom konkretnih koraka postupanja: usmeravanje i koordiniranje usluga ka osobi pod rizikom ili osobi koja je povezana s ekstremizmom i radikalizmom, s jedne strane, i opisom hodograma kroz instituciju, odnosno kroz referalni sistem podrške. Istovremeno naglašava koordinaciju postupanja radi identifikacije, procene, izrade individualnog plana, njegove implementacije i zatvaranja. Opisuje kako se referiše/upućuje slučaja i u kojim situacijama se uključuje GKT. Pri tome koristi Power Point prezentaciju i druge odgovarajuće tehnike.

Na kraju se vodi grupna diskusija i odgovara na konkretna pitanja učesnika, kako bi se omogućila veća interakcija i potpunije usvajanje sadržaja.

RADIONICA 3 – Protokoli – procedure postupanja**Ključni pojmovi:**

- proceduralni okvir za postupanje primarnih aktera – bezbednosne službe i *meke* institucije;
- protokoli, mandati i odgovornosti pojedinačnih institucija;
- proaktivni pristup događajima i fenomenima.

Cilji:

- upoznavanje s protokolima bezbednosnih institucija ;
- upoznavanje s protokolima *mekih* institucija;
- sagledavanje događaja i fenomena iz više perspektiva.

Ishodi:

- učesnici poznaju procedure/protokole svoje i drugih referalnih institucija;
- učesnici su otvoreni za proaktivni pristup i postupanje;
- učesnici mogu sagledavati događaje i fenomene iz više perspektiva.

Opis aktivnosti:

Trener iznosi opšti okvir protokola, izdvaja pojedinosti koje se odnose na zakonodavni okvir i strateška dokumenta koja omogućavaju primenu ovog pristupa; sumira zajedničke elemente koji se odnose na bezbednosne službe i *meke* institucije; opisuje konkretnе pojedinosti koji se tiču pojedinačnih protokola; upućuje na preventivne i interventne aspekte i načina delovanja. Upućuje na intencionalne aspekte protokola koji su suštinski postavljeni tako da podrazumevaju, pre uključivanje novih perspektiva u postojeći okvir rada, nego što zahtevaju dodatni rad i vreme.

Zatim se na nivou grupe diskutuje i upoređuje postojeći okvir delovanja institucija i pojedinaca i očekivanja koja su definisana protokolima. Pri tome koristi Power Point prezentaciju i druge odgovarajuće tehnike. Na kraju trener odgovara na konkretna pitanja učesnika, kako bi se pojačala interakcija i potpunije usvajali sadržaji.

RADIONICA 4 – Simulacija prijavljivanja/prepoznavanje osobe pod rizikom ili povezane s ekstremizmom i radikalizmom**Ključni pojmovi:**

- simulacija procesa, poznavanje referalnog mehanizma, poznavanje pojedinačnih protokola, postupanje s osobom i informacijama, priprema individualnog plana rada

Ciljevi:

- uvežbavanje upotrebe predloženih procedura referalnog mehanizma u konkretnoj situaciji;
- otkrivanje mogućih grešaka u koracima i načinu primene;
- prepoznavanje i provera pokazatelja procesa radikalizacije;
- uvežbavanje mehanizma održavanja kontakta i komunikacije s osobom u riziku;

- uvežbavanje redosleda i sadržaja komunikacije unutar institucije i s drugim referalnim institucijama;
- priprema individualnog plana podrške pojedincu i porodici.

Ishodi:

- učesnici s više znanja, veština i samopouzdanja mogu da primenjuju procedure referalnog mehanizma;
- učesnici su sposobni da uoče i izvrše promene u koracima i/ili prilagode način komunikacije s drugim referalnim institucijama;
- učesnici su sposobni da urade evaluaciju procedura i predlože izmene, tamo gde su potrebne;
- učesnici razumeju prednosti standardizacije procedura, obrazaca komunikacije, vođenja i zaštite podataka;
- izrađen plan podrške za simulirane slučajeve.

Opis aktivnosti:

Učesnici dobijaju scenario (kroz opis slučaja, snimak, foto-priču) stvaran ili pripremljen za potrebe uvežbavanja. Mogu biti tri scenarija različite složenosti, koji se daju istovremeno a kasnije analiziraju ili jedan po jedan scenario, od najlakšeg ka složenijem, s analizom nakon svake procene.

Prema principima primene referalnog mehanizma i pojedinačnim protokolima institucija/ organizacija vrši se primena na konkretni slučaj. Važno je da učesnici jasno naznače svaku nejasnoću, nelogičnost u koracima postupanja.

Kroz grupnu diskusiju i uporednim beleženjem zapažanja učesnika iz različitih institucija dobijamo objedinjeni analitički prikaz postupka s najvažnijim zapažanjima.

III MODUL

OKVIR ZA PROCENU RANJVOSTI

Osnovni cilj *Okvira za procenu ranjivosti* je da pruži konceptualnu podršku i smernice za institucije i predstavnike zajednice u njihovim naporima da identifikuju potencijalne mlade u riziku, a posebno njihovu povezanost ili učešće u grupama koje se mogu definisati kao ekstremne i radikalne. Identifikovanje ranjivosti predstavlja prvi korak u nizu mera koje su potrebne da bi se prevenirali ovi društveni fenomeni i moguće posledice po pojedince i po čitavu zajednicu. Okvir za procenu ranjivosti dece i mladih na ekstremizam i radikalizam je strukturiran kroz tri ključne dimenzije procene nivoa rizika, a one uključuju: uključenost u grupu ili ideologiju, namera da se nanese šteta i sposobnost da se nanese šteta. Da bi se razumeli svi navedeni delovi *Okvira za procenu ranjivosti*, neophodno je kroz radionice to i provežbati.

RADIONICA 1 – Upoznavanje s Okvirom za procenu ranjivosti

Ključni pojmovi:

- procena ranjivost;
- ključne dimenzije procene rizika: uključenost u grupu ili ideologiju, namera da se nanese šteta i sposobnost da se nanese šteta.

Cilj:

- upoznavanje s Okvirom za procenu rizika;
- primena Okvira za procenu ranjivosti.

Ishodi:

- učesnici će steći osnovna znanja o dokumentu;
- učesnici razumeju njegovo značenje i mogu da ga koriste u svakodnevnom radu.

Opis aktivnosti:

Trener iznosi opšte informacije o *Okviru za procenu ranjivosti* (OPR), pojašnjava način njegove lokalizacije, opisuje ključne dimenzije procene rizika i konkretne podatke iz dokumenata koji se tiču procene rizika po dete/mladu osobu i procene rizika po bezbednost zajednice. Traži od učesnika primere iz iskustva koji su mogli biti tretirani kroz ovaj okvir. Učesnici diskutuju

o aspektima OPR, prepoznaju njegove dobre i loše strane. Pri tome se koristi Power Point prezentacijom i drugim odgovarajućim tehnikama. Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja te polaznici dobivaju dodatne informacije o tome gde pronaći integralne tekstove predstavljenih dokumenata.

IV MODUL

ZAŠTITA PODATAKA, ANONIMIZACIJA, PRINCIPI RADA I STANDARDI U RADU S DECOM I MLADIMA

Zaštita podataka o svakom pojedincu je garantovana Ustavom RS i to na način da se u članu 42. *jemči zaštita podataka o ličnosti, zabranjuje i kažnjava njihova upotreba suprotno svrsi za koju su prikupljeni*. Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti, dalje je regulisana ova oblast u smislu uslova za prikupljanje i obradu podataka, prava lica i zaštita prava lica čiji se podaci prikupljaju i obrađuju, ograničenja, obezbeđenje podataka i druga pitanja od značaja. Pored navedenih akata, veoma je važno objasniti i Odluku Ustavnog suda Republike Srbije iz – 41/2010, Zakon o tajnosti podataka, kao i Uredbu o obrascu za vođenje evidencije i načinu vođenja evidencije o obradi podataka o ličnosti. Kada su deca i mladi u pitanju i kada je potrebno zaštititi njihov identitet, naročito u delikatnim situacijama koje su povezane s radikalizacijom i nasilnim ekstremizmom, kada dete ili mlada osoba još uvek nisu počinili veći prekršaj ili krivično delo, neophodno je primeniti postupak anonimizacije.

Kroz rad na ovom modulu, potrebno je naglasiti neophodnost stalne primene i poštovanja **principai standarda** koji se odnose na pristup deci i mladima u riziku. **Pod principima podrazumevamo:** partnerstvo, participativni menadžment, strateško planiranje, integrisane usluge, prevenciju, odgovornost i održivost. **Pod standardima podrazumevamo:** pristup informacijama, obaveza poverljivosti, dokumentovanje i prikupljanje podataka, koordinacija među akterima i pružanje integrisanih uloga, planiranje i procena individualnih potreba, dostupnost servisa, kadrovska sposobljenost, adekvatna opremljenost institucija, dobrovoljan i informisan pristanak i monitoring i evaluacija usluga.

U fazi kada su učesnici *Trening paketa* već dobili neophodan okvir rada i upoznali se sa ključnim temama, neophodno je organizovati rad po grupama. Grupe se formiraju prema kriterijumu primarnih i sekundarnih aktera. U ovom modulu, važno je provežbati neke interne procedure lokalnih institucija za obradu ličnih podataka u cilju zaštite privatnosti korisnika, naročito kada su u pitanju deca i mladi u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

RADIONICA 1 – Kako zaštiti podatke o ličnosti**Ključni pojmovi:**

- anonimizacija, pravo na privatnost, zaštita privatnosti, pravo na zaštitu podataka o ličnosti, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti;
- principi i standardi u radu s decom i mladima u riziku.

Ciljevi radionice:

- podizanje znanja i razumevanja kako se poštuje pravo na privatnost;
- podizanje znanja primenjivanje odredaba Zakona o zaštiti podataka o ličnosti;
- podizanje znanja kako zaštiti privatnost dece i mlađih u riziku;
- razumevanje zaštitu privatnosti u kontekstu primene novih tehničkih i tehnoloških dostignuća koji proširuju mogućnosti narušavanja privatnosti pojedinaca i zloupotrebe koje iz toga proizilaze;
- bliže upoznavanje i razumevanje uloge Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti.

Ishodi:

- polaznici će biti osposobljeni da pravilno i stručno vode evidencije o obradi podataka o ličnosti/dece i mlađih u riziku;
- polaznici će biti osposobljeni da primenjuju postupak anonimizacije u radu s decom i mlađima u riziku;
- polaznici će pravilno primenjivati i poštovati principe i standarde u radu s decom i mlađima;
- polaznici će biti osposobljeni da pravilno i stručno razmenjuju podatke o ličnosti/deci i mlađima u riziku, s drugim institucijama u okviru referalnog mehanizma;
- da prepoznaju i primenjuju adekvatne organizacione i tehničke mere u zaštiti ličnih podataka od zloupotrebe.

Opis aktivnosti

Trener iznosi opšti prava na privatnosti i zaštitu privatnosti; prava na zaštitu podataka o ličnosti i ukazuje na značaj zaštite; zaštitu okvir zaštite podataka o ličnosti, iznosi okvir i pojedinosti koje se tiču institucije Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti; ukazuje na zaštitu privatnosti u kontekstu primene novih tehničkih i tehnoloških dostignuća koji proširuju mogućnosti narušavanja privatnosti pojedinaca i zloupotrebe koje iz toga proizilaze.

Trener zatim daje zadatak učesnicima koji ima za cilj da se na konkretnom primeru provežba postupak tokom kojeg se uspostavlja prvi kontakt s osobom za koju se sumnja da je u riziku od radikalizacije i nasilnog ekstremizma, način na koji se uzimaju podaci od te osobe, evidentiraju, skladiše, prosleđuju drugim licima ili institucijama i sl.

Radi uverljivosti i sticanja realne slike o čitavom procesu simuliraće se situacija prema kojoj svaka od institucija lokalne zajednice dobija **Zahtev za ostvarivanje prava u vezi s obradom podataka o ličnosti**. Naime, na osnovu člana 24. stav 1. Zakona o zaštiti podataka o ličnosti (Službeni glasnik RS, br. 97/08 i 104/09 – dr. zakon), svako lice čiji su podaci uzeti u nekom postupku i komunikaciji s institucijom ili organizacijom u lokalnoj zajednici, ima pravo da podnese takav Zahtev i traži od nadležnog rukovaoca podacima o ličnosti obaveštenje o obradi i korišćenju podataka o ličnosti. Taj Zahtev, između ostalog, može da sadrži pitanja koja se tiču toga da li se uopšte obrađuju podaci o nekome, koji podaci, kakve obrade su u pitanju, ko je izvor, šta je svrha, da li se prenose/dele, zašto, u kom periodu?

Nakon pojedinačnih odgovora predstavnika različitih institucija iz lokalne zajednice na pitanja iz Zahteva, organizuje se grupna diskusija prema podeli institucija na primarne i sekundarne i vrši razmena iskustava u vezi s prosleđivanjem podataka iz jedne institucije u drugu ili obradom podataka, posebno u situacijama kada se primenjuje postupak anonimizacije. Evidentiraju se specifične situacije, prepreke i problemi, kao i rešenja i primeri dobre prakse, koji se mogu lako preuzeti i prilagoditi radu drugih institucija, koje nisu primenjivale takav način rada.

V MODUL

PRAKTIČNI ASPEKTI PREVENTIVNOG RADA

U ovom modulu će biti naglašen preventivni rad kao dugoročni zadatak svake institucije i praktični aspekti preventivnog rada. Pošto su uključene institucije koje rade s mladima i često imaju određene obrazovne sadržaje koje moraju razvijati u radu s decom i mladima, to je važno proraditi one situacije (i ponašanja) koje bi oni kasnije uvežbali s određenim grupama dece i mlađih u sklopu svojih redovnih aktivnosti. Zato će u ovom modulu, učesnici imati priliku da steknu uvid u probleme koji se javljaju na relaciji – grupa i pojedinac i da preispitaju veštine i sposobnosti reagovanja na manipulaciju, uticaj i ubeđivanje, odnosno kako reći NE!

Radikalizacija je, najčešće, grupni proces. Pripadnost ekstremističkim ili radikalnim grupama, za mlade je često jedna od mogućnosti da ostvare različite, uzrasno normalne, socijalne potrebe (poput potrebe za pripadanjem, socijalnom podrškom, smislim). Većina ekstremističkih grupa nude *prethodno upakovani* identitet koji je prilagođen mladima kojima pokušavaju da se približe. Po definiciji, radikalni način razmišljanja zahteva od pojedinaca da vide stvarnost kao jasan sukob između svoje grupe (MI) i druge grupe (ONI), praćen različitim uticajim grpe na pojedinca poput: verovanje u (moralnu) superiornost vlastite grupe, konformizam, grupna polarizacija, unutargrupna obmana – grupno mišljenje, popustljivost, difuzija odgovornosti, snižena kritičnost.

RADIONICA 1 – Grupa i Pojedinac

Ključni pojmovi:

- grupa, autoritarnost, konformizam, potčinjavanje, efekat posmatrača, grupno razmišljanje/ grupna obmana, uloge, kognitivna disonanca

Ciljevi radionice:

- obnavljanje znanja o navedenim pojmovima;
- podizanje svesnosti o različitim ulogama i identitetima u svakodnevnom životu;
- prepoznavanje zahteva različitih uloga, njihovo usaglašavanje i promena uloga;
- sagledavanje sebe i sagledavanje drugih kad su različite uloge u sukobu;

- osvežavanje znanja o tome kako grupa utiče na pojedinca.

Ishodi:

- učesnici raspolažu potrebnim teorijskim znanjima o navedenim pojmovima;
- učesnici će steći potrebne praktične veštine za prepoznavanja i delovanja u situacijama ispoljavanja autoritarizma, konformizma, grupne obmane;
- učesnici su svesniji zahteva različitih uloga i potrebe njihovog usaglašavanja i promene uloga;
- učesnici mogu primenjivati stekena znanja, veštine i iskustva u svakodnevnom radu.

Opis aktivnosti:

Na početku radionice trener poziva učesnike da svako za sebe napiše šta za nju/njega znače pojmovi: grupa i vrste grupe, autoritarnost, konformizam, potčinjavanje, uloga, i da ih povežu s nekim primerom iz svakodnevnog života. Učesnici zatim gledaju do 10 minuta filmskog/video materijala koji kroz primere delovanja nekih osoba na određen način u različitim životnim situacijama, ukazuju na ključne termine koji se koriste tokom ovog modula i radionice.

Trener pravi mali uporedni prikaz definisanih pojmove koje su učesnici prethodno obradili i predali.) Po završetku filma, radi se zajednička analiza dobijenih odgovora učesnika i uporedna analiza pripremljenih nalaza na bazi odgovora učesnika, filmskog/video materijala i pripremljenih prezentacija kako bi se ukazalo na nepotpunosti, nijanse, opšta i specifična mesta i učvrstilo razumevanje. Kratko se diskutuje i postavlja okvira za nastavak radionice.

Simulacija: grupni pritisak i zahteva za konformiranjem. Učesnici u malim grupama pripremaju simulaciju i izvode je. Posle svake simulacije učesnici iznose kratke osvrte na sopstveni doživljaj, dileme i sukobe, a na velikoj grupi se diskutuje o uticaju grupe, ulogama i usaglašavanju uloga, percepciji drugih, autoritarnosti, konformizmu, potčinjavanju, efektu posmatrača, grupnom razmišljanju/grupnoj obmani, kognitivnoj disonanci.

U završnom delu radionice povezuju se znanja i iskustva prepoznaju načini suprotstavljanja grupnom pritisku u svakodnevnom životu i radu.

RADIONICA 2 – Manipulacija, vrbovanje, samoindoktrinacija

Ključni pojmovi:

- prepoznavanje i primena tehnika socijalnog uticaja, tehnike manipulacije, tehnike vrbovanja, solidarnost – stvarna i lažna;
- prepoznavanje i primena samoindoktrinacije;
- načini odupiranja, različiti oblici efikasne – pravovremene i svršishodne komunikacije, asertivna komunikacija.

Ciljevi:

- iskustveni prolazak kroz situacije u kojima se mogu naći deca i mladi i praktična primena različitih tehnika socijalnog uticaja;
- podizanje svesti o pritisku grupe i pritisku uloge;
- prepoznavanje i primena različitih tehnika manipulacije, vrbovanja, samoindoktrinacije;
- prepoznavanje i primena različitih tehnika razvijanja otpornosti prema uticaju grupe i/ili pojedinaca koji žele da utiču;
- prepoznavanje i primena tehnike ubeđivanja – kako se braniti i kako ih primenjivati.

Ishodi:

- učesnici će moći prepoznati izloženost tehnika socijalnog uticaja, manipulaciji, vrbovanju, samoindoktrinaciju, u svakodnevnom životu i radu;
- biće osnaženi da koriste, ali i druge nauče upotrebi različitih tehnika otpornosti prema uticaju grupe, i/ili manipulativnih pojedinaca;
- osnaživanje veština efikasne i pravovremene komunikacije, uključujući i asertivnu komunikaciju;
- učesnici će moći u svakodnevnom radu koriste tehnike ubeđivanja.

Opis aktivnosti:

Trener iznosi osnovni tematski okvir, daje detalje o pristupu, ukazuje na iskustvo učesnika u radu s korisnicima, podvlači različite veštine i znanja potrebna za efikasan rad, postavlja okvir igranje uloga, formira

male grupe i učesnicima daje unapred definisane i opisane uloge. Učesnici se individualno pripremaju za igranje uloga na temelju opisane uloge i dobijenog scenarija. Po završetku priprema svaka grupa *igra uloge* u skladu s opisom i instrukcijama. Po završetku igrokaza diskutuje se o situacijama u kojima se mogu naći deca i mladi pod rizikom, ulogama i pritisku uloga, tehnike socijalnog uticaja i grupnom pritisku, tehnike manipulacije, vrbovanja, samoindoktrinacije, i kako su se u svemu tome osećali. Analiziraju se utisci, sopstveno iskustvo i imenuju korišćene tehnike suprotstavljanja pritisku, otpornosti i potenciraju veštine komunikacije i argumentacije.

Radionica se zaključuje povezivanjem stečenih znanja i iskustava.

RADIONICA 3 – Slike i opažanja (Deo – Celina)

Ključni pojmovi:

- deo i celina slike, događaja, situacije;
- činjenice i informacije;
- percepcije; perspektive.

Ciljevi:

- podizanje svesti da pogledi na svet nisu jednaki među ljudima, generacijama, polovima, narodima;
- podizanje razumevanja da različite perspektive imaju za posledicu različito opažanje i viđenje slike, problema, situacije;
- uzimanje u obzir različitih perspektiva u svom svakodnevnom radu.

Ishodi:

- učesnici su svesniji da pogledi na svet nisu jednaki među ljudima, generacijama, polovima, narodima;
- učesnici su svesniji da različite perspektive imaju za posledicu različito opažanje i viđenje slike, problema, situacije;
- učesnici mogu uzimati u obzir različite perspektive u svom svakodnevnom radu.

Opis aktivnosti:

Trener iznosi opšti tematski okvir, upoznaje s pristupom, ističe ciljeve i daje smernice za sprovođenje aktivnosti koje uključuju informacije o radnom mate-

rijalu i očekivanjima. Radni materijal je celovita slika koja je deo cele slike, a grupe treba da opišu: šta se na slici dešava i zabeleže svoje utiske, a onda da zamisle celu sliku i opišu je. Svaka grupa dobije različitu sliku. Posle rada u malim grupama sledi prezentacija i kratko upoređivanje cele slike i opisane projekcije. Zatim se u velikoj grupi diskutuje o perspektivama i opažanju, delu i celini problema, fenomena i situacija. Kako se dograđuje prvi utisak ili nadopunjuju nedostajuće informacije i sve to povezuje s ličnim i profesionalnim iskustvom.

Radionica se zaključuje sažimanjem osveženih i novostečenih znanja i veština.

VI MODUL

DERADIKALIZACIJA I IZLAZNE STRATEGIJE ZA MLADE KOJI SU U RIZIKU OD RADIKALIZACIJE I NASILNOG EKSTREMIZMA

Deradikalizacija predstavlja proces promene radikalnih i ekstremističkih stavova, uverenja i ponašanja pojedinaca i grupa. Deradikalizacija se može objasniti i sprovodenjem aktivnosti u cilju sprečavanja radikalizacije (u smislu prevencije, kada mlada osoba tek čini prve korake na putu radikalizacije), s jedne strane, ili deprogramiranje onih koji su već radikalizovani. Takođe se može objasniti, kao praksa podsticanja onih s ekstremnim i nasilnim verskim ili političkim ideologijama da usvoje umerenije stavove. Postoji širi spektar mera i aktivnosti koje se mogu primeniti u procesu deradikalizacije pojedinaca ili grupa, kao što su: amnestija, savetovanje, deprogramiranje, dijalog, demobilizacija, raspuštanje, obustavljanje, pomirenje, reintegracija i sl. Postoje dve vrste aktivnosti u deradikalizaciji; jedna je individualna ideoleska, koja koristi razne vrste psiholoških ili verskih savetovanja kako bi proizvela promenu uma/svesti; i druga, kolektivna deradikalizacija koja koristi političke pregovore da bi dobila određenu promenu ponašanja (npr. prekid vatre ili razoružanje). Postoje dobri primeri i za jedan i za drugi oblik deradikalizacije. Postoje značajni programi deradikalizacije i za zapadni svet i za većinu muslimanskih država.

Kada se analiziraju postojeći programi UN-a, prema Izveštaju¹³⁴ iz 2008. godine identifikovano je devet vrsta nacionalnih programa, koji su zasnovani na odgovorima iz 34 države, koje su uključene i sarađuju s organizacijama civilnog društva povodom ovog problema. To su sledeći programi: zatvorski programi, programi vezani za obrazovanje i obrazovne institucije, programi promovisanja civilizacijskog interkulturnalnog dijaloga, programi suzbijanje socijalnih i ekonomskih nejednakosti, globalni programi u suzbijanje radikalizacije, programi koji podrazumevaju upotrebu interneta, programi koji uključuju zakonske reforme, razvoj i širenje informacija, obuke i osposobljavanje agencija i službi koje su uključene u sprovođenje politika za suzbijanje radikalizacije.

Izlazne strategije podrazumevaju pružanje programa podrške članovima nasilnih grupa da napuste nasilje i ideologiju na kojoj se to nasilje temelji. Ovi programi su usmereni prema pojedincu u različitim fazama procesa radikalizacije: od onih koji su usklađeni s ekstremističkim grupama, ali još uvek nisu učinili kričivo delo i preduzeli nasilne aktivnost, do onih koji

¹³⁴ United Nations Counter-Terrorism Implementation Task Force, First Report of the Working Group on Radicalisation and Extremism that Lead to Terrorism: Inventory of State Programmes (New York: UN/CTITF, September 2008), p. 5.

su već izvršili teroristički akt. U tom smislu dobro je u okviru ovog modula dati i ključne informacije o RAN-u (*Radicalisation Awareness Network*), koji je pokrenut od strane Evropske komisije 2011. godine i predstavlja krovnu mrežu praktičara i lokalnih aktera uključenih u prevenciju i suzbijanje radikalizacije širom Evrope. Ova mreža je zanimljiva, jer je prikupila čitavu kolekciju pristupa i najboljih praksi država EU, koje su i vrsta preporuke u njihovoj daljoj komunikaciji.

Kada govorimo o deradikalizaciji, veoma je važno uključiti zaštitne faktore, kao što su: porodica, partner/partnerka i uticaj koji se dobija od njih na odbijanje nasilja, zajednica i javnost u neposrednom okruženju koji će udaljiti mladu osobu od podrške za nasilje koju im daje neko drugi, promena vizije neprijatelja i željenog ishoda, ukidanje socijalne otuđenosti, nenasilni pogled na drugog i drugačijeg.

RADIONICA 1 – Postupak deradikalizacije

Ključni pojmovi:

- deradikalizacija naspram radikalizacije, individualizacija slučaja, koraci, podrška – institucije, vršnjaci, autoriteti, porodica.

Ciljevi radionice:

- sticanje osnovnih znanja o procesu deradikalizacije, primeni i mogućim otporima;
- upoređivanje karakteristika procesa radikalizacije i deradikalizacije;
- uvežbavanje koraka u individualizaciji pristupa;
- učenje i uvežbavanje koraka u procesu deradikalizacije;
- uvežbati načine dekonstrukcije ekstremističkih narativa;
- da se osposobe da uključe druge značajne subjekte poput vršnjaka, porodice i bitnih drugih osoba.

Ishodi:

- učesnici će steći jasan uvid u sličnosti i razlike procesa radikalizacije i deradikalizacije;
- biće osposobljeni da osmisle i individualizuju pristup svakom pojedinom slučaju;
- imaće osnovna znanja i veštine potrebne za uključivanje drugih značajnih osoba i/ili organizacija u proces deradikalizacije.

Opis aktivnosti:

Trener iznosi opšti okvir koristeći primere studije slučaja, domaćeg ili inostranog iskustva, opisati, tj. provožbati proces radikalizacije i deradikalizacije, simulirati konkretnu situaciju i uočiti najvažnije elemente procesa deradikalizacije i odgovornosti svih državnih i društvenih aktera, koji se mogu uključiti i doprineti da se proces uspešno završi.

RADIONICA 2 –Rekapitulacija treninga, zaključak

Cilj:

Trener ili vodeći predavač treba, zajedno s polaznicima, da ukratko podseti na najvažnije činjenice iz obrađenih materijala i sažeti ih u kratke i jasne zaključke.

Ishod:

Treneri i organizatori imaju jasan pregled koliko su novih znanja i veština učesnici usvojili a i učesnici imaju svest o tome što su naučili, kakva su iskustva stekli i koliko je to korisno za kasniju primenu u njihovom svakodnevnom radu.

Opis aktivnosti:

Trener metodom pitanja–odgovori propituje znanje stečeno tokom trajanja pojedinačnih modula na način da najpre postavlja pitanja polaznicima a potom odgovara na njihova pitanja.

RADIONICA 3 – Evaluacija treninga

Sedmi završni modul obuhvatiće prezentovanje završnih radova, testiranje polaznika, evaluaciju predavača i trenera od strane polaznika, informisanje o dodatnoj literaturi i izvorima koji se mogu koristiti u daljem radu, kao i svečana podela sertifikata.

7. TRENING PROGRAM 2

PODIZANJE KAPACITETA MEDIJA ZA IZVEŠTAVANJE O MANJINAMA, LJUDSKOJ BEZBEDNOSTI, EKSTREMIZMU I RADIKALIZMU

Modul 1

Podizanje znanja i razumevanje: koncepta ljudske bezbednosti i sigurnosti; faktora rizika za ekstremizam i radikalizam; uloga i odgovornosti institucija u čijem mandatu je prevencija i suzbijanje radikalizma i nasilnog ekstremizma, pomoć i podrška deci/mladima pod rizikom; manjinskih prava; strukture referalnog mehanizma i referalnog procesa.

novinari raznih nivoa znanja o samoj temi kao i o osnovnim postulatima novinarske profesije, a istovremeno, zbog obaveza na redovnom poslu, teško će biti u mogućnosti prisustvovati bez izostanaka, predlažena opcija za realizaciju je izmeštanje grupe kako bi se obezbedila posvećenost edukativnom procesu.

Modul 2

Analiza izveštavanja o radikalizmu, nasilnom ekstremizmu, manjinama, mladima, kroz identifikaciju delova koji *kadriranjem, stavljanjem na dnevni red i retorikom* ili na drugi problematičan način, doprinose radikalizaciji ili je suzbijaju u lokalnoj zajednici.

Modul 3

Osnove *ispravnog*, tj. profesionalno korektnog izveštavanja, grupne i pojedinačne vežbe za novinare.

Moduli su zamišljeni tako da se kroz klasične predavačke metode, rad u parovima, malim grupama, panel diskusijama, preko analitičkog pristupa (analiza medijskog izveštavanja o bezbednosti i sigurnosti, manjina, ekstremizmu i mladim aktivnim ulogu polaznika dolazi do zaključnog, trećeg modula koji je sinteza do tada obrađenog i čiji su rezultat novinarski radovi na temu ljudske sigurnosti, ekstremizma i radikalizma statusa mladih pod rizikom, što je suština čitavog pristupa).

Uvezši u obzir kompleksnost teme, generalno nedovoljan nivo poznavanja različitih aspekata bezbednosti i ljudske sigurnosti, te činjenicu da će polaznici biti

MODUL 1

Uvod – O projektu, treningu, Modulu 1

Cilj: Dati polaznicima što jasniju i potpuniju informaciju o sadržajima koji će biti obrađivani, načinu na koji će ti sadržaji biti obrađivani i ciljevima.

Metodologija: Predstavnik organizatora objašnjava razloge za održavanje radionice/radionica kao i što su planirani ciljevi. Treneri se upoznaju s polaznicima (kao i polaznici međusobno) te predstavlja sadržaj modula i metodologiju rada. Potom trener proverava da li su svi učesnici razumeli sadržaj modula i metodologiju rada. Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja.

Rezultati: Polaznicima će biti jasno koja će teme biti obrađivane, zbog čega i na koji način. To će im omogućiti lakše praćenje toka modula te brže i efikasnije usvajanje sadržaja neophodnih za nastavak rada.

O konceptima bezbednosti i ljudske bezbednosti i povezanost s radikalizmom i nasilnim ekstremizmom

Cilj: Podići znanje učesnika o konceptu ljudske bezbednosti u odnosu na državnu bezbednost, s fokusom na radikalizam i nasilni ekstremizam i mlade; pristup informacijama od javnog značaja, zaštita ličnih podataka.

Metodologija: Trener iznosi opšte okvire koncepata bezbednosti i koncepta ljudske sigurnosti, objašnjava konkretnе pojedinosti o jednom i drugom konceptu i postavlja relacije u odnosu prevenciju i suzbijanje radikalizma i nasilni ekstremizma. Zatim to povezuje s lokalnom zajednicom i ulogom referalnih aktera. Pri tome se koristi Power Point prezentacijom, flipčartom i drugim odgovarajućim tehnikama. Na kraju je ostavljeno 5-10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja te polaznici dobivaju dodatne informacije o tome gde pronaći dodatne informacije ili integralne tekstove.

Rezultati: Podignuta su znanja polaznika o ljudskoj sigurnosti i državnoj bezbednosti i uspostavljena je relacija s radikalizmom i nasilnim ekstremizmom s fokusom na mlade. Polaznici razumeju međusobne relacije obrađenih oblasti mogu da ih efikasno koriste pri novinarskoj obradi teme – od ideje do realizacije.

Okvirne međunarodne politike za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i radikalizma

Cilj: Upoznati polaznike s međunarodnim standardima

i dokumentima koji se odnose na prevenciju i suzbijanje radikalizma i nasilnog ekstremizma.

Metodologija: Trener iznosi opšti okvir te konkretnе podatke iz dokumenata koji se tiču prevencije i suzbijanje radikalizma i nasilnog ekstremizma. Pri tome se koristi video projekcijama, PowerPoint prezentacijama, flipboardom i drugim odgovarajućim tehnikama. Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja a polaznici dobivaju dodatne informacije o tome gde pronaći integralne tekstove predstavljenih dokumenata.

Rezultati: Polaznici su stekli osnovna znanja o međunarodnim standardima (deklaracijama, konvencijama i preporukama), domaćem pravnom okviru, institucionalnim mandatima, strukturi i intencionalnim aspektima RM-a i manjinskim pravimai osposobljeni su da razumeju njihovo značenje te da ih efikasno koriste pri novinarskoj obradi teme – od ideje do realizacije.

Okvirne nacionalne i lokalne politike za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i radikalizma

Cilj: Upoznati polaznike sa setom dokumentima iz tematske oblasti koja se obrađuje na radionici a tiču se lokalnih i nacionalnih politika za prevenciju i suzbijanje radikalizma i nasilnog ekstremizma s fokusom na mlade.

Metodologija: Trener iznosi opšti okvir te konkretnе podatke iz dokumenata koji se tiču obrađivane tematske oblasti. Pri tome se koristi video projekcijama, Power Point prezentacijama, flipboardom i drugim odgovarajućim tehnikama. Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja te polaznici dobivaju dodatne informacije o tome gde pronaći integralne tekstove predstavljenih dokumenata.

Rezultati: Polaznici su stekli osnovna znanja o setu okvirnih dokumenata, nacionalnih i lokalnih politika, u tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici a tiču se prevencije i suzbijanje radikalizma i nasilnog ekstremizma s fokusom na mlade pod rizikom. Osposobljeni su da razumeju njihovo značenje te da ih efikasno koriste pri novinarskoj obradi teme – od ideje do realizacije.

Ekstremizam i radikalizam – faktori rizika

Cilj: Upoznati polaznike s faktorima rizika u tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici a tiče se ekstremizma i radikalizma dece i mlađih.

Metodologija: Trener iznosi opšti okvir te konkretnе pojedinosti o faktorima rizika i ranjivim grupama, s fokusom na mlade. Pri tome se koristi video projekcijama, PowerPoint prezentacijama, flipboardom i dru-

gim odgovarajućim tehnikama. Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja te polaznici dobivaju dodatne informacije o tome gde pronaći dodatne informacije ili integralne tekstove.

Rezultati: Polaznici su proširili znanja o faktorima rizika ekstremizma i radikalizma s posebnim fokusom na mlade, razumeju ranjivost mlađih, moguću stigmatizaciju zajednice i potrebu da se to uzima u obzir pri novinarskoj obradi teme – od ideje do realizacije.

Uloga i odgovornost institucija u prevenciji i suzbijanje ekstremizma i radikalizma

Cilj: Upoznati polaznike s mandatima, ulogama i odgovornostima društvenih aktera u prevenciji i suzbijanje radikalizma i nasilnog ekstremizma, kako pojedine grupe aktera deluju u zajednici.

Metodologija: Trener iznosi opšti okvir te konkretnе podatke koji se tiču obrađivane tematske oblasti. Pri tome se koristi video projekcijama, PowerPoint prezentacijama, flipboardom i drugim odgovarajućim tehnikama. Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja te polaznici dobivaju dodatne informacije o tome gde pronaći integralne tekstove predstavljenih dokumenata.

Rezultati: Polaznici su stekli osnovna znanja u tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici a tiču se uloga i odgovornosti društvenih aktera u prevenciji i suzbijanje radikalizma i nasilnog ekstremizma s fokusom na mlade. Osnovni su da razumeju njihovo značenje te da ih efikasno koriste pri novinarskoj obradi teme.

Referalni mehanizam – struktura i referalni proces

Cilj: Upoznati polaznike s referalnim mehanizmom za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i radikalizma, specifičnim okvirom međusektorskog partnerstva.

Metodologija: Trener iznosi opšti okvir referalnog mehanizma, detaljno upoznaje učesnike sa strukturom, sastavom, referalnim procesom, ulogama pojedinačnih institucija ukazuje na njegove intencije. Pri tome se koristi video projekcijom, Power Point prezentacijom drugim odgovarajućim tehnikama. Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja te polaznici dobijaju dodatne informacije o obrađenoj temi.

Rezultati: Polaznici su stekli osnovna znanja u tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici a tiču se strukture i funkcionalisanja referalnog mehanizma za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i radikalizma. Imaju uvid da je RM primarno usmeren ka prevenciji i

deci i mladima pod rizikom. Polaznici znaju, razumeju i umeju da koriste stečena znanja pri novinarskoj obradi teme.

Rekapitulacija, zaključak

Cilj: Trener treba, zajedno s polaznicima, ukrako podsjetiti na najvažnije činjenice iz obrađenih tema i sažeti ih u kratke i jasne zaključke.

Metodologija: Trener metodom pitanja–odgovori propituje znanje stečeno tokom trajanja modula na način da najpre postavlja pitanja polaznicima a potom odgovara na njihova pitanja. Tom induktivno-deduktivnom metodom najefikasnije se rekapitulira naučeno i popunjavaju uočene *rupe u znanju*.

Rezultati: Trener ima jasan pregled koliko su novih znanja polaznici usvojili a i polaznici imaju svest o tome šta su naučili ali i koliko je to znanje korisno za kasniju primenu u novinarskom radu

MODUL 2

Izveštavanje o manjinama i radikalizaciji zajednice

Cilj: Upoznavanje s *kadriranjem, stavljanjem na dnevni red, retorikom* i drugim problematičnim načinima izveštavanja o manjinama (i mladima) koji doprinose radikalizaciji ili je suzbijanju u lokalnoj zajednici. Podizanje svesti o tome kako izveštavanje o nekim društvenim aspektima može uticati na procese radikalizacije;

Metodologija: Trener iznosi opšti okvir te konkretnе pojedinosti koji se tiču obrađivane tematske oblasti a tiču se *kadriranja* (uokviravanja), *stavljanja na dnevni red* (držanja u fokusu), *retorike* (upotrebe jezika), zadržava se na pristupima i iznosi pozitivne i negativne primere. Kroz pripremljene primere i primere koje daju polaznici analizira njihove učinke i obrazlaže uticaj i efekte na pojedince i zajednice. Pri tome se koristi video projekcijom, Power Point prezentacijom i drugim odgovarajućim tehnikama. Polaznici u malim grupama razmatraju odabране primere iz medija, prepoznaju novinarske pristupe i razvrstavaju ih po uticaju na zajednicu, izveštavaju o nalazima i u panelu diskutuju.

Rezultati: Polaznici su stekli osnovna znanja u tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici a tiču se izveštavanja o manjinama i novinarskih pristupa koji mogu doprinositi radikalizaciji ili je suzbijati u lokalnoj zajednici. Prepoznaju uticaj imenovanih pristupa i postupaka pri novinarskoj obradi teme. Podignuta je svest o vezi između izveštavanja i radikalizacije i motivacija da se postupa po standardima profesije.

Izveštavanje o radikalizmu i nasilnom ekstremizmu i radikalizacija zajednice

Cilj: Podizanje svesti o tome kako izveštavanje o nekim društvenim aspektima može uticati na procese radikalizacije. Upoznavanje s *kadriranjem, stavljanjem na dnevni red, retorikom* i drugim problematičnim načinima izveštavanja o radikalizmu i nasilnom ekstremizmu koji doprinose radikalizaciji ili je suzbijanju u lokalnoj zajednici.

Metodologija: Trener iznosi opšti okvir te konkretnе pojedinosti koji se tiču obrađivane tematske oblasti. Pri tome se koristi video projekcijama, Power Point prezentacijama i drugim odgovarajućim tehnikama. Polaznici u malim grupama razmatraju odabране primere iz medija, prepoznaju novinarske pristupe i razvrstavaju ih po uticaju na zajednicu, izveštavaju o nalazima i u panelu diskutuju. Zatim se diskutuje o nalazima i razmatra kako može biti i drugačije.

Rezultati: Polaznici su stekli osnovna znanja u tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici a tiču se izveštavanja o manjinama i novinarskih pristupa koji mogu doprinositi radikalizaciji ili je suzbijati u lokalnoj zajednici; problematizuju pristupe i razmatraju kako može biti i drugačije. Pojačana svest o vezi između izveštavanja i radikalizacije i motivacija da se postupa po standardima profesije.

Mediji i radikalizacija – dileme i perspektive

Cilj: Podizanje motivacije i znanja za osetljivo i uravnoteženo medijsko izveštavanje (informisanje i tumačenje) o tematskoj oblasti koja se obrađuje na radionici. Podsticanje dijalog i rasprave o ulozi medija u ovim procesima i u kojoj meri mogu ili bi mogli preuzeti odgovornost;

Metodologija: Trener uvodi polaznike u temu kroz sprovođenje vežbe – Vaše tumačenje* i kroz pripremljena pitanja grupa analizira stečeno iskustvo, a zatim ga povezuje s vlastitim novinarskim radom na temi.

Rezultati: Polaznici znaju da osetljivo i uravnoteženo izveštavanje uključuje i informisanje (pravo/verodostojno predstavljanje događaja) i tumačenje (promociju *konstruktivnog* javnog dijaloga o pitanjima od javnog interesa) i mogu koristiti stečena znanja pri novinarskoj obradi teme.

MODUL 3

Sinopsis (istraživačke) priče

Cilj: Upoznati polaznike sa sinopsisom (istraživačke) priče kao osnovnim alatom za profesionalno i etično izveštavanje.

Metodologija: Trener upoznaje polaznike sa svim elementima sinopsisa (istraživačke) priče kroz konkretne primere koje odabere u skladu s iskustvima iz prethodnog rada te navodeći polaznike da sami predlažu moguće teme.

Rezultati: Polaznici razumeju koncept sinopsisa (istraživačke priče), fokusiranja na temu, izbor teze te njeno dokazivanje kroz rad na sinopsisu i priči uz poštovanje osnovnih profesionalnih i etičkih kriterijeva.

Rad na početnom sinopsisu (istraživačke) priče – grupni rad

Cilj: Potaknuti polaznike na razmenu ideja o mogućim pričama na temu, jasno fokusiranje i planiranje.

Metodologija: Podeljeni u grupe, polaznici unutar svake grupe iznose i komentarišu ideje za priču/priče, sledeći koncept početnog sinopsisa.

Rezultati: Svaka grupa izradi početni sinopsis za priču i postavi ga na flipčart.

Plenarna sesija – predstavljanje i komentiranje početnih sinopsisa

Cilj: Polaznicima omogućiti da razviju kritički mehanizam i nauče igrati ulogu đavoljeg advokata u svrhu što kvalitetnijeg odlučivanja o temi i pristupu priči.

Metodologija: Jedna po jedna grupa (preko izabranog predstavnika) predstavlja svoj početni sinopsis i iznosi argumente njemu u korist a ostali polaznici postavljaju pitanja i daju komentare propitujući *snagu* početnog sinopsisa ostalih grupa.

Rezultati: Svaka grupa ima početni sinopsis priče unapred kroz sinergiju s ostalim grupama i spremna da bude kvalitetna osnova za nastavak rada na priči.

Nastavak rada na sinopsisu (istraživačke) priče – grupni rad

Cilj: Osposobiti polaznike za samostalan rad na priči uz poštovanje svih temeljnih profesionalnih i etičkih normi.

Metodologija: Svaka grupa radi na svom sinopsisu utemeljenom na prethodno izrađenom početnom

sinopsisu razmenjujući ideje i rešenja.

Rezultati: Svaka grupa ima bar nacrt kompletног sinopsisa.

Plenarna sesija – predstavljanje i komentarisanje kompletног sinopsisa

Cilj: Polaznicima omogućiti dodatna znanja i veštine neophodne za rad na priči.

Metodologija: Jedna grupa dobrovoljno prikazuje svoj sinopsis a ostali polaznici ga komentarišu.

Rezultati: Ogledni primerak sinopsisa kao temelj rada na pričama.

Ideje za priče – grupni rad

Cilj: Na temelju podignutih znanja i steklenih veština polaznici prave popis ideja za moguće priče na temu.

Metodologija: U grupama, timskim radom, polaznici razmatraju i usvajaju moguće teme svojih priča.

Rezultati: Svaka grupa razrađenu bar jednu ideju za priču po članu grupe u skladu sa svim profesionalnim i etičkim standardima.

Rekapitulacija, zaključak

Cilj: Trener treba, zajedno s polaznicima, ukrako podsetiti na najvažnije činjenice iz obrađenih tema i sažeti ih u kratke i jasne zaključke.

Metodologija: Trener metodom pitanja–odgovori propituje znanje stečeno tokom trajanja modula na način da najpre postavlja pitanja polaznicima a potom odgovara na njihova pitanja. Tom induktivno-deduktivnom metodom najefikasnije se rekapitulira naučeno i popunjavaju uočene *rupe* u znanju.

Rezultati: Trener ima jasan pregled koliko su novih znanja polaznici usvojili a i polaznici imaju svest o tome šta su naučili, ali i koliko je to znanje korisno za kasniju primenu u novinarskom radu

8. TRENING PROGRAM 3

JAČANJE OTPORNOSTI ZAJEDNICE NA EKSTREMIZAM I RADIKALIZAM KROZ OSNAŽIVANJE MLADIH

UVOD

Radikalizam i nasilni ekstremizam verovatno su najveći izazovi ovog vremena. To su globalni problemi koje prate sve veća polarizacija mišljenja i snažna populistička retorika na svim nivoima. Mada se nasilni ekstremizam ne ograničava na bilo koji uzrast ili životnu dob, pol, grupu ili zajednicu, mora se podvući da su mladi posebno ranjivi na ove ideologije. Usred takvih pretnji i rizika kojima su inače izloženi, od posebne je važnosti omogućiti mladim ljudima pravovremeno sticanje znanja, veština i stavova koji im mogu pomoći u izgradnji otpornosti na takvu propagandu. Zato ovaj program nije vrednosno-neutralan i afirmiše ljudska prava i nediskriminaciju, promoviše solidarnost i ravnopravnost među učesnicima i šire, uvažava kulturne raznolikosti i suprotstavlja se marginalizaciji mladih u društvu.

Ovaj program je deo širih napora za obezbeđivanje podrške deci i mladima za funkcionisanje u demokratskom društvu. Iako je u praksi ta odgovornost formalno dodeljena obrazovnom sistemu kroz građansko obrazovanje, znamo da ono nije dominantno u izboru učenika i njihovih roditelja, ali verujemo da bi se mogao naći prostor za njegovu primenu. U osnovi, program je široko primenjiv na polju neformalnog obrazovanja koje se širi i sve više vrednuje a mogu ga koristiti nevladine organizacije i drugi koji rade s mladima.

Primarno, program je razvijen za potrebe projekta i pilotiran je s mladima koji su bili spremni doprinositi smanjenju nekih od aspekata ljudske nesigurnost u lokalnoj zajednici, ali je pogodan i koristan za sve mlađe osobe, bez obzira da li su aktivisti ili ne, jer razvija praktične i korisne veštine, daje nova znanja i fokusiran je na preveniranje negativnih pojava i ponašanja na njihovom izvoru.

Cilj programa

Program ima za cilj podizanje društvenih i građanskih kompetencije mladih, sticanje specifičnih znanja o radikalizaciji, ekstremizmu i srodnim pojавama, upoznaju s alatima za prepoznavanje demagogije, populizma i ekstremističkih narativa, kao i osnaživanje da se na medijski pismen način pristupa medijskim sadržajima.

I MODUL je usmeren na podizanje interpersonalnih (efikasnu interakciju jedan-na-jedan ili u grupama, oblike ponašanja koji uključuju konstruktivno i efikasno učešća u društvenom životu i rešavanje konflikta kad je to potrebno) i građanskih kompetencija mladih koje su fokusirane kroz dimenziju ljudskih prava i multikulturalizma (sticanje i razvijanje znanja i veština; delovanje u skladu s njima; verovanje da je to dobro za pojedinca i zajednicu; i preispitivanje i dograđivanje). Tema ekstremizma i radikalizma nije fokusirana eksplicitno, ostavljeno je dovoljno prostora za spontano početanje teme od strane samih učesnika tokom razgovora i nakon vežbi. Koncipiran je da osvesti identitete mladih i njihove društvene uloge, podigne kapacitete (veštine i znanja) za prepoznavanje i adekvatan odgovor (zasnovan na racionalnom i kritičkom rasuđivanju) na izazove i pritiske koji dolaze spolja.

II MODUL se oslanja na postojeće digitalne kompetencije učesnika, osnažuje pouzdanu i kritičku upotrebu elektronskih i drugih medija, podstiče logičko i kritičko razmišljanje; daje smernice i alate za prepoznavanje demagoško-populističkih i ekstremističkih narativa (njihove odrednice, teorijska utemeljenja, zablude i psihološke *kuke* kojim plene pažnju javnosti) i uključuje elemente medijske pismenosti. II Modul daje osnovna znanja o ekstremizmu i radikalizmu, obezbeđuje razvijanje veština za pristupanje medijima iz kritičke perspektive i omogućava da učesnici preispituju odborne sadržaje - postavljaju pitanja u vezi s namerama autora, načinom predstavlja različite kategorije stanovništva i njihovih međusobnih odnosa, uticaju ele-

menta sadržaja na njih i njihovo okruženje. Učesnici se podstiču da istražuju kako pristupiti tradicionalnim i novim medijima i kako razumeti, prepoznati i dekonstruisati ekstremističke narative.

Struktura trening programa

Osnovni okvir trening programa čine dva modula koji imaju strukturu: I modul (1+6+1), a II modul (1+8+1), gde uvodna radionica podrazumeva informacije o programu, modulu i izgradnji kohezije grupe, a završna radionica je posvećena rekapitulaciji stečenih znanja i veština, proceni uspešnosti i sledećim koracima, a radionice su usmerene na podizanju kapaciteta učesnika u okviru fokusa jednog ili drugog modula. Svaka radionica je strukturirana za rad od 70 do 90 minuta, ima jedinstvenu poruku i uključuje 3 do 5 koraka u procesu sprovođenja. Raznovrsnošću pojedinačnih aktivnosti obezbeđuje se kontinuitet, ali i dovoljno međuprostora kojim se izbegava i prevazilazi eventualni zamor učesnika i padanje interesovanja.

Struktura radionice

Većina radionica sledi sličan obrazac, s izuzetkom prve i poslednje radionice. U oba modula prva radionica postavlja programski okvir i u odnosu na celinu i u odnosu na pojedinačne module. Osim toga, uvodne radionice imaju za cilj upoznavanje, izgradnju povezivanja i uspostavljanje grupne dinamike. Na završnim radionicama se evaluiraju stečena znanja i planiraju naredni koraci.

Metodologija i način rada

Program usmeren ka učesnicima i podrazumeva iskustveno učenje, samostalno zaključivanje i vlasništvo nad novostečenim znanjem i iskustvima. Način rada tokom realizacije *trening programa* uključuje sve savremene oblike rada, kao što su: predavanja, prezentovanje, grupni ili timski rad, debate i diskusije na nivou grupe i u panelu, igranje uloga, rad u paru i slične. Pri tom se koriste Power Point prezentacije, predavanja i druge odgovarajuće tehnike.

MODUL 1

RADIONICA 1: Uvod – O treningu i modulu 1

CILJ: Dati polaznicima što jasniju i potpuniju informaciju o sadržajima koji će biti obrađivani, načinu na koji će ti sadržaji biti obrađivani i ciljevima.

METODOLOGIJA I OPIS AKTIVNOSTI: Predstavnik organizatora objašnjava razloge za održavanje treninga, svrhu i format trening programa, kao i šta su planirani ciljevi. Treneri se upoznaju s učesnicima (kao i učesnici međusobno) te predstavljaju sadržaj modula, metodologiju rada i pravila grupnog rada. Potom trener proverava da li su svi učesnici razumeli sadržaj modula i metodologiju rada. Na kraju je ostavljeno 5-10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja. Dogovaraju se pravila rada

REZULTATI: Učesnicima će biti jasno koje će teme biti obrađivane, zbog čega i na koji način. To će im olakšati uključivanje u proces te brže i efikasnije usvajanje znanja i veština neophodnih za nastavak rada.

RADIONICA 2: Interpersonalne kompetencije

CILJEVI:

- Razumevanje okvira i opsega interpersonalnih kompetencija;
- Podizanje svesti o konceptima: pojedinac, grupa, društvo, kultura i istorijskom razvoju tih koncepcata;
- Razumevanje multikulturalne dimenzije društvene zajednice;
- Podizanje svesti o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti za konstruktivnu komunikaciju u raznim društvenim situacijama (tolerisanje stavova i ponašanja drugih);
- Podizanje poverenja i empatije prema drugim pojedincima.

METODOLOGIJA I OPIS AKTIVNOSTI: Trener iznosi opšti okvir interpersonalnih kompetencija i opisuje ih kao skup kodova opšteprihvaćenih ponašanja u društву. Iznosi pojedinosti o konceptima: pojedinac, grupa, društvo, kultura i istorijski razvoj tih koncepcata. Podvlači međukulturne dimenzije društvene zajednice i veštine komunikacije, toleranciju i poštovanje drugih i njihovih stavova. Ukazuje na frustracije i načine

njihove transformacije. Propituje razumevanja svog kulturnog identiteta u interakciji s kulturnim identitetom drugih uz prevazilaženje stereotipa i predrasuda. Pri tome se koristi video i Power Point prezentacijama, flipčartom i drugim odgovarajućim tehnikama. Na kraju je ostavljeno 5-10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja te polaznici dobivaju dodatne informacije o tome gde pronaći integralne tekstove predstavljenih dokumenata.

REZULTATI:

- Učesnici imaju osnovni uvid u okvir i opseg interpersonalnih kompetencija;
- Svesni su kodova ponašanja i opšteprihvaćenog ponašanja koje se promoviše u društvu;
- Učesnici su svesniji koncepcata: pojedinac, grupa, društvo, kultura i imaju uvid u istorijski razvoj tih koncepcata;
- Imaju u vidu multikulturalnu dimenziju društvene zajednice;
- Učesnici su svesni individualne i kolektivne odgovornosti za konstruktivnu komunikaciju u raznim društvenim situacijama;
- Učesnici mogu da prepoznaaju frustracije;
- Učesnici su otvoreni za izgradnju poverenja i empatije prema drugim pojedincima.

RADIONICA 3. Građanske kompetencije

CILJEVI:

- Prihvatanje koncepta ljudskih prava, jednakosti i rodne ravnopravnosti kao osnove za solidarnost i odgovornost;
- Razumevanje koncepcata kao što je demokratija, status građanina i međunarodnih deklaracija koje ih izražavaju;
- Razumijevanje uloge i odgovornosti institucija i sticanje znanja za uspešnu komunikaciju s institucijama;
- Osnaživanje solidarnosti i spremnosti za učešće u aktivnostima zajednice, jačanje društvene kohezije;
- Razvijanje pozitivnog stava prema demokratiji i ulozi građana na različitim nivoima.

METODOLOGIJA I OPIS AKTIVNOSTI: Trener iznosi opšti okvir građanskih kompetencija, ukazuje na njihov obim i opisuje ih kao skup kompetencija koje pojedincu omogućavaju učešće u građanskem životu društva. Daje primere i traži od učesnika primere iz svakodnevног života. Zatim daje širi okvir koncepta ljudskih prava i jednakost; koncepta rodne ravnopravnosti; koncepta demokratije; i konkretnе pojedinosti koje se tiču ovih koncepata. Nastavlja pojedinostima koje se tiču ljudskih prava i rodne ravnopravnosti, deklaracija i konvencija koje ih štite; Dodaje pojedinosti koje se tiču demokratije i statusa građanina (demokratske institucije, građanska prava i dužnosti; osnovna načela funkcionalisanja ekonomskog i društvenog života; nacionalni identitet, socijalna povezanost i raznolikost). Nastavlja s pregledom građanskih veština (sposobnost kritičkog mišljenja o političkim, ekonomskim i društvenim pojavama, sposobnost samostalnog donošenja odluka, saradnja, angažovanost).

Zaključuje podsticanjem zainteresovanosti i spremnosti učesnika da učestvuju, kao građani, u aktivnostima lokalne zajednice.

Pri tome se koristi Power Point prezentacijom, flipčartom i drugim odgovarajućim tehnikama.

Na kraju je ostavljeno 5-10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja a učesnici dobivaju dodatne informacije o tome gde mogu pronaći integralne tekstove predstavljenih dokumenata.

REZULTATI:

- Učesnici će imati uvid u građanske kompetencije koje im omogućavaju da učestvuju u društvenom životu;
- Učesnici shvataju koncepte demokratije, ljudskih prava, jednakosti i rodne ravnopravnosti;
- Razumeju status građanina i važnost funkcionalisanja demokratskih institucija;
- Učesnici će biti svesni prava, dužnosti i odgovornosti pojedinca;
- Razumeju složenost nacionalnog identiteta, socijalne povezanost i raznolikost, tolerancije i uvažavanja različitih mišljenja;
- Učesnici su voljni da kao građani učestvuju u životu škole i aktivnostima lokalne zajednice;
- Osnaživanje solidarnosti i spremnosti za učešće u aktivnostima zajednice, jačanje društvene kohezije;
- Učesnici izražavaju pozitivan stav prema demo-

kratiji i učešću građana na različitim nivoima društva.

RADIONICA 4 – Moji identiteti

CILJEVI:

- Šire sagledavanje koncepta identiteta;
- Prepoznavanje i uvažavanje tuđih identiteta;
- Prepoznavanje sličnosti između vlastitog identiteta i identiteta drugog;
- Razumevanje pojmove društvene uloge i društvene norme;
- Podsticanje uzajamnog razumevanja i empatije i osnaživanje tolerancije prema drugima;
- Podizanje socijalne kohezije u etnički i kulturno raznolikoj grupi i zajednici.

METODOLOGIJA I OPIS AKTIVNOSTI: Trener iznosi osnovne informacije o konceptu identiteta. Dajte objašnjenje sledeće definicije *identiteta*: *Znanje neke osobe da on ili ona pripada socijalnoj kategoriji ili grupa; Nečija konцепција njegove/njene uloge i sposobnost da u sebe uključi značenja i očekivanja u vezi s ovim ulogama; Značenja koja pojedinci pridaju sebi.*

Trener konkretizuje teorijsku postavku na primerima i na prikidan način ukazuje na višestrukost identiteta.

Zatim daje zadatok učesnicima da u tišini popune formular s 20 *Ja sam...* izjava uz korišćenje reči koje se na njih odnose (fizičke, socijalne, psihološke ili holističke samoopise), a po isteku vremena poziva učesnike da dodatno preispitaju i razvrstaju izjave *Ja sam...* tako što će nakon svake izjave, napisati *društvena uloga, ličnost, ili fizički izgled*. Sakuplja radne listove i pravi kratku analizu i izdvaja načinje *Ja sam...* izjave koje će biti osnova za grupnu vežbu. Poziva učesnike da stanu u krug i zatvore oči, iskorake dva koraka kad god čuju izjavu koja se odnosi na njih, a zatim čita odabrane izjave, jednu po jednu. Učesnici trebaju otvoriti oči, kad su u sredini kruga, kako bi osvestili da imaju makar jedan zajednički identitet s drugim učesnicima u grupi.

Po završetku vežbe diskutuje se, na bazi pripremljenih pitanja, o identitetima, ulogama i društvenim normama. Sagledava se slika o sebi i slika drugih o nama, kroz intelektualne, emocionalne, društvene, duhovne, fizičke aspekte i društvene uloge i društvene norme.

Radionica se završava propitivanjem spremnosti i zainteresovanosti za učešće u aktivnostima u zajednici.

REZULTATI:

- Učesnici mogu šire sagledavati koncept identiteta;
- Učesnici mogu prepoznati sličnosti između vlastitog identiteta i identiteta drugog;
- Učesnici imaju uvid u značenje pojmove društvene uloge i društvene norme;
- Učesnici shvataju raznolikost i promenjivost društvenih uloga i osvešćuju da imaju mnogo toga zajedničkog s drugima;
- Učenici mogu preispitivati društvene norme i doprinositi jačanju tolerancije;
- Učesnici imaju pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i učinkovito učešće u životu lokalne zajednice.

RADIONICA 5: Ti imaš kontrolu

CILJEVI:

- Poboljšanje kontrole nad automatskim razmišljanjem i emocijama;
- Osvećivanje da ponašanje nije uvek racionalno i prepoznavanje situacija u kojima može biti otežano namerno razmišljanje;
- Osvestiti da postoje situacije kad racionalno, namerno razmišljanje može biti umanjeno.

METODOLOGIJA I OPIS AKTIVNOSTI: Trener daje svakom učesniku papir i olovku i traži da svako zabeleži događaj, situaciju ili čun zbog čega je kasnije zažalio i pomislio da je to bila greška, glupost neodgovornost ili opasnost. Zatim daje prikladne primere i ostavlja mogućnost da se to dogodilo i nekome koga poznaju.

Po završetku individualnog rada sledi diskusija koja je strukturirana da osvesti zamke automatskog razmišljanja i nesvesnih procesa u svakodnevnom životu. Diskusija se vodi kroz pripremljena pitanja kojima se utvrđuje: prisustvo drugih, grupni pritisaci mogućnost drugačijeg postupanja.

Zatim sledi kratka demonstracija funkcionisanja centralnog nervnog sistema preko modela ruke. Trener ilustruje kako je povremeno aktivniji svesni a povremeno nesvesni deo, a zatim se nastavlja diskusija o iskustvima učesnika i situacijama u kojima su delovali namerno (promišljeno) i situacijama u kojima su delovali bez razmišljanja (kada su jake emocije u igri). Pitanja trenera su usmerena na donošenje odluka u

takvim situacijama (automatske reakcije ili namerni odabiri) te koraka koji se mogu preuzeti da bi se kontrolisale emocije.

REZULTAT:

- Učesnici mogu osvestiti da nisu uvek racionalni, posebno kada imaju malo vremena, kada su uzbudjeni, pijani, ljuti i kada su pod uticajem drugih ljudi;
- Učesnici će moći misle i osećaju i oslobođiti se toga ako to nije u njihovom najboljem interesu, pre nego što se upuste u ponašanje zbog kojeg mogu kasnije zažaliti ili patiti;
- Učesnici će osvestiti da mogu biti iracionalni kad su u opasnosti, u žurbi, uzbudjeni, ljuti, pijani ili kada drugi mogu uticati na njih;
- Učesnici će moći da preispituju svoja osećanja i misli i da na osnovu toga donose odluke/izvore.

RADIONICA 6: Kako se odupreti pritisku

CILJEVI:

- Osvećivanje različitih identitete i uloga koje pojedinac ima u različitim situacijama i uticaj tih identiteta i uloga na ponašanje;
- Razumevanje potrebe za kompromisom između različitih uloga kako bi se ispunili životni zadaci;
- Prepoznavati pripadnost grupi i pritisak uloge;
- Ojačati otpornost na uticaj/pritisak grupe;
- Prepoznavanje prednosti koje imaju višestruke uloge/identiteti;
- Razumevanje više uloga, grupne norme i pritisak;
- Razumevanje da se uloge menjaju i da mogu biti u sukobu.

METODOLOGIJA I OPIS AKTIVNOSTI: Trener kratko podseća na prethodnu radionicu. Traži od učesnika da se prisete u kakvim situacijama su imali više šansi da učine nešto glupo/neodgovorno/opasno (vreme kada su pod stresom i tome slično ili pod uticajem drugih ljudi).

Zatim usmerava njihovu pažnju na učestalost uticaja

drugih na postupke i ponašanja koja su kvalifikovana kao neodgovorna/opasna /glupa, a kolika je učestalost pretpostavke da će drugi biti impresionirani ili da je to samo cool? Trener koristi pripremljena pitanja i traži od učesnika da podignu ruku ako je njihov odgovor *da*. Nakon svake izjave prebrojava i beleži koliko učesnika je podiglo ruke. Motiviše učesnike da posle svakog glasanja iznesu lični primer ili primer koji im je poznat, a onda sumira rezultate glasanja i utvrđuje: da se nešto glupo/neodgovorno/opasno često događa u prisustvu drugih, (kao uticaj ili ispunjavanje pretpostavljenog očekivanja) tako dalje, dok ne prođe kroz ceo upitnik i definiše učestalost.

Zatim sledi diskusija kojom se preispituju okolnosti u kojima je učinjeno nešto neodgovorno/opasno i traži se odgovor kako je sve moglo biti drugačije. Diskutuje se o očekivanjima i slobodi izbora, osvećuju pritisak grupe, osvećuju i preispituju uloge.

U nastavku diskusije preispituju se promenjene uloga u iskustvenoj ili pretpostavljenoj situaciji (došli kasno kući, roditelji ne znaju gde su bili, a oni su se zadržali sa svojim prijateljima i privremeno zaboravili na svoju ulogu sina ili kćerke jer su bili fokusirani na svoju ulogu prijatelja).

Osvećuju se razlike u ponašanju zavisno od uloge; vrednovanja (dobro ili loše) zavisno od toga s kim su; prednosti i ograničenja nekih uloga; sukobi uloga;

Zatim se potenciraju razlike u ponašanju zavisno od uloge, vrednovanja (dobro ili loše) ili uticaja osobe/grupe; prednosti i ograničenja nekih uloga; sukobi uloga;

Radionica se završava demonstracijom grupnog pritiska (uz pripremljeni scenario - svako može biti izložen grupnim normama. (Mnogo je lakše odupreti se pritisku uloge ili grupe, ako na raspolaganju postoji alternativna grupa ili uloga).

REZULTATI:

- Učesnici imaju svest da različite uloge mogu dovesti do različitih ponašanja i to prepoznavaju u svom svakodnevnom iskustvu;
- Učesnici će znati da uloge ponekad mogu biti u konfliktu;
- Učesnici će znati da različite uloge donose različite prednosti, a imanje višestrukih uloga / identiteta treba prihvati i ceniti;
- Učesnici znaju da je lakše odupreti se pritisku uloge ili grupe, ako na raspolaganju postoji alternativna grupa ili uloga.

RADIONICA 7: Društvene uloge i rešavanje konflikata

CILJEVI:

- Poboljšanje sposobnosti zauzimanja stava;
- Prepoznavanje i poštovanje perspektive drugih ljudi;
- Razumevanje da poštovanje perspektive drugih ljudi može pomoći u sprečavanju mogućih sukoba;
- Razumevanje kako se lako formiraju percepcije *mi protiv njih*;
- Sticanje iskustva kako nastaju predrasude koje mogu voditi do sukoba.

METODOLOGIJA I OPIS AKTIVNOSTI: Radionica počinje vežbom Stolica (Dve grupe učesnika imaju zadatak da u tišini i za dva minuta: a) naslove sve stolice uza zid, b) slože sve stolice jednu na drugu na jednu ili više gomila). Zatim se diskutuje o uočenom zavisno od mogućih ishoda zadatka (obe grupe rešile zadatka, jedna rešila ili zadatak nije rešen). Trener i učesnici razmatraju Šta je vežba otkrila o društvenim dinamikama kojima su bili izloženi tokom realizacije zadatka (brzina formiranja timova, motivacija i razumevanje motivacije drugih, zašto su bili uspešni/neuspeli, kako su se suočili s protivnikom, zašto su/nisu znali da sarađuju, da li su razumeli drugu grupu, da li je bilo saradnje). Radionica se nastavlja igrokazom: dva učesnika dobiju uloge s instrukcijama (roditelj i dete). Instrukcije za igranje uloga opisuju istu situaciju iz uloge deteta i uloge roditelja. Dok odabrani učesnici pripremaju svoje uloge, trener uključuje ostale učesnike tako što ih podeli u dve grupe sa zadatkom da *zauzmu jednu od perspektiva*.

Sledi diskusija i sumiranje stečenih znanja i iskustava. O svojim utiscima i razmišljanjima najpre govore posmatrači, a zatim i akteri. Diskutuje se o očekivanjima koja proističu iz uloga, osećanjima i šta bi se moglo drugačije uraditi uzimanjem u obzir perspektivu onog drugog. Rasprava ima za cilj da pokaže da bi razumevanje perspektive i osećanja drugih moglo rezultirati potpuno različitim dijalogom između roditelja i deteta, uz mnogo manje ljutnje i sukoba. Sumiranje se saznanja i iskustva koja se odnose na lične i tuđe perspektive, celinu i delove celine moguće konflikte koji su rezultat neuvažavanja tuđih perspektiva ili nepotpune slike.

REZULTATI:

- Učesnici imaju podignite sposobnosti zauzimanja stava i mogu ih koristiti u svakodnevnom životu;

- Učesnici mogu da prepoznaju i uvaže perspektive drugih ljudi;
  - Učesnici su stekli razumevanje i iskustvo o tome kako se lako formiraju percepcije *mi protiv njih*;
  - Učesnici su stekli iskustvo kako nastaju predrasude i kako mogu voditi do sukoba;
  - Učesnici imaju jasnu svest da razumevanje perspektive i osećanja drugih može transformisati sukob.
-

RADIONICA 8: Rekapitulacija, evaluacija

CILJ: Trener, zajedno s učesnicima, treba ukrako podsjetiti na najvažnije korake treninga i sažeti ih u kratke i jasne zaključke.

METODOLOGIJA: Trener i učesnici metodom pitanja – odgovori se podsećaju najvažnijih koraka treninga i znanja, veština i iskustava kojima su učesnici bili izloženi na način da najpre postavlja pitanja učesnicima a potom dodaje poente koje nedostaju njihovim odgovorima i sumira glavne poruke treninga koristeći Power Point prezentaciju s glavnim porukama. Zatim daje učesnicima evaluacioni upitnik da procene rad tokom treninga.

REZULTATI: Treneri i organizatori imaju jasan pregled koliko su novih znanja, veština i iskustva stekli učesnici a i polaznici imaju svest o tome što su naučili ali i koliko je to znanje korisno za kasniju primenu.

MODUL II

Kulturni centar DamaD pristupa pitanju ekstremizacije i radikalizacije kao kompleksnom procesu koji je rezultat nestabilnosti i manjka sigurnosti, pre nego li izvor nesigurnosti. Ovaj pristup je strateški važan imajući u vidu reduktivne argumente koji vide radikalizaciju i ekstremizaciju kao početak nestabilnosti u zajednici, fokusirajući se na prevenciju pojavnih oblika ekstremizma i radikalizma, onemogućavajući zajednicu da temeljno pristupi uklanjanju izvora ekstremizma. U takvom reduktivnom pristupu, manifestacije, tj. javni oblici ekstremizma, kao i opisi grupa u kojima se pojavi ekstremizam postaju izjednačeni s izvorima ekstremizma – *islamski ekstremizam*, što samo po sebi izaziva defanzivni refleks zajednice jer se tako kompleksno pitanje posmatra kao direktni proizvod individualnih i grupnih identiteta.

Naravno, kao i svaki argument i poimanje stvarnosti, ovakvo viđenje ekstremizma je privlačno jer nam daje jasne upute kako prepoznati ekstremizam, te i najvažnije, kako izbeći rizik od ekstremizma. Međutim, ovakvo viđenje nas ostavlja slepima na izvore ekstremizma i faktore koji ga osnažuju, smanjujući nam mogućnost da ih prepoznamo predupredimo. S tim u vidu, pitanje posmatranja ekstremizacije i radikalizacije postaje i pitanje percepcija, predrasuda i subjektivnih mišljenja koji se repliciraju kroz medije i njihovo izveštavanje o osetljivim pitanjima kao što su ekstremizam i radikalizam.

Dosadašnje praćenje medijskog izveštavanja je ukazalo na senzacionalistički pristup ovom pitanju te njegovo posmatranje kao izvora, a ne proizvoda nestabilnosti i socio-ekonomskih pritisaka. Međutim, narativi ekstremizma i radikalizma se ne grade samo kroz medije – moglo bi se ići i korak dalje i tvrditi da mediji danas zapravo samo reflektuju postojeće šire trendove. Čak i kada ne postoji eksplicitna namera medija da oblikuju percepciju ekstremizma i radikalizma u Srbiji ili da promovišu narative koji podstiču.

II MODUL polazi od stanovišta da je važan element učešća mladih u izgradnji i očuvanju vrednosti slobodnog i otvorenog društva posedovanje osnovnih znanja o ekstremizmu i radikalizmu, prepoznavanje takvih narativa i upoznavanje s metodama i tehnikama njihovog delovanja kroz medije.

Opšti cilj modula:

II Modul daje osnovna znanja o ekstremizmu i radikalizmu, osnažuje pouzdanu i kritičku upotrebu elektronskih i drugih medija, obezbeđuje razvijanje veština za pristupanje medijima iz kritičke perspektive

i omogućava da učesnici preispituju odabrane sadržaje u odnosu na (namere autora, način predstavljanja različitih kategorija stanovništva i njihove međusobne odnose) i uticaj elementa sadržaja na njih i njihovo okruženje. Učesnici se podstiču da istražuju kako pristupiti tradicionalnim i novim medijima i kako razumeti, prepoznati i dekonstruisati ekstremističke narative. Modul se oslanja na postojeće digitalne kompetencije učesnika, daje smernice i alate za prepoznavanje demagoško-populističkih i ekstremističkih narativa (njihovih odrednica, teorijskih utemeljenja, zabluda i psiholoških kuka kojima plene pažnju javnosti) i uključuje elemente medijske pismenosti.

Opšti cilj modula: Unapređenje otpornosti mladih na radikalizam i ekstremizam.

Specifični ciljevi:

- sticanje specifičnih znanja o radikalizaciji, ekstremizmu i drugim srodnim pojavama;
- podizanje svesti o značaju prevencije ekstremizma i radikalizma;
- osposobljavanje za prepoznavanja ekstremističkih narativa u medijima i na društvenim mrežama i adekvatno reagovanje;
- sticanje znanja o načinima (zlo)upotrebe različitih metoda i tehnika poput demagogije, populizma, dezinformacije, iracionalnih uverenja, kognitivnih grešaka i dr.;
- sticanje ličnog iskustva kroz predstavljanje narativa konkretne ekstremističke grupe kao vlastitog narativa;
- upoznavanje sa Smernicama za dekonstrukciju ekstremističkih narativa i popul(ar)ističkog rečnika demagogije;
- sticanje znanja i veština za analizu vesti i praktično prepoznavanje demagoško-populističkih izjava/tekstova;

Ishodi

Po završetku obuke učesnici će biti osposobljeni da:

- koriste terminologiju koja je specifična za procese i pojave koji su obuhvaćeni programom treninga (radikalizacija, ekstremizam, demagogija, populizam, dezinformisanje, uticaj grupe, grupna dinamika, značaj medija i društvenih mreža, samo indoktrinacija, ljudska bezbednost, ranjivost, zaštita, osnaživanje i sl.);
- opišu i predstave najznačajnije pristupe u

- prepoznavanju i analizi radikalizacije, nasilnog ekstremizma, demagogije, populizma;
- razumeju način funkcionisanja medija i društvenih mreža u kontekstu ekstremizacije i radikalizacije;
  - prezentuju mladima u sopstvenom okruženju osnovna znanja i veštine stečene na treningu;
  - organizuju i vode preventivne mere prema deci i mladima pod rizikom od ekstremizma.

Način rada

Način rada tokom realizacije trening programa obuhvata savremene oblike rada, kao što su: predavanja, prezentovanje studija slučaja, grupni ili timski rad, rad u grupama, igre uloga, rad u parovima i slične.

RADIONICA 1: UVOD – O projektui drugom modulu

CILJ: Dati polaznicima što jasniju i potpuniju informaciju o sadržajima koji će biti obrađivani, načinu na koji će ti sadržaji biti obrađivani i ciljevima.

OPIS AKTIVNOSTI: Predstavnik organizatora objašnjava namere trening programa i razloge za održavanje ovog treninga kao i šta su planirani ciljevi. Treneri se upoznaju s učesnicima (kao i učesnici međusobno) te predstavljaju sadržaj modula, metodologiju rada i pravila grupnog rada.

Potom trener proverava da li su svi učesnici razumeли sadržaj modula i metodologiju rada. Na kraju je ostavljeno 5–10 minuta za pitanja i odgovore kako bi se omogućila veća interakcija te potpunije usvajanje sadržaja.

REZULTATI: Učesnicima će biti jasno koja će teme biti obrađivane, zbog čega i na koji način. To će im omogućiti lakše praćenje i učešće te brže i efikasnije usvajanje sadržaja neophodnih za nastavak rada.

RADIONICA 2 – Grupa i Ja

CILJEVI:

- upoznavanje s tipologijama ličnosti i opštim modelom ponašanja tipova ličnosti prema Majer-Brigsu;
- bliže upoznavanje učesnika i osnaživanje grupne kohezije;
- upoznavanje sa značenjem pojmove: autoritar-

- nost, konformizam, potčinjavanje, efekat posmatrača, grupno razmišljanje/grupna obmana, kognitivna disonanca;
- sticanje iskustva u situacijama ispoljavanja autoritarizma, konformizma, grupne obmane;
- razvijanje veština uočavanja i usaglašavanja zahteva različitih uloga i promena uloga.

ISHODI:

- učesnici uviđaju da određene lične osobine (tip ličnosti) utiču na priključivanje i prilagođavanje grupi, opažanje grupe i grupnu dinamiku;
- učesnici će dobiti potrebna teorijska znanja o autoritarnost, konformizmu, potčinjavanju, efektu posmatrača, grupnom razmišljanju/grupnoj obmani, kognitivnoj disonanci;
- učesnici će imati jasniju svest o različitim ulogama i identitetima, svojim i tuđim;
- učesnici će steći praktična iskustva u situacijama ispoljavanja autoritarizma, konformizma, grupne obmane.

OPIS AKTIVNOSTI:

Trener iznosi opšti okvir o tipologiji ličnosti, izdvaja Majer-Brigsovsku skalu i daje detalje o pojedinačnim tipovima ličnosti po ovoj skali. Zatim, na bazi skale, učesnici prave kratku samoanalizu i prepoznaju kojem tipu ličnosti dominantno pripadaju.

Sledi formiranje grupa u skladu s tri kriterijuma: tip ličnosti, odakle dolaze i rodna pripadnost. Trener motiviše učesnike da podele razmišljanja i osećanja u vezi s novim identitetom i uticaju različitih činilaca na prilagođavanje novim grupama i uspostavljanje grupne dinamike.

Zatim, trener daje zadatok učesnicima da preko 5 novih odrednica koje do sada nisu izneli/saznali (osobina, afekata, motiva, stavova, ponašanje, društvenih uloga, kompetencija i sl.) odgovore na pitanje: *Ko sam ja?* i *Ko je osoba s moje desne strane?*. U malim grupama učesnici najpre razmenjuju kako vide sebe i kako vide druge, a u velikoj grupi sumiraju uočena preklapanja i razilaženja.

Trener zatim daje osnovne teorijske postavke autoritarnosti, konformizma, potčinjavanja, efekta posmatrača, grupnog razmišljanja/grupne obmane i kognitivne disonance, daje primere i opisuje načine ispoljavanja autoritarnog ponašanja, delovanja grupnog pritiska, zahteva za konformiranjem i zahteva sa samopotvrđivanjem.

Stečena znanja se sumiraju na primerima iz svakodnevnog života i stvara širi okvir za nastavak rada.

RADIONICA 4 – Iskustvo ekstremističkog diskursa

CILJEVI:

- sticanje osnovnih znanja o pojedinačnim ekstremističkim ideoškim diskursima;
- upoznavanje i zastupanje jednog od ekstremističkih ideoških diskursa: anarhizam, komunizam, radikalni feminism, hrišćanski radikalizam, islamski radikalizam i nacional-socijalizam;
- sagledavanje sebe i grupne dinamike unutar konkretnog ekstremističkog diskursa;
- upoznavanje s postojećom stručnom ideoškom klasifikacijom ekstremističkih grupa;
- grupna evaluacija zastupanja konkretnih ekstremističkih diskursa svakog od timova.

ISHODI:

- učesnici će dobiti teorijska saznanja i lične uvide u 5 konkretnih ekstremističkih narativa;
- učesnici će steći potrebne iskustvene uvide delovanja unutar ekstremističke grupe, kao i pojam o uzajamnoj dinamici radikalnih grupa kroz interakciju s predstvincima drugih timova/narativa;
- učesnici stiču praktičan uvide u istovetnost ekstremističke dinamike delovanja, bez obzira na vrstu ideoškog narativa;
- učesnici stiču uvid u postojeću stručnu klasifikaciju ekstremističkih grupa prema ideoškom principu.

OPIS AKTIVNOSTI:

Učesnici se podele u šest malih grupa i trener daje pojedinačni zadatak svakoj grupi: da se informišu, odrede i pripreme za zastupanje konkretnog socijalnog identiteta iz svog zadatka (anarhizam, komunizam, radikalni feminism, hrišćanski radikalizam, islamski radikalizam i nacional-socijalizam).

Nakon toga, svaki od timova priprema sopstveni ekstremistički narativ u vidu uvodnog proglosa i razvoja argumentacije za odbranu stava određene ekstremne ideologije. Grupa određuje ko će je predstavljati, iznosi i braniti konkretnu ekstremnu ideologiju.

Svaki tim dobija vreme za predstavljanje svog ekstremističkog narativa. Svaki tim i učesnik ima mogućnost

da nakon izlaganja predstavnika jednog tima opovrgava izneti narativ, odnosno brani iznetu ekstremističku ideologiju. Posle svake prezentacije sledi diskusija.

Grupna diskusija: o tome kako su došli do informacija o svom *novom identitetu*, kako su se prema njemu odredili kao pojedinci (razmišljanja i osećanja) i grupa (dinamika grupe, pritisci, konformizam); kako vide druge grupe/narative/identitete – da li su im pojedinci iz tih grupa bliži ili udaljeniji i zašto; šta se događa kad se naglasi samo jedan od identitet koji ih razdvaja; kako i na koji način deluje grupni pritisak; kao se ispoljava konformizam, autoritarnost a kako potreba za samopotvrđivanjem.

Trener sumira diskusiju i daje osnovne informacije o postojećoj klasifikaciji ekstremističkih grupa prema ideoškim kriterijumima.

Radionica se zaključuje povezivanjem stečenih znanja i iskustava i primerima kako se ta znanja i iskustva mogu primeniti u svakodnevnom životu.

RADIONICA 5 – Radikalizacija i kritičko razmišljanje

CILJEVI:

- Upoznati učesnike o značaju kritičkog opažanja, razmišljanja i obrade informacija;
- Upoznati učesnike s malim vodičem za kritičko razmišljanje;
- Upoznati učesnike s najznačajnijim iracionalnim mislima, idejama, uverenjima i njihovim uticajem na procese opažanja, mišljenja i zaključivanja;
- Povezivanje stečenih znanja i iskustava.

ISHODI:

- Učesnici su dobili praktičan vodič za kritičko razmišljanje primenljiv u nizu svakodnevnih situacija;
- Osposobljeni su da primene elemente vodiča u svakodnevnom životu;
- Učesnici su upoznati s načinom uticaja iracionalnih misli, ideja i uverenja kao i načinom kako da ih prepoznaju u sopstvenom iskustvu;
- Učesnici upoznati s nekoliko modela radikalizacije;
- Učesnici usvojili osnovne informacije o značaju pojedinih socijalno psiholoških faktora na pro-

cese radikalizacije i faza socijalno psihološkog uslovljavanja u procesu radikalizacije.

OPIS AKTIVNOSTI:

Kroz odgovarajuća pitanja trener i učesnici dolaze do liste šta sve utiče na naše mišljenje: emocije, verovanja, želje i motivi, izloženost pogrešnim informacijama, predrasude, glasine, mitovi, ljudi koji žele uticati na naše mišljenje, logičke greške, pogrešne pretpostavke, mnoštvo informacija iz medija koje se ne mogu ispratiti a utiču na mišljenje, postupke i odluke koje donosimo.

Zatim predstavlja opšti okvir kritičkog mišljenja koji podrazumeva: informisanje i opisivanje, istraživanje i pronaalaženje, razmatranje i drugih promišljanja o istom problemu, integriranje i primenjivanje i razumevanje, testiranje i dopunjavanje. Dodaje i pojedinosti koje se odnose na iracionalna razmišljanja/ideje/uverenja, ističe da je kritičko mišljenje veština koja se, kao i sve ostale, uči i vežba.

Zatim detaljnije predstavlja neke od modela radikalizacije; o značaju pojedinih socijalno psiholoških faktora na procese radikalizacije, fazama socijalno psihološkog uslovljavanja u procesu radikalizacije te prikaz nekoliko modela radikalizacije fokusirajući se na ulogu nekih od socijalno psiholoških faktora, kao i na karakter i značaj pet faza socijalno psihološkog uslovljavanja u procesu radikalizacije.

Trener upoznaje učesnike s Piramidalnim modelom radikalizacije, iznosi detalje o procesu radikalizacije kroz 4 nivoa – stepenika po Marka Sagemanu; Tarnabijev 8 stepeni model retrutovanja; Gilov četvoro stepeni model i završava pojedinostima o mehanizmima političke radikalizacije (Mek Koli i Moskalenko). Pri tome se koristi video projekcijama, Power Point prezentacijama, flipčartom i drugim odgovarajućim tehnikama.

RADIONICA 6 - Dezinformisanje i mediji

CILJEVI:

- upoznavanje sa značenjem, nastankom i osnovnim elementima dezinformisanja;
- prepoznavanje elemenata dezinformacije u vestima i svakodnevnoj komunikaciji;
- prepoznavanje da dezinformacije mogu biti vid političkog delovanja;
- podizanje svesti o potrebi provere informacija,

ISHODI:

- učesnici su upoznati s osnovnim pojmovima vezanim za dezinformisanje;
- učesnici mogu da prepoznaju razlike između propagande (ekonomski, politički i sl.) i dezinformisanja;

OPIS AKTIVNOSTI:

Trener iznosi opšte informacije o elementima, stvaranju i načinima primene dezinformacije: naručilac, agent, istraživanje tržišta, potpora, prenosnik, nosilac poruke – *lideri u mišljenju*, tema, meta – ciljna grupa i postupak. Iznosi pojedinosti o demonizaciji i satanizaciji, manjejstvu, stvaranje jasnog razgraničenja na *dobre momke* (koji sve mogu i ni za šta ne odgovaraju) i *loše momke* (koji su krivi za sve). Definiše propagandu i uspostavlja relaciju između dezinformisanja i propagande.

Odabranim primerima podstiče učesnike da se prisete primera dezinformacija i propagande iz svakodnevnog života i iz društvenog i političkog života svoje zajednice i diskutuju o njima.

Zatim trener ističe važnost prava građana na istinito i profesionalno informisanje te da se veliki broj lažnih vesti i dezinformacija širi upravo zbog male stope medijske pismenosti građana. Dodaje podatak da su, prema indeksu medijske pismenosti kojeg objavljuje Institut za otvoreno društvo, balkanske zemlje najpodložnije lažnim vestima, a da su skandinavske zemlje najspasobnije da se izbore s ovim fenomenom i objasnjava ulogu medija, onlajn portala, društvenih mreža i njihove motive.

Sledi rad u malim grupama: grupe dobijaju zadatak da na konkretnim primerima prepoznaju dezinformisanje, propagandu, lažne vesti, eksperte koji to nisu, spinovanje, manipulaciju činjenicama, pseudonauku, nesklad između naslova i sadržaja članka.

Grupe izveštavaju o svojim nalazima i učesnici diskutuju o spoznajama.

RADIONICA 7 – Demagogija i populizam

CILJEVI:

- definisanje i usvajanje pojmljiva demagogija i populizam;
- upoznavanje s Popul(ar)ističkog rečnika demagogije;
- samostalni rad na prepoznavanju alata demagogije i populizma.

ISHODI:

- učesnici mogu prepoznati osnovne karakteristike demagogije i populizma;
- učesnici imaju uvid u sve kategorije popul(ar)ističkog rečnika;
- učesnici mogu primenjivati Rečnik na konkretnim medijskim sadržajima.

OPIS AKTIVNOSTI:

Trener upoznaje učesnike s ključnim definicijama koje se odnose na demagogiju i populizam, demonstrira ih na odabranim primerima, povezuje s opisima kategorija iz Popul(ar)ističkog rečnika demagogije, a onda sve to povezuje s medijima.

Zatim daje zadatak malim grupama da analiziraju ponuđene primere uz korišćenje Rečnika.

Po završetku rada u malim grupama sledi izveštavanje i diskusija kroz razmatranje konkretnih specifičnosti i oblika upotrebe demagogije i populizma u skladu s definicijama iz Popul(ar)ističkog rečnika demagogije.

Zatim sledi zadatak za svaku grupu da samostalno pronađu odgovarajući medijski sadržaj, analiziraju ga i svrstaju u neku od kategorija demagogije i populizma. Posle izveštavanja diskutuje se o stičenom znanju, preispituju motivi i razmatraju uticaji demagogije i populizma na građane i njih same.

RADIONICA 8 - Priča iz drugog ugla – narativ i kontra-narativ**CILJEVI:**

- podizanje znanja o značenju pojmova: fabula, diskurs, narator, narativ;
- proširivanje znanja o pojmu vesti i elementima koje mora sadržati;
- sagledavanje priča iz suprotstavljenog ugla;
- razumevanje pozicije različitih aktera u medijskom sadržaju;
- podizanje sposobnosti čitanja medijskih sadržaja i uviđanje neophodnosti više izvora.

ISHODI:

- učesnici će steći potrebna teorijska znanja o navedenim pojmovima;
- učesnici steći praktične veštine za prepozna-

vanja jednostranih diskursa i razumevanje važnosti druge strane za potpunost informacije.

OPIS AKTIVNOSTI:

Trener otvara temu tako što priča bajku «Crvenkapa» iz ugla vuka.

Zatim podeli učesnike u male grupe i daje im zadatak da dekonstruišu poznate fabule iz ugla «druge strane» koja do sada nije sagledana («Mala sirena», «Pepeļuga», «Snežana i 7 patuljaka», «Ivica i Marica»).

Po završetku priprema svaka grupa prezentira svoju priču, a zatim se diskutuje o iskustvima grupe pri konstruisanju novog narativa, dilemama, varijacijama, percepцијама. Trener zaključuje da su novi diskursi mogući ako se promeni jednostrano gledanje na dođađe i pojave i to povezuje s medijskim sadržajima. Nastavlja opisom strukture vesti (ko, šta, gde, kako, zašto) i ističe da pored odgovora na standardna pitanja, vest mora odgovoriti i na zahteve potpunosti, pravovremenosti, objektivnosti i tačnosti da bi bila istinita. Zaključuje da se do potpune i pouzdane informacije dolazi preispitivanjem da li su potpuni narativi u fabulama koje na prvi pogled deluju potpune u strukturalnom smislu.

U nastavku trener predstavlja pojedinačno najmanje 9 vesti koje sadrže različite alate demagogije i populizma. Vesti trebaju biti birane tako da se na početku predstave priče koje su učesnicima relativno nepoznate, da bi se na kraju došlo do vesti koje se odnose konkretno na njihovu zajednicu. Vesti birati tako da pokriju dve strane priče, a neke se uzimaju i sa satiričnih portala da bi se obezbedila *udica* koja će ukazati na važnost prepoznavanja lažnih vesti, a time istakla i neophodnost dubljeg čitanja teksta i utvrđivanja relevantnosti izvora.

RADIONICA 9 – Dekonstrukcija (ekstremističkih) narativa**CILJEVI:**

- upoznavanje učesnike sa Smernicama za dekonstrukciju ekstremističkih narativa;
- primenjivanje Smernica na konkretnim primrima.

ISHODI:

- učesnici mogu uz pomoć trenera raščlaniti vesti, prepoznati zanatske nedostatke, a zatim i alate populizma i demagogije, dezinformisanja, propaganda, manipulacije činjenicama, pseudonauke;

- učesnici mogu prepoznati alate populizma i demagogije u konkretnim medijskim sadržajima.

OPIS AKTIVNOSTI:

Trener iznosi osnovni okvir Smernica u kojima se izveštavanje o ekstremizmu i radikalizmu posmatra iz šireg konteksta izveštavanja o pitanjima koja se tiču manjina; nastavlja opisom pojedinačnih celina: kako se medijski narativi kooptiraju od strane ekstremista kao potkrepna njihovim narativima; razumevanje alata populizma i demagogije u medijima (kao izvor argumentacije za ekstremiste), te kao alat za građenje narativa od strane samih ekstremista, analize mogućih koraka u suzbijanje radikalnih i ekstremističkih narativa na lokalnom nivou; i prepoznaće: da mediji stvaraju okvire (uokviruju/kadriraju) – upravljaju kontekstom; formulišu tok javne svesti – upravljaju narativom; definisu retoriku – upravljaju jezikom i govorom; i daje primere.

Vežba: Učesnici u malim grupama analiziraju izabrane medijske sadržaje uz korišćenje Smernica za dekonstrukciju ekstremističkih narativa i Rečnika demagogije i populizma. Zatim izveštavaju o nalazima i diskutuju o kontra pristupima i kontra porukama.

Trener zaključuje pregledom mogućih poruka i pristupa koje imaju jasnu svrhu da istaknu: šta jesu (a ne protiv čega su) uz pozitivne primere; negativni uticaj na one u čije ime se navodno deluje; licemerstvo i nesklad s njihovim navodnim uverenjima; netačne podatke; kao i da preispitaju verodostojnost narativa; delegitimišu nosioce poruka; problematizuju aspekte; satirom i humorom potkopaju narativ.

---

kojoj meri zadovoljni programom treninga, a zatim metodom pitanja-odgovori propituje stečena znanja tokom trajanja modula i mogućnost njihove primene u svakodnevnom životu. Povezivanje će omogućiti uvid u stečena znanja, moguće nove obrasce ponašanja ili promenjene stavove. U isto vreme upoređuje date odgovore s njihovim očekivanjima s početka prvog, odnosno drugog modula. Evaluacija bi trebala učvrstiti spremnost učesnika da primene stečena znanja i na konkretnim primerima iz medija demonstriraju dekonstrukciju ekstremističkih narativa i oblikovanje kontra narativa.

RADIONICA 10 : Rekapitulacija, evaluacija i sledeći koraci

CILJ:

Trener treba, zajedno s učesnicima, ukrako podsetiti na najvažnije obrađene oblasti, pojmove, korake procesa, i sažeti ih u kratke i jasne zaključke.

ISHODI:

Trener ima jasan pregled koliko su novih znanja učenici usvojili a i polaznici imaju svest o tome što su naučili, koje veštine su stekli ali i koliko je to znanje korisno za kasniju primenu u grupi i zajednici i prepoznavanju i reagovanju na demagogiju, populizam i ekstremističke narative u medijima.

OPIS AKTIVNOSTI:

Kroz set pripremljenih pitanja trener podstiče učenike da najpre iznesu utiske o programu, da li su i u

9. POJMOPONIK

Anonimizacija

Anonimizacija je izostavljanje ili zamena slova, brojeva, simbola i sl. u podacima o ličnosti sadržanim u odlukama i drugim službenim aktima, aktima državnih i drugih organa javne vlasti, kao i u podnescima pravnih i fizičkih lica (u daljem tekstu: dokument), nakon čega lice o čijim podacima je reč ne bi bilo određeno ili određivo.

Bezbednost

Bezbednost se može tumačiti i objasniti na više različitih načina. Prilagođeno pojavama radikalizacije i nasilnog ekstremizma, može se reći da predstavlja odsustvo radikalnih i ekstremnih stavova, ideja i ponašanja koja mogu ugroziti pojedinca ili zajednicu, da se slobodno razvijaju i napreduju, kao i odsustvo straha da se takvi fenomeni mogu pojaviti i eskalirati u odnosu na pojedinca ili zajednicu.

Bezbednosna kultura

Bezbednosnu kulturu možemo sagledati kao posedovanje znanja, veština i sposobnosti, usvojenih stavova i poštovanja pravila iz bezbednosti, koji se ispoljavaju kroz određene modele ponašanja ili bezbednosne prakse. Razvijena bezbednosna kultura omogućava, da se na adekvatan način odgovori na izazove i pretnje, kao što su radikalizacija, nasilni ekstremizam i terorizam i utiče na stvaranje uslova da svi segmenti države i društva, kao i svaki pojedinac, zajednički rade na zaštitu i očuvanju bezbednosti, kao i zaštitu i očuvanju svih vitalnih vrednosti.

Deca/mladi pod rizikom od ekstremizacije i radikalizacije

Deca do 17 godina i mladi do 29 godina, pojedinci ili grupe u potrazi za identitetom, pripadanjem i priznavanjem, izloženi ili s iskustvom diskriminacije, izloženi narativima, uticajima i ponašanjima ili ugrožavajućim okolnostima koje ih mogu usmeriti ka ekstremizmu i radikalizmu, smatraju se decom/mladima pod rizikom.

Temeljni fokus referalnog mehanizma je da se osigura prepoznavanje rizika i adekvatno odgovori na potrebe

dece/mladih pod rizikom kroz pružanje pomoći i podrške i preduzimanje mera za ograničavanje mogućih uticaja, smanjenje efekata i saniranje posledica, pre nego što ne ostane drugog načina osim angažovanja sistema krivične pravde.

Deradikalizacija

Deradikalizacija se odnosi na preventivne mere koje imaju za cilj da oni s ekstremnim i nasilnim verskim ili političkim ideologijama usvoje umerenije i nenasilne stavove. To je akcija ili proces podsticanja osobe s ekstremnim stanovištima da usvoji umerenije stavove o političkim ili socijalnim pitanjima. Za deradikalizaciju je potrebna ljudska interakcija i zajednica koja daje podršku svakoj radikalizovanoj ili ekstremnoj osobi da doneše odluku, kojom će se okrenuti od ekstremizma i nasilja.

Deangažovanje

Razdvajanje, dezangažovanje, dezaktiviranje, odstupanje ili odmicanje pojedinaca od učešća u nasilnim aktima, ili prestanak pružanja materijalne podrške nasilju, kao načinu postizanja političkih, ideooloških ili nacionalnih ciljeva, iako i dalje mogu verovati da je takvo nasilje opravdano.

Diskriminacija

Diskriminacija je definisana kao svako neopravданo pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i članove njihovih porodica ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasu, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubedjenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orientaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu i članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno prepostavljenim ličnim svojstvima¹³⁵.

¹³⁵ Zakon o zabrani diskriminacije, ("Sl. glasnik RS", br. 22/2009)

Ekstremizam

Ideologija koja izlazi iz okvira društveno prihvatljivog. Ekstremizam može da se odnosi na političke ideologije koje su u suprotnosti s osnovnim društvenim vrednostima i načelima. U kontekstu liberalnih demokratija, to bi moglo da se primeni na bilo koju ideologiju koja zagovara rasnu ili versku prevlast i/ili se suprotstavlja ključnim principima demokratije i univerzalnih ljudskih prava. Termin se takođe može koristiti za opisivanje metoda putem kojih bi politički akteri pokušavali da ostvare svoje ciljeve, koristeći sredstva koja ne poštuju život, slobodu i osnovna ljudska prava drugih.¹³⁶

Ljudska bezbednost

Ljudska bezbednost je koncept čiji *referentni objekt* čine ljudi i zajednice u svojim svakodnevnim životima, a ne države i njihove teritorije. Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) prvi put je u svom godišnjem Izveštaju o ljudskom razvoju 1994. godine promovisao koncept ljudske bezbednosti i opisao ga kao pristup *orientisan na ljude*, čije su osnovne komponente *oslobodenost čoveka od straha i od oskudice*. Ovakav pristup bezbednosti omogućava čoveku sigurnost koja ga oslobađa straha od hroničnih pretnji, kao što su glad, bolest i politička represija, kao i zaštitu od *iznenadnih i bolnih remećenja obrazaca svakodnevnog života*. Takođe, upućuje na promene koje podrazumevaju veći naglasak na ljudsku bezbednost umesto na teritorijalnu, kao i promenu u načinu dostizanja bezbednosti, umesto oružja, održivim ljudskim razvojem.

Ljudska bezbednost u kontekstu radikalizacije i nasilnog ekstremizma

Okvir ljudske bezbednosti utvrđuje da su krajnji cilj i mera bezbedne politike biti siguran, slobodan, dostanstven kao pojedinac ili kao deo zajednice. Ovaj koncept naglašava zaštitu od nasilja, bez obzira da li dolazi od države ili terorističke organizacije, ali i od nenasilnih pretnji kao što su bolesti, nedostatak obrazovanja, nedostatak ekonomskih mogućnosti i uskraćivanje ljudskih prava. Njegov holistički fokus na ljudsko blagostanje nudi okvir koji integriše izgradnju mira, ljudski razvoj, ljudska prava, međunarodno pravo, humanitarnu pomoć i programe upravljanja.

Mladi u riziku

Mladi u riziku su oni mladi koji imaju manju verovatnoću da uspešno pređu tranziciju ka odraslot dobnu. Razlog tome su brojni ometajući faktori koji mogu biti individualni faktori rizika, porodični faktori rizika,

siromaštvo i drugi socijalni faktori rizika i faktori rizika zajednice. Analizom ovih faktora rizika mogu se predvideti početak, kontinuitet ili eskalacija nasilja kod mlađih, koje se može dovesti u vezu i s radikalizacijom i nasilnim ekstremizmom.

Nasilni ekstremizam – predstavlja demonstraciju neprihvatljivog ponašanja korišćenjem sredstava ili medija za izražavanje mišljenja koja podstiču, opravdavaju ili slave nasilje terorista u cilju određenih uverenja, uključujući i one koji izazivaju nasilje (teroriste ili kriminalce), na osnovu ideoloških, političkih ili verskih uverenja i podsticanje mržnje koja vodi do nasilja.

Otpornost (rezilijentnost) zajednice – Otpornost zajednice je *proces, kapacitet ili ishod uspešnog prilagođavanja uprkos teškim ili zastrašujućim okolnostima*. To je mera trajne sposobnosti zajednice da iskoristi dostupne resurse kako bi odgovorila, izdržala i oporavila se od nepovoljnih situacija. Sposobnost da se predviđi rizik, ograniči uticaj i brzo oporavi u nestabilnim i turbulentnim vremenima. Podrazumeva postojanje snažnih veza unutar etničke/verske podgrupe (osećaj pripadnosti i povezanosti među sličnima), prevazilaženje jazova (osećaj pripadnosti i povezanosti s ljudima koji se razlikuju po značajnim aspektima) i čvrsta partnerstva između zajednice i institucija ili državnih struktura. U osnovi, rezilijentne zajednice imaju potrebu za visokim nivoom poverenja i otvorene komunikacije između članova zajednice i predstavnika državnih struktura.

Individualna rezilijentnost – Individualna rezilijentnost predstavlja *procese, sposobnosti ili obrasce pozitivne adaptacije tokom ili nakon izlaganja štetnim iskustvima koji imaju potencijal da poremete ili unište uspešno funkcionisanje ili razvoj osobe*.¹³⁷ Rezilijentnost je proces a ne osobina. Individualna rezilijentnost je mešavina fizičke, emocionalne, društvene i mentalne svesti i kompetentnosti – biti pripremljen i baviti se izazovnim situacijama na pozitivan, snažan i (samo)poštujući način. Individualni resursi koji neguju socijalnu na kojima se rezilijentnost – empatija, osećaj povezanosti s drugim pojedincima i kolektivima: prihvatanje stabilnih, povezanost ne diskriminacija, komunikacija s brigom i poštovanje, promocija dobrobiti za sebe i druge, adekvatno reagovanju na društvene probleme, izražavanje emocija na konstruktivan način, poverenje, saradnja i uzajamno korisne akcije, tolerancija i otvorenost¹³⁸

136 *Institucionalni kapaciteti za prevenciju ekstremizma i radikalizma u Novom Pazaru*, DamaD, 2015, prema: P. Neuman, *Prisons and Terrorism Radicalisation and De-radicalisation in 15 Countries*, A policy report published by the International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2010, str. 12.

137 Castleden, M, McKee, M, Murray, M. & Leonardi, G.: *Resilience thinking in health protection*, Journal of Public Health 33(3), 2011, 369–377.

138 Cacioppo, J, Reis, H. & Zautra, A.: *Social Resilience, The Value of Social Fitness With an Application to the Military*, American Psychologist, 66(1), 2011, 43–51.

Policija u zajednici: Izražava strategiju policijskog rada zasnovanu na ideji da policajci i građani rade zajedno i da na različite kreativne načine rešavaju bezbednosne probleme na nivou lokalne zajednice.

Radikalizam – je deo liberalne ideologije i zalaže se za radikalnu/korenitu promenu društva ili beskompromisno ostvarivanje svojih političkih ciljeva. U politici to je dakle, dosledan, često isključiv stav koji traži upotrebu odlučnih metoda u odbrani određene političke ideje. U Političkoj enciklopediji radikalizam označava *usmerenost društvene i političke akcije, misli i volje na korenite promene postojećeg stanja*¹³⁹.

Radikalizacija – je proces za vreme čijeg trajanja se lice dovodi u situaciju da počinje odobravati ekstremistička uverenja, prihvatanje nasilnog ekstremizma, odnosno terorizam kao moguć i opravdan način delovanja, s mogućnošću da na kraju ovog procesa deli vrednosti, podržava ili učestvuje u aktivnosti terorista i terorističkih organizacija.

Referalni mehanizam –referalni mehanizam za prevenciju ekstremizma i radikalizma (i nasilnog ekstremizma) je skup pravila i procedura koji čine okvir za saradnju različitih institucija, organa lokalne samouprave i drugih aktera, čija je svrha pomoći i podrška deci i mladima u riziku, prevencija ekstremizma i radikalizma i jačanje otpornosti zajednice na ove pojave.

Terorizam –Terorizam je teško krivično delo. Ne može se i ne treba ga povezivati s nacionalnom, verskom ili etničkom pripadnošću.¹⁴⁰ Terorizam se pojavljuje u mnogim različitim kontekstima i poprima različite oblike. Terorizam karakteriše: opasnost (po život, telo ili imovinu), pokušaj namernog potkopavanja demokratske vlasti, neselektivan pristup metama s ciljem izazivanja straha i terora među stanovništvom.

139 *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 861.

140 Ministarski savet OSCE-a, *Charter on Preventing and Combating Terrorism* (Povelja o sprečavanju i suzbijanju terorizma), Porto, 7. decembar 2002.

10. PREGLED LITERATURE

- Bartlett, J. and Birdwell, J: *From Suspects to Citizens: Preventing Violent Extremism in a Big Society*, Demos, 2010.
- Bigo, D. & L. Bonelli: *Preventing Violent Radicalisation and Terrorist recruitment in the EU: the threat to Europe by Radical Islamic terrorist groups*, PE 393.277, 2008.
- Bognar, L, Matijević, M: *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
- Bošković, M: *Terrorizam kao oblik političkog nasilja*, Vojno delo, br. 6/1995.
- Clear, T. R. and Sumter, M. T.: *Prisoners, Prison, and Religion: Religion and Adjustment to Prison, Journal of Offender Rehabilitation*, 35: 127-60, 2008.
- Collins, R.: *Violence. A Micro-sociological Theory*, Princeton: Princeton University Press, 2008.
- Crenshaw, M.: *The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century*, *Political Psychology*, 21(2): 405–420, 2000.
- Dansko ministarstvo za socijalna pitanja i integraciju, *Preventing Extremism – A Danish Handbook Series: Local Strategies*, Kopenhagen, april 2012. <http://www.sm.dk/data/Lists/Publikationer/Attachments/570/INM_Local_Strategies_UK_nolinks.pdf
- DH – Central Prevent Team, NHS Finance, Performance and Operations: *Building Partnerships, Staying Safe, The health sector contribution to HM Government's, Prevent strategy: guidance for healthcare organisations*, 2011.
- *Informator za ostvarivanje prava i usluga iz socijalne zaštite*, Novi Pazar, 2014.
- *Information Sharing: Advice for Practitioners providing Safeguarding Services to Children, Young People, Parents and Carers*, March 2015. Dostupan na:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/419628/Information_sharing_advice_safeguarding_practitioners.pdf
- *Keeping Children Safe in Education*, July 2015. Dostupan na:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/418686/Keeping_children_safe_in_education.pdf
- Kovandžić, M.: *Zdravstveni aspekti sigurnosti, Lokus sigurnosti*, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2006.
- Subotić, M: *Islamistički ekstremizam kao paradigma verski fundiranog nasilja*, Kultura polisa, br. 2 (21–39), Beograd, 2013.
- Subotić, M: *Ekstremizam pod okriljem religije*, Medija centar Odbrana, Beograd, 2015.
- Mohammed, J. & Siddiqui, A.: *The Prevent Strategy: A cradle to grave police-state Cage*: London, 2013.
- Munro, E.: *Conflating risks: implications for accurate risk prediction in child welfare services*. Health, Risk

and Society, 2010.

- O' Carroll, PW, Yasnoff, WM, Ward, E, Rippis, LH, Martin, EL: *Public Health Informatics and Information System*, New York: Springer – Verlag, 2003.
- *Pedagoška enciklopedija 1*, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva, Beograd, 1989.
- Petrović, D, Stefanović, V.: *Problemi teorije i metodologije fizičke kulture*, Beograd, 1981
- *Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje*, Službeni glasnik RS, br. 30/2010.
- *Preventing violent extremism in schools*, Federal Bureau of Investigation, USA, 2016.
- *Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Ministarstvo zdravlja RS, Beograd, 2009.
- *Proposed policy recommendations for the high level Conference from the RAN Health Working Group*, December, 2012.
- Radical Thinking, *The Birmingham 400. A community conversation*. Radical Thinking Group, 2014.
- RAN Collection Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism, Approaches and Practices, 2016. edition;
- Richards, A.: *The problem with 'radicalization': the remit of 'Prevent' and the need to refocus on terrorism in the UK*, *International Affairs*, 2011.
- Sageman, M.: *Understanding Terror Networks*, Filadelfija: University of Pennsylvania Press, 2004.
- Sedgwick, M.: *The concept of radicalization as a source of confusion*, *Terrorism and Political Violence*, 2010.
- Schmid, A. P., *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*, Hag: International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, mart 2013. <http://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013_2.pdf>;
- Simeunović, D.: *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 2005.
- Bojanin, S.: Škola kao bolest, Biblioteka XX vek, Beograd, 1991.
- *Sprječavanje terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu – Pristup kroz rad policije u zajednici*, Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE) Beč, mart 2014.
- *Strategija razvoja sporta u Republici Srbiji za period 2014 – 2018*
- *A Teacher's Guide on the Prevention of Violent Extremism*, (2016), UNESCO, Paris;
- Krgović, T. i Milovanović, M.: *Centri za socijalni rad – nastanak – praksa – perspektiva*, Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Republike Srbije, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2003.
- Virta, S. (ed.): *Policing Meets New Challenges: Preventing Radicalization and Recruitment*, Tampere: University of Tampere, 2008.
- White, S. i McEvoy, K., *Countering Violent Extremism: Community Engagement Programmes in Europe*, Doha: Qatar International Academy for Security Studies,, 2012.
[http://www.niacro.co.uk/filestore/documents/Countering%20Violent%20Extremism-%20QIASS-%2012.pdf](http://www.niacro.co.uk/filestore/documents/Countering%20Violent%20Extremism-%20QIASS-%202012.pdf) ;
- Youth Justice Board, Process Evaluation of Preventing Violent Extremism Programmes for Young People, Youth Justice Board, 2012.

- *Rezoluciju 2250/2015 Saveta bezbednosti UN-a o mladima, miru i bezbednosti*, videti: <http://unoy.org/wp-content/uploads/SCR-2250.pdf>;
- *Rezolucija 1373/2001 Saveta bezbednosti UN-a*, videti: [http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20\(2001\).pdf](http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20(2001).pdf) ;
- *Rezolucija Saveta bezbednosti UN-a 1456/2003*, videti: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/216/05/PDF/N0321605.pdf?OpenElement>;
- *Rezolucija UN-a 2178/2014*, (Resolution 2178 /2014, Adopted by the Security Council at its 7272nd meeting, on 24 September 2014, videti: http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf
- *Rezolucija Saveta bezbednosti UN-a 2253 (2015)*, videti: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2253%282015%29;
- Generalna skupština UN-a, *The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy (Globalna strategija UN-a za suzbijanje terorizma)*, Doc.A/RES/60/288, 2006., videti: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Terr%20ARES60288.pdf>;
- Savet Evropske unije, *The European Union Strategy for Combating Radicalization and Recruitment to Terrorism* (Strategija Evropske unije za suzbijanje radikalizacije i regrutovanja u terorizam), 2005/2014, videti: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9956-2014-INIT/en/pdf>;
- *Konsolidovani okvir OSCE-a za suzbijanje terorizma*, usvojen u decembru 2012. godine (Stalni savet OSCE-a, Odluka br. 1063, *OSCE Consolidated Framework for the Fight against Terrorism*), videti: <http://www.osce.org/pc/98008?download=true>;
- UNGA RES 58/5, *Sport as a means to promote education, health, development and peace*
- United Nations Counter-Terrorism Implementation Task Force, First Report of the Working Group on Radicalisation and Extremism that Lead to Terrorism: Inventory of State Programmes (New York: UN/CTITF, September 2008)
- *Zakon o zdravstvenoj zaštiti* (Sl. glasnik, br. 107/2005, 72/2009, - dr. zakon, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 – dr. zakon, 93/2014, 96/2015 i 106/2015)
- *Zakon o mladima, Službeni glasnik RS*, br. 50/2011.
- *Zakon o policiji, Službeni glasnik RS*, br. 6/2016.
- *Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS*, br. 24/2011.
- *Krivični zakonik, Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, ..., 104/2013 i 108/2014.
- *Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik*, br.22/2009.
- *Zakon o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacističkih ili fašističkih simbola i obeležja, Sl. glasnik RS*, br. 41/2009.
- *Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, Službeni glasnik*, br. 67/2003,... 104/2013 – dr. zakon;
- *Strategije nacionalne bezbednosti, Sl. glasnik RS*, br. 88/2009.
- *Nacionalna strategija za mlade za period od 2015 do 2025 godine, Sl. glasnik RS*, br. 22/2015.
- Akcioni plan za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2014. do 2018. godine;
- *Strategije razvoja socijalne zaštite, Sl. glasnik RS*, br. 108/2005.
- *Nacionalna strategija za suzbijanje pranja novca i finansiranja terorizma, Sl. glasnik RS*, br. 89/2008;

11. RECENZIJE

Recenzija rukopisa predviđenog za publikaciju

“REFERALNI MEHANIZAM za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i nasilja”

Prof. dr Nebojša Petrović

redovni profesor Univerziteta u Beogradu

Rukopis pred nama predstavlja sveobuhvatni i detaljno razrađeni teorijski zasnovan program sa razrađenim sistemom implementacije, napisan od strane dokazanih stručnjaka iz svojih oblasti, koji se sastoji od sedam dokumenata, u koje su uključeni principi i standardi delovanja, protokoli za postupanje javnih institucija, treninzi i smernice za praktičare, ili kako stoji u podnaslovu, u pitanju je Objedinjeni paket resursa, alata, trening programa i smernica za odgovor javnih institucija i civilnog društva na ekstremizam i radikalizam. Zbog toga ovaj jedinstveni dokument predstavlja izuzetno vredan prilog kako za razumevanje fenomena ekstremizma i radikalizacije, tako i za svakodnevni rad aktivista, kao i pravnih, socijalnih i obrazovnih službi na rešavanju jednog sigurno važnog, a potencijalno i gorućeg problema u našem društvu.

U današnjem globalizovanom svetu, hibridnih identiteta raznih vrsta, potres na bilo kojoj tački naše planete može veoma brzo i snažno da se prenese i uzdrma druge delove sveta. Ljudi na jednom području mogu se lako identifikovati sa ideološkim, tehnološkim, komercijalnim, etničkim i religijskim interesima i njihovim akterima, veoma udaljenih ljudi i grupa, kroz percepciju udaljenih sukoba onako kako su oni predstavljeni od strane njihovih aktera. Borbe za uticaj su uvek postojale, no danas, češće nego ikada ranije, pojavljuju se protagonisti interesa raznih grupa, ali i nevine žrtve sukoba sa jednog kontinenta na drugom. Osetljiva društva, sa istorijom skorašnjih sukoba, kombinovano sa relativnom deprivacijom dobrog dela stanovništva zbog osećanja nepripadanja, nejednakih šansi, i nezadovoljenja ekonomskih i drugih osnovnih ljudskih potreba, kao što je kod nas slučaj, mogu dovesti do jačanja ekstremizma i radikalizma, a time i do ugrožavanja ljudske sigurnosti i bezbednosti u čitavom društvu.

Zato je ovaj skup bitnih, koherentnih i jasno operacionalizovanih dokumenata izuzetno značajan, jer identificuje najosetljivije grupacije i najodgovornije javne institucije, ukazujući na mesto i značaj svake od njih, i precizirajući njihovu ulogu u prevenciji širenja ekstremističkih ideja, i sprečavanju dolaska do tačke na kojoj mogu imati veoma negativne posledice.

Posebno je značajno i pohvalno što autori ne nude ideološke ili etničke racionalizacije, niti samo teorijski okvir, nego jasne smernice za određene aktere, kroz koje se u najkraćem upoznaju u čemu se ogleda problem, šta je čiji zadatak u datom procesu, kako obučiti ljudе i iz državnih institucija, odnosno pravnog, socijalnog i obrazovnog sistema, kao i civilnog društva, da zajednički i koordinisano, podelivši obaveze i nadležnosti, uglavnom uz korišćenje već postojećih kapaciteta, mogu da odgovore na izazove i prepoznaju problem, koji se najčešće ogleda u prepoznavanju ljudi koji bi mogli da potpadnu pod uticaj ekstremističkih ideja, i da kroz preventivni rad onemoguće širenje i ovaploćivanje tih ideja, i njihove potencijalno razarajuće posledice.

Predloženi referalni mehanizam u sebi ima oformljen povratni mehanizam kojim se, na osnovu naučenih lekcija, mogu oblikovati javne politike. Pored toga, raznovrsnost ponuđenih metoda i alata za unapređenje rada institu-

cija (npr. standardni operativni protokoli), predstavljaju predloge direktnih intervencija u domenu javnih politika.

Sledeća prednost ovog priručnika jeste to da autori ne kopiraju prosto tuđa ili globalna iskustva i rešenja, nego pošavši od globalnih pretnji, uspešno sagledavaju njihove specifičnosti u lokalnoj sredini, i prilagođavaju je potrebama lokalnog konteksta. To sagledavanje je utemeljeno u odličnom poznavanju kako globalnih problema i teorijskih izazova, o čemu su pisali ljudi koji se time profesionalno bave u akademskim i sličnim institucijama, tako i stanja i konkretnih problema na terenu, koja su zasnovana na obrazovanju autora (pravnom, psihološkom, u oblasti socijalnog rada, društvenog aktivizma) i na njihovim raznovrsnim i višestrukim realnim iskustvima i praksama, kroz dugogodišnje bavljenje praktičnom stranom ovih i sličnih problema. Njihova znanja o potencijalnim nedostacima unutar postojećih sistema, iskustva sa dosadašnjim problemima u radu i sa institucijama i sa ljudima i niz praktičnih projekata u kojima su učestvovali, dovela je do preciznog planiranja podizanja kapaciteta institucija kroz treninge zaposlenih u njima, što je moguće više u okviru postojećih zakonskih rešenja i struktura institucija, čime institucije postaju efikasnije, kroz dostižan i ostvariv program. Eksperti koji su pisali ove dokumente takođe planiraju fokusirane i konkretne treninge za osnaživanje ljudi u zajednicama, posebno mladim, da budu još jedan potporni zid prodoru ekstremizma i radikalizma. Dakle, na stručan i profesionalan način, preko ostvarivih i konkrenih programa obuhvaćena je čitava zajednica, gde pojedinci i institucije sa raznih pozicija imaju svoju ulogu, a svi zajedno, kroz sintezu niza aktivnosti niza aktera, značajno redukuju mogućnost javljanja ekstremizma i radikalizma, te time značajno redukuju mogućnost incidenata sa teškim posledicama. Na ovaj način se stvara i povratna veza jer sa jedne strane stabilnije i koherentnije zajednice ređe imaju rizik od ekstremnih ponašanja, a sa druge, opšta i lična sigurnost jačaju stabilnost i sigurnost zajednice.

Autori su ovim sistemom povezanih publikacija dali dobru osnovu za primarnu prevenciju, čak iako nam se čini da naše društvo nije na kraće staze direktno pod pretnjom ekstremističkog nasilja i terorističkih akata. Kroz ovaj Referalni mehanizam, stvaraju se uslovi da svi bitni elementi društva izvrše svoje zadatke na najbolji mogući način, bez prevelikog dodatnog povećanja resursa, te da tako osiguraju da eventualne pretnje po bezbednost ljudi i cele zajednice uoče u ranim fazama razvoja, i da se sa potencijalnim izazovima na vreme izbore. Takođe, prošavši čitav priručnik, svaki uključeni, bio to sudija, nastavnik ili aktivista civilnog društva koji radi sa mladima, imaće jasan pregleđ čitavog problema, i biće mu jasno njegovo mesto u jednom složenom sklopu aktivnosti. Dakle, možemo, bez dvojbe reći da integrativnost ovog referalnog mehanizma omogućava komparativne prednosti u odnosu na postojeće modele, te da mu taj kvalitet umrežene celine, iako počiva na oprobanim strukturama i proverenim znanjima daje i kvalitet inovativnosti u oblasti ustrojstva odgovora čitave lokalne zajednice.

Ovo je, zaključili bismo, društveno relevantan, stručno utemeljen, praktično ostvariv produkt, koji može značajno doprineti sigurnosti ljudi i zajednica, i koji je već pokazao pozitivne efekte u lokalnom kontekstu Novog Pazara, ali je i veoma lako prilagodljiv i u drugim lokalnim zajednicama u našem regionu, a kao podsticaj i šire od toga.

Recenzija rukopisa predviđenog za publikaciju

“REFERALNI MEHANIZAM za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i nasilja”

Prof dr. Hajrudin Balić

Islamska zajednica u Srbiji

„Najbolji ljudi su oni koji koriste ljudima, a najgori su oni koji štete ljudima“, Muhammed, a.s.,

Ovo je maksima koju je davno izrekao Muhammed, a.a., i ona je, po meni, najpravedniji parametar u definisanju vrjednosnog sistema i kategorizaciji dobrote kod ljudi. Dobri su oni koji dobro čine i koriste ljudima a loši su oni koji štete.

Vođeni ovom maksimom Islamska zajednica daje podršku svim faktorima koji rade na dobrobit društvene zajednice bez obzira sa koje strane dolazili. U tom smislu, aktivno smo se uključili u aktivnosti Kulturnog centra DamaD kroz izradu Referalnog mehanizma za suzbijanje radikalizma i ekstremizma, kao i drugih devijantnih pojava kod mladih u Novom Pazaru. U aktivnostima DamaD-a prepoznali smo nastojanje da se okupe svi pozvani -relevantni faktori kako bi se označio-definisao spomenuti problem, kako bi se proučio opseg devijacija i ponudila rješenja te poduzeli adekvatni koraci ka rješavanju istih. U cilju da doprinesemo proučavanja zadatih hipoteza te adekvatnom iznalaženju valjanih rješenja Islamska zajednica je ponudila svoje kapacitete i uključila stručnjake iz sopstvenih redova. Rezultat saradnje sa DamaD-om na tom planu je izrada Strategije Islamske zajednice za suzbijanje ekstremizma i radikalizma, kao i svih devijantnih pojava u društvu, kao i izrada Referalnog mehanizma koji je svojevrsni plan rada ustanova koje su manje ili više pozvane da se bave ovom tematikom.

Izrada Referalnog mehanizma ima višestruki značaj od koji izdvajamo:

- Okupljanje stručnjaka iz vladinog i nevladinog sektora da se bave društvenim fenomenom
- Cjelovita analiza stanja u društvu
- Ponuda odgovora na izazove sa kojima se društvo suočava
- Aktivno zajedničko djelovanje
- Dugoročno Referalni mehanizam ima za cilj očuvanje skladnog življjenja u društvu

Referalni mehanizam nudi opširan prikaz stanja u društvu vodeći računa na sve osobenosti i sentimentalitet sredine, jasno ukazuje na potrebne mjere koje treba poduzeti svaka ustanova. Uspjeh Referalnog mehanizma je odgovornost društvenih ustanova koje pozvane da se bave tematikom, te nakon izrade ovog dokumenta nema izgovora da se na problem nije ukazivalo, da smo iznenađeni, te da nijesu ponuđena rješenja.

Islamska zajednica ostaje oprijedeljena očuvanju vrijednosti društva i izričito se protivi svakoj zloupotrebi vjere, nacije, sporta u cilju ostvarivanja ekstremističkih pobuda ma kojih motiva bili. Referalni mehanizam je odraz ozbiljnosti svih aktera i njegovih kreatora i on je svojevrsna poruka odgovornih pojedinaca i organizacija da se protive devijantnim pojavama u društvu. Referalni mehanizma je svojevrsni otpor društva isključivosti, nasilju i ekstremizmu svake vrste, te poruka da je ekstremizma stran našem društvu i da je kao takav neprihvatljiv. Zbog svega navedenog čestitam pokretaču ovog važnog poduhvata, kao i svima koji su u njemu učestvovali.

Recenzija rukopisa predviđenog za publikaciju “REFERALNI MEHANIZAM za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i nasilja”

Prof. dr Emir Čorović, vanredni profesor
Departman za pravne nauke
Državni univerzitet u Novom Pazaru

Od strane Kulturnog centra DamaD Novi Pazar dobio sam na recenziju publikaciju „Referalni mehanizam - za prevenciju i borbu protiv ekstremizma i radikalizma“. U pitanju je kompjuterski obrađen tekst, PDF formata, obima 194 strane, pisan latiničnim pismom.

Tekst počinje svojevrsnom preambulom gde se konstatuje da su odgovarajući akteri Referencijalnog mehanizma (u daljem tekstu: RM) usaglasili „Smernice za postupanje članica referalnog mehanizma u slučajevima dece/mladih pod rizikom ili povezanih sa ekstremizmom i radikalizmom u Novom Pazaru“. Smernice su određene da bi se „olakšao referalni put kroz sistem usluga za decu i mlade pod rizikom ili povezane sa ekstremizmom i radikalizmom i obezbedio usaglašen rad na prevenciji i otklanjanje uzroka koji do ovih pojava dovode“. Već iz ove rečenice kojom i započinje recenzirano štivo jasno je da se radi o publikaciji priručnog karaktera, koja treba da pomogne akterima RM u njihovom radu. U tom smislu ova publikacija je pre svega namenjena akterima RM, ali je od izuzetne koristi svim onim subjektima koje na bilo koji način interesuje problematika prevencije i suzbijanja ekstremizma i radikalizma.

Pojam i struktura RM su razmotreni u posebnom odeljku publikacije, naslovljenom kao „Referalni mehanizam za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i radikalizma“, u kojem se razlikuje sledeće celine: osnovni deo u kome su sadržane bazične informacije o RM, uključujući i njegove osnovne ciljeve; potom sledi predstavljanje sastava RM, gde je napravljena razlika između primarnih i sekundarnih aktera mehanizma; naredna tematska jedinica se odnosi na organizacione celine u mreži RM, uz razgraničavanje kompetencija Gradskog koordinacionog tela i Operativnog tima; naredni deo ovog odeljka odnosi se na pojašnjenje tzv. referalnog procesa i ova celina je od posebnog značaja za čitaoca publikacije jer predstavlja svojevrsni pojmovnik u kome su određeni ključni pojmovi na koje se odnosi publikacija; sledi potom tematska jedinica koja se odnosi na prevenciju i upotrebu mera prevencije i, na kraju, deo koji se odnosi na jačanje kapaciteta u lokalnoj zajednici, a u kojima su pojašnjeni ovi u suštini najznačajniji elementi referalnog procesa.

RM je određen kao „celovit okvir za institucionalno delovanje i unapređenje saradnje različitih društvenih aktera u Novom Pazaru (institucija i službi, organa lokalne samouprave, verskih zajednica, nevladinih organizacija, medija i drugih), na bazi postojećih mandata i odgovornosti, čija je svrha preventivni/proaktivni rad na sprečavanju i otklanjanju rizika i pružanje pomoći i podrške deci i mladima kad su izloženi riziku od radikalizacije (u daljem tekstu dece/mladi pod rizikom) i reaktivni/interventni rad na ranom prepoznavanju moguće povezanosti sa ekstremizmom i radikalizmom te efikasno reagovanje pre nego što dođe do eventualnog krivičnog dela“. Citirano pojašnjenje RM je više nego zadovoljavajuće. Prilikom predstavljanja tzv. referalnog procesa određeni su pojmovi ekstremizma, nasilnog ekstremizma, radikalizma, radikalizacije, terorizma, činilaca radikalizacije, kao i određenih procesa od značaja za prevenciju i suzbijanje ovih pojava, kao što su „signali upozorenja“, identifikacija, procena, pružanje usluga, njeno praćenje i zatvaranje, kao i razmena informacija. Definicije koje su određene u ovom delu treba shvatiti na način da su one date za potrebe razumevanja publikacije kao priručnog sredstva, jer mnogi od pomenutih pojmoveva (npr. radikalizam, terorizam) nemaju opšteprihvaćeno teorijsko značenje, a neretko se kolokvijalno upotrebljavaju različite društvene fenomene. U svakom slučaju ovaj odeljak je sistematicno uređen, jer se čitalac na pregledan način može upoznati sa svim elementima i obeležjima vezanim za RM.

Normativno pravni okvir sadrži dva odeljka koji su korektno predstavljeni. Veoma značajan deo publikacije se odnosi na principe i standarde RM. Navedeno je 11 principa i 9 standarda. Jezički i sadržinski principi i standardi su formulisani jasno i međusobno su komplementarni.

Zaštiti privatnosti je posvećen poseban odeljak. Pored predstavljanja bazične regulative koja se odnosi na ovu problematiku date su i odgovarajuće smernice za anonimizaciju.

U tekstu su dalje predstavljeni posebni protokoli za Gradsko koordinaciono telo, Savet za bezbednost grada Novog Pazara, sud, javno tužilaštvo, obrazovne ustanove, centar za socijalni rad, verske zajednice, zdravstvene

ustanove, kancelarije za mlade i organizacije koje rade sa mladima, sportski savez i sportske klubove i ustanove kulture. Smatram da su protokoli korektno formulisani.

Na kraju publikacije predstavljen je „Trening program - podizanje kapaciteta institucija za bavljenje ekstremizmom i radikalizmom mlađih i podizanje otpornost zajednice“, sa šest modula. Očigledna je namera priređivača da ideja RM zaživi i dobije punu implementaciju u praksi. Program je, zajedno sa modulima, korektno i realistično izgrađen, s tim da će konačnu ocenu njegove učinkovitosti pokazati vreme.

Na kraju želim reći da je publikacija napisana jasnim stilom koji je razumljiv širim masama, te da predstavlja, koliko je meni poznato, pionirsko štivo na prostoru Novog Pazara koje nastoji da sistematično pristupi problematice, pre svega, prevencije radikalizma i ekstremizma među mladima na ovom prostoru.

Na osnovu prethodne analize mišljenja sam da materijal pod naslovom „Referalni mehanizam - za prevenciju i suzbijanje ekstremizma i radikalizma“ treba da bude publikovan uz otklanjanje zaista malih nedostataka. Nakon otklanjanja nedostataka predlažem da se predmetna publikacija štampa.

